

მცენარეთა ლექსიკა აფხაზურში (სემანტიკურ-სტრუქტურული ანალიზი)

ნაშრომის მიზანია აფხაზური ენის მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკის, რაც შეიძლება, სრული ასახვა; თითოეული მცენარის სახელდების მოტივის დადგენა, მცენარეთა სახელწოდებების სისტემატიზაცია სემანტიკურ-სტრუქტურული თვალსაზრისით; ლექსიკის ნასესხები ნაწილის გამოყოფა აფხაზური ენის საფუძველზე შექმნილ სახელწოდებათაგან; აფხაზურ ენაში მცენარეთა სახელწოდებების სტრუქტურული მოდელების გამოყოფა, მათში მეტყველების სხვადასხვა ნაწილთა, თუ მორფემათა გამოვლენა და შეძლებისდაგვარად ახსნა.

ნაშრომში აღწერილი და რეკონსტრუირებულია მცენარეთა სახელწოდებების შექმნისა და ჩამოყალიბების მოდელები, მოცემულია ზოგიერთი მცენარის სახელწოდების ეტიმოლოგიური ანალიზი.

მცენარეთა ლექსიკაში ყველაზე უკეთ აისახება ეთნოსის საცხოვრებელი გარემო. კვლევის შედეგები აფხაზთა ისტორიული საცხოვრისის ზოგად შტრიხებში განსაზღვრის საშუალებას იძლევა.

ნაკვლევი გამოადგებათ იბერიულ-კავკასიური ენების, კერძოდ აფხაზურ-ადიღური ენების ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და ლექსიკის მკვლევარ ენათმეცნიერებს, აფხაზთა პირველსაცხოვრისის განსაზღვრით დაინტერესებულ ეთნოგრაფებსა და ისტორიკოსებს.

ხელს შეუწყობს აფხაზური ენის ლექსიკის მკვლევრებს თეორიული თუ პრაქტიკული სახელმძღვანელოების, ეტიმოლოგიური და იდეოგრაფიული ლექსიკონების შედგენაში.

- რედაქტორი ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **თ. გვანცელაძე**
- რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **კ. ჭრელაშვილი**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **ვ. შენგელია**
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი **ც. ბარამიძე**

კომპიუტერული უზრუნველყოფა რ. პაპიაშვილისა

ფოტო ყდაზე ლევან ახმეტელისა

ISBN 99940-864-1-3

წიგნი ეძღვნება ჩემს მასწავლებელს,
აკადემიკოს ქეთევან ლომთათიძეს

შესავალი

I ნაწილი

მცენარეთა აღმნიშვნელი სახელწოდებები წარმოიშობა საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, როგორც ენის განუყოფელი ნაწილი.

გარემომცველი ფლორის, თითოეული მცენარის, მათი შემადგენელი ნაწილების სახელდების აუცილებლობა ადამიანს მრავალი ათასეული წლის წინათ უნდა ეგრძნო.

უწინარეს ყოვლისა წიგნთა წიგნი — ბიბლია გვამცნობს, რომ ადამიანმა მცენარეთა სამყაროს სახელდება მიწის დამუშავებასთან ერთად დაიწყო.

„ჯერ კიდევ მინდვრის ბუჩქიც არ იყო დედამიწაზე, ერთი ღერი ბალახიც არ იყო აღმოცენებული, რადგან არ უწვიმებია უფალ ღმერთს დედამიწაზე და კაცი არ იყო, რომ მიწა დაემუშავებინა“. (დაბადება, 2, 5).

„გაუშვა იგი (ადამი) უფალმა ღმერთმა ედემის ბაღიდან, რომ დაემუშავებინა მიწა, საიდანაც იყო აღებული“. (დაბადება, 3, 23).

საგულისხმოა, რომ ადამის მიერ ცხოველთა სახელდება, ჯერ კიდევ ედემის ბაღში ყოფნისას მოხდა, მაშინ როდესაც... „გამოსახა უფალმა ღმერთმა მიწისაგან ველის ყველა ცხოველი და ცის ყველა ფრინველი და მიჰგვარა ადამს, რომ ენახა, რას დაარქმევდა. რომელ სულდგმულს რას დაარქმევდა ადამი, მისი სახელიც ის იქნებოდა“. (დაბადება, 2,

მცენარეების სახელდება კი, მას მერე დაიწყო, რაც ადამი გაუშვა უფალმა ედემის ბაღიდან და ადამიანმა იწყო მიწის დამუშავება.

ბიბლიაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ენის შექმნაში (... ცხოველთა, მცენარეთა და ადამიანის გარემომცველ მოვლენათა სახელდებაში) შემოქმედი არ ჩარეულა და ეს საქმე ადამიანთა მოდგმას მიანდო.*

„თუკი მითოსი თავის საზრისს ურიცხვი წარმოდგენებისა და სიმბოლოების მიღმა მალავს, ფილოსოფიის ამოცანა მისი გამჟღავნებაა“, — აღნიშნავდა ერნსტ კასირერი (ჯორბენაძე, 1997, 46).

ნებისმიერ სოციალურ მოვლენაში, მათ შორის ენაში, ანდა მისი წარმოშობის საიდუმლოში, შესაძლოა მითოსური და ისტორიული თანაარსებობდეს. მითოსური, ხომ სიმბოლოებად გარდაქმნილი გარესამყაროა და, ხშირად რეალურად არსებულ ისტორიულ ფაქტებს ასახავს.

ცნობილია, რომ მთელი სამყაროსა და ადამიანის შექმნის შესახებ ბიბლია საგულისხმო ცნობებს შეიცავს, ასევე ანგარიშგასაწევია ენის ანთროპოლოგიური წარმოშობის თაობაზე ბიბლიაში დაცული ცნობაც.

თუ ადამიანი და მისი გარემომცველი სამყარო ღმერთის შექმნილია, ენა თავად ადამიანის აზროვნების შედეგად მიღებული ფენომენია.

არ არის ძნელი წარმოსადგენი რამდენაირ ცვლილებას განიცდიდა თითოეული ლექსიკური ერთეული, ვიდრე ჩვენამდე იმ სახით მოაღწევდა, რა სახეც დღეს აქვს.

ენის ლექსიკური ფონდის ერთ-ერთი ყველაზე უძველესი

* ცხადია, აქ არ იგულისხმება მეტყველების უნარი, რომელიც ღმერთმა მიანიჭა ადამიანს.

უბანი სწორედ მცენარეთა აღმნიშვნელი სახელწოდებებია.

დედამიწაზე ყველა მცენარეს, უმცირესსაც კი, მცენარის თუნდაც ყველაზე მცირე ნაწილს, რომლითაც ადამიანი ასე თუ ისე დაინტერესებულა, თავისი საკუთარი სახელი აქვს.

სხვადასხვა ენაზე მეტყველი ადამიანი თავისი თვალთახედვის კვალობაზე ნათლავს ამა თუ იმ მცენარეს. ამიტომაცაა, რომ ენის მსოფლხედვა, ერის მენტალობა... მკაფიოდ გამოსჭვივის ენის ლექსიკური ფონდის ამა თუ იმ ნაწილის შემადგენლობაშიც, ისევე როგორც მთლიანად ენაში.

ენობრივ ერთობებს, ხომ ერთიმეორისაგან, სწორედ აღსანიშნა და აღმნიშვნელს შორის სხვადასხვაგვარი მიდგომა განასხვავებს.

როგორ აღიქვამდა სხვადასხვა საგანს, მოვლენას, გრძნობას... და რა ნიშნის მიხედვით არქმევდა სახელს ჩვენი მოდემის წინაპარი... აი საკითხები, რომლითაც კაცობრიობა ძალიან დიდი ხნის წინათ დაინტერესდა.

მას შემდეგ, რაც ადამიანმა დაიწყო კულტურული განვითარება, შექმნა, რელიგია, ანბანი, წიგნი... დაიწყო დაკვირვება თავის ენაზეც.

ადამიანი დაინტერესდა ასახავდა თუ არა საგნის სახელწოდება საგნის რაიმე ნიშან-თვისებას... თუ ნებისმიერად ერქმეოდა სახელი ამა თუ იმ საგანს, უბრალოდ იმიტომ, რომ სახელი ყოფილიყო საგნის სხვათაგან განმასხვავებელი ნიშანი.

აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ურთიერთობის პრობლემა დღემდე მნიშვნელოვანი საკითხია ენათმეცნიერებაში.

ჯერ კიდევ ანტიკურ საბერძნეთში ჩამოყალიბდა საკმაოდ ცნობილი ფიუსეი და თესეი თეორიები. ფიუსეი გულისხმობს, რომ ნებისმიერ საგანს სახელწოდება თავისი ბუნების მიხედვით აქვს მინიჭებული. თესეი მიიჩნევს, რომ ურთიერთმიმართება საგანსა და მის აღმნიშვნელ სახელს შორის პირობითია.

„ენობრივი ნიშანი ფიზიკურია, ფუნქცია სოციალური.

ნიშანი, რა მასალისაც არ უნდა იყოს, იმდენადაა ნიშანი, რამდენადაც რაღაც სხვაზე მიუთითებს, რაღაც სხვის მაუწყებელია... ენობრივი ნიშანიც ნიშნის ამ ზოგად თვისებას იზიარებს.

ფიზიკური ფაქტი, რომელსაც აქვს ურთიერთობის საშუალების ფუნქცია, კომუნიკაციის სოციალური ფუნქცია, — ასეთია ენობრივი ნიშანი“ (ჩიქობავა, 1983, 183-185).

„აღმნიშვნელი (ნიშანი) მიმართებაშია აღსანიშნთან. ამ მიმართების ცოდნა აქვს მტკმელსაცა და მსმენელსაც...

სიტყვა პირობითი ნიშანია საგნისა და მეტი არაფერი. ნიშანი არა ჰგავს არაფრით აღსანიშნს.

მნიშვნელობა ესაა მიმართება აღსანიშნისადმი, მნიშვნელობის საფუძველი სინამდვილის ფაქტია.

ყოველი სიტყვა წარმოადგენს თავისთავად ფარულ განზოგადებას, ყოველი სიტყვა უკვე აზოგადებს, და ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით სიტყვის მნიშვნელობა, პირველ ყოვლისა, განზოგადებაა.

სიტყვაა ის საშუალება, რომელიც კერძოთი იწყებს და ზოგადის აღმნიშვნელი ხდება“ — აღნიშნავს არნ. ჩიქობავა თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში (ჩიქობავა, 1983, 187-196).

ენობრივი ნიშანი არნ. ჩიქობავასათვის პირობითია, მაგრამ პირობითობა არ გამორიცხავს ნიშნის მოტივაციას.

„ეტიმოლოგიურ ძიებას შეუძლია მრავალ შემთხვევაში აღადგინოს დროთა ვითარებაში გაუჩინარებული მოტივაცია. ამის მიხედვით უნდა გაკეთდეს ზოგადი დასკვნა: ყველა სიტყვას უნდა ჰქონოდა მოტივაცია — გარდა იმ ლექსიკური მარაგისა, რომელიც მეტყველების თავდაპირველ მარაგს შეადგენდა და საფიქრებელია, ცალკე სიტყვა კი არ იყო, არამედ თავისი ფუნქციით მთელ ფრაზას უდრიდა“.

და შემდეგ: „ამ შემთხვევაშიც პირობითობა ძალაში დარჩე-

ბა, რადგან: პირობითობა გაიზომება ნიშნის მიმართებით აღსანიშნისადმი, მოტივაციას კი საფუძვლად უდევს თვით ამ პირობით ნიშანთა ურთიერთობა.

ნიშნის მოტივაცია მის პირობითობას არ გამოორიცხავს იმიტომ, რომ ეს მოტივაცია გულისხმობს სხვა ნიშნებისადმი აპელაციას, ხოლო არც ერთი ნიშანი არც ამჟამად და არც წარსულში აღსანიშნით განსაზღვრული არ ყოფილა (ჩიქობავა, 1983, 199).

„მიმართებას ნიშანსა და აღსანიშნს შორის კოლექტივის საწყისა აქვს. ეს მიმართება თაობათა ტრადიციას ემყარება“ — განაგრძობს არნ. ჩიქობავა (ჩიქობავა, 1983, 202).

და ბოლოს: „ყოველი ენა ასახავს სინამდვილეს, მაგრამ არა ერთნაირად. სინამდვილის მოვლენები, მათი კავშირი თავისებური სახით დაჩნდება სხვადასხვა ენაში. ერთ შემთხვევაში აღსანიშნის ერთი მხარეა ამოსავალი, მეორეში — სხვა... აღსანიშნთა შორის ურთიერთობა ერთგან ასეა წარმოდგენილი, სხვაგან — სხვაგვარად.

დებულება: ყოველი ენა **მსოფლმხედველობააო**, სწორია იმ გავებით, რომ ყოველ ენაში, როგორც ნიშანთა თავისებურს სისტემაში, **სინამდვილე** (აღსანიშნი) მეტ-ნაკლების ნაირნაირობითაა წარმოდგენილი (ასახული) (ჩიქობავა, 1983, 299).

არნ. ჩიქობავას მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ყოველი ენა სინამდვილეს თავისებური სახით ასახავს, ეხმიანება „ლინგვისტური ჰუმანიზმის“ იდეას, რომლის მიხედვითაც ენა თანამონაწილეობს შემეცნების პროცესში — გარდაქმნას **სინამდვილის ფაქტი** ცნობიერების ობიექტად (რამიშვილი, 1995, 9).

ამ მხრივ საინტერესოა „**ენობრივი შუაფენის**“ შესახებ გამოთქმული მოსაზრება, რომელიც ვ. ჰუმბოლდტს ეკუთვნის: „ენა არის ისეთი ნამდვილი რეალობა, რომელიც საგნებსა და ადამიანს შორის არის ჩასმული. ამ რეალობით ხდება სამყაროს აზრებად გარდაქმნა, რის გამოც ენა არის არა უბრალო გამტარი,

არხი, მესამე სივრცითი რეალობა... იგი არ არის ეკვივალენტი საგნისა, არამედ თვალსაზრისის მის შესახებ.

... ინდივიდი, მოაზრებული ენობრივი სოციუმის წევრად, ჩართულია იმ დიდი ამოცანის განხორციელებაში, რასაც საგანთა ენობრივ-შინაარსობრივი საშუალებებით მოტანის ამოცანა გულისხმობს. ეს არ არის ენის პასიური გამოყენება, ან მისი აბგერება და ამეტყველება მხოლოდ ურთიერთობის დამყარების, მხოლოდ კომუნიკაციის მიზნით, რადგან ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს არა მეთყველ ინდივიდთა უბრალო საკრებულოსთან, არამედ — ადამიანთა ისეთ ისტორიულ ერთობასთან, რომელიც ათეულ თუ ასეულ საუკუნეთა მანძილზე ჩართულია სასიცოცხლო გარემოს ენობრივი დაუფლების მრავალნაირ პროცესში.

ამ ვეებერთელა სამუშაოს ასრულებს არსებითად გონითი ერთეულები, მნიშვნელობები ანუ ენობრივი შინაარსები, რომლებიც ენობრივი სოციუმის წევრებს ეძლევა მემკვიდრეობით, მაგრამ არა პასიურად, ვთქვათ, ქონების, კაპიტალის სახით, არამედ როგორც „ცოდნა“, ძალა, შესაძლებლობები, როგორც საგანთხედვის წესი. ეს არის პირველყოვლისა, ლ. ვაისგერბერისებურად რომ ვთქვათ:

1. ლექსიკა, სიტყვანი, სადაც ათიათასობით მოქმედ ერთეულს — სიტყვას — გადააჰყავს სინამდვილის მოვლენები ენობრივში, რათა გადააქციოს ისინი ცნობიერების ობიექტად.

2. სიტყვაწარმოების სისტემა, სადაც ფუძე-სიტყვებში სამყაროს უკვე განხორციელებულ გასიტყვებას მივყავართ ახალი მნიშვნელობებისაკენ, რომელთა მიმართულებაც ნაჩვენებია გამოცდილების თავდაპირველი ლინგვისტური ორგანიზაციით. ისინი მიგვითითებენ ახალ სფეროებზე და სისტემატურად აფართოებენ შესაძლებელ ახალ მნიშვნელობათა წრეს (რამიშვილი, 1995, 13).

ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა მცენარეთა ლექსიკა

აფხაზურ-ადილურ ენებში. მცენარეთა აღმნიშვნელი სახელწოდებების მნიშვნელოვანი ნაწილი თვალნათლივ აჩვენებს, თუ როგორ ყალიბდებოდა ათასწლეულების მანძილზე უკვე განხორციელებული (შექმნილი) სიტყვებისაგან მრავალი ახალი სიტყვა, რომელიც თანდათან ფეხს იკიდებდა ენის ლექსიკური ფონდის ძირითად ნაწილში და ზოგჯერ საფუძვლად ედებოდა მეზობელ ენაში სიტყვის ახალწარმოებასაც კი.

მაგ.: ადილური ბანზ / ფანზ „ეკალი, ეკლოვანი ბალახეული, ანუ ბუჩქოვანი მცენარე“. აფხაზურში ამ ძირიდან ნაწარმოები ა❖ზნა „ტყე“, აბაზური ბნა, უბიხური ბზნ „ბალახი“, აქედან ოსური ნასესხობა ბგნ / ბუნ „ხეთა სახელწოდებებში შემავალი ელემენტი“...

აფხაზური ა❖ჯ „მუხა“, ადილური ჟნღ / ჩიღღ „ხე“, პირველი ნაწილი სიტყვისა ჟგ < ჟიგ / ჩიგ ისეთი წარმოშობისაა, როგორისაც აფხაზური აჯ „მუხა“, შდრ.: აგრეთვე აბაზური ჯჩიგ „მუხა“, მეგრული ჯა, ძველი ქართული ძელი... აფხაზური ა❖ჯ დაკავშირებულია სვანურ ჯიჰ > ჯი „რკოსთან“, ჯიჰრა „მუხასთან“.

აფხაზური აჰასკღ❖ინ „ბალახი“, წარმოშობით ქართული ასკილი — სიტყვაა.

... და უამრავი მსგავსი მაგალითი...

ჩვენი ნაშრომის ერთ-ერთი მიზანია აფხაზური ენის **შიდააზრის** ჩვენება, რათა შეძლებისდაგვარად ნათელვყოთ აფხაზური ენის **მსოფლხედვა** მცენარეთა ლექსიკის მაგალითზე.

შიდააზრის ცნება უფრო მრავლის მომცველია, ვიდრე უბრალოდ სიტყვის მნიშვნელობა / სემანტიკა, რადგან შიდააზრში აისახება უპირველესად ინდივიდის, სუბიექტის, სოციუმის წევრის პოზიცია გარკვეული ხილული თუ უხილავი სამყაროს მიმართ.

შიდააზრთან ერთად საინტერესოდ გამოიყურება თითოეული ლექსემის აგების **სტრუქტურული მოდელი**, რაც სიტყვათქმნადობის პროცესის განუყოფელი ნაწილია.

სახელდების რა მოტივია გამოყენებული ამა თუ იმ მცენარის სახელწოდების ფორმირებისას: გარეგნული თუ შინაგანი ნიშანი, თუ სახელდება ხდება მეტაფორიზაციის გზით...

მცენარეთა სახელწოდებების შესწავლა საშუალებას იძლევა წარმოვიდგინოთ სახელდების ის მრავალფეროვანი მოტივაცია და ფართო სპექტრი, რომელიც კონკრეტულად აფხაზურისათვის და ზოგადად ენისათვისაა დამახასიათებელი.

ენისა და ადამიანის ურთიერთობის თვალსაზრისით, საინტერესოა დ. უზნაძის გამოკვლევა „ენის შინაფორმა“ (უზნაძე, 1947), რომელსაც საფუძვლიანად განიხილავს გ. რამიშვილი (რამიშვილი, 1995).

... ენა ნაწარმოები სამყაროა, რომლის იქითაც ადამიანი დგას... საკითხი ორ ასპექტშია ერთდროულად დასმული: ენის ადამიანური წარმოშობა, ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ, ენის ადამიანისაგან დამოუკიდებლობა...

რატომ დასვა დ. უზნაძემ ეს საკითხი?... ეს გამოწვეულია სწორედ იმ შეუსაბამობით, რომ ენობრივი ფაქტების უკან მუდამ ადამიანი დგას და, ამავე დროს, ენა ადამიანისაგან დამოუკიდებელი რეალობაა. დ. უზნაძე ფიქრობს, რომ „ენის შინაფორმის“ ცნება, რომელიც ჰუმბოლდტმა შემოიტანა, ამ სიძნელეს დაძლევს, რადგან ენის შინაფორმა ადამიანური ფენომენიც არის და იმავდროულად სწორედ ენის შინაგანი ფორმაც.

... ენის შინაარსის საფუძველი აუცილებელია. მისი გამოტოვებით შინაფორმის კვლევისათვის არ შემზადდება სათანადო პირობები.

... ბოლოს დ. უზნაძე იტყვის, რომ თუმცა ენის შინაფორმა დიდი მიზნებისათვისაა გაჩენილი, იგი იმ სახით, როგორც ჰუმბოლტმა წარმოადგინა, მაინც ვერ წყვეტს ზემოთ დასმულ ამო-

ცანას; რომ „განწყობა“ არის სწორედ ის ცნება, რომელიც შე-
ძლებს ამ შეუსაბამობის მოხსნასა და დაძლევის (რამიშვილი,
1995, 39-41).

... ენის შინაფორმასთან დაკავშირებით, დ. უზნაძე გადმო-
სცემს ჰუმბოლდტის შეხედულებებს და იშველიებს სამ ცნებას:
ენერგეია, ერგონი, სინთეზი. ენერგეია-ერგონის გაგებაში იგი
მიჰყვება იმ ხაზს, რომელსაც დღესაც ბევრი მისდევს ლინგვის-
ტიკაში: ენერგეია ეს არის მეტყველება, ხოლო ერგონი — ნიშან-
თა სისტემა... ჰუმბოლდტთან ენერგეია — ერგონი, ერთი მხრივ
და მეტყველება-ენა, მეორე მხრივ, ერთმანეთს არ ფარავენ, ჰუმ-
ბოლდტი გარკვევით ამბობს, რომ ენა ენერგეიაა და არა ერგონი.

... ენერგეია არის როგორც ყოველწამიერი მეტყველების აქ-
ტი ინდივიდისა, ისე ათასწლეულთა მანძილზე ჩატარებული
„მოღვაწეობა“ ენობრივი სოციუმებისა, რომელიც ზოგად ადამიან-
ურ ამოცანას ემსახურება: „სამყაროს გარდაქმნას აზრებად“.

... ენერგეია უბირისპირდება ერგონს, როგორც ენის სტატი-
კურ მდგომარეობას. იგი უფრო ენის, როგორც კოლექტიური
ფორმით მოცემული რეალობის, თვისებაა (რამიშვილი, 1995, 41).

„ენათა სხვაობა არის არა მხოლოდ ბგერებსა და ნიშნებში,
არამედ — თვით საგანთხედვაში, მსოფლხედვაში“ (რამიშვილი,
1995, 42).

ერთი მხრით, ენა არის სუბიექტური, რამდენადაც ადამიან-
ის ცნებასთან არის დაკავშირებული და მის გარეშე არ არსებ-
ობს; მეორე მხრით, იგი ობიექტური კანონზომიერების მქონეა.

... ენა ანთროპოლოგიური წარმოშობისაა.

... ჰუმბოლდტის მიერ მოწოდებული შინაფორმის იდეა...
უზნაძის აზრით, „დიალექტიკური“ ბუნების არის და იქ უნდა ვეძი-
ოთ გასაღები სუბიექტურისა და ობიექტურის პრობლემის გადასაჭ-
რელად... „გასაღები“, მისი აზრით, განწყობის თეორიაშია.

უზნაძე ბევრ ანალოგიას ხედავს ამ ორ ფუნდამენტურ ცნე-

ბას შორის; და თუ შინაარსულ ასპექტს გავაძლიერებთ, მათ შორის კიდევ უფრო მეტ საერთოობას დავინახავთ და მათ კავშირს — კიდევ უფრო პროდუქტიულს (რამიშვილი, 1995, 44).

... როგორც შინაფორმის ცნებაა მოწოდებული დიდი მიზნებისათვის, კერძოდ სუბიექტ-ობიექტის დიდი პრობლემის გადასაჭრელად ისე, რომ მისი ადამიანური გენეზისი ერთი წუთითაც არ უნდა იქნეს დავიწყებული, ასევე „დიდი მიზნებისათვის“ არის მოაზრებული ავტორის მიერ განწყობის ცნება: როგორც შინაფორმის გაგება აფართოებს ენათმეცნიერების ფარგლებს (ეს იყო სწორედ ჰუმბოლდტის მიზანიც) იმ ზომამდის, რომ ენის როლს ცხადყოფს ზოგადანთროპოლოგიურ და გნოსეოლოგიურ პრობლემათა კომპლექსში, ასევე განწყობასაც ანალოგიური დანიშნულება აქვს.

ამ მიზნით დ. უზნაძეს დიდად გამოადგებოდა იდეა ენის „შინაარსობრივი შუამავლობის“ შესახებ — დასძენს გ. რამიშვილი. მიზანდასახულობით ხომ განწყობაც შუამავალია! მის გარეშე შინაფორმა გაუგებარია (რამიშვილი, 1995, 45).

„სიტყვა არის არა საგნის ეკვივალენტი, არამედ თვალსაზრისისა მის შესახებ“ — ჰუმბოლდტი (რამიშვილი, 1995, 47-48).

შეერთება ბგერისა აზრთან, სინთეზის ეს აქტი, ვფიქრობთ, იმავდროულად უკვე არის ცდის ვერბალიზაციის პროცესიც (რამიშვილი, 1995, 50).

არტიკულაცია (განსხვავებით ფონეტიკურისაგან) არის დანაწევრება ენისა შინაარსობრივ ერთეულებად. ეს შეამჩნია ვ. ფონ ჰუმბოლდტმა, მაგრამ როგორც პრინციპი შემოიტანა ენათმეცნიერებაში ფ. დე სოსიურმა.

... დანაწევრების გაგება ძნელია დანახულიყო სხვა ენის არსებობის ფაქტის გათვალისწინების გარეშე (აკი ღირებულებასთან დაკავშირებით მიმართავს კიდევ მისი შემომტანი ფ. დე სოსიური სხვა ენებთან შედარებას). ეს ღირებულებათა დადგენის

წესია. არ იყო საკმარისი მხოლოდ ერთი ენის შიგნით ინვარიანტულის ძიების სტატიკური მეთოდი.

მაშასადამე, ენათა პლურალიზმი არის ამოსავალი ენერგეისტული ორიენტაციის მქონე იმანენტური თეორიისათვის. შედარებითი მეთოდი აუცილებელია.

ენობრივი ერთეული არტიკულირებული ბუნების მქონე სინთეზური მთელია: ენა იქ ქრება, სადაც კარგავს როგორც დანაწევრების, ისე სინთეზის თვისებას.

სიტყვა, როგორც შინაარსეული ველის წევრი, არის შინაფორმის კონკრეტული სახე, მისი ემპირიული დადასტურება.

ენერგეისტული ენის თეორია, ... შინაარსეულ საფუძველს ემყარება და ამას ზოგადი ამოცანიდან ამოსვლით ეძლევა გამართლება. ეს კარგად ჩანს სხვადასხვა ენის შედარებიდან. თითოეული ენა არის პასუხი იმ ფუძემდებელ კითხვებზე, რაც ამოცანის სახით დგას ყოველი ენის წინაშე. ენათა ერთიანობა არის პასუხების ერთიანობა და ყოველი პასუხი არის ამოცანის გადაჭრის თავისებური მეთოდი.

... ენათა მიზანი საერთოა, განსხვავებულია გზები ამ მიზნის მიღწევისა.

უნივერსალურია პრინციპი სინთეზისა, მაგრამ თვითონ სინთეზის სპეციფიკა უნივერსალურით არ აიხსნება. ეს არ არის ერთისა და იმავეს სხვადასხვაგვარი „შესრულება“, არამედ **ახალი შინაარსების** შექმნა. ამიტომაც „ვერ თავსდება ენები ერთს კონსექვენტურად აგებულ სტრუქტურაში“. ახალი შინაარსების წარმოქმნას ერთიანი პრინციპი ვერ ექნება — დაასკვნის გ. რამიშვილი (რამიშვილი, 1995, 53-55).

სიტყვა წარმოადგენს ენის ყველაზე კონკრეტულ ერთეულს; ენა უპირველესად „სიტყვათა ენაა“, როგორც ურთიერთობის საშუალება „სიტყვიერი იარაღია“.

სიტყვა არის დამოუკიდებელი, გრამატიკულად გაფორმებუ-

ლი გარკვეული ენის კანონების მიხედვით.

სიტყვას აქვს შინაარსი და რაც მნიშვნელოვანია **ლექსიკური მნიშვნელობა**.

სიტყვა და **ცნება**. ენაში სიტყვის საკუთარ ფუნქციას შეადგენს სახელდება (ნომინაცია) ე. ი. სიტყვას აქვს ნომინაციური ფუნქცია. მეორე მხრით, ცნება არის აზრი საგნის შესახებ.

სიტყვა წარმოადგენს ენის მნიშვნელობიან დამოუკიდებელ ერთეულს, რომლის ძირითად ფუნქციას შეადგენს ნომინაცია; ენის მინიმალური მნიშვნელობის მქონე ელემენტებისაგან განსხვავებით, სიტყვა დამოუკიდებელია, თუმცა, შესაძლოა ერთი მორფემისაგანაც შედგებოდეს, გრამატიკულად გაფორმებულია მოცემული ენის კანონების მიხედვით და მას აქვს ლექსიკური მნიშვნელობა, რაც საერთოა სიტყვასა და ცნებას შორის ის არსებითად ორივე მათგანის განმსაზღვრელიდან — საგნიდან — მომდინარეობს.

ცნებისა და სიტყვის ურთიერთობა საკმაოდ რთული საკითხია. არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ენაში სწორედ იმდენი სიტყვაა, რამდენიც ცნება (ენათმ. შეს. საკ., 1972, 117-119).

სიტყვას ახასიათებს მნიშვნელობის **გაფართოება**, **დავიწროება**, აგრეთვე მნიშვნელობის **გადაწევა**.

სიტყვის მნიშვნელობის გადაწევა არის მნიშვნელობის გადატანა, მაგრამ ცვლის საფუძველი ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში სხვადასხვა ბუნებისაა.

მაგალითად აფხაზური სიტყვა აშუგ❖ლა „ფქვილი“, დღეს აღნიშნავს ყოველგვარი მარცვლეულის ნაფქვს, მაშინ, როდესაც მისი ძირისეული ელემენტი აშუგ❖ „ფეტვის“ აღმნიშვნელია ისტორიულად. თავდაპირველად აშუგ❖ლა მხოლოდ ფეტვის ფქვილს აღნიშნავდა, შემდეგ კი მისი მნიშვნელობა გაფართოვდა, ახლა ყველანაირ ფქვილს აღნიშნავს. ეს არის სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოების ერთ-ერთი შემთხვევა.

მეტაფორიზაცია ანუ სახელდება ხდება ნიშან-თვისებათა მსგავსებით. მეტაფორა ნიშნავს „გადატანას“, იგი წარმოადგენს მნიშვნელობის გადატანის ყველაზე ტიპურ შემთხვევას. მეტაფორა ეყრდნობა შედარებას.

მნიშვნელობის მეტაფორული გადატანის დროს იცვლება საგანი, მაგრამ ცნება მთლიანად არ იცვლება.

მაგალითად, აფხაზური ა❖თრა „სორო, ბუნაგი“ სიტყვა ამჟამად აფხაზურში შემოზღუდული სივრცის აღსანიშნავ აფიქსად არის ქცეული: აუ❖თრა „ბოსტანი“, არასა❖თრა „თხილის ბაღი“ და სხვ.

მოხდა მეტაფორიზაცია: „ბუდე, სორო“ სიტვის მნიშვნელობა განზოგადდა და ახლა საერთოდ შემოზღუდული სივრცის აღმნიშვნელ აფიქსად იქცა... ცნება, მთლიანად არ შეცვლილა.

მეტაფორიზაციის შედეგადაა მიღებული მრავალი მცენარის სახელი სხვადასხვა ენებში, მათ შორის აფხაზურშიც: აჯმაყꝑ❖ „დენგრა, კუნელი“, სიტყვასიტყვით: „თხის ცურკლი“, აპიაპა❖ჟა „მოცვი“, სიტყვასიტყვით: „ლორის ტკიპა“, ალა-წიგ❖მლ „ასკილი“, დაზუსტებით: „ძაღლის ლურსმანი“... და მრავალი სხვ.

ენის გარეშე კულტურა ვერ შეისწავლება თავისი სრულყოფილი სახით, ისე როგორც ვერ განისაზღვრება ამ კულტურის მატარებელი ხალხის ეთნიკური მიკუთვნება. „ენა არის ყველაზე ცოცხალი, ყველაზე მტკიცე კავშირი, რომელიც აერთიანებს გარდასულ, თანამედროვე და მომავალ თაობებს ერთ დიდ ისტორიულ ცოცხალ ერთობად“. ეს სიტყვები ეკუთვნის კ. უშინსკის (ჩიქობავა, 1878, 19).

სრულმნიშვნელობიანი სიტყვები შეადგენენ ყოველი ენის ლექსიკის მასივს. ამავ დროს ისინი ყველაზე საინტერესონი არიან მნიშვნელობის განვითარებისა და ცვლის თვალსაზრისით, ისინი არიან ლექსიკის ყველაზე უფრო „სრულყოფილებიანი

სიტყვები“ (ენათმეცნ. შეს. საკ., 1972, 123-128).

ნებისმიერი ენის ლექსიკის კვლევისას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ლექსიკური ველის გათვალისწინებას. თითოეული სიტყვა თავის ღირებულებას ამჟღავნებს მხოლოდ ლექსიკური ველის ფარგლებში.

ლექსიკური ველი ეწოდება ლექსიკის იმ სექტორს, რომელიც გაერთიანებულია მიმართებით პარალელიზმისა, კონტრასტისა, თანამიმდევრობისა და, რაც მთავარია, სხვადასხვა ხასიათის დაპირისპირებით.

ერთმანეთში არ უნდა ავურიოთ კონტექსტისა და ლექსიკური ველის ცნებები. კონტექსტი სიტყვის გამოყენების სფეროა, ველი — ენის სისტემაში მისი არსებობის სფერო (ენათმეცნ. შესწ. შეს., 1972, 170).

ველის ცნება მოწოდებულია ლექსიკის სისტემურობის კვლევისათვის.

ამ მხრივ საინტერესოა აგრეთვე, **ელემენტარული ველის** ცნება, რომელსაც პორციგის თეორიის მიხედვით, ბ. ფოჩხუა განიხილავს (ფოჩხუა, 1968, 30-40).

პორციგი ელემენტარულ ველებს წმინდა ენობრივად მოცემულ ერთეულებად მიიჩნევს, ამასთანავე ვარაუდობს, რომ ველში შემავალ სიტყვათა ურთიერთობა „ცალსახა და აუცილებელი“ არის...

პორციგის თეორია წარმოადგენს ცდას, დაასკვნის ბ. ფოჩხუა, შესწავლილი იქნას ლექსიკა მეორეგვარი მიმართების, სიტყვათა შორის არსებული მიმართების, გათვალისწინებით. მაგრამ ამ შემთხვევაში დაიჩრდილა მიმართება სიტყვასა და საგანს შორის. ამიტომ სიტყვის მნიშვნელობის „წმინდა ენობრივი“ განსაზღვრის ცდა სერიოზული სიძნელების წინაშე აღმოჩნდა (ფოჩხუა, 1968, 39-40).

ჩვენთვის სიტყვა საინტერესოა არა მარტო მისი შიდააზრის,

შინაარსის თვალსაზრისით, არამედ მისი მნიშვნელობის გათვალისწინებით.

სიტყვის მნიშვნელობას **სემასიოლოგია** სწავლობს.

სემასიოლოგიას აინტერესებს სიტყვის მნიშვნელობის განვითარების საკითხები (როგორ შეიცვალა ამა და ამ სიტყვის მნიშვნელობა დროთა განმავლობაში): სამასიოლოგიისათვის არსებითია სიტყვის მნიშვნელობის დახასიათებაც — სიტყვის სემანტიკური სტრუქტურის აღწერაც...

სემასიოლოგიური კვლევის ობიექტია პოლისემია (ერთი სიტყვის მრავალმნიშვნელობა), ენობრივი მეტაფორა (ენაში დამკვიდრებული გადატანითი გამოყენება სიტყვისა).

ლექსიკოლოგიური კვლევა შეიძლება საპირისპირო მიმართულებითაც წარიმართოს: შეიძლება ამოვიღეთ საგნიდან და ვიძიოთ მისი სახელწოდება.

კვლევის ამგვარ მიმართულებას ონომასიოლოგიურს უწოდებენ.

სიტყვა უნდა განვიხილოთ, როგორც ლექსიკოლოგიის ერთეული. არსებითი სიტყვისათვის ამ შემთხვევაში არის მისი საგნობრივი მიმართება და ამიტომ პირველ ყოვლისა... სიტყვა უნდა დახასიათდეს საგნობრივი მიმართების თვალსაზრისით (რას აღნიშნავს).

მხოლოდ ამის შემდეგ იქნება ნაყოფიერი მისი განხილვა... ამა თუ იმ ენის ლექსიკურ-სემანტიკური აგებულების გათვალისწინებით, საკუთრივ „ენობრივად“ დახასიათება (ფოჩხუა, 1974, 15-23).

ლექსიკის განხილვა უნდა მოხდეს ენობრივი კოლექტივის ყოფა-მესაქმეობის გათვალისწინებით, რადგან ყოფის თავისებურებები ძირითადად განსაზღვრავენ იმ თავისებურებებს, რაც სხვადასხვა ენის ლექსიკური ფონდის შინაგან დანაწევებაში შეიმჩნევა.

ბგერადობა და საგნობრივი მიმართება ქმნის სიტყვის ფუნქციონირების აუცილებელ პირობებს; აუცილებელს, მაგრამ არა საკმარისს. სიტყვის ფუნქციონირებისათვის საჭიროა კიდევ ორი პირობა: ენობრივი კოლექტივი და სხვა სიტყვებთან ურთიერთობა.

ენობრივი კოლექტივი არა მხოლოდ ერთ დაკავშირებული ჯგუფია ადამიანებისა, არამედ მათ, ამ ადამიანებს, უწინარეს ყოვლისა, აერთიანებთ საერთო საქმიანობა, საერთო საზოგადოებრივი ცხოვრება (და სწორედ ამიტომ ენაც).

სხვადასხვა კოლექტივი ერთმანეთისაგან საქმიანობით, საზოგადოებრივი ცხოვრების თავისებურებებით განსხვავდება და ეს განსხვავება უკუფენილია ლექსიკურ ფონდშიც. ბუნებრივია, თუ ერთ ენობრივ კოლექტივს არ აღმოაჩნდეს მეორე კოლექტივის საქმიანობისათვის, ყოფისათვის დამახასიათებელი ბევრი სიტყვა.

... ყოველი სიტყვა რომელიმე ენის სიტყვაა და არა „საერთოდ“ სიტყვა... შემოსული სიტყვა ენის აღსანიშნა და აღმნიშვნელთა სისტემაში ექცევა და ამ ენობრივი სისტემის წევრი ხდება: ყოველი სიტყვა გარკვეული ენობრივი კოლექტივის კუთვნილებაა და მისი ფუნქციონირება ამ ენობრივი კოლექტივის ენობრივი ჩვეულებით არის შეპირობებული (ფოჩხუა, 1974, 46-50).

ბ. ფოჩხუა თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „ქართული ენის ლექსიკოლოგია“ აღნიშნავს, რომ:

... პრინციპულად შეუძლებელია არსებობდეს ისეთი ენა, სადაც ყველა სიტყვა მოტივირებულია, ე. ი. მოტივირებულია ყველა მარტივი ფუძე...

მოტივაციის მქონებლობა და უქონლობა ის ორი პოლუსია, რომელთა შორის არის განლაგებული ლექსიკური ფონდი.

და შემდეგ: ... ჩვენ არ ვიცით რა ბგერებით ამეტყველდა ადამიანი პირველად, მაგრამ რა სიტყვების ისტორიაც ვიცით,

ყველაში დასტურდება მოტივაციის როლი მათ შექმნაში (ფოჩხუა, 1974, 108, 118).

სათანადო ადგილას არნ. ჩიქობავაც აღნიშნავს, რომ ნიშნის მოტივაცია მის პირობითობას არ გამოორიციხავს, იმიტომ, რომ ეს მოტივაცია გულისხმობს სხვა ნიშნებისადმი **აბელაციას**, ხოლო არც ერთი ნიშანი არც ძველად, არც ამჟამად აღსანიშნით განსაზღვრული არ ყოფილა (ჩიქობავა, 1983, 199).

მოტივაცია, ზოგადად აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ურთიერთმიმართება, გარდა ლინგვისტურისა, ფსიქოლოგიურ-გნოსეოლოგიური პრობლემაცაა. მხოლოდ ლინგვისტური, ან მხოლოდ ფილოსოფიური მიდგომით ამ პრობლემის გადაჭრა ვერ მოხერხდება.

ფსიქოლოგები ენობრივი ნიშნის შეპირობებულობას უჭერენ მხარს, ლინგვისტები — ენობრივი ნიშნის ნებისმიერობას (შარაძენიძე, 1972, 5-60, ჩიქობავა, 1983, 183-201). თუმცა მოტივაციის არსებობას მთლად ვერ უარყოფენ.

თავ-თავის ადგილას ორივე მხარე მართალია: ენაში ყველა სიტყვა ვერ იქნება მოტივირებული, ისევე, როგორც ყოველი სიტყვა მხოლოდ რაღაცის ნიშნად არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ.

ჩვენი აზრით, ყველაზე უფრო მართებული და ამავე დროს აღნიშნულ პოზიციასთან შორის მომრიგებლური თვალსაზრისი ბ. ფოჩხუამ გამოთქვა: ... „მოტივაციის მქონებლობა და უქონლობა ის ორი პოლუსია, რომელთა შორის არის განლაგებული ლექსიკური ფონდი“ (ფოჩხუა, 1974, 108).

... და მაინც დიდია ცდუნება სიტყვათა მოტივირებულად მიჩნევისა... სიტყვის გულუბრყვილო, ხალხური ეტიმოლოგიებიდან მოყოლებული, ღრმა, მეცნიერულად დასაბუთებული ეტიმოლოგიების ჩათვლით...

მოტივაციას განიხილავენ, როგორც ენათა ნათესაობის ერთ-

ერთ ასპექტს და გვთავაზობენ ენათა ურთიერთმიმართების კვლევისას ბგერათშესატყვისობებისა და ენობრივი სტრუქტურების შედარების გარდა, გავითვალისწინოთ სახელდების პრინციპებიც, ვინაიდან მონათესავე ენების ხედვა-აღქმის სისტემები ძირითადად მსგავსია (ფუტკარაძე, 1996, 246-251).

ამ ფრიად საგულისხმო მოსაზრებისათვის ძირითად დაბრკოლებად ენებს შორის კალკირების გზით შესული ლექსიკა გვესახება.

მაგ.: აფხაზურში გვხვდება ყურძნის ჯიშის სახელწოდება აჩკე❖კა „ცხენის ძუძუ“, რომელიც ქართულიდან არის ნათარგმნი (კალკირებული), ქართულშიც არსებობს ყურძნის ჯიშისათვის ცხენის ძუძუ — სახელწოდება.

აფხაზურში ყურძნის ჯიშის ერთ-ერთ სახელწოდებას აჟა❖ფშე ჰქვია, რაც პირდაპირი თარგმანი ჩანს ქართულში არსებული წითლანა სიტყვისა, რომელიც ასევე ყურძნის აღნიშნული ჯიშის სახელწოდებად გამოიყენება.

ასევეა აფხაზური აშამაშიგ❖გ (ბზიფ.), აჯამფა❖ზ (აბჟ.) < მეგრ. ჯამფეზია, რომლის ქართული შესატყვისია ჭიაფერა, მცენარის ეს სახელწოდება, ასევე ქართულიდან ნათარგმნი უნდა იყოს... ზედმიწევნით: „სანთელ-საღებავი“... საინტერესოა, რომ აბჟუურმა მცენარის სახელწოდება მეგრულიდან ისესხა, ბზიფურმა კი თარგმნის საშუალებით გადმოსცა აღნიშნული მცენარის სახელი.

როგორ გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან კალკირებული და ორგანულად მოტივირებული ლექსიკა. სად გადის ზღვარი მოტივაციის სესხებასა და თავად ლექსიკური ერთეულის თანგმნით (კალკირებით) მიღებას შორის?

მკვლევარი გვთავაზობს მის მიერ შემოთავაზებული კვლევისათვის გარკვეულ მეთოდოლოგიას: დადგენილ რამდენიმენიარ მოტივაციათაგან გაიმიჯნოს: ძირითადი, ნასესხები, გვიან გაჩენი-

ლი, კონვერგენციული მოტივები, ძირითადად მიჩნეული მოტივაცია შეუპირისპირდეს იმავე საგნის მიმართ შესაძარბელი ენის „ენობრივ ჭვრეტას“ (ფუტკარაძე, 1996, 251).

ძნელად წარმოსადგენია მოტივაციის, როგორც ასეთის, ძირითადობის, ნასესხებობის, ძველად და გვიან გაჩენილობის, ან თუნდაც, ენის „ენობრივი ჭვრეტის“ დადგენა...

თავად მოსაზრება, საკითხის დასმა, საინტერესოა, მისი გად-აწყვეტა კი, ჩვენი აზრით, სამწუხაროდ, შეუძლებელი.

II ნაწილი

ენის ლექსიკის შესწავლის სემასიოლოგიური ასპექტისათვის არსებითია სიტყვის მნიშვნელობის დახასიათება, სიტყვის სემანტიკური სტრუქტურის აღწერა სინქრონულ დონეზე.

აღსანიშნისა და აღმნიშვნელის ურთიერთმიმართებაში საინტერესოა აღმნიშვნელის სემანტიკური აგებულება, შინაარსი, ლექსიკური სინტაგმატიკა, ენობრივი მეტაფორა.

ენობრივ ერთობებს ერთიმეორისაგან განასხვავებს აღსანიშნისა და აღმნიშვნელს შორის სხვადასხვაგვარი მიდგომა.

სხვადასხვა ენაში განსხვავებულად აისახება ობიექტური სინამდვილე: სივრცე, ბუნების მოვლენები, მცენარეთა თუ ცხოველთა სამყარო... სახელდების მომენტშიც, შესაბამისად სხვადასხვა ენაში, წინა პლანზე წამოიწევს აღსანიშნის სრულიად განსხვავებული თვისებები. მაგ.: ქართული **ხართუთა** — თუთა დახასიათებულია გარეგნული ნიშნის, სიდიდის მიხედვით; „ხარი“ ამ სიტყვაში სიდიდეზე უნდა მიაწინებდეს. შდრ.: ხარაბუზა „დიდი ბუზი“... აფხაზურად იგივე ხილს ჰქვია ამჟღად ❖ქიაწია „თუთა შავი“, აღსანიშნი დახასიათებულია გარეგნული ნიშნის მიხედვით, წინა პლანზე ამ შემთხვევაში მისი ფერია წამოწეული.

ლექსიკა განხილული უნდა იყოს ენობრივი ერთობის ყოფი-

სა და საქმიანობის გათვალისწინებით, რადგან ყოფის სხვადასხვაობა განსაზღვრავს იმ თავისებურებებს, რომელიც სხვადასხვა ენის ლექსიკური ფონდის შინაგან დანაწევრებაში შეიმჩნევა.

აფხაზური ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდის სოლიდური ნაწილი მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელებს მოიცავს.

მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებს სათანადო ნაშრომებში მეტ-ნაკლებად ეხება აფხაზურ-ადილური ენების თითქმის ყველა მკვლევარი. ეს ბუნებრივია, რადგან მცენარეთა სახელწოდებები ენის ლექსიკის განუყოფელი ნაწილია.

მცენარეთა ლექსიკის შესწავლის კუთხით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნ. მარის, ა. დირის, არნ. ჩიქობავას, გ. მელიქიშვილის, ივ. ჯავახიშვილის, გ. წერეთლის, ს. ჯანაშიას, ქ. ლომთათიძის, გ. როგავას, ზ. კერაშევას, ა. გენკოს და სხვათა დამსახურება.

მოყოლებული პ. ჭარაიას მოღვაწეობის დროიდან დღევანდელი დღის ჩათვლით, ძნელად მოიძებნება აღნიშნულ ენათა სპეციალისტი, რომელიც თავის გამოკვლევებში გაკვირით მაინც არ შეხებოდეს მცენარეთა ლექსიკას.

ამ მრავალრიცხოვან ენათმეცნიერთა შორის უნდა გამოიყოს პ. ჭარაიას, ბ. ჯანაშიას, ხ. ბლაჟბას, ს. ამიჭბას, ვ. კონჯარიას, მ. ციკოლიას, მ. კუმახოვის, ვ. შენგელიას, ა. აბრეგოვის, ა. შაგროვის ნაშრომები.

აფხაზური ენის მკვლევარმა თ. გვანცელაძემ საგანგებო გამოკვლევა მიუძღვნა ქართველიზმების გამოვლენას აფხაზურ ბოტანიკურ ტერმინოლოგიაში და თავის სადოქტორო ნაშრომში გამოიყენა, როგორც ერთ-ერთი დამხმარე საშუალება, აფხაზთა ისტორიული მიგრაციის მიმართულებათა განსაზღვრისათვის.

ჩამოთვლილ ავტორთა ამა თუ იმ გამოკვლევას ვიმოწმებთ ჩვენი ნაშრომის სათანადო ადგილებში.

საგანგებოდ განსახილველია მ. კუმახოვისა და ა. აბრეგოვის

მოსაზრებანი აფხაზურ-ადიღურ ენათა ე. წ. **რთული სიტყვების** წარმოების შესახებ. განვიხილავთ თითოეულ მათგანს:

მ. კუმახოვი თავის ნაშრომში „Морфология Адыгских языков“, Москва-Нальчик, 1964, დაწვრილებით განიხილავს ე. წ. რთულ სიტყვებს ადიღურ ენებში.

ავტორი სვამს კითხვას, არსებობს თუ არა უნივერსალური ენათმეცნიერული კრიტერიუმი, რომელიც გამოგვაყოფინებდა ზოგადად სიტყვას და რთულ სიტყვას კერძოდ? საკითხი სიტყვის საზღვრებზე, სიტყვის სტრუქტურის საერთო პრობლემაში შედის. ყველაზე მეტი პრობლემები აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტაში, წამოიჭრება ნაწარმოები (მათ შორის რთული) სიტყვის საზღვრების დადგენისას. ადიღურ ენებში სიტყვათქმნადობა არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საშუალება სიტყვაწარმოებისა. არსებულ აღწერით გრამატიკებში <რთული სიტყვის> შესახებ ჩამოყალიბებული მოსაზრება არ არსებობს. სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა სინტაქსური ერთეულები განიხილება რთულ სიტყვებად, ან რთული სიტყვები განკუთვნილია შესიტყვებებისადმი. ლექსიკური და სინტაქსური ერთეულების შეერთებით, ხან ფართოვდება და ხან ვიწროვდება რთული სიტყვის საზღვრები ადიღურ ენებში. ამიტომ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოვაცალკევოთ რთული სიტყვა სინტაქსური შეერთების საფუძველზე მიღებულ <სინტაქსურ ერთეულთაგან>.

მრავალრიცხოვან ცდათა მიუხედავად, რთულ სიტყვასა და შესიტყვებას შორის ზღვარი ჯერ კიდევ სადავოა ზოგადლინგვისტური თვალსაზრისით. ა. ი. სმირნიცკის შრომებში ეს საკითხი შედარებით სრულად აისახა, მაგრამ არც მისი კრიტერიუმები შეიძლება ჩაითვალოს დასაბუთებულად. მართალი იყო აკად. ლ. ვ. შჩერბა, როდესაც ხაზი გაუსვა ცალკეული ენის ან მონათესავე ენათა ჯგუფის თავისებურებათა გათვალისწინების აუცილებ-

ლობას <რთულ სიტყვათა> განსაზღვრისათვის. ლ. ვ. შჩერბა წერდა: „მართლაც რა არის „სიტყვა?“ მე ვფიქრობ, რომ სხვადასხვა ენებში ეს სხვადასხვაგვარად იქნება“. ა. ი. სმირნიცკი სიტყვის ასეთ გაგებაში სკეპტიციზმს ხედავდა. მაგრამ სიტყვის ზოგადლინგვისტურ განსაზღვრებაზე მსჯელობა უსაფუძვლოა, იმდენად, რამდენადაც სიტყვის საზღვრები ენის გრამატიკული აგებულების სპეციფიკის გათვალისწინებით უნდა დადგინდეს.

უდავოა, რომ სიტყვაწარმოებითი კატეგორიები ლექსიკასა და გრამატიკასთან კავშირში, სხვადასხვა ენებში სხვადასხვაგვარია, რაც ამტკიცებს, რომ ზოგადლინგვისტური უნივერსალური განსაზღვრა, სიტყვისა ზოგადად და რთული სიტყვისა — კონკრეტულად შეუძლებელია. ეს განსაკუთრებით ნაწარმოებ სიტყვებს ეხება. ადილურ ენებში ფუძის მაწარმოებელი აფიქსები, რომელთა დახმარებითაც არსებითი სახელის მარტივი ფუძეებიდან იწარმოება ნაწარმოები სახელები, მხოლოდ ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელია. მაგრამ სხვაგვარადაა საქმე ზმნურ სიტყვაწარმოებაში, რომელიც ორგანულად არის დაკავშირებული გრამატიკულ კატეგორიებთან. ზმნური და სახელური სიტყვაწარმოებანი ერთ სიბრტყეზე ვერ განიხლება, რადგან სახელური სიტყვაწარმოებისას, სახეზე გვაქვს სიტყვა, რომელიც შემადგენელ ლექსემათაგან მხოლოდ ლექსიკურად განსხვავდება, მაშინ, როცა ზმნური სიტყვაწარმოება გრამატიკულ განსხვავებებსაც იძლევა.

შემდეგ კუმახოვი კრიტიკულად განიხილავს რთული სიტყვის გამოყოფისათვის ო. იესპერსენის, ნ. ფ. იაკოვლევის, ა. ი. სმირნიცკის, გ. პაულის მიერ შემოთავაზებულ კრიტერიუმებს.

ბოლო დროის მრავალ ნაშრომში რთული სიტყვისა და შესიტყვების განსასხვავებლად გრამატიკული მთლიანგაფორმებულობა „цельнооформленность“ ითვლება, როგორც უნივერსალური კრიტერიუმი თითქმის ყველა ენისათვის. მაგრამ ეს მეთოდი

ახალი არ არის. კუმახოვის აზრით, მხოლოდ ტერმინია ახალი — „გრამატიკული მთლიანგაფორმებულობა“, შემოტანილი ა. ი. სმირნიცკის მიერ.

იმავე კრიტერიუმით ხელმძღვანელობდა იესპერსენი: რთული სიტყვის მთავარ მახასიათებლად მასაც სიტყვის შემადგენელ ნაწილთა გრამატიკული მთლიანგაფორმებულობა მიაჩნდა, მაგრამ, როგორც კუმახოვი აღნიშნავს, გრამატიკული მთლიანგაფორმებულობა ცხადია, ვერ იქნება რთული სიტყვებისა და შესიტყვებების განსაზღვრისათვის უნივერსალური. ისეთი ენებისათვის, რომელშიც ლექსიკურ და სინტაქსურ ერთეულებს შორის მკაფიო ფონეტიკურ-გრამატიკული განსხვავება არ არის, მთლიანგაფორმებულობის კრიტერიუმი არასაკმარისი ან საერთოდ გამოუსადეგარი იქნება რთული სიტყვების შესიტყვებათაგან გასამიჯნავად. მაგალითად ამ ენებში (იგულისხმევა აფხაზურადილური ენები) სხვადასხვა სინტაქსური ერთეულები, მათ შორის ატრიბუტულ წარმონაქმნთა ყველა ტიპი, გრამატიკულად მთლიანგაფორმებული იქნება. მაგალითად, რთული სიტყვა მწმუჭჟუ „მატარებელი“, სიტყვასიტყვით: „ცეცხლოვანი ურემი“...

მაგ.: რთული წარმოებები შგშნ „კვიცი“ და ტნგშნ „ახალი სახლი“ ყაბარდოულში (ისევე, როგორც ადიღეურში) წარმოებულია ერთტიპიური სახელური ჯგუფების ბაზაზე (საზღვრული + მსაზღვრელი) შგშნ შედგება შგ „ცხენი“ + შნ „ახალგაზრდა, ახალი“... ტნწშნ შედგება ტნწ „სახლი“ + შნ „ახალი“. ამ ორ სიტყვას ფორმათწარმოების თვალსაზრისით, ერთნაირი სისტემა აქვს, წარმოადგენს ატრიბუტული შინაარსის სახელურ კომპლექსს. აქედან უნდა დავასკვნათ: თუკი რთული სიტყვების განსაზღვრაში თანმიმდევრულნი გვინდა ვიყოთ, დასძენს კუმახოვი, მაშინ სახელური კომპლექსები ტნწშნ ტიპისა, ადიღურ ენებში რთულ სიტყვებად უნდა მივიჩნიოთ. ასე იქცევა მაგალითად ნ. ფ. იაკოვლევი, ა. ნ. ბოგოლუბოვი, რომელიც უფრო

შორს მიდის და ისეთ სინტაქსურ ერთეულს, როგორცაა ციტ „ორი ხელი“ ასევე რთულ სიტყვად მიიჩნევს.

თუკი შერწყმულ სახელურ კომპლექსებს რთულ სიტყვებად ჩავთვლით, იმავე კრიტერიუმით, ლექსიკურ ერთეულადვე უნდა ჩაითვალოს განცალკევებული სახელური სინტაქსური ჯგუფებიც: კვრბგშ უნა „აგურის სახლი“ და ა. შ. მათ შორის აღნიშნული თვალსაზრისით არ არის სხვაობა.

ლინგვისტთა ნაწილი რთული სიტყვებისა და შესიტყვებების ურთიერთგასამიჯნავად იყენებს ფორმალურ და შინაგან იზოლაციურობას სიტყვათა სინტაქსური ჯგუფებისათვის. გ. პაული ითვალისწინებდა სიტყვათა ჯგუფის რთულ სიტყვაში გადასვლის მიზეზს, რომ სიტყვათშეერთება მთლიანად განკერძოებულია შემადგენელ ნაწილებთან მიმართებით. იზოლაციის გადამწყვეტი როლის შესახებ, რომელიც შემოთავაზებულია პაულის მიერ, მიუთითებს ვ. მ. ჟირმუნსკი თავის სტატიაში, რომელიც სიტყვათა საზღვრების საკითხებს ეძღვნება. რთულ სიტყვათა სტრუქტურული ტიპების ჩამოყალიბებისათვის ის კრიტერიუმი, რასაც პაული იზოლაციას ან განკერძოებას უწოდებს, საკმაოდ მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამ უკანასკნელის მოშველიებითაც კი, რთულ სიტყვათა და სინტაქსურ ერთეულთა მხოლოდ ნაწილის გამოყოფა თუ შეიძლება. იზოლაციის ნიშანი, შემადგენელი კომპონენტებისაგან და მათი დამოუკიდებელი ხმარებისაგან, ნაწილობრივ გამოაცალკევებს მყარ რთულ სიტყვებს, სტრუქტურულად შესაბამის სინტაქსურ ერთეულთაგან. ადილუური რთული წარმონაქმნი ფხაშ „სახნისი“, სიტყვა-სიტყვით: „ხის იარაღი“ და ფხაშენ „ხის სახლი“ კი, არის ერთმანეთის მსგავსი ფონეტიკურ-გრამატიკულ-სინტაქსური სტრუქტურით და ამავე დროს განსხვავდება ერთიმეორისაგან სემანტიკური თვალსაზრისით: მიმართებით, მთელისა შემადგენელ კომპონენტთა ჯამთან. მნიშვნელობა ფხაშ „სახნისი“ მხო-

ლოდ ეტიმოლოგიურად გამოიყვანება შემადგენელი კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან, მაშინ, როდესაც ფხაჟენ „ხის სახლი“ მნიშვნელობა საგნებით მოტივირებულია, შეესატყვისება შემადგენელ ნაწილთა მნიშვნელობების ჯამს. ამდენად რთული სიტყვა ფხაჟე „სახნისი“ განსხვავდება სახელური კომპლექსისაგან ფხაჟენ „ხის სახლი“ არა მარტო სტრუქტურული ნიშნებით, არამედ მნიშვნელობის გამოყვანლობითაც შემადგენელ ნაწილთა მნიშვნელობების ჯამისაგან. ასეთი სემანტიკური სხვაობა შეინიშნება მყარ რთულ სიტყვებსა და სახელურ კომპლექსთა შორის. რაც შეეხება თავისუფალ რთულ სიტყვებს, ისინი ამ მიმართებით არ შემოისაზღვრება სახელურ კომპლექსთაგან. შდრ.: ყაბარდოულის რთული სიტყვა ლ'გზ' „ბებერი“ და სახელური კომპლექსი ყგგაიგჟ „ბებერი მუხა“.

მიუხედავად იმისა, განაგრძობს კუმახოვი, რომ მრავალი ლინგვისტისათვის სემანტიკური კრიტერიუმი შეუვალთა, იგი (სემანტიკური კრიტერიუმით მიდგომა აღნიშნული საკითხისადმი) მაინც არ შეიძლება, რადგან იგი (სემანტიკური კრიტერიუმით) ამ საქმისათვის ძალიან სუსტი არგუმენტია.

ამრიგად, დაასკვნის ავტორი, ვერც გარეგნული აღნაგობა (კომპონენტთა შერწყმა), ვერც მახვილის გამაერთიანებელი ფუნქცია, ვერც სიტყვათცვლადობის ფორმა (მორფოლოგიური მთლიანგაფორმებულობა), ვერც სემანტიკური ნიშნები... ვერ გამოდგება რთულ სიტყვათა და სახელურ კომპლექსთა ერთიმეორისაგან გასამიჯნავად. პირიქით, ყველა ეს ლინგვისტური ნიშნები შესაძლოა საერთო ჰქონდეს რთულ სიტყვასა და სახელურ კომპლექსს.

რთულ სიტყვათა და სახელურ კომპლექსთა განხილვისას, არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან ერთი ფრიად საყურადღებო გარემოება: ფხაჟე „სახნისი“ ფუნქციონირებს ენაში, როგორც დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეული, რთული

სიტყვა. თავდაპირველად იგი აღნიშნავდა „ხის იარაღს, მიწის სახნისს“, როდესაც ადიღეელებმა მოიპოვეს რკინის სახნისები, სიტყვამ მექანიკურად მათი აღნიშვნაც იტვირთა. მოტივირებული სიტყვა არამოტივირებულად იქცა, მაგრამ ამის მიუხედავად, მისი ნომინაციური ფუნქცია, აღნიშნა სამუშაო იარაღი, არ შეცვლილა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შესიტყვების რთულ სიტყვად ქცევის მიზეზი თავდაპირველ ნომინაციაში უნდა ვეძიოთ. ამჟამად, აღნიშნული ლექსემა არსებითი სახელია და ატრიბუტულ სახელურ კომპლექსად კი აღარ ფუნქციონირებს ენაში, არამედ, როგორც რთული სახელი. იგი არსებითი სახელის ეკვივალენტურია.

ამ რთული სიტყვისაგან განსხვავებით, სახელურ კომპლექსს ფხაჟუნ „ხის სახლს“ საგნობრივი მნიშვნელობა არ გააჩნია, არამედ შეიცავს წინადადების ორი წევრის ატრიბუტულ მიმართებას.

ადიღურ ენებში სახელურ სიტყვათმწარმოებელ აფიქსთა სიმცირე კომპენსირებულია სხვა ენობრივი საშუალებების გამოყენებით ლექსიკური მარაგის ახალი სიტყვებით შესავსებად.

რთული სიტყვების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სინტაქსური ერთეულების ლექსიკალიზაცია. როდესაც მსგავსი ტიპის რთული წარმოება რომელიმე ერთი ძირითადი ნიშნის მიხედვით, განსაზღვრული კონკრეტული საგნის აღმნიშვნელი ხდება, მაშინ იგი შემადგენელ ნაწილთა ფონეტიკურ-გრამატიკული ერთობის წყალობით, სინტაქსის სფეროდან ლექსიკის სფეროში გადმოინაცვლებს. ამის შემდეგ აღნიშნული რთული სიტყვათმწარმოებანი ფუნქციონირებენ ენაში არა როგორც სინტაქსური ერთეულები, რომლებიც მხოლოდ ატრიბუტულ მიმართებას გამოხატავს, არამედ უკვე, როგორც ლექსიკური ერთეულები, როგორც რთული სიტყვები. შდრ.: თხაჯიგმაჭაგხ „კურდღელი“ და შაგდ თხაჯიგმაჭაგხ „ყურგრძელი ვირი“...

როგორც ნათელია ზემოთ თქმულიდან, განაგრძობს კუმბა-
ხოვი, სიტყვათა შერწყმის შედეგად წარმოიშობა სხვადასხვა
ენობრივი მონაცემები: რთული სიტყვა (ლექსიკური ერთეული)
და სახელური კომპლექსი (სინტაქსური ერთეული). უფრო მე-
ტიც: ერთი და იგივე რთული წარმონაქმნი შესაძლოა ერთ შე-
მთხვევაში გამოყენებული იყოს, როგორც მეტყველების ნაწილი,
მეორე შემთხვევაში კი, როგორც სინტაქსური ერთეული.

მოყვანილი მაგალითები ადასტურებს აგრეთვე მოძრავი
საზღვრების არსებობას სხვადასხვა ენობრივ დონეებზე: სინტაქ-
სურსა და ლექსიკურ დონეზე ადილურ ენებში. ეს ყველაფერი
კი იმის შედეგია, რომ ბგერათკომპლექსი (ამ ტერმინის ფართო
გაგებით, ვლინდება და ვითარდება მეტყველებაში ენის სისტე-
მის სხვა კონსტიტუციურ ელემენტებთან ერთად (კუმბახოვი,
1964, 34-42).

სახელურ კომპლექსთა და მათი მოდელების მიხედვით
ჩამოყალიბებულ რთულ სიტყვათა გაიგივებას, სინტაქსური და
ლექსიკური ერთეულების აღრევამდე მივყავართ. ენათა სხვადას-
ხვა ენობრივი ოდენობების აღრევა რთული სიტყვის საზღვრების
გაფართოებასაც იწვევს. მაგრამ განსახილველი პრობლემის გად-
აწყვეტისას, შეინიშნება საწინააღმდეგო მიმართულება: რთუ-
ლი სიტყვის გაგების შევიწროება.

ადილურ ენათა სიტყვათქმნადობა, ამ ენებისათვის დამახასი-
ათებელი თავისებურებებით ხდება. მაგ.: ყაბარდოულის ლის'ლიჰ
გუჷ „რკინიგზა“, რთულ სიტყვას წარმოადგენს, მაშინ, როდესაც,
რუსულის „железная дорога“, შესიტყვებაა.

ყაბარდოული „რკინიგზა“ სიტყვის მსგავსი ორკომპონენტიან-
ნი მყარი, სახელური წარმონაქმნები, რთულ სიტყვათა კატეგო-
რიაში ერთიანდება. სახელურ კომპლექსთაგან განსხვავებით, ამ
ტიპის მყარი, რთული სიტყვები არსებითად განსხვავდება თავი-
სი ფუნქციური და სტრუქტურული ნიშნებით.

მყარი, რთული სიტყვები გამოხატავს არა მხოლოდ სემანტიკურ ერთობას, არამედ, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, ხასიათდება სტრუქტურული მთლიანობით (მიეკუთვნება ერთ პარადიგმატულ კლასს), სინტაქსურად დაუშლელია და ა. შ.

აქედან ნათელი ხდება, თუ რატომ არის, რომ ადილურ ენებში ამდენგვარი მყარი, რთული სიტყვებისა და მყარი, ზმნური შესიტყვებების პირობებში, შედარებით ღარიბადაა წარმოდგენილი სახელური მყარი, (ფრაზეოლოგიური) შესიტყვებანი. ეს არის ადილურ ენათა სპეციფიკური ნიშანი, რომელიც, ერთი შეხედვით, პარადოქსულადაც კი შეიძლება მოგვეჩვენოს, და განპირობებულია ამ ენათა გრამატიკული წყობის თავისებურებით.

მრავალრიცხოვანი მყარი სიტყვათშეერთებები „რკინიგზის“ ტიპისა, რომელიც მნიშვნელოვან პროცენტს წარმოადგენს ადილური ენების ლექსიკაში, უპასუხებს რთული სიტყვის ყველა ლინგვისტურ თვისებას. ეს მყარი წარმონაქმნები გვევლინება ლექსიკურ ერთეულებად და ლექსიკონებში უნდა შევიდეს, როგორც დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე სიტყვები.

ნ. ფ. იაკოვლევი სახელურ, ინკორპორაციულ კომპლექსებს რთულ სიტყვებთან აიგივებს. გამოყოფენ რა, შერწყმულ ატრიბუტულ წარმოებას ატრიბუტული წარმოებისაგან, მკვლევრები მიდიან შემდეგ დასკვნამდე: ადილურ ენებში ერთი და იგივე სინტაქსური კავშირი (ატრიბუტული), გამოიხატება ორი სხვადასხვა საშუალებით: ინკორპორაციული კომპლექსით და სიტყვათშეწყობით (შეერთებით)...

ინკორპორაციული ამორფული შერწყმა უნაჩა „ახალი სახლი“ ტიპისა, განიხილება მთლიანად, როგორც წინადადების ნაწილი, „ამორფული სიტყვათშეერთება“, ხოლო ატრიბუტული წარმოება უნა ინ „დიდი სახლი“, როგორც სინტაქსური შესიტყვება, რომელიც წინადადების წევრებისაგან შედგება.

ამასთან ერთად, დასძენს კუმანოვი, რაც ინკორპორაციუ-

ლობის თეორიის მომხრეთათვის ძალიან მნიშვნელოვანია, შერწყმული ატრიბუტული წარმოება, როგორც ინკორპორაციული მოვლენა, შესიტყვებასთან შედარებით, არისო, უფრო არქაული, ძველი საშუალება სინტაქსური ურთიერთობის გამოხატვისა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შერწყმა უნაჩა „ახალი სახლი“, რომელიც ჩათვლილია ინკორპორაციულ კომპლექსად, ჯერ კიდევ წინადადების წევრებად დაუყოფელი, წინ უსწრებს წინადადების წევრთა ჩამოყალიბებას (მსაზღვრელისა და საზღვრულისა).

თუ ვაღიარებთო, განაგრძობს კუმახოვი, სახელური სინტაქსური ჯგუფის წევრებს ინკორპორაციულ კომპლექსად, განსაკუთრებულ სინტაქსურ ერთეულად, მაშინ ერთი და იგივე ატრიბუტული წარმონაქმნი ორ ადილურ ენაში, სხვადასხვა სინტაქსურ ერთეულად უნდა ჩავთვალოთო:

მაგალითად, ასეთი პრინციპიდან ამოსვლით, ფხანურ „ხის სახლი“ ადილურში, უნდა ჩავთვალოთ არქაულ, ინკორპორაციულ მოვლენად, იგივე წარმონაქმნი ფხანურ „ხის სახლი“ ყაბარდოულში, უნდა მივაკუთვნოთ სხვა სინტაქსურ ერთეულებს, მაშინ, როცა, ორსავე შემთხვევაში საქმე გვაქვს ერთსა და იმავე სინტაქსურ ერთეულთანო.

თქმულიდან ცხადიაო, დასძენს კუმახოვი, რომ სიტყვათშერწყმა მიმდინარეობდა სიტყვათშეწყობის ბაზაზე. ეს უდავო და თავისთავად ცხადი ფაქტი უარყოფს თეორიას, რომ სახელური ატრიბუტულ წარმონაქმნებს, რომელიც შედგება წინადადების წევრთაგან, წინ უსწრებდა სახელური ინკორპორაციული კომპლექსები. არ არსებობს იმის საფუძველი, რომ შერწყმული ატრიბუტული წარმონაქმნები ინკორპორაციულ მოვლენად ჩაითვალოს. სახელური სინტაქსური ჯგუფის გარეგნული შერწყმა — მეორეული მოვლენაა და მის ლექსიკურ-გრამატიკულ მნიშვნელობაზე არ მოქმედებს.

გარდა ამისა, ადილურ ენებში განსაზღვრება, რომელიც

გადმოცემულია ვითარებითი ზედსართავი სახელით, ატრიბუტულ ერთეულში, ინარჩუნებს ვითარებითი ზედსართავი სახელის სრულ პარადიგმას.

კუმახოვი „სახელურ ინკორპორაციულ კომპლექსებს“ ატრიბუტულ ერთეულებად განიხილავს. ინკორპორაციულ წარმონაქმნებად კი მკვლევარი თვლის დპ-ფლ'გ-ჩგ-ნ „საიდანმე გამოხედვა“ ზმნის ტიპს, რომელიც წარმოქმნილია ზმნური ფუძეების ჩართვით, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ფუძეების ერთობაში.

დასასრულ, კუმახოვი აღნიშნავს, რომ რთული სიტყვის საზღვრების დადგენისათვის, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სინქრონიისა და დიაქრონიის ურთიერთმიმართების საკითხს. ისტორიზმი მნიშვნელოვანია ენის თანამედროვე სისტემის სწორად ახსნისათვის. მაგრამ უდავოა, ისიც, რომ სიტყვის სტრუქტურის პრობლემა, მათ შორის რთული სიტყვის, შეუძლებელია გადაწყდეს ისტორიის გაუთვალისწინებლად. ისეთი გავრცელებული მოვლენები, როგორცაა რთული ფუძის ერთ-ერთი კომპონენტის გრამატიკულ წარმონაქმნად ქცევა, შესიტყვების ლექსიკალიზაცია და სხვ., მოითხოვს ჩვენთვის საინტერესო პრობლემასთან კონკრეტულ მიდგომას.

რთული სიტყვის საზღვრების დადგენისას, ყოველთვის გათვალისწინებული უნდა იყოს, რომ ენა მუდმივგანვითარებადი მოვლენაა.

რთული სიტყვის საზღვრების დადგენისათვის, აუცილებელია, აგრეთვე ენის გრამატიკული წყობის თავისებურებათა გათვალისწინება, დიაქრონიისა და სინქრონიის ურთიერთმიმართება. სხვადასხვა გრამატიკული წყობის ენებში და ერთი ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, დახასიათებული რთული სიტყვები, შესაძლოა სრულიად განსხვავებული იყოს. უფრო მეტიც: სინქრონიულ კრილში, ერთსა და იმავე ენაში, რთულ სიტყვათა სხვადასხვა ტიპებს სხვადასხვა კრიტერიუმები აქვთ,

რომელიც გამოაცალკევებს ამ უკანასკნელთ შერწყმული ენობრივი ერთეულებისაგან. აქედან, ბუნებრივია, გამოდის დასკვნა, რომ უნივერსალური კრიტერიუმის მოძებნის ცდა, რთული სიტყვების საზღვრების გამოყოფა/დადგენისა, მიემართება ენათა სინამდვილის მრავალფეროვნების უარყოფისაკენ (კუმახოვი, 1964, 48-58) — ანუ, არ არსებობს უნივერსალური კრიტერიუმი. ყველა ენას ინდივიდუალურად უნდა მიუდგეს მკვლევარი.

ამ დამაჯერებელი, ლოგიკური მსკლობის შემდეგ, კუმახოვი გთავაზობს რთულ სიტყვათა კლასიფიკაციის ცდებს აფხაზურ-ადიღურ ენათათვის.

იმდენად, რამდენადაც ჩვენი ნაშრომის განსახილველ სიტყვათა სოლიდური ნაწილი წარმოადგენს ე. წ. „რთულ სიტყვებს“ მცენარეთა ლექსიკაში, საჭიროდ მიგვაჩნია, ვრცლად გადმოვცეთ კუმახოვის ნააზრევი აღნიშნულ სიტყვათა კლასიფიკაციის შესახებ.

ენათმეცნიერულ ლიტერატურაში ტრადიციად იქცა რთული სიტყვების სემანტიკური მახასიათებლების მიხედვით დაყოფა. ეს კლასიფიკაცია, შემოთავაზებული გერმანელ ლინგვისტთა მიერ, აგებულია რთულ სიტყვათა კომპონენტების ურთიერთმიმართებაზე. ამ კლასიფიკაციის თანახმად, აღწერიტ გრამატიკებსა და სპეციალურ გამოკვლევებში, რომლებიც სხვადასხვა ენათა სიტყვაწარმოებას ეძღვნება, რთული სიტყვები, ჩვეულებრივ იყოფა: დაქვემდებარებით (**Determinativkomposita**) და თანწყობილ (**Kopulativkomposita**) კონსტრუქციებად.

დაქვემდებარებითი, ან როგორც მას უწოდებენ სხვა შემთხვევაში, განსაზღვრებითი რთული სიტყვები, წარმოქმნილია დაქვემდებარების საფუძველზე, რთული სიტყვის ერთი კომპონენტი მეორის მნიშვნელობას აზუსტებს. შდრ.: ადიღური ნაფსგ, ყაბარდოული ნაფს „ცრემლი“ (ადიდ., ყაბ. ნა „თვალი“, „თვა-

ლის“ + ადილ., ყაბ. ფსგ „წყალი“).

თანწყობილი რთული სიტყვები წარმოქმნილია კომპონენტთა ურთიერთგანლაგების შედეგად: შდრ.: მაგ.: ადილ. ლჰუ-ჩჰუ „გარეული ფრინველი“, ლჰუ „გოჭი“ + ჩჰუგ „ბეკეკა“, ყაბ. ჯჰდ-ყაზ „სახლის ფრინველი“ (ჯჰდ „ქათამი“ + ყაზ „ბატი“).

რთულ სიტყვათა შემოთავაზებული სინტაქსური კლასიფიკაცია გაზიარებულია, თუმცა არათანმიმდევრულად, დ. ა. აშხა-მაფის:, ნ. ფ. იაკოვლევის, გ. ფ. ტურჩანინოვისა და მ. ცაგოვის მიერ.

რთულ სიტყვათა დაქვემდებარებით და თანწყობილ ჯგუფებად დაყოფა ვერ გამოხატავს ვერც სიტყვაწარმოებით და ვერც ლექსიკურ-გრამატიკულ სტრუქტურას რთული სიტყვებისა. ამის გარდა, უნდა აღინიშნოს, რომ სინტაქსურ ტერმინთა ლექსიკაში გადატანა, განსაკუთრებით ტერმინისა, „დაქვემდებარება“, მთლად გამართლებული არ არის. როგორც უკვე იყო აღნიშნული, რთული სიტყვის კომპონენტებს შორის ირდევია ხოლმე სინტაქსური კავშირი, რომელიც შესიტყვებას, ჩვეულებრივ, ახასიათებს.

რთული სიტყვები, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავეოთ (მოვახდინოთ მათი კლასიფიკაცია) სიტყვათმაწარმოებლური ნიშნებით.

ადილურ ენებში უნდა გამოიყოს რთულ სიტყვათა წარმოების შემდეგი საშუალებანი:

1. თხზვა „сложение“
2. თხზვა შემაერთებელი მორფემით
3. თხზვა რედუბლიკაციით
4. მორფოლოგიურ-სინტაქსური საშუალება, კონვერსია
5. სემანტიკური საშუალება.

რა თქმა უნდა, სხვა ენებში არსებობს რთულ სიტყვათა წარმოების სხვა საშუალებებიც, შესაძლოა, ჩამოთვლილ საშუა-

ლებათაგან, ესა თუ ის საშუალება, ამა თუ იმ ენას არ გააჩნდეს. არსებობს საერთოდ სიტყვათქმნადობის და კონკრეტულად რთულ სიტყვათა ქმნადობის მრავალი საშუალება. ფუძეთქმნადობა „основосложение“ მხოლოდ ერთ-ერთია მათ შორის. რაც შეეხება სტრუქტურულ ტიპებს (მორფოლოგიურ წყობას) რთული სიტყვებისა, ისინი გამომდინარე სხვადასხვა ენის განსხვავებული სტრუქტურიდან, შესაძლოა უკიდურესად სხვადასხვაგვარნი იყონ (კუმახოვი, 1964, 105-108).

კუმახოვი, აღნიშნავს, რომ დესკრიპციულ ენათმეცნიერებაში მორფოლოგიური ერთეულების ანალიზისას, გამოიყენება **უშუალო შემადგენელი ნაწილების** გამოყოფის მეთოდი (immediate constituent). როგორც ცნობილია, აღნიშნული მეთოდი გამოიყენებოდა ენათა სხვადასხვა დონეზე. მორფოლოგიური დაყოფა სიტყვისა, უშუალო **შემადგენელ ელემენტებად, (სიტყვის) ტრადიციული მორფოლოგიური სტრუქტურის ანალიზთან** შედარებით, უკეთესია. როგორც სამართლიანად აღნიშნავენ დესკრიპტივისტები, უშუალო შემადგენელ ნაწილთა ანალიზისას, გამოიკვეთება არა მხოლოდ ყველაზე მცირე, მნიშვნელობის მქონე ერთეულები, არამედ მოდელები და კონსტრუქციები.

წარმოებული სიტყვის დაყოფისას უშუალო შემადგენლებად, ფუძის შიგნით მორფემათა კავშირი დგინდება, რაც უშუალო შემადგენელთა რამდენიმე ფენის გამოყოფის საშუალებას იძლევა. ეს კი, თავის მხრივ, გამოაშკარავებს მოქმედ მოდელებს, ანუ ნაკლებად რთული ერთეულებით, შედარებით უფრო რთული ერთეულების ჩამოყალიბების პროცესს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მორფემული სტრუქტურის ჩვეულებრივი ანალიზისაგან განსხვავებით, უშუალო შემადგენელ ნაწილთა გამოყოფისას, გამოჩნდება სიტყვის მორფოლოგიური შემადგენლობის ღერძი. სიტყვაწარმოებისას, გამოაშკარავდება, თუ რა არის

მთლიანი, რა მოდელირებული, რა სინთეზირებული. უშუალო შემადგენელთა ანალიზის მეთოდმა შესაძლოა დადებითი შედეგები მოგვცეს ისეთ ენათა სიტყვაწარმოების გარკვევისას, რომლებიც ხასიათდება სიტყვის მრავალმორფემული აგებულებით. მაგალითად, ადილურ ენებში, მორფემათა უძრავი განლაგების პირობებში, სიტყვის შიგნით, თავისუფლად შესაძლებელია, სიტყვის დაყოფის პროცესში, მორფემათა გადაჯგუფება. დაყოფა შეიძლება მოხდეს სხვადასხვა წერტილიდან: დასაწყისი, ან ბოლო მორფემიდან, იმდენად, რამდენადაც სიტყვის შიგნით, ერთი მორფემა, მიმართებით წინამავალ და ასევე მომდევნო მონაკვეთთან, ქმნის დამოუკიდებელ, ფუნქციურად მნიშვნელობიან და თავისი სტრუქტურით ბინარულ ერთეულს.

ამ მეთოდის გამოყენებით, სინქრონიულ და დიაქრონიულ ჭრილში, შესაძლოა, ერთისა და იმავე სიტყვის შემადგენელ ნაწილთა სხვადასხვა რაოდენობა მივიღოთ.

აფხაზურ-ადილურ ენათა მიმართებაში, სადაც ფუძეთქმნადობა არაიშვიათად, აფიქსაციით და სხვა, სინქრონიულ მიმართებათა დამჩრდილავი მოვლენებით მიმდინარეობს, სიტყვის ყოველმხრივი გამოკვლევისათვის სინქრონიულ დონეზე, აუცილებელია უშუალო შემადგენელ ნაწილთა ანალიზის მეთოდის გარდა, გამოყენებულ იქნეს ტრანსფორმაციული ანალიზის მეთოდი.

ამრიგად, დასძენს კუმახოვი, უშუალო შემადგენელთა გამოყოფის მეთოდისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება, რომელიც ლინგვისტთა ნაწილს გააჩნია, სრულიად **უსაფუძვლოა**.

უშუალო შემადგენელთა მეთოდი, ისევე, როგორც ენათმეცნიერული ანალიზის სხვა სტრუქტურული მეთოდები, საშუალებას იძლევა დიდი სისრულით გამოვლინდეს ურთიერთკავშირი ელემენტებს შორის, რომლებიც შეადგენს სიტყვის მორფემულ სტრუქტურას. მართალია ბლუმფილდი, როდესაც ამბობსო, რომ უშუალო შემადგენელთა პრინციპი საშუალებას გვაძლევს

სიტყვათქმნადობის სხვადასხვა პრინციპები განვსაზღვროთ (მაგალითად, რთული სიტყვები, რთული-აფიქსური სიტყვები და სხვ.) უნდა ვაღიაროთ, რომ სინქრონიული ანალიზისას ხშირია სხვადასხვა სიტყვაწარმოებითი მოდელების აღრევა.

მაგრამ არ უნდა გავაზვიადოთ უშუალო შემადგენელთა მეთოდი სინქრონიულ მიმართებათა და სიტყვის მორფოლოგიური აგების საკითხის გადაწყვეტაში. უშუალო შემადგენელთა მეთოდი, როგორც ენობრივ ერთეულთა დაყოფის ერთ-ერთი მეთოდი, მორფემულ დონეზე, გამოყენებადია მხოლოდ ნაწარმოებ სიტყვათა გარკვეული ტიპისათვის.

სიტყვის მორფემული და სიტყვაწარმოებითი აგებულება, ხშირად ერთიმეორეს ემთხვევა.

აღიღურ ენებში სიტყვა თხზნა შედგება ორი მორფემისაგან, ძირისაგან თხზ „წერა“ და სუფიქსისაგან -ჩხ. ამ სიტყვის მორფემული შემადგენლობის სინქრონიული ანალიზი ავლენს მის სიტყვაწარმოებით აგებულებას, მორფოლოგიურ აგებულებასთან ერთად.

როდესაც სიტყვის ყველა მნიშვნელობიანი ელემენტი (ძირი, აფიქსი) უშუალოდ მონაწილეობს სიტყვის ჩამოყალიბებაში, სიტყვის მორფემული და სიტყვაწარმოებითი ანალიზი იგივეობრივია.

უშუალო შემადგენელთა მეთოდი არსებითად არ განსხვავდება სიტყვის მორფემული სტრუქტურის სინქრონიული ანალიზისაგან. მაგრამ აღნიშნული მეთოდის ნაკლი ამაში არ მდგომარეობს. მთავარი ნაკლი ამ მეთოდისა ის არის, რომ იგი გამოუსადეგარია მრავალი სიტყვის სიტყვაწარმოებითი მოდელებისათვის, რომლებიც ხასიათდება რთული და აფიქსური ძირების მონაწილეობით. დესკრიპტივისტების აზრით კი, აღნიშნული მოდელი პირველად სწორედ სიტყვაწარმოებითი მოდელებისათვისაა განკუთვნილი.

ამრიგად, თუ სიტყვის დესკრიპციული ანალიზი მიზნად ისახავს უმცირესი, მნიშვნელობის მქონე, ელემენტების გამოვლენას, მათი სიტყვაწარმოებითი მოდელი ჩრდილში რჩება. და პირიქით, როდესაც მოცემული სიტყვების ანალიზი მიმართულია სიტყვაწარმოებით მოდელთა გამოყოფისაკენ, ვერ ვლინდება ყველა უმარტივესი მნიშვნელობიანი ელემენტი, რომელსაც ეს სიტყვები შეიცავს.

ბოლოს, აუცილებელია აღინიშნოს, დაასკვნის კუმახოვი, რომ უშუალო შემადგენელთა მეთოდი სრულიად გამოუსადეგარია ისეთ სიტყვათა სტრუქტურული ანალიზისათვის, რომელთა ფუძეც არ ექვემდებარება დიქტომიურ დაყოფას, მიუხედავად, მათი მორფოლოგიური დაყოფადობისა და გამჭვირვალეობისა. განხილული მეთოდი ხომ იქიდან ამოდის, რომ წარმოქმნილი სიტყვა, როგორც სინტაქსური მონაკვეთი, თავისი სტრუქტურით ბინარულია და აქვს გარკვეული დანაშრეგების მოწესრიგებულობა. ამასთან, ენებში, სადაც ძირისეულ მორფემას შეუძლია შეერწყას ფუძის მაწარმოებელ აფიქსთა მთელს კომპლექსს, რომლებიც გამოხატავს სივრცით, საურთიერთო, უკუქცევით და სხვ. მიმართებებს, სიტყვის მორფემული სტრუქტურის დიქტომიური ანალიზი შეუძლებელი აღმოჩნდება.

ასე, რომ დიქტომიური დაყოფის პრინციპზე დამყარებთ, ენის მოქმედ მოდელთა გათვალისწინებით, უშუალო შემადგენელთა მეთოდი იძლევა საშუალებას გამოვაცალკევოთ სინქრონიული ტიპის სიტყვაწარმოება მათი მორფემული აგებულებისაგან. მორფემულ დონეზე კი აღნიშნული მეთოდის გამოყენება შეზღუდულია ნაწარმოებ სიტყვათა გარკვეული ტიპით (კუმახოვი, 1964, 25-33).

საინტერესოდაა წარმოდგენილი რთული სიტყვების საზღვართა დადგენის საკითხი ა. ნ. აბრეგოვის გამოკვლევაში: „Исследования по лексике и словообразованию адигейского

языка, Майкоп, 2000“: რთული სიტყვები ადიღურ და ყაბარდო-ულ-ჩერქეზულ ენებში ხასიათდება მრავალი სპეციფიკური თავისებურებით და სიტყვაწარმოებითი მოდელების მრავალფეროვნებით, რომლებიც სხვადასხვა პროდუქტიულობისაა. სიტყვათშეერთება ერთ-ერთი უძველესი და გავრცელებული საშუალებაა ამ ენების ლექსიკის გამდიდრებისა მათი ისტორიული განვითარების გზაზე. კომპოზიტებს განეკუთვნება სიტყვათა უმეტესობა, რომლებიც გვხვდება ადიღური ენების ბოტანიკურ ნომენკლატურაში. ფსგდიცანა „დუმფარა“, ფსგდიგ „მდინარის შუაგული“, ყანა „მაგიდა“ (აბრეგოვი, 2000, 79).

თუ კომპოზიტი — ეს არის (ლექსემა), სიტყვათშეერთება — ეს არის ორი ან მეტი დამოუკიდებელი სიტყვის შეერთება, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებულია აზრობრივად და გრამატიკულად, გამოხატავს ერთიან, მაგრამ დანაწევრებულ მნიშვნელობას და წარმოადგენს ობიექტური სინამდვილის ან მოვლენის რთულ სახელწოდებას.

როგორც ქვემოთ მოყვანილი მაგალითები გვიჩვენებს, მცენარეთა სახელდებისათვის გამოიყენება, როგორც რთული სიტყვები, ასევე სიტყვათშეერთებანი. ასეთი სიტყვათშეერთებები, როგორც წესი, ბინარულია, რომელშიც პირველი კომპონენტი გამოხატავს გვარს (მცენარისა), მეორე კი სახეობას (თუკი ატრიბუტულ კომპლექსში მეორე კომპონენტი გამოხატულია ვითარებითი ზედსართავით): ადიღ. ჯიგმბღლ ჭგზ „ალვის ხე პირამიდისებური“. სიტყვასიტყვით: „ალვის ხე გრძელი“...

მეორე კომპონენტის როლში შეიძლება მოგვევლინოს ზმნური ფორმა: ადიღ. ჯანჩი დჰჭუაი „ჭრელი ლობიო“, სიტყვასიტყვით: „ლობიო მალლა ამსვლელი, შემომხვევი“. სხვა შემთხვევაში, ბინარულ შეერთებაში, პირიქით, პირველი კომპონენტი გამოხატავს სახეობითს, მეორე (მცენარის) გვარის გავებას (თუ სიტყვათშეერთებაში, ატრიბუტულ მიმართებას გამოხატავს მი-

მართებითი ზედსართავი ან სიტყვა, რომელიც მისი ფუნქციით იხმარება): ჩერქ. ყვრგმ ყაბ „ჩვეულებრივი გოგრა“, სიტყვა-სიტყვით: „ყირიმული გოგრა“... შედარებით იშვიათად გვხვდება სამკომპონენტიანი შეერთებანი, რომელიც მცენარის სახელწოდებას წარმოადგენს: ფსგ ზგჰთ ყიგზ' „მსხლის წყლიანი ჯიში“, სიტყვასიტყვით: „წყლის (წვენის) შემცველი მსხალი“ (აბრეგოვი, 2000, 80). ... აღიღუტრში შედარებით იშვიათია კუთვნილებით-გაფორმებული სიტყვათშეერთებები. ასეთი სინტაქსური წყვილის შემადგენლობაში ერთ-ერთ კომპონენტად გვევლინება ანთროპონიმი: ნაჯგყი ია-ტუც „მცენარის სახელწოდება, რომელიც კარიესის სამკურნალოდ იხმარება“, სიტყვასიტყვით: „ნაჯყეების 'მათი' ბალახი (წამალი)“.

... გვხვდება ასევე სინტაქსური ოდენობები... რომლებიც უახლოვდება რთულ სიტყვებს, რომელთა კომპონენტები მსაზღვრელ-საზვრულ ან საზღვრულ-მსაზღვრელობით ურთიერთდამოკიდებულებაში იმყოფებიან. მეორე მხრივ, შინაარსობრივად ეს რეალიები ემთხვევა ჩვეულებრივ (ტიპურ) სიტყვათშეერთებებს, რომლებიც გამოხატავს ერთიან, მაგრამ განცალკევებულ შინაარსებს, თუმცა გრაფიკულად ისინი სიტყვებივით გამოისახება. ამრიგად, სიტყვათშეერთების ეს ტიპი განსხვავდება, როგორც რთული სიტყვების, ასევე სიტყვათშეერთებებისაგან... ასეთი სახეობების აღსანიშნავად გამოიყენება სხვადასხვა ტერმინი: „სინტაქსური კომპლექსი“, „სახელური კომპლექსი“, „შეხორცებული სახელური კომპლექსი“... და სხვ... (აბრეგოვი, 2000, 81).

აბრეგოვი ასეთი სიტყვათშეერთებების აღსანიშნავად გთავაზობს შედარებით უნივერსალურ სახელწოდებას: **სინტაქსური ბლოკი**, ითვალისწინებს რა, რომ აღნიშნული ტიპის წარმოება, რთული სიტყვებისა და ჩვეულებრივი სიტყვათშეერთების საზღვარზე იმყოფება. ამ ტერმინით ხაზი გაესმება, აღნიშნული სიტყვათშეერთების მთავარ დამახასიათებელ თვისებას:

მთლიანობას. სინტაქსური ბლოკის / სინტაქსემის შემადგენელი კომპონენტების სტრუქტურა სემანტიკურად გამჭვირვალეა (აბრეგოვი, 2000, 82).

თავისთავად, ნებისმიერი კომპონენტი დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე სიტყვებადაც გამოიყენება. ისინი, შესაძლოა, პოლისემიურნი ან ომონიმურნი იყვნენ, მაგრამ, როდესაც სინტაქსური ბლოკის შემადგენლობაში შედიან, მთლიანად ან ნაწილობრივ ესხნებათ პოლისემია და ომონიმია. მაგ., სიტყვა ცნადიდეურში პოლისემიურია, იგი აღნიშნავს: „ბილს“, „კბილანას“, „მცირე საჭრელს“, „მარცვალს“ და სხვ. როდესაც იგი შევაერთი ტიპის სიტყვათშეერთებაში: ქიხცვც „ხორბლის მარცვალი“, ნათრჯცა „სიმინდის მარცვალი“, იგი მხოლოდ ერთმნიშვნელობიანი ხდება, ცნ-ს აქვს მხოლოდ ერთი მნიშვნელობა „მარცვალი“... (აბრეგოვი, 2000, 82, 83).

აჯამებს რა ზემოთ თქმულს, აბრეგოვი აღნიშნავს რომ: **სინტაქსური ბლოკი**, ეს არის გრაფიკულად სიტყვა, რომელიც აქცენტოლოგიური, ფორმათწარმოებითი, ორთოგრაფიული ურთიერთობით უახლოვდება რთულ სიტყვებს, ხოლო სემანტიკურად და შეერთების საშუალებებით, ემთხვევა გარდამავალ სიტყვათშეერთებებს (აბრეგოვი, 2000, 83).

ამ პრობლემას ეხება კუმახოვიც: აღნიშნავს, რომ რთული სიტყვები გვევლინება მთლიან სტრუქტურულ ერთეულებად, რომლებიც ხასიათდება შემდეგი ნიშნებით: 1. სემანტიკური მთლიანობა, 2. ერთი პარადიგმატული კლასისადმი განკუთვნება. 3. კომპონენტთა კომპაქტურობა. 4. კომპონენტის უნარმოკლებულობა განისაზღვროს სხვა სიტყვებისაგან განცალკევებულად. კომპონენტთა მყარი მოწესრიგებულობა (რიგი) (აბრეგოვი, 2000, 83-84).

გ. პაული მივიდა იმ მოსაზრებამდე, რომ რთული სიტყვები უნდა გაიყოს ორ ფენად: „უფრო აღრინდელი, რომელიც შედგე-

ბა სიტყვებისაგან, რომლებიც მომდინარეობს უშუალოდ ფუძე ენიდან, ან წარმოქმნილია მათი ანალოგიით, და გვიანდელი, რომელიც ჩამოყალიბდა ამ მაგალითთაგან დამოუკიდებლად სხვადასხვა ენათა გავლენის ნიადაგზე. მეორე ტიპის სიტყვათა წარმოება არაიშვიათია ჩვენს თვალწინ, მის საფუძველში ყოველთვის ძვეს თავდაპირველი დამოუკიდებელი ელემენტების სინტაქსური შეერთება (აბრეგოვი, 2000, 84).

ო. იესპერსენსაც შესაძლებლად მიაჩნდა ორი დამოუკიდებელი სიტყვის ერთ მთლიან სიტყვად ჩამოყალიბება (აბრეგოვი, 2000, 84).

ე. ბენვენისტის აზრით, სახელური შეერთება — ეს არის მიკროსინტაქსისი, რთული სახელების თითოეული ტიპი უნდა შესწავლილ იქნეს, როგორც თავისუფალი სინტაქსური სიტყვების ტრანსფორმაციის შედეგი (აბრეგოვი, 2000, 84).

ლ. ბლუმფილდი თვლიდა, რომ აუცილებელია რთული სიტყვების დაყოფა: სიტყვათშეხამებიდან წარმოშობილად და რთულ სიტყვათაგან წარმოშობილად (აბრეგოვი, 2000, 85).

პაულის აზრით, სინტაქსური შესიტყვებიდან რთულ სიტყვაზე გადასვლა თანდათანობითია. ეს პროცესი კარგად ჩანს დამწერლობიან ენებში. ახალდამწერლობიან ენებშიც იგივე პროცესია საგულგებელი. ამაზე მიუთითებს კუმახოვი. ჩვენი დაკვირვებებით, განაგრძობს აბრეგოვი, სიტყვათშეხამებების ბაზაზე, ყალიბდება მნიშვნელობათა სპეციალიზაციისაკენ მიმართული მცენარეთა სახელწოდებები.

ბლუმფილდმა მიაქცია ყურადღება, რომ რთული სიტყვები უფრო მეტად სპეციალიზებულია, ვიდრე სიტყვათშეხამებანი. და აქვთ უფრო ვიწრო მნიშვნელობა, ვიდრე სიტყვათშეხამებებს (აბრეგოვი, 2000, 85).

რთული სიტყვების გენეტიკური კავშირი სიტყვათშეხამებებთან, რომლებიდანაც ისინი ჩამოყალიბებულია, უფრო ადვილი

თვალის გასადევნებელია, როცა სიტყვათშეხამება ფრაზეოლოგიური. შდრ.: გიჟდღაღახ/ნ „პიტნა“, გიჟ „გული“, ჟგ „ჰაერი“, დაღახ/ნ „შემშვები“ და ფრაზეოლოგიური შესიტყვება სგგგ ჟგ დღაღახ „დამაწყნარე“, სიტყვასიტყვით: „ჩემს გულში ჰაერი შემშვებინე“.

... შესიტყვებათაგან და სინტაქსურ ბლოკთაგან რთული სიტყვების ჩამოყალიბების ანალიზი ცხადყოფს, რომ განსაზღვრულ ეტაპზე ეს ორი ოდენობა ენაში თანაარსებობდა. შემდეგ, რთული სიტყვის მდგომარეობა მყარდება, ხოლო შესიტყვება, როგორც არასაჭირო იკარგება. ამას ცხადყოფს ორჭოფი მათი დაწერილობისას (ერთად დაიწეროს, თუ ცალ-ცალკე).

ბალყაროვი აღნიშნავს, რომ ზოგჯერ წარმოებული ფორმები იკავენს პირველადი ფორმების ადგილსო. ამის შედეგად პირველადი ფორმები იკარგება და ნაწარმოები რჩება. (აბრეგოვი, 2000, 87).

რთული სიტყვები, თავის მხრივ, ფონეტიკურ და სემანტიკურ ცვლილებათა ზეგავლენით ტრანსფორმირდება მარტივფუძიან სიტყვებად.

აღიღურ ენათმეცნიერებაში ჯერ კიდევ არ არის გადაწყვეტილი საკითხი იმის შესახებ, თუ რა გზა გაიარა ერთკომპონენტთანმა მცენარეთა სახელწოდებებმა, რომლებიც ბინარული სიტყვათშეხამებებიდან მომდინარეობს. საქმე ეხება სემანტიკურ კონდენსაციას (უნივერბაციას), როცა ლექსიკურად, სემანტიკურად განსხვავებულ ორშემადგენლიან სახელწოდებათაგან ყალიბდება ერთშემადგენლიანი სახელწოდება. ამასთან, მიღებული ლექსემა მთლიანად ინარჩუნებს პირველად მოტივაციას, რომელიც გააჩნდა მაშინ, როდესაც იგი იყო ორწევრიანი.

ავტორი დაასკვნის, ჩატარებული დაკვირვება ამტკიცებს, რომ არსებობს საკმაოდ რთული ურთიერთდამოკიდებულება რთულ სიტყვებს, სინტაქსურ ბლოკებსა და სიტყვათშეერთებებს

შორის (აბრეგოვი, 2000, 88).

ა. აბრეგოვის აღნიშნულ ნაშრომში დიდი ყურადღება აქვს დათმობილი მცენარეთა აღმნიშვნელი სახელწოდებების უნივერსალისა და ელიფსური დერივაციის პრობლემის განხილვას:

აფხაზურ-ადიღურ ენათა სიტყვაწარმოების თეორიაში სუსტად არის გაშუქებული შეკუმშული სიტყვაწარმოება, რომლის წყალობითაც წარმოიშობა ნომინატიური ერთეულები, რომლებიც საწყისი სიტყვის მნიშვნელობის მატარებელია, მაგრამ მისგან (ამოსავალი სიტყვისაგან, შედარებით მოკლე ფორმით განსხვავდება. აქვე უნდა შევიდეს უნივერსალისა, შეკვეცა, სუბსტიტუცია და აბრევიაცია...

როზვადოვსკის მიხედვით, განაგრძობს აბრეგოვი, ენობრივი ერთეული, თითქოს, ორი ნაწილისაგან (კომპონენტისაგან) შედგება, რომელთაგანაც ერთი იდენტიფიკაციას, ხოლო მეორე კი დიფერენციაციას ახდენს. ამის საილუსტრაციოდ აბრეგოვს მოჰყავს უმე დახან „ყვავილი“, რომელიც გვხვდება ყაბარდოულ-ჩერქეზულ ენაში. ეს ნიშანი (სიტყვა) იმით არის საინტერესო, რომ მასში მაიდენტიფიცირებელ კომპონენტად გამოდის სიტყვა უმე „ბალახი“, იმდენად, რამდენადაც ყვავილი ბალახეული მცენარეა, ხოლო დახან „ლამაზი“. ლექსემა აღნიშნავს, რომ ყვავილი ჩვეულებრივი ბალახისაგან თავისი სილამაზით გამოირჩევა. აბაზურშიც იდენტური ვითარებაა: ხანურაფშა, სიტყვასიტყვით: „ბალახი ლამაზი“. სავსებით შესაძლებელია, რომ ეს სახელწოდება-ინოვაცია აბაზურში ყაბარდოულ-ჩერქეზული ენის გავლენით მოხდა და თავისებურ აზრობრივ კალკს წარმოადგენს უმე დახან „ყვავილი“ ადიღური სიტყვისას; მაშინ, როცა მონათესავე აფხაზურ ენაში და აბაზური ენის აშხარულ დიალექტში ფუნქციონირებს სხვა წარმოშობისა და წარმოების ამოსავალი ლექსემა აშიგთ „ყვავილი“ (აბრეგოვი, 2000, 89).

საგულისხმოა, რომ აფხაზურის აშიგთ „ყვავილი“ ლექსემა

მომდინარეობს აშოთრა „აყვაგება“ მასდარისაგან, ისევე, როგორც ეს ქართულშია. შდრ.: ყვაგ-ილ-ი, აყვაგ-ებ-ა...

უნდა ვივარაუდოთო, აღნიშნავს აბრეგოვი, რომ ადილური ენების ისტორიული განვითარების მანძილზე, ორკომპონენტური სახელწოდება ყვაგილისა, ენობრივი ეკონომიური საშუალებების გამოყენებით, განიცდის უნივერსაციას და გადადის ერთკომპონენტური სახელწოდებაში, შესიტყვების შეკუმშვის გზით, ანუ ერთ-ერთი კომპონენტის მოკვეციტ:

ორკომპონენტური სახელწოდება	→	უნივერსაცია
ადილური: ჟეც ვაღალ/ნ		ვაღალ
შავსულური: ჟეც ნჯელ/ნ		ნაჯელ/ნ
ყაბ.-ჩერქეზული: ჟეძ ღალ		ღალ

აბრეგოვს მოჰყავს კიდევ ერთი მაგალითი უნივერსაციისა: ჯად'ინა-აშოთრომ, ჯონა-აშოთრომ, „სიტყვასიტყვით: „სულების (ეშმაკთა) წყლის კაკალი“, შდრ.: რუსული чертовы орехи. ეს ორკომპონენტური სახელწოდება არ შემორჩა ადილური ენის არც ერთ დიალექტს. სავარაუდოა, ინოვაცია — აშოთრა-მა, როგორც ინფორმაციის გადმოცემის ეკონომიურმა საშუალებამ, გამოდევნა ხმარებიდან ძველი სახელური ჯგუფი ხენა აშოთრა „სულთა წყლის კაკალი“.

აბრეგოვი ვარაუდობს, რომ მცენარეთა სახელწოდებების გარკვეული ნაწილი ადილურ ენებში იწარმოება ელიფსური დერივაციის შედეგად, რომლის დროსაც, შესიტყვების კომპონენტი ან მსაზღვრელი, ან საზღვრული იკვეცება.

ბუნებრივია, რომ ყველა ოდენფუძიანი სახელწოდებას, უნივერსაციის პროცესის შედეგად მიღებულად ვერ მივიჩნევთ. დემოტივაციასთან ერთად, რომელსაც სემანტიკური კონდენსაციის დროს აქვს ადგილი, არსებობს საპირისპირო პროცესიც — სიტყვათა მოტივაცია და გადაქცევა შესიტყვებებად, რაშიც სიტყვაწარმოებით მოდელებს გარკვეული როლი აქვთ.

აფხაზურ-ადიღურ ენებში უნივერბაციასთან ერთად, მოქმედებს სიტყვაწარმოების ისეთი მეთოდი, როგორცაა მოკვეცა (ელიფსი, ელიფსისი) რთული სიტყვისა, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ მსაზღვრელის ან საზღვრულის ელიფსისის შედეგად, წარმოიშობა ინოვაცია — ახალი ლექსიკური ერთეული. ელიფსისი სიტყვათქმნადობის ერთ-ერთი საშუალებაა ლექსიკის გამდიდრებისათვის.

ადიღურ ენაში სუხ სიტყვას აქვს ამოსავალი მნიშვნელობა „თავი“. იგი გამოიყენება ისეთი მნიშვნელობების გადმოსაცემად, როგორცაა „სიმინდის ტარო“, „პურის თავთავი“, „თავი ხახვი“... ეს სიტყვები მნიშვნელობის განვითარებით არ არის მიღებული. მათი ამოსავალი წყარო სხვადასხვაა. ისინი წარმოიშვნენ სინტაქსური ბლოკის ან რთული სიტყვის ერთ-ერთი კომპონენტის ელიფსის შედეგად.

ორკომპონენტიანი სახელწოდება →	შეკვეცილი ფორმა
ნათრგაგს'ხნ „სიმინდის ტარო“	ს'ხნ
ქიძცეს'ხნ „პურის თავთავი“	ს'ხნ
ბზ'ენგს'ხნ „თავი ხახვი“	ს'ხნ

ექიმოლოგიისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება პერიფრაზსა და უნივერბაციით მიღებულ ლექსემას შორის გარდამავალი ფორმის (შუა რგოლის) აღდგენას.

შემდეგ აბრევოვი, აღნიშნული თვალსაზრისით, საინტერესო მაგალითს გვათავაზობს: ქართული **საზამთრო** მიღებული უნდა იყოს ანალოგიური პროცესის მოქმედების შედეგად. კერძოდ, საზამთრო < საზამთრო ხილი. ავტორისათვის ამ მოსაზრების საფუძველია სხვა ენათა მონაცემები. ლეზგიურში საზამთროს ორი სახელი აქვს. **xali** და **qüṭün**, სიტყვასიტყვით: „ხილი“ და „საზამთრო“ ნესვს კი ერთი: **gatun xali**, სიტყვასიტყვით: „ზაფხულის საზამთრო“. ახალ ბერძნულშიც ანალოგიურად იწარმოება აღნიშნული ბაღჩეული კულტურის სახელწოდებაო.

ჩვენს ხელთ არსებულ მასალაში, ვვარაუდობთ, აღნიშნული ხასიათის ენობრივ მოვლენას უნდა ჰქონდეს ადგილი აწლა❖შა „ჭადარი, ალვა“ სიტყვის ჩამოყალიბების შემთხვევაში, სადაც ლექსემის წინა საზღვრული ნაწილი გაუჩინარებული გვეგონია. სახელწოდება, უნდა ყოფილიყო საზღვრულ-მსაზღვრელ-მსაზღვრელი კონსტრუქციისა: *გაუჩინარებული ლექსემა + ა❖წლა „ხე“ + შა < ა❖შაკიაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი.

აფხაზურ-ადიღური ენების ფაქტობრივი მასალის ანალიზი საშუალებას იძლევა შემდეგი დასკვნისათვის: მორფოლოგიურ სიტყვაწარმოებასთან ერთად, სიტყვის ერთი ნაწილიდან მეორეში გადასვლის გარდა, შესიტყვების სიტყვაში გადასვლის გარდა, რთულ სიტყვათა ბაზაზე დაყრდნობით, განსაზღვრული ადგილი უკავია ენაში ელიფსურ დერივაციას. იგივე ვრცელდება სინტაქსურ ბლოკებსა და შესიტყვებებზეც.

აბრეგოვის აზრით, ადიღური ენის რთული სიტყვები ასრულებენ ენაში კუმულაციის ფუნქციას, რამდენადაც მათს აგებულებაში შედის კომპონენტები, რომლებიც ადრე დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე ლექსიკური ერთეულები იყო, მაგრამ ისტორიული განვითარების პროცესში გამოვიდა ხმარებიდან. ეს სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ, რთულ სიტყვათა შორის არის ძველი წარმონაქმნები, მათთან ერთად კი, მეორეული წარმოების სიტყვები, რომლებიც თავდაპირველ ნომინაციას ცვლის: ადრე ისინი უნდა ყოფილიყო მარტივი და არა რთული სიტყვები. ადიღური სახელწოდება შახნციემფა „ლელი“, მეორეული წარმონაქმნია და შედგება შახნ და ციემფა-საგან; ციემფა კომპონენტი თანამედროვე ადიღურში დამოუკიდებელი ლექსიკური ერთეულია და ნიშნავს „მარწყვს, კენკრას“, ხოლო პირველი კომპონენტი, აბრეგოვის აზრით, ბერძნული წარმოშობისაა და აქვს მნიშვნელობა „ლელი“. ამის კვალობაზე სიტყვა შახნციემფა

ნიშნავდა „ლეღვი-კენკრას“. ანალოგიური სიტუაცია განმეორდა ჩვენაჲს „უღუმბო“, „უცხო სუნელი“ სიტყვაში, სადაც მეორე კომპონენტის როლში ჰჲს გვევლინება, რაც ნიშნავს „თესლს“. ადიღეურ ლიტერატურულ ენაში ეს ლექსემა არ არის, მაგრამ შაფსულურმა შემოინახა. კულინარიაში გამოიყენება ამ მცენარის თესლი. ჩვენაჲს „უღუმბო, უცხო სუნელის თესლი“. ამრიგად ნაწილის მნიშვნელობა გადავიდა მთელზე. მნიშვნელობის ასეთ გადასვლას ენათმეცნიერებაში სინეკდოქა ჰჲქვია.

ადიღეური ენის ფიტონიმიაში გამოიყოფა მეორეული სახელწოდებანი, რთული სიტყვები, რომლებშიც კომპონენტების სახით შემონახულია დაკარგული ლექსიკური ერთეულები (აბრეგოვი, 2000, 90-93).

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია აფხაზური ენის მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკის, რაც შეიძლება, სრული ასახვა.

თითოეული მცენარის სახელწოდების მოტივაციის დადგენა, მცენარეთა სახელწოდებების სისტემატიზაცია სემანტიკურ-სტრუქტურული თვალსაზრისით; ამის კვალობაზე აფხაზური ენის შიდაზრის გამოვლენა; ლექსიკის ნასესხები ნაწილის გამოყოფა აფხაზური ენის საფუძველზე შექმნილ სახელწოდებათაგან.

მცენარეთა სახელწოდებების შექმნის სტრუქტურული მოდელების სათითაოდ გაანალიზება, მათში გამოვლენილ მეტყველების სხვადასხვა ნაწილთა, თუ მორფემათა გამოყოფა; დაჩრდილული სემანტიკის მქონე მცენარეთა სახელწოდებების დაფიქსირება; აგრეთვე, ზოგიერთი მცენარის სახელწოდების ეტიმოლოგიური ანალიზი.

მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა აფხაზურში, ზოგადად, იყოფა ორ ჯგუფად: ეს არის ნასესხები სიტყვები და სახელწოდებები, რომელთაც აფხაზურის საშუალებით უხერხდება ახსნა.

თავად, მცენარეთა აფხაზური სახელწოდებები, შეიძლება,

ასევე ორ ჯგუფად გაიყოს: სახელწოდებათა ერთი ნაწილის ფუძე მარტივია, ზოგჯერ ერთ მარცვალსაც არ აღემატება: ა❖ში „წიფელი“, ა❖ლ „მურყანი“, ა❖ჯ „მუხა“; სახელწოდებათა მეორე, უფრო დიდი ნაწილი, კომპოზიტებს წარმოადგენს: აბნარა❖სა „ტყის თხილი“, აჰია❖სსა „გარეული, წვრილი ალუჩა“, აწგსლა❖ჰი „ჩიტის ლეღვი“.

თავის მხრივ, კომპოზიტები, ცხადია, აფხაზური ენის გრამატიკული ნორმების დაცვითაა ძირითადად შედგენილი, თუმცა გვხვდება გამონაკლისებიც.

ნაშრომში გაანალიზებულია კომპოზიტთა სტრუქტურა, განხილულია კომპოზიციის ყველა შესაძლო შემთხვევა, რომელსაც ადგილი აქვს მცენარეთა სახელწოდებში:

ორკომპონენტიანი კომპოზიტები

საზღვრულ-მსაზღვრელი:

1. სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი** (უმეტესად მცენარის აღმნიშვნელი ლექსემა) + **ზედსართავი სახელი**, ან მისი ფუძის ნაშთი:

აჰაშა❖ „თეთრი მსხალი“, **აჰა❖** „მსხალი“, შა < ა❖შეკაკა „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი.

აჰია❖სსა „გარეული, წვრილი ალუჩა“ -სსა „სიწვრილის, სინორჩის“ შემცველი ცნების გამომხატველი ფუძის ნაშთი.

მსაზღვრელ-საზღვრელი:

2. სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი** + **არსებითი სახელი**:

აშამაშიგ❖გა „ჭიაფერა“, **აშამა❖ყა** „ცვილის დიდი სანთელი“, **აშიგ❖გა** „საღებავი“.

აჩა❖ჟილა „დასათესი ხორბალი“, **ა❖ჩა** „პური, ხორბალი“, **ა❖ჟილა** „თესლი“.

ა) კომპოზიციის საზღვრულია **აჯ/ჯა**

ადგლა ❖ ჯა „ბაძგი, ჭყორი“

აშხარა ❖ ჯ „უოლო“

ბ) კომპოზიციის საზღვრულია **ა ❖ წლა** „ხე“ ლექსემა:

აწა ❖ წლა „არყის ხე“, აწა ❖ „ყინვა“, ა ❖ წლა „ხე“.

გ) კომპოზიციის მსაზღვრელია **ა ❖ ბნა** „ტყე“

აბნარა ❖ სა „გარეული, ტყის თხილი“

აბნაწია ❖ „მაჟალო, ტყის ვაშლი“

დ) კომპოზიციის მსაზღვრელის როლში გვევლინება **ეთნონი-მები, ტოპონიმები და ანთროპონიმები**

ეთნონიმი: **აშინგ ❖ ჟუ** „ყურძნის ჯიში“, აშინგ ❖ ჟ „სვანი“, (ა ❖) ჟ „ყურძენი“

ტოპონიმი: **აშასარხია ❖ ჟ** „ყურძნის ჯიში“, აშასა ❖ რხია „ცხვრის ბორცვი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“.

ანთროპონიმი: **პაპენი ❖ ჟ** „ყურძნის ჯიში“, პაპე ❖ ნ „მამაკაცის სახელი“, ი- III პირის (კუთვნილების) პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა, ჟ „ყურძენი“.

ე) კომპოზიციის მსაზღვრელია **ზოონიმები**

აჯმაყ ❖ „დენგრა, კუნელი“, ა ❖ ჯმა „თხა“, (ა)ყ ❖ გ ❖ „ცურ-ცლი“.

3. სტრუქტურული მოდელი: ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი (უმეტესად **მცენარის** აღმნიშვნელი ლექსემა)

ათიაჟ „სავსე ყურძენი“, ათიგ ❖ „სავსე“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“

აციადაყაბა ❖ ჟ „უკანო გოგრა“, აცია ❖ „კანი“, -და უარყოფითობის აფიქსი, ყაბა ❖ ყ „გოგრა“, „კანის არ მქონე“.

4. სტრუქტურული მოდელი: რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი:

ჯგნტიგრაშე ❖ რა აშა ❖ ტკა „ორნახალი არაყი“, ჯ < ჯბა „ორი“ რიცხვითი სახელის ძირი, -ტიგ დანიშნულების სუფიქსი,

ა❖შორა „ღუღილი“.

5. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + მასდარი

აბაკა❖ფსარა „მტვრის ცვენა“, ა❖ბა „მტვერი“, აკა❖ფსარა „ცვენა“.

აბლ̄გ❖ ა❖ხტრა „გვირგვინის გახსნა“, აბლ̄გ❖ „ფოთოლი“, ა❖ხტრა „თავის ახდა“.

ორზე მეტკომპონენტიანი კომპოზიტები

აბა❖აჟშე „ყურძნის ჯიში“, აბა❖ „ციხე-სიმაგრე“, (ა❖)ჟ „ყურძენი“, შე < ა❖შეაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი.

აჟარგიე❖ც „ყურძნის მარცვალი“, ა❖ჟ „ყურძენი“, აგიე❖ „გული“ ც < აც „მარცვალი“, რ III პირის მრავლობითობის (კუთვნილების) სუფიქსი.

მცენარის სახელწოდებაში (შესაბამისად მცენარის სემანტიკურ ველში შემავალ ტერმინოლოგიაში) გამოიყენება **მასდარი**, ან მისი ფუძის ნაშთი.

ასახჰიე❖რა „საკვები ბალახის სახეობა“, ა❖ჰირა „ძოვა“.

არა❖კია „მხვიარა, მცოცავი მცენარეების ღერო და განშტოებანი“, აკიაშა❖რა „ცეკვა, გარშემო შემოვლა“.

მცენარის სახელწოდებაში (შესაბამისად მცენარის სახელწოდების სემანტიკურ ველში შემავალ ტერმინოლოგიაში) გამოვლენილია **ლოკალური პრევერბები**:

აწაყიე❖დ „ჰრელი ლობიოს ერთ-ერთი სახეობა“ აწა „ქვეშ, ქვევით“

აა❖წი „ფიორი“, აწიგლ̄არა „ამოსვლა“, აა- სააქეთო მიმართულების ლოკალური პრევერბი.

მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებში თავს იჩენს სხვადასხვა **მორფემები, ზმნური და სახელური** სიტყვათმაწარმოებელი ელემენტები:

გამოიყენება კუთვნილებით ნაცვალსახელთაგან მომდინარე

კუთვნილებითი ელემენტები, ე. წ. „ლ“-ს რიგისა: **ი-, ლ-, რ-**:

თავიღვი თავი „მამაკაცის სახელი“, ი- III პირის (კუთვნილების) აფიქსი მამაკაცის კლასისა. „თავუს «მისი» ყურძენი“

ხინღლვე ხინა „ქალის სახელი“, ლ- III პირის (კუთვნილების) აფიქსი ქალთა კლასისა. „ხუნას «მისი» ყურძენი“

აჭიარბაჭა „მოცვი“, აპიაღვი „ლორი“, (ა)პაღვიჭა „ტკიპა“, რ III პირის მრავლობითობის (კუთვნილების) აღმნიშვნელი პრეფიქსი. „ლორი (მათი) ტკიპა“.

აფხაზური ენის გრამატიკული ნორმების გათვალისწინებით უნდა ყოფილიყო: აპიაღვიქა რპაღვიჭა „ლორებ-ის «მათი» ტკიპა“. კომპოზიციის დროს კი, მსაზღვრელი სიტყვის ნივთის კლასის მრავლობითობის აღმნიშვნელი

-ქია სუფიქსი გაუჩინარებულთა და მსაზღვრელის მრავლობითობა მხოლოდ კუთვნილების გამომხატველი -რ პრეფიქსითაა გადმოცემული.

კაუზატივის ნიშანი -რ:

არშტიღვი „სათესლე ხახვი“

სათავისო (უკუქცევეითობის) ჩხ- პრეფიქსი

აშიღვით აჩეღვიღვარა „ყვავილის მიერ თავის გამოტანა“

საურთიერთო მიმართების ა□ პრეფიქსი

ა□იღვიში „წაღდი“

საურთიერთო-საორმწრივო კატეგორიის **ა□ხა-** პრეფიქსი

აჯაღვიღვი ა□ხაღვიქარა „ჭაჭის დადუღება, ურთიერთდაჭმა“

აბსტრაქტულობის ნიშანი -რა

აჭარღვი „სიახლის ვენახი“

ინსტრუმენტალისის ნიშანი -ლა:

აფშციაღვილა „ტარო“

აშიღვილა „ფქვილი“

დანიშნულების -გა სუფიქსი

აშაშაშვიღვიღა „ჭიაფერა“
დანიშნულების -ტიღ სუფიქსი
აჭჭატღვიღ „ბალახი“
აქანახაღვიღტი „ნერგი“
გარდაქცევეთობის -ხარა სუფიქსი
აუღმუთიაღვიღხარა „მტევნად ქცევა“
დანიშნულების ს>ზ სუფიქსი
აფყვღვიღზ „ლაქაში“
აჩაღვიღზ „ბზე“
აჩღვიღს „საჭმელი“
უარყოფითობის მ- აფიქსი
ატღგმცღიაღვიღ „უცხო კანი“
უარყოფითობის -და სუფიქსი
აცღიადაყაბაღვიღყ „უკანო გოგრა“
ნივთთა კლასის მრავლობითობის -ქღია სუფიქსი მხოლო-
ბითის ფორმაში
აშღიაქღიაღვიღ „ყლარტი, ლამური, სატაცური“
ალაჭღიაქღიაღვიღჯა „ველური ხახვისებური მცენარე“.
კრებითობის -რა სუფიქსი:
ახღიაჩაღვიღრა „შამბი“
აჭღიიღვიღრა „შამბი“
განუსაზღვრელობის კ- აფიქსი:
ზნღკგრშღვიღჯღრა აშღიაღვიღტკა „ერთნახალი არაყი“
შემოზღუდული სივრცის აღმნიშვნელი -რთა / -თრა სუ-
ფიქსი:
აუთრა „ბოსტანი“
აჩართა „ხორბლის ყანა“
აყღიღღღღღრა „ლობიოთი ნათესი ადგილი“.

I Tavi

დენდრონიმები

1. ხეები

ა❖წლა

≈ აფხაზურში ზოგადად ხეს აღნიშნავს.

ბ. ჯანაშიას თვალსაზრისით, აფხაზურ აძახია❖ „ვაზი“, აძაცია❖ „ხის ქერქი“ სიტყვათა ძა კომპონენტი იგივეა, რაც ქართული ძელ-ი, მეგრული ჯა და აღნიშნავს „ხეს“, ე. ი. ა-ძა-ხია❖ უნდა ნიშნავდეს „მრუდე ხეს“, ა-ძა-ცო-ა❖ „ხის ქერქს“ (ჯანაშია, 1955, 5).

ქ. ლომთათიძის აზრით, „აფხაზური ა-წლა დადგენილი ფონეტიკური კანონზომიერების საფუძველზე მომდინარეობს ქართული ძელ- ფუძიდან. აფხაზურში მახვილის გავლენით, ხმოვნის რედუქციისა და მუღერი ძ-ს სონანტ ლ-სთან შეხვედრისას, დისიმილაციური გამკვეთრებით... (ლომთათიძე, 1996, 12). მკვლევარი ასე წარმოადგენს ქართული ძელ სიტყვის ცვლას აფხაზურში, სესხებისას: ძელ > *აძლა > ა❖-წლა (იქვე). ხის აღსანიშნავად ადიღურსა და ყაბარდოულში ამჟამად ფუნქციონირებს ლექსემა **ჩგლ'/ყგლ'**, მაგრამ ფიტონომიური ლექსიკის ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამ მნიშვნელობით უფრო ძველი ფხზ სიტყვა იხმარებოდა, რომელსაც გააჩნია პარალელები სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებში. თანამედროვე ადიღურ ენებში ფხზ აღნიშნავს „ხე-ს“, როგორც მასალას „შემას“. ეჭვგარეშეა, მისი ამოსავალი მნიშვნელობა იყო ხე, როგორც „მცენარე“, რომელიც შემორჩა რთულ სიტყვებში.

ადიღურსა და ყაბარდოულ-ჩერქეზულში შემორჩენილია საერთო რთული სიტყვები, რომლებიც ფხზ „ხე“ კომპონენტს შეიცავს: ფხზხ „ხერხი“, ფხზჩგ / ფხზჩგზ „არყის ხე“, სიტყვა-სიტყვით: „ხე თეთრი“, ფხზს'აბზ „ალვის ხე“, სიტყვა-სიტყვით: „ხე რბილი“...

ადილეთურში უფრო მეტი სიტყვაა ფხნ კომპონენტით. ფხნცჳ „ხავსი“ (ფხნ „ხე“ და ცვ „შალი“), ფხნუყუ „კოდალა“ (ფხნ „ხე და უყუ „მტეხავი“), ფხნს'ო „ხის კანი“ (ფხნ „ხე“ და ს'ო „გარეკანი“), ფხნთჳჳჳ „კუნძი“ (ფხნ „ხე“ და თჳფჳჳ „კუნძი“) და სხვ.

ყაბარდოულ-ჩერქეზულ ენაში რთულ სიტყვათა ერთ ნაწილში ძველი მნიშვნელობისა და საერთო სტრუქტურის შენარჩუნებასთან ერთად, მოხდა რთული სიტყვის შემადგენელი ერთ-ერთი კომპონენტის ცვლა, როგორც მოდელთა რეალიზაციის ნაწილობრივი გარდაქმნის შედეგი (უმეტეს შემთხვევაში ძველ სიტყვათა არქაულობის და ახალ სიტყვათა გაჩენის გამო).

ასე, რომ ფხნ-ს ნაცვლად კომპოზიტებში ფიგურირებს შედარებით ახალი ლექსემა ჟაღლ' (ადილ. ჩაღლ'): ჟაღლ'უყუ (ჟაღლ' „ხე“ და უყუ „მტეხავი“), ჟღლ'ლღც „ხავსი“ (ჟღ' „ხე“ და ცვ „შალი“), ჟღლ'გ'ჩ „ხის კანი“ (ჟღლ' „ხე“ და ჩ' „გარეკანი“) და სხვ. მრ.

ამავე კომპონენტით ადილეთურშიც არის რთული სიტყვები: ჩაღლდეღლ „ჩინური კოპიტი, იფანი“ (ჩაღლ „ხე“ და დეღლ „ცუდი“), ჩაღლდჳკიაი „სურო“ (ჩაღლ „ხე“ და დჳკიაი „ამმალღებელი“, სიტყვასიტყვით: „ხეზე ამმალღებელი, ამსვლელი“) და სხვ.

ადილეთურსა და ყაბარდო-ჩერქეზულ ენებში ხილის ხეების აღსანიშნავად გამოიყენება ორკომპონენტიანი შესიტყვებანი, სადაც მეორე კომპონენტის როლში გვევლინება მხოლოდ ჩაღლ / ჟაღლ: მგჳრგსჳ ჩაღლ / ჟაღლ „ვაშლის ხე“. ჩაჳრჳჳ ჩაღლ / ბალი □ ჟაჳლ „ალუბლის ხე“ და სხვ.

ყველაფერი ეს იმის დამამტკიცებელია, რომ ადილეთურ ენებში ხის მნიშვნელობით გამოიყენებოდა უფრო ძველი ფხნ, რომელიც გამოდევნილი იქნა ინოვაციით ჩაღლ / ჟაღლ... (აბრეგოვი, 2000, 102-103).

§ 1. ნახესხები ლექსიკა

ხეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებში უპირველესად უნდა

გამოიყოს აშკარა ნასესხობანი:

აჭარა❖მ „ჭერამი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან. ფონეტიკური კანონზომიერების საფუძველზე ქართული ე აფხაზურში ა ხმოვნით გადმოიცემა.

აჭადა❖რ || აჭანდა❖რ „ჭადარი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილების გარეშე. პარალელურ ვარიანტში ნ განვითარებულია; ნ თანხმოვნიანი ვარიანტი ქართულის დიალექტებშიც გვხვდება.

აბა❖ლმა „ბალმა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, თავად ქართულში შემოსულია ლათინურიდან.

აკიბარი❖ს „კვიპაროსი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, ქართულში მოხვედრილია ლათინურიდან.

ალა❖კაცია „აკაცია“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან. ფონეტიკური კანონზომიერება დაცულია. მეგრული ლეკაცია > აფხაზური ალაკაცია. ქართული ე აფხაზურში ა-ს იძლევა. აბაზურში ამ მცენარის აღსანიშნავად გამოიყენება აქაცა სახელწოდება „... ადილურ ენათა მსგავსად, რუსული ენის -ия დაბოლოება თანხმოვნის, განსაკუთრებით с...ц...-ს მომდევნოდ სისტემატურად ისმის როგორც ა (ლომთათიძე, 1976, 60).

აკალა❖მ „ლერწამი, ბამბუკი“

≈ ნასესხებია ქართველური ენებიდან და არა ბერძნული კა❖ლამოს ფორმიდან, რაზეც მახვილის ადგილმდებარეობა მიანიშნებს (გვანცელაძე, 1997, 59).

აეგკალი❖ბტ „ეგკალიპტი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან. ქართულში შემოსულია ბერძნული ენიდან.

ადა❖ფ „დაფნა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, ფონეტიკურ ცვლილებათა გარეშე, ნ ბგერა გაუჩინარებულა.

აბი❖ა „ბია, კომში“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, ყოველგვარი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე.

აოლი❖ვა „ზეთის ხილის ხე“

≈ ნასესხებია რუსულიდან, რუსულში შესულია ბერძნულიდან.

აბანა❖ნ „ბანანი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

ალუმა❖ნ „ლიმონი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

ალუჩა❖ „ალუჩა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

ამანდარი❖ნა „მანდარინი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

§ 2. სავარაუდო ნასესხობანი

... ასევე, შესაძლოა, ქართულიდან (ბგერათა სხვადასხვა ფონეტიკური ცვლილების, ბგერათა თანამიმდევრობის გარკვეული ტრანსფორმაციის გათვალისწინებით) იყოს აფხაზურში შესული:

აწ❖ა❖ცა „რცხილა“

≈ შდრ.: აფხაზურის ხ^წც და ქართულის ცხ. სავარაუდოა, აფხაზურში მოხდა ცხ > ხც მეტათეზისი, ხოლო ხ-ს პალატალიზაცია გამოწვეული უნდა იყოს ქართულის ი ბგერით. -ლა დეტერმინანტი სუფიქსია ქართულში. რცხილა > ცხი > ხიაც > ხ^წაც. პალატალიზებულ თანხმოვანთა მეზობლობაში, როგორც პრეპოზიციურად, ისე პოსტპოზიციურად (ოღონდ უშუალო კონტაქტში

და ამავ დროს არა კიდურ პოზიციაში) არც თუ იშვიათია ... ა ხმოვნის ე-დ ცვლა. მაგ., ახ^აგ^ა (<ახ^აცა) „რცხილა“ (ლომთათიძე, 1976, 46).

აფსაღძ „ნაძვი“

≈ შდრ.: აფხაზურისა და ქართულის ძ აღნიშნულ ლექსემებში. ქართულშიც, ისევე როგორც აფხაზურში, ძ ფონემა ძირისეული ჩანს: ნა-ძ-ჟ-ს უ დეტერმინანტი სუფიქსია (ჩიქობავა, 1942, 87).

ამგწმგჯ „ბროწეული“

≈ შდრ.: აფხაზურის მგწმ ქართულის ბროწ ბგერათა თანმიმდევრობა. ქართულის წყვილბაგისმიერ ბ-ს, შესაძლოა, აფხაზურში მ წყვილბაგისმიერი ბგერა მოეცა, ხოლო წ წ-დვე დარჩენილიყო. ბროწ > მეწ(მ)-ეჯ. აქ ასახსნელია -ეჯ ელემენტის წარმომავლობა. ო ბგერას უნდა მოეცა ჯერ ა და შემდეგ ე-დ ქცეულიყო. შდრ.: აგრეთვე, ქართული ბრწამლი, მეგრული ბურწუმელი, პურწუმოლი, პურწუმოლი / პურწუმბოლი „ეკალიჯი“ (ფენრიხი, საჩველაძე, 2000, 121).

ალაჰაღ „ლეღვი“

≈ სადაც ქართულ ე ბგერას აფხაზური ა უნდა მოეცა, ხოლო ღ უკანასასისმიერი მყდერი, შესაძლოა ყრუ ფშვინვიერ, ხორხისმიერ ჰ-ში გადასულიყო.

გ. როგავას აზრით, ქართველურ ენათა ლეღვ ფუძესთან უნდა ჰქონდეს კავშირი აფხაზურ-ადიღურ ენათა ლეღვის აღმნიშვნელ სიტყვას. ... ადიღური ენის შაფსულურ კილოში დადასტურებულია ახიგ „ლეღვი“. ადიღური ახიგ სიტყვის მიხედვით, აფხაზური ლაჰაღ უნდა მომდინარეობდეს *ლაჰაა-საგან. აფხ. *ლაჰაა > ლაჰჰ, ჰი ლაბიალიზებული ლარინგალის დელაბიალიზაციის შედეგად, ხოლო აფხაზური ლაჰა-ს გათვალისწინებით, შაფსულური ახიგ-ს უკანაენისმიერი ლაბიალიზებული ხი სპირანტი უნდა იყოს მიღებული ლარინგალური, ლაბიალიზებული ჰი სპირანტისაგან: შაფს. ახიგ < აჰიგ.

რაც შეეხება ლედვის აღმნიშვნელ უბიხურ ლაზ^აგს, გ. როგავას აზრით, ისიც აფხაზური ლაპას მიხედვით უნდა აღვადგინოთ *ლაპგ-ს სახით.

ამგვარად, დაასკვნის მკვლევარი, ლედვის აღმნიშვნელი აფხაზურ-ადიღური სახელის აღდგენილი ფონეტიკური სახეობები — აფხ. *ლაპია, ადიღ. (შაფს.) *ლაპიგ, უბიხ. ლაპია ბგერობრივადც დაახლოვებულია ქართველურ ენათა ლედგ || ლავგ სახელურ ფუძესთან.

... არ უნდა იყოს სადავო, რომ ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურ ენათა ლედვის აღმნიშვნელ სიტყვებში ერთსა და იმავე ფუძესთან გვქონდეს საქმე (როგავა, 1985, 37-38).

§ 3. ოდენ ფუძით წარმოდგენილი დენდრონიმები

აფხაზურში ხის ზოგიერთი სახელწოდება წარმოდგენილია გაუფორმებელი ფუძის სახით, სიტყვათმწარმოებელ აფიქსთა გარეშე:

აჭგ ❖ რკია „მიწავაშლა“

≈ ადიღურადან, აფხაზურის გზით, მეგრულში ნასესხებად მი-აჩნია ვ. შენგელიას (შენგელია, 1978, 155).

აშგ ❖ ცარ „ლერწამი“

ა ❖ ცილაა „მერხლი“

აშგმჰა ❖ „წყავი“

ა ❖ რა „კაკალი“

≈ ადიღურ დჷ „კაკალი“ ლექსემას შაგიროვი უკავშირებს აფხაზურ-აბაზურ არა/რა „კაკალს, კაკლის ხეს“, უბიხურ ლჷ-ს „კაკალი“ (შაგიროვი, 1977, 145 (367))

ამზა ❖ ❖ „ფიჭვი“

≈ შდრ.: ა ❖ მზა „მთვარე“, რომელიც მხოლოდ მახვილის ადგილმდებარეობით განსხვავდება დასახელებული სიტყვისაგან. აღ-

ნიშნული სიტყვების ა❖მზა „მთვარე“, ამზა❖ „ფიჭვი“, მსგავსება, შესაძლოა, გარკვეული წარმართული წარმოდგენით იყოს განპირობებული, ხოლო სიტყვათგანმასხვავებლად მახვილის გამოყენება, ენაში განვითარებულ მოგვიანო მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ. შდრ. აგრეთვე: ამზარჭა❖ „კვარი“, რომელიც ფიჭვისაგან მზადდება. სახელწოდების მეორე ნაწილი, შესაძლოა, კავშირში იყოს არჭარა❖ „დახდა“ მასდართან; ამზა❖ „ფიჭვი“, (ა❖)რჭა „დახდილი“, სიტყვასიტყვით: ფიჭვი + დახდილი“...

ა❖ბჰია „ქლიავი“

≈ ადიღეურ ფზგოღლ' „ალუჩა, ნაყოფი“, შადესულურ ფზგოღლ' „ალუჩა, ქლიავი“ სიტყვებთან აქვს დაკავშირებული შაგიროვს. მისი აზრით, სიტყვის პირველი ნაწილი ფზხ (ფზგ) არ უნდა გამოვაცალკევოთ ყვ-საგან ყზფწყყზფწყ „დიდი ქლიავის სახეობა“ და უბიხური ფქზგ-საგან. აქ უნდა შენახულიყო ანლაუტის ფ ხ-სათვის ჳ-ს ნაცვლად. შდრ.: ადიღეურ-ბჰედულური ხზგრც „ატამი“, აბაძახური ყვცჰ, ასევე ყაბარდოულ-ადიღეური: ფზხსჰჰ მგსჰჰ „ხილი“, სადაც მგ „ველური ვაშლი“ სიტყვის მსსჰჰ. მგსჰჰ „პირველ ნაწილში ფზგსჰჰ, შესაძლოა, დავინახოთ არა ფზხ „ხის ნაწარმი“, არამედ ხის ნაყოფის სახელწოდება. იქნებ აქ არის იგივე ფუძე ფზგ, რაც ფზგოღლ'-ში. არ არის გამორიცხული, რომ ჩვენს წინაშეა ხილის სახელწოდება, მონათესავე ავარიული ფუზხ „ნაყოფი, ხილი“, საიდანაც მიღებულია ასევე, ჰუნზიბური ფუზხ. შდრ.: ქართ. მოსხმა / მსხმიოარობა (ხაზი ჩვენია ნ. მ.). ეტიმოლოგიზებული ლექსემის მეორე ნაწილია გოღლ, ყაბარდოული სგგოღლ' „ნაყოფიერი მიწა, ნიადაგი (სგ „მიწა“), ალუჩის სახელწოდებაში გოღლ', შესაძლოა, გამოყენებული იყოს მაღალი მოსავლიანობის აღსანიშნავად (შაგიროვი, 1977, II, 22, (1041).

ა❖ცა „ალუბალი“

≈ შდრ. აფხ. აც „მარცვალი“.

ა❖ში „წიფელი“

≈ ადიღურ თხილქი / თწამე „წიფელასთან“ აქეს შეპირისპირებული შაგიროვს, ბზიფ. ას'ი, აბაზ. შიჭიფ, ადიღურ-შაფსულური ფფჭიჭიფამე „წიფელა“, ლიტერატურული ფჭწამე (შაგიროვი, 1977, II, 75, (1233)).

ა❖ღშ „აღვის ხე“

ა❖ლ „მურყანი“

ა❖მჭა „ნეკერჩხალი“

აჭიასა❖ / აბჭიასა❖ „ტყემალი, ალუჩა“

≈ მომდინარეობს ა❖ბჭია „ქლიავი“ ფუძიდან, (ა)სა, შესაძლოა, სიწვრილის აღსანიშნავი ფუძე იყოს.

აჩაღე❖ „ლერწამი“

≈ შდრ. ქართ. „ჩალა“

ა❖ჟა „იფანი, კობიტი, ვერხვი“

აფსღე❖ში „ტირიფი“

≈ ში, შესაძლოა, ა❖შაკიაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელისაგან მომდინარეობდეს. ადიღური ბზეზ'ი / ბზეჭე „ცაცხვი“, ყაბარდოული ბზიხი... ბოლო ელემენტი ხი (გ) / ჭე ნიშნავს „ნათელს“, „თეთრს“ ისეთივე წარმოშობისაა, როგორისაც ში, აფხაზურში აფსღეში „ტირიფი“ სახელწოდებაში, აბაზურში ფსღეში „ცაცხვი“. (ბგერათშესატყვისობა ხი / ჭ: ში იხ. მახიფ / მაჭა „ღღე“, ნახი / ნაჭ „სინათლე“ და სხვ.) შდრ. ასევე, უბიხური ბზეს „ტირიფი“, ბზეღეღე, სადაც ბზე „წყალია“, ლიგნე „ხე“. იქნებ ადიღურ, აფხაზურ-აბაზურ ენებშიც, სიტყვის პირველ ნაწილში, როგორც უბიხურში, სახეზეა სიტყვა „წყალი“? ხიფ / ჭე ელემენტი უნდა გავიგოთ, ამ შემთხვევაში, როგორც სუბსტანტივი (შდრ.: ნეხი/ ნეჭ „შუქი“). ყაბარდოულში ბზიხი, შესაძლოა, მიგველო ორ თანხმოვანს შორის (შაგიროვი, 1977, 97 (177)).

აშგც „ბზა“

ა❖ჯ „მუხა“

≈ აღიღეური ჟღ / ჩღღ „ხე“. პირველი ნაწილი სიტყვისა ჟღ < ჟღ/ჩღ, ისეთივე წარმოშობისაა, როგორისაც აფხაზური აჯ „მუხა“, შღრ.: აგრეთვე, აბაზური ჳჩიღ „მუხა“, რომელსაც ერთვის ხეთა სახელებისათვის დამახასიათებელი მიმართებითი აფიქსი - ჳიღ (აფხაზურში -ტიღ) აფხაზურ ფორმასთან ყაბარდოულ-აღიღეური ფორმის შეპირისპირებას ვხვდებით ჳარაიასთან. ავტორი აქვე ასახელებს ჟღღ / ჩღღ-ს, აგრეთვე, მეგრულ ჳა-ს, ძველ ქართულ ძელს. მარი უკავშირებს აფხაზურ აჯ-ს სვანურ ჳიპ > ჳი „რკოს“, შღრ.: სვანური ჳირა „მუხა“. ალბათ, სვანური ჳიპ შესულია აღიღეური ენებიდან და ასახავს პირველად მნიშვნელობას ჟღღ / ჩღღ „რკო“. ამ მნიშვნელობაზე მიუთითებს მიღებული სიტყვა ჟღღწ / ჩღღად, რომელიც მიღებულია ქწიღჟწ / ყიღჟღღ ტიპის მსგავსად — „მსხლის ხე“. შღრ.: უბიხური ველიღნგ „მუხა“ — ვე „რკო“ და ღიღნგ „ხე“... თუკი ამოვალთ მნიშვნელობიდან „რკო“, მაშინ ჟღღ / ჩღღღ შეიძლება აიხსნას, როგორც თესლი (ნაყოფი მუხისა). სიტყვის მეორე ნაწილისათვის შღრ.: ყაბარდოულ-აღიღეური-უბიხური ღღ 'testiculus, აფხაზური აღ „მამრი“ (შაგიროვი, 1977, I, 196 (580)).

§4 ლოკალურ პრევერბდართული სახელწოდება

აქიღფსჳა❖ „მსხალი“

≈ ზოგ სახელწოდებაში გამოიყოფა ლოკალური პრევერბი, სიტყვასიტყვით: „ზედ დაყრილი მსხალი“, მსხმოიარე მსხალს უნდა ნიშნავდეს: აქიღფსარა „ზედ დაყრა“. აღნიშნულ შემთხვევაში, მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს. ქიღ — „ზედ მყოფობის მაჩვენებელი ფუძე-წინდებული, ანუ ლოკალური პრევერბია (ლომთათიძე, 1981, 5).

§5 აწლა „ხე“ ლექსემადართული კომპოზიტები

აბაღიწლა „ზღმარტლის ხე“

ათიაღიწლა „ცაცხვის ხე“

≈ შესაძლოა, სიტყვის პირველი ათიაღი კომპონენტი ათიაღი „თი-ვა“ სიტყვასთან იყოს კავშირში.

ალიმოღიწლა „ლიმონის ხე“

≈ სიტყვის თავკიდური კომპონენტი ნასესხებია ქართულიდან.

ამყიაღიწლა „თუთის, ბჟოლის ხე“

≈ ამყია < ქართული ბჟოლადან.

აწაღიწლა „არყის ხე“

≈ აწაღი „ყინული“, აღიწლა „ხე“, სიტყვასიტყვით: „ყინვის ხე“.

აწიაღიწლა „ვაშლის ხე“

≈ აწია „ვაშლი“, აღიწლა „ხე“, ზედმიწევნით: „ვაშლის ხე“

აფსაწლა „სოჭი“

≈ აფსგ „სული“, აღიწლა „ხე“, დაზუსტებით: „სულის ხე“, არ არის გამორიცხული ისტორიულად ამ ხეს გარკვეული რელიგიურ-რიტუალური დატვირთვა ჰქონოდა.

აჰაღიწლა „მსხლის ხე“

≈ აჰაღი „მსხალი“, აღიწლა „ხე“, ზედმიწევნით: „მსხლის ხე“.

აფხაზური ძირი აჰა, ტ. გუდავას დაკავშირებული აქვს საერთო იბერიულ-კავკასიურ ენებში ამ სიტყვის აღმნიშვნელ ხ, ჯ, ჰ ძირებთან (გუდავა, 1954, 707).

ატამაღიწლა „ატმის ხე“

≈ ატამა < ქართ. ატამი, სახელწოდების პირველი კომპონენტი ნასესხებია ქართულიდან. ატამაღი < „ატამი“, აღიწლა „ხე“, სიტყვასიტყვით: „ატმის ხე“.

აბიაღიწლა „ბიის, კომშის ხე“

≈ აბია < ქართ. ბია. სახელწოდების პირველი ნაწილი აფხაზურში შესულია ქართულიდან. მეორე ნაწილი აღიწლა „ხე“, ზედმი-

წევნით: „ბიის ხე“.

ჩამოთვლილი სახელწოდებანი კომპოზიტებია, შედგება მსაზღვრელ-საზღვრულისაგან: „დენდრონიმი + „ხე“ ლექსემა, რამდენადაც აფხაზურს ბრუნვები არ გააჩნია, ერთმანეთს ერწყმის მსაზღვრელისა და საზღვრულის მორფოლოგიურად გაუფორმებელი ფუძეები. რაკილა მსაზღვრელი ნივთის კატეგორიის სახელია, ამიტომ საზღვრულს მსაზღვრელის პირის (კუთვნილების) ნიშანიც ვერ აფორმებს.

„მესამე პირის მხოლოდითი რიცხვის კუთვნილებითი ა- პრეფიქსი არაგონიერთა კლასისა... იკარგვის, თუ საზღვრული სიტყვის წინ უშუალოდ დგას ამ ნიშნით გადმოსაცემი მსაზღვრელი სიტყვა“ (გვანცელაძე, 2003, 60).

აფხაზური ენის ლექსიკონებში (ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, აფხაზური ენის განმარტებითი ლექსიკონი (აფხაზურ ენაზე) ხეთა სახელწოდებების ნაწილი მოწოდებულია აწლა „ხე“ სიტყვის გარეშე. ნაწილს კი აწლა „ხე“ სიტყვა ერთვის. ხეთა სახელწოდებების იმ ნაწილს, რომელსაც ეს სიტყვა ლექსიკონში არა აქვს დართული, სამეტყველო ენაში შეიძლება დაერთოს აწლა „ხე“, შეიძლება — არა, როგორც ეს ქართულშია, მაგ., მუხა, მუხის ხე...

ის სახელწოდებანი, რომელთაც ლექსიკონების მიხედვით აწლა „ხე“ დაერთვის, ამ სიტყვის გარეშე აფხაზურში იშვიათად გვხვდება. მაგ.: აფსაწლა „სოჭი“ იხმარება აწლა „ხე“ სიტყვის გარეშეც.

შეინიშნება, რომ აწლა „ხე“ სიტყვას დაირთავს უპირატესად ნაყოფის მომცემი მცენარეები: აბა❖ციწლა „ზღმარტლის ხე“, ამჟია❖წლა „თუთის ხე“, ალიმო❖წლა „ლიმონის ხე“, აწია❖წლა „ვაშლის ხე“, აჰა❖წლა „მსხლის ხე“, ატამა❖წლა „ატმის ხე“, აბია❖წლა „ბიის, კომშის ხე“...

შესაძლოა, აწლა „ხე“ სიტყვის დართვა-დაუერთველობა ენამ

გამოიყენა იმისათვის, რომ ერთიმეორისაგან გაერჩია ხე და ნაყოფი, ანუ აღნიშნულ მოვლენას მიანიჭა განმასხვავებელი ფუნქცია.

ერთადერთი სახელწოდება დადასტურდა ისეთი, რომელშიც ა❖წლა „ხის“ აღმნიშვნელ ზოგად სიტყვას ემატება შხ ელემენტი: ა❖წლაშე „ჭადარი“, „ალვა“. აღნიშნული -შხ ელემენტი ა❖შეკიაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ნაშთი შეიძლება იყოს. ამ შემთხვევაში ლექსემა წარმოადგენს საზღვრულ-მსაზღვრელს. შესაძლოა ა❖წლაშე კონსტრუქციას წინ უძღოდა რაღაც გარკვეული ლექსემა, რომელიც დროთა ვითარებაში დაიკარგა: „*საზღვრული + ლექსემა „აწლა“ + ზედსართავი სახელის ნაშთი შხ“. მსგავსი კონსტრუქციები ხშირია აფხაზურ მცენარეთა სახელწოდებებში.

§6. აბნა „ტყე“ ლექსემადართული კომპოზიტები

ხეთა ველური ჭიმების აღსანიშნავად სიტყვის ფუძეს წინ ერთვის ა❖ბნა „ტყე“.

აბნარა❖სა „გარეული ტყის თხილი“

≈ ა❖ბნა „ტყე“, არა❖სა „თხილი“, სიტყვასიტყვით: „ტყის თხილი“.

ა❖ბნაწია || ა❖ბგნწია „მაჟალო, ტყის ვაშლი“

≈ ა❖ბნა „ტყე“, აწია❖ „ვაშლი“, ზედმიწევნით: „ტყის ვაშლი“.

§7. ზოონიმთა შემცველი დენდრონიმები

ხეთა ველური ჭიმების აღსანიშნავად გამოიყენება ზოონიმთა შემცველი სახელწოდებები

აწგსლა❖ჰ „გარეული ლეღვი, ჩიტის ლეღვი“

≈ აწგ❖ს „ჩიტი“, ალაჰა „ლეღვი“, ზედმიწევნით: „ჩიტის

ლელვი“.

❖მილაპა „გარეული ლელვი, დათვის ლელვი“

≈ ❖ში „დათვი“, ალაპა❖ „ლელვი“, სიტყვასიტყვით: „დათვის ლელვი“.

აღნიშნულ სახელწოდებებში ცხოველთა სახელების გამოვლენა შეპირობებულია მცენარის ველურობის ხაზგასასმელად. თუმცა, შესაძლოა ამ მცენარეებში სიტყვების „ჩიტი“ და „დათვი“ მონაწილეობა განპირობებული იყოს იმ მოტივით, რომ აღნიშნული მცენარით (ამ შემთხვევაში ლელვით, იკვებებიან ჩიტი და დათვი). შესაძლოა ცხოველის სახელწოდების გამოვლენა მცენარის სახელწოდებაში აიხსნას ამა თუ იმ მცენარის გარეგნული მსგავსებით რომელიმე ცხოველთან.

აღნიშნული მაგალითები მსაზღვრელ-საზღვრულს წარმოადგენს. საერთოდ, მსაზღვრელ-საზღვრულის ასეთი განლაგება აფხაზურისათვის ორგანული არ არის. აფხაზურს ახასიათებს საზღვრულ-მსაზღვრელიანი სინტაქსური კონსტრუქცია.

თუმცა, მიმართებითი ზედსართავი სახელები აფხაზურში ... ვითარებითი ზედსართავი სახელებისაგან განსხვავებით, წინ უძღვის საზღვრულს. მაგალითად: წგ❖ფხტი აჩა❖ზრა „შარშანდელი მოსავალი“ (გვანცელაძე, 2003, 50).

❖ბნა... აწგ❖ს... არსებითი სახელები გამოდის მსაზღვრელის როლში და აღიქმება მიმართებით ზედსართავ სახელებად. იმდენად, რამდენადაც აფხაზურს ბრუნვები არ გააჩნია, მსაზღვრელის ფუძე, ცხადია, გაუფორმებელია; ქართულ თარგმანში კი, ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით გადმოიცემა: აწგს ლაპა❖ „ჩიტის ლელვი“, ❖ბნაწია „ტყის ვაშლი“.

მსაზღვრელ-საზღვრული აფხაზურში შედარებით ახალი წარმონაქმნი უნდა იყოს, ან კალკირების გზით მიღებული გა-

მსესხებელი ენიდან.

§8. ზედსართავ სახელთა შემცველი დენდრონიმები

ზოგჯერ ფუძეს ერთვის სიწვრილის, სინორჩის შემცველ ცნე-
ბათა ფუძის ნაშთები -**სსა**, -**ჭჭა** / **ჭუგს**

აჭაღსსა „გარეული, წვრილი მსხალი“

აჭიაღსსა „გარეული, წვრილი ალუჩა“

აჭაღჭჭა „გარეული მსხალი, წვრილი მსხალი“

არჭუგღს „ნორჩი კაკლის ხე“

ალჭუგღს „ნოლა, ნორჩი მურყნის ხე“

შესაძლოა, ფუძეს ერთოდეს ფერის ან გემოს აღმნიშვნელი
ზედსართავი სახელი, ან მისი ფუძის ნაშთი:

აჭაღშაა „თეთრი მსხალი“

≈ სიტყვასიტყვით: „მსხალი თეთრი“

აცაღშაა „ბალამწარა“

≈ ზედმიწევნით: „ბალი მწარე“

ამჟიეღქიაწია „ხართუთა“

≈ უფრო ზუსტად: „თუთა შავი“

ზემოთ აღნიშნული ყველა ლექსემა თავისი კონსტრუქციით
საზღვრულ-მსაზღვრელია. ამ შემთხვევაში აფხაზურისათვის და-
მანასიათებელი განლაგება — „საზღვრული + მსაზღვრელისა“
დაცულია.

§9. მრავლობითობის გამოხატვა ხეთა სახელწოდებებში

ხეთა სიმრავლის გამოსახატავად გამოიყენება კრებითობის -

რა სუფიქსი: ამჟღავნებს „თუთის კორომი“, ალაჰაღვრის „ლეღვის კორომი“, ანაღვრის „წაბლნარი“, აფსლღვრის „ტირიფნარი“.

აღნიშნული სუფიქსი, ფუნქციით, ქართული -ნარი ბოლო-სართის ეკვივალენტურია. ქართული -ნარი სუფიქსი ნ. მარს ორმაგი მრავლობითის აღმნიშვნელად მიაჩნდა (მარი, 1915, 937, 938).

ხეთა მრავლობითობის აღსანიშნავად -რა სუფიქსთან ერთად, შესაძლოა შეგვხვდეს ნივთთა კატეგორიის მრავლობითობის აღმნიშვნელი -ქია სუფიქსიც: აღჭავს || აღჭაარა || აღჭაარაქია „ნოღა, ახალი მურყნის, თხმელის კორომი“.

ასეთ შემთხვევებში, ვფიქრობთ, დაჩრდილულია წინამავალი -რა სუფიქსის ფუნქცია და ფუძე ხელმეორედ არის გაფორმებული ნივთთა კატეგორიის მრავლობითობის სხვა სუფიქსით.

ზოგჯერ მცენარის აღმნიშვნელ ფუძეს ერთვის -რთა/თრა < ათრა „ბუღე, სორო, ბუნაგი“ ლექსემიდან მომდინარე სუფიქსები, რომელიც გამოიყენება შემოზღუდული სივრცის აღსანიშნავად: ამანდარინაღვრთა „სამანდარინე, მანდარინის ბაღი“, არასაღვრთა „თხილის ბაღი“.

სულ განვიხილეთ — 60 ლექსიკური ერთეული;

სიხშირის მიხედვით ხეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებში პირველ ადგილზეა ოდენფუძიანი წარმოება — 19, მეორე ადგილზეა „ფუძე + აღვლა „ხე“ წარმოება — 10, მესამეზე ზედასართავ სახელდართული ფუძეები — 8, ბოლო ადგილი ზოონიმთა შემცველი ველური ჯიშების აღმნიშვნელ სახელწოდებებს უკავია — 2. 2 — ფუძეში მცენარის ველურობის ხაზგასასმელად გამოყენებულია აღვბნა „ტყე“ ლექსემა. აშკარა ნასესხობაა — 15, სავარაუდო ნასესხობა — 4.

2. ბუნქები

აჩქ

≈ აფხაზურში ბუჩქის ზოგადი სახელოდებაა.

აღნიშნული ლექსემა ქართველურიდან ნასესხებად მიაჩნია თ. გვანცელაძეს. აჩქ „ბუჩქი“ < მეგრ. ჩიქი „მარმუჭი“ (გვანცელაძე, 1997, 57-59).

ადილეური ქიანდ „ბუჩქნარი, ბუჩქების“ დაახლოება ოსურ კოთგრ / კოთარ, ინგუშურ კოთარ „ბუჩქი, ბუჩქნართან“ ან პირველი ნაწილით უბიხურ კიგ-სთან რთულია. პირველი კომპონენტი ქიანდ არის ადილეურ სიტყვაში ქიაშ(ა), ბჟედულურში ქიაშ(ა), შაფსულურში ქიას'ა „ერთი ფესვის განშტოებანი“, რომელსაც აქვს პარალელი უბიხურში ქიან'ა. აქ „ყურძნის მტევანს“ ნიშნავს. მეორე ნაწილისათვის ეტიმოლოგიზებული სიტყვისა დ(ა) დასაშვებად გვეჩვენება აფხაზური და „ფესვი“ (მცენარისა), შდრ.: ადაც, აგრეთვე, სადაც ც გადმოგვცემს ცალის მნიშვნელობას, როგორც ახიგც „ერთი ღერი თმა“, ახიგ „თმა“ (შაგიროვი, 1977, 212 (644)).

შდრ.: აგრეთვე ქართული კუნძი, ყუნჭი, ყუნწი...

სავარაუდოდ *ქგჩ / ჩგქ უნდა ყოფილიყო ძირი ამ სიტყვისა, სხვადასხვა ფონეტიკურ ტრანსფორმაციათა გათვალისწინებით.

§1. ნასესხობანი

ბუჩქების სახელოებათაგან უპირველესად ნასესხები ფუძეები უნდა გამოიყოს:

აზარდ „ბარდი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან (ჭარაია, 1912, 10-15).

აკაწახიგვარ „კოწახური“

≈ ნასესხებია ქართულიდან (ლომთათიძე, 1976, 63).

ალაკიგვმჰა „ხეჭრელი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან < მეგრული ლუკუმხა, შდრ. გურ.

ლუკუმხა, ლუკუმხო (გვანცელაძე, 1997, 57-59).

აგიგერკატე ზღ „კუნელი“

≈ ხალხური ეტიმოლოგიის ნიადაგზეა მიღებული იმერ.-გურ. „კურკანტელადან“, მეგრ. *გურკანტელა ფორმისაგან. შდრ.: აფხ. აგიგ ზღ „გული“, ამერკატე ზღ „მაკრატელი“ (გვანცელაძე, 1997, 57-59).

აჭარხა ზღ „მთის ყოლო“

≈ შდრ.: ქართული ჭარხალი (მნიშვნელობის გაფართოებით, მცენარის სიწითლის ხაზგასასმელად).

აღდა ზღრა „ბუჩქნარი, ეკალნარი“

≈ შდრ.: ქართ. ღადარი... (მსუსხავის, ცხელის მნიშვნელობით).

თავად ქართულ ღად- ძირს შეესატყვისება ღაზური ღოდ- (ღაზურში ღოდ ძირს უკავშირდება, როგორც „ქმნის“, ისე „თქმის“ მნიშვნელობები. შდრ.: ღათ. აგი „თქმა; კეთება“, სვანური ღდ- (<*ღად-) (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000, 501). შდრ.: აგრ. სვან. ღედ-ერ „ქონდარი“ (ჩუხუა, 2000, 13).

აჩა ზღი „ჩაის ბუჩქი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

§2. ბუჩქების მოტივაცია და ჩრდილული სახელწოდებები

აჭასა ზღი „ეკლიანი ბუჩქნარი“

≈ შესაძლოა კავშირში იყოს ყაბარდოულ ფაბზჷ „ბუჩქნარი, ბუჩქები“ სიტყვასთან (ხაზი ჩვენია ნ. მ.). ადიღურში ქიანდ / სჷანდ, როგორც არქაიზში იხმარება — ფაბზჷ „ხშირი, მაღალი ბალახი“.

პირველი ნაწილი ფა/ფჷ, შესაძლოა, ნიშნავდეს „მცენარეს“ შდრ.: აფხაზური ფა აფა ზღი „ფესვი მცენარისა“, უბიხური ფჷ სიტყვაში ფჷცოგ „გადანაჭერი ხისა“, იგივეა რაც ფჷსგ „წიფლის

შეშა“. მეორე ნაწილში დასაშვებია დავინახოთ ბზნ მის (დასაშვებ) ეტიმოლოგიურ მნიშვნელობაში „ის, რაც ამოდის, მაღლდება“, ოსური ფავზე შესული ყაბარდოულიდან (შაგიროვი, 1977, II, 7, (987)).

ამახვ ❖ რ „მაყვალი“

აბუგ ❖ ნწ „იელი“

ახია ❖ ეი „დეკა, შქერი“

აღნიშნულ სახელწოდებათა მოტივაცია უკვე დაჩრდილული ჩანს, მაგრამ, სავარაუდოა, რომ ეს სახელწოდებები ისტორიულად მოტივირებული იყო.

ბუჩქების ის სახელწოდებები, რომლებსაც ახსნა აფხაზურის ნიადაგზე მოეპოვება, ძირითადად გამჭვირვალე სემანტიკისაა.

§3. ამღ „ეკალი“ ზოგადი სიტყვის შემცველი სახელწოდებანი

ამღ ❖ ში „ეკალიჯა“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი ა❖ამღ „ეკალი“ ფუძეა, მეორე ში ელემენტი კი ა❖შიკიაკია „თეთრი“, ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი შეიძლება იყოს. სიტყვასიტყვით: „ეკალი თეთრი“. ლექსემა საზღვრულ-მსაზღვრელია.

ამღ ❖ შ „მაყვალი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ასევე, ამღ „ეკალია“, უცნობია ბოლოკიდური -ში ელემენტის მნიშვნელობა. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელს უნდა წარმოადგენდეს. შესაძლოა, აყაფშ „წითელი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი იყოს: აყაფშ > აფშ > შ...

აჟუგსმგ ❖ ღ „მაყვალი“

≈ სიტყვის თავკიდური აჟუგს მნიშვნელობა ჩვენთვის უცნობია. შესაძლოა, მომდინარეობდეს ყაბარდოული ზნ, ადიღური ზნ □ზა□ „მინდი“ ფუძიდან, შაგიროვის მიხედვით, შესაძლოა, ყო-

ფილიყო შესაბამისი ბუჩქის (ხის) სახელი. ტრუბეცკოიმ შეაპირისპირა სიტყვა (ავტორს შეცდომით ასკილად მიაჩნია) ავარიულ ზაზ, თაბასარანულ ძაძ, ლეზგიურ ცცაძ, ლაკურ ცცაც „ასკილი, ბუჩქთან“, აგრეთვე ჩეჩნურ ზაზა, ინგუშურ ზიზასთან. შდრ.: ქართული ზაზუნა „ცხოველი“. დაღესტნურ-ნახურადილურ მასალასთან კლიმოვი აკავშირებს ქართულ ძეძვს ჭანურ დანძუს „კვრინჩხის ბუჩქი“. კლიმოვი აქვე ასახელებს ჭანურ ოძარძუს „ეკლით, წვეტით ჩხვლეთა“. აქვე ლაპარაკია აფხაზურ-ადილური სახელწოდების დგდ / დგდგ „სადგისი“ ქართველურ მასალასთან მსგავსებაზე. აბაზურ ზარგ „შინდს, ნაყოფს“ ერთნი მიიჩნევენ ყაბარდოულ ნასესხობად, სხვები ადილური სიტყვის მონათესავედ. აფხაზურიდან აბდოკოვს მოჰყავს ძგრ / ძარ აბგძარ-ში || აბგზარ „შინდი“, პირველი ნაწილი, შესაძლოა იყოს „ფერდობი“ (შაგიროვი, 1977, I, 205 (617)).

აბგძარ „შინდი“ ლექსემის პირველი ნაწილი, ჩვენი აზრით, შესაძლოა აბგა „მგელ“ სიტყვასთან იყოს კავშირში. აფხაზური ენის მცენარეთა სახელწოდებების სტრუქტურულ-სემანტიკური მოდელების გათვალისწინებით, ჩვენს დაშვებაში მოულოდნელი არაფერია. აღნიშნული სახელწოდების ზედმიწევნით მნიშვნელობად „მგლის ეკალი“ უნდა ვივარაუდოთ.

სიტყვის მეორე ნაწილი მგლ, სავარაუდოდ, ამლ „ეკალი“ სიტყვას უნდა წარმოადგენდეს. ამ შემთხვევაში ამლ ფუძე მსაზღვრელის როლში გვევლინება. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აქვე უნდა დავასახელოთ აგრეთვე ზარგჯა / ზარგჯ / ზარგჯ „ძახველი“, შავსულური ზარგჯ, შდრ.: ყაბარდოულში პარალელური ძველი ფორმა ზარგჯა, სიტყვამ, შესაძლოა, აღნიშნოს არა მარტო ძახველის კენკრა, არამედ ბუჩქიც, თუმცა, ამ უკანასკნელისათვის გვაქვს ზარგჯა / ზანჯა / ზარჯა ადილური ზანჯა (ზარჯა), განსხვავებით ყაბარდოული ფორმისაგან, განე-

კუთვნება მხოლოდ ძახველის კენკრას (შდრ.: ზან□ / ზან□), როგორც ჩანს, შინდის სახელწოდებიდან არის მიღებული ჯან (გან) სუფიქსის მეშვეობით. „ცუდის“ მნიშვნელობით. ჯანს გამოყენება ადვილი დასაშვებია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ძახველის კენკრა წითელია ისევე, როგორც შინდისა და აქვს მძაფრი, მწარე გემო. ელემენტი რგ (ადილეურ ზანჯან□ში რ სხვა სონორით ნთია შეცვლილი, შდრ.: ზარგ „შინდი“, ყაბარლოული ზან იგივეა (შაგიროვი, 1977, I, 207 (628)).

ჩვენი აზრით, განხილულ მაგალითებში ამდ „ეკალი“ ფუძის გამოყენება განპირობებულია მცენარის ეკლიანობის ხაზგასასმელად. შდრ.: ქართული: ეკალა, ეკალბარდი, ეკალიჯა... ქართულში ეკალი — ზოგადად, ეკლიან მცენარესაც ჰქვია.

§4. ზოონიმთა შემცველი სახელწოდებანი

აფხაზურ ფიტონიმებში ზოონიმების გამოყენება ძალზე ხშირია, ამ მხრივ გამონაკლისს არც ბუჩქების სახელწოდებები წარმოადგენს:

აჯმაყღ ❖ „დენგრა, კუნელი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖ჯმა „თხა“ სიტყვაა, მეორე (ა)ყღ ❖ „ცურცლი“, სიტყვასიტყვით: „თხის ცურცლი“, სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აჰიაპა ❖ **ჰა** || **აჰიარბა** ❖ **ჰა** „მოცვი“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი აჰია ❖ „ლორია“, მეორე (ა)პა ❖ **ჰა** „ტკიპა, ჯღიბა“, ზედმიწევნით: „ლორის ტკიპა“, სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

ალაწიგ ❖ **მლ** „ასკილი“

≈ ლექსემის პირველი ნაწილი ალა ❖ „ძალია“, მეორე კი აწიგ ❖ **მლ** „ლურსმანი“, დაზუსტებით: „ძალის ლურსმანი“, კომპოზიტი მსაზღვრელ-საზღვრულია. აღნიშნული სახელწოდებ-

ბები მოტივირებულია მცენარის ცხოველთან, ან მის განავალთან გარეგნული მსგავსებით.

ალაწიგ ❖ მლ „ძაღლის ლურსმანის“ მოტივაცია მეტად საგულისხმოა! აქ ძაღლ ფუძის გამოყენება მოტივირებული უნდა იყოს „ცუდის, უვარგისის“ მნიშვნელობით. შღრ. ქართ. ძაღლ-ყურძენა. საგულისხმოა, რომ ლათინური სახელწოდება აღნიშნული მცენარისა არის *Rosa canina* „ძაღლის ვარდი“.

აჟიგრძე ❖ „ღვია“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი ა ❖ ჟი „ძროხა“, მეორე კი (ა)ძე ❖ „წყალი“, სახელწოდების მოტივაცია, შესაძლოა, იმით იყოს გამოწვეული, რომ ამ მცენარით ძროხა იკვებება. სიტყვა-სიტყვით: „ძროხის წყალი“.

აჰიარპა ❖ ჭა და აჟიგრძე ❖ სახელწოდებანი აღნიშნულის გარდა, შეიცავენ -რ ელემენტს, რომელიც მესამე პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ პრეფიქსს წარმოადგენს. სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი ასეთი იქნება: „ღორი [მათი] ტკიპა“, „ძროხა [მათი] წყალი“. საგულისხმოა, რომ ღორი და ძროხა არსებითი სახელები მხოლოებითი რიცხვითაა წარმოდგენილი, კუთვნილებითი პრეფიქსი კი მრავლობითი რიცხვისაა.

ასეთ შემთხვევებში, ჩვეულებრივ მეტყველებაში, როდესაც არაგონიერთა კლასის მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს, მსაზღვრელის მრავლობითობა გადმოიცემა -ქია სუფიქსით, ხოლო საზღვრულის თავში წარმოდგენილია რ- პრეფიქსი: აჰია ❖ ქია რპა ❖ ჭა „ღორები (მათი) ტკიპა“.

აღნიშნული სინტაქსური კონსტრუქცია, ანუ ბლოკი, როდესაც მცენარის სახელწოდებად გვევლინება, ენაში მოქმედი ეს წესი დარღვეულია.

უნდა ვიფიქროთ, ეს გარემოება რ- პრეფიქსის სიტყვაწარმოებითი ფუნქციით დატვირთვაზე მიუთითებს, რაც მისთვის მეორეულია.

§5. აჭ / ჯა ელემენტის შემცველი სახელწოდებანი

ადგლა ❖ ჯა „ბაბგი, ჭყორი“

აშხარა ❖ ჯ „ყოლო“

ან~არა ❖ ჯ „რცხილისებრთა ოჯახის ბუჩქი“

პ. ჭარაია მიიჩნევდა, რომ აფხაზური აჭ „მუხა“ საერთოა მეგრულ ჯა(ლ) „ხე“ სიტყვასთან (ჭარაია, 1912, 23, 45). აღნიშნული ელემენტის გამოვლენა ბუჩქების სახელწოდებებში, შესაძლოა აფხაზურში ჯ ძირის უძველეს ფუნქციაზე, მის ზოგადად ხის აღმნიშვნელ ძირად გამოყენებაზე მიუთითებდეს; თუკი ჯ აღნიშნულ შემთხვევებში მეორეული არაა და რომელიმე სხვა თანხმონისაგან, მაგალითად ყ-საგან არ მომდინარეობს.

§6. ბუჩქების სახელწოდებებში გამოვლენილი სხვადასხვა ელემენტები

აჟღს || აჟღ „მაყვალი“

≈ ბუჩქის აღმნიშვნელ ლექსემაში დასტურდება აჟ ელემენტი... ს/ც ელემენტი აც „მარცვალი“ სიტყვის ძირი უნდა იყოს.

აჟღწირღ ❖ „სელშავი, მოცვი“

≈ დასტურდება აჟ ელემენტი. სიტყვასიტყვით: „ყურძენ გრძელი“, აწირღ „გრძელი“, სადაც აჟ ყურძნის აღმნიშვნელი ძირი უნდა იყოს.

აჭადქიღ ❖ ც „ეკლიანი ბუჩქნარი წითელი შხამიანი კენკროვანი“.

≈ სახელწოდებაში გამოიყენება აქიღ ❖ ც „ჭავი“ სიტყვა. მოტივაციის ფრიად საგულისხმო შემთხვევაა! აჭა ❖ დ „ყურძნის ჯიშა

ერთგვარი“, აქივ❖ც / აქივ❖ცრა „ჯაგი, ჯაგნარი“, ზედმიწევნით:
„ყურძენი ჯაგი“.

სულ განვიხილეთ ბუჩქების — 25 სახელწოდება. აქედან ნა-
სესხებია — 8, მოტივაცია დაჩრდილულია — 4-ში, ამლ „ეკალი“
ფუძეს შეიცავს — 3, ზოონიმებს — 4, აჯ / ჯა ელემენტს — 3,
სხვადასხვა ელემენტებს — 3.

ორ სახელწოდებაში გამოვლინდა მორფოლოგიური ოდენო-
ბა, კერძოდ, III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ -რ პრე-
ფიქსი.

II Tavi
ჰერბონიმები
1. ბალახები

აჭასკეღინ || აჭასკეღინრა

≈ აფხაზურში, ზოგადად ბალახს აღნიშნავს. ქ. ლომთათიძეს ქართული ასკილი სიტყვისაგან მომდინარედ მიაჩნია (ლომთათიძე, 1976, 170).

ბალახების სახელწოდებები, სემანტიკური თვალსაზრისით, იყოფა ველური ბალახებისა და კულტურული ბალახეულის აღმნიშვნელ სიტყვებად.

§1. ნასესხები ლექსემები

უპირველესად, გამოვყოფთ ნასესხებ სახელწოდებებს:

ათიაღი „თივა“

≈ მიღებულია ქართული თივადან (ლომთათიძე, 1976, 118).

აბგრბგღელ „წიწაკა“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან (ჭარაია, 1912, 12).

აკაღმა „კამა“ *Anethum gzaeolens*

≈ ნასესხებია მეგრულიდან (ჭარაია, 1912, 13).

აპარაღისა (ბზიფ.) აპარასქია (აბჟ.) „პრასი“ *Allium porrym*

≈ ნასესხებია მეგრულიდან < პურასქია „პრასი“ (გვანცელაძე, 1997, 58).

აჭყიარტაღიტ „ჭანგი, იონჯა“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: „ჭყორტოტი“ (ჭარაია, 1912, 15).

აკალაკეათ ჰასკეღინ „ძაღლის კბილა“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან ჯოლოკეტი || დოლოკეტი || კლერტა, გლერტა (გვანცელაძე, 1997, 59).

აკალა ❖ მშ „ლაქაში“

≈ ზედმიწევნით: „თეთრი ლერწამი“... „ლექსემის კალამ ფუძე
ნასესხებია ქართველური ენებიდან და არა ბერძნული კალამოს
ფორმიდან, რაზეც მახვილის ადგილმდებარეობა მიანიშნებს
(გვანცელაძე, 1997, 59).

აცამციფ ❖ რ || ასამციფ ❖ რ „სამყურა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან (გვანცელაძე, 1997, 50).

ამაკ ო გნდო ❖ ლ || ამაკ ო ანდო ❖ ლ „ოხრახუმი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: < მაკინდოლი (ლომთათიძე, 1976,
60).

აკილანდგ ❖ რ „ქინძი“. coriandrum

≈ ნასესხებია მეგრულიდან დისიმილაციით: *კულანდირი (გვანცე-
ლაძე, 1997, 58).

აყიალმი ❖ ნთა „პიტნა“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: მეგრული ყვალ მი(ნ)თა < მეგრული
ყვალი „ყველი“ + ბერძნული მენთა „პიტნა“ (ჯავახიშვილი,
1934, 251).

აჟენშე ❖ ნ „ჟენშენი“

≈ ნასესხებია რუსულიდან

აბაია „ბაია“ Ranunculus

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: ბაიე, ბაია.

ათათგ ❖ ნ || ათგთგ ❖ ნ „თამბაქო“ Nicotiana

≈ ნასესხებია თურქულიდან (ლომთათიძე, 1976, 63).

ა ❖ შიჩ || ა ❖ შიშ „სურო“ Hedera

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: ჭანური მსიჯი, მსუჯი, მეგრული სუ-
რო, ცურუ, სვანური ბჷრდ, ბაარდ (გვანცელაძე, 1997, 59).

ახიგ ❖ ლ „კეჟერა, კოლრაბი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: < ხული. შდრ.: ქართ. „მხალი“
(გვანცელაძე, 1997, 58).

ასაძრაღინჯ „ზაფრანა“

≈ ნასესხებია თურქულიდან.

აბგრკმაღინ || აბგრკმაღინ „ეკალას მხალი“

≈ (საჭმელი) ნასესხებია მეგრულ *პურჭუმონი || *ბურჭუმონი-დან, შდრ.: პურჭუმოლი, ქართული ბრწამლი, ბურჭუმელი, ბურჭუმელა (გვანცელაძე, 1997, 57).

აქვღინჯა „ჭინჭარი, პირბამბა“, *phlomis pungens*.

≈ ამ მცენარის აღმნიშვნელი ძირი საერთო იბერიულ-კავკასიური ოდენობაა.

ხუნდ. მი-ჭა „ჭინჭარი“ — ქართ. ჭი-ნ-ჭ-არი, ძირეულია ჭა, ჭ. თავკიდური ხუნდ. მი და ქართ. ჭი (< ჯი < დი) კლასის გაქვავებული ნიშანია. ანალოგიური ძირები გვხვდება ანდიურ ენებში (მაგ. ჭამალ. მი-წა-უ, ტინდ. მი-ჩა-ა...), ქისტურ ენებში (ბაცბ. ნი-ტტ, ჩაჩნ. ნი-თთ), ლაკურში (მე-ჭ), უდიურში (მე-ჭ) და სხვ. (გუდავა, 1954, 706).

აისგღირ „ისლი“ *Garex*

≈ ნასესხებია ქართულიდან მეგრულის გზით, მეგრული: ისირი, სვანური: ისრ.

აჩალეღინჯი || აჩალაღინჯა „ლაქაში, ჭადვი, სათიბელი, ტბის ლაქაში“

≈ ნასესხებია ქართულიდან (გვანცელაძე, 1997, 59).

§ 2. ველური ბალახების აღმნიშვნელი სიტყვები

აფყვღინჯი „ლაქაში“, **აფყვღინჯრა** „ლაქაშის კორომი“ *Typha*

≈ სიტყვის ფუძე უნდა უკავშირდებოდეს აფყარა „ჭრა“ ზმნურ ფუძეს აფხაზურში; რაც შეეხება -ზ სუფიქსს, თითქოს ეს სუფიქსი გარდაქცევითობის უნდა იყოს: საზ შდრ.: ანაციაზ || ამაციაზ „ბეჭედი, სათითური“. ქ. ლომთათიძე თავის ფუნდამენტ-

ტურ მონოგრაფიაში „აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-მედარებიტი ანალიზი“, I, აღნიშნავს, რომ ... „აფხაზურში თანხმობაზე დაბოლოებული ფუძეები წინამავალი მახვილის მოქმედებით ხმოვანმოკვეცილია, ან ნასესხები ამაცააზ < ამაცააზა“... (ლომთათიძე, 1976, 249).

ათგ ❖ რას „გვიმრა“

≈ ჭან.: ბილონცა, მეგრ.: გვიმარა, სვან.: გვიმორ, გვრიმა. ფუძის თავკიდური ათგ- ელემენტი, შესაძლოა, უკავშირდებოდეს „შიგნიდან ამოღება, ამოსვლის“ აღმნიშვნელ ფუძეებს აფხაზურში. შდრ.: ათგ ❖ ხრა „ამოღება შიგნიდან“, ათგ ❖ წრა „სიღრმიდან ამოსვლა, გამოსვლა“, სიტყვასიტყვით: „შიგნიდან ამომძვრალი“.

აყარმა ❖ || აყარმა ❖ ში „სვია, ფშალა, თეთრი სვია, კალამჩალამი“ ალგ ❖ მში || ალგმშიძახა ❖ (ბზ.) *Humulus lupulus*

≈ ლექსემის ფუძეზე დართული -ში ელემენტი აშუკააკა „თეთრი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთია. სიტყვასიტყვით: „სვია თეთრი“. მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს. ალგმშიძახა ❖ სიტყვის ბოლოკიდური ძახა ❖ ფუძე აფხაზური ძახა ❖ „ვაზია“. სიტყვასიტყვით: „სვია ვაზი“. სახელწოდება კომპოზიტს წარმოადგენს.

ახია ❖ ც || ახია ❖ ცრა „ჭინჭარი“, „ჭინჭრიანი ადგილი“

≈ რა კრებითობის სუფიქსია.

ასახ ❖ ჰიგ ❖ რა „საკვები ბალახის სახეობა“

≈ სიტყვის მეორე ნაწილი უნდა უკავშირდებოდეს ა ❖ ჰირა „ძოვა“ ზმნურ ფუძეს. პირველი ნაწილი ასახ ❖ „სახე“, ქართულიდან ნასესხები სიტყვაა. გაუგებარია მისი მონაწილეობა აღნიშნულ ლექსემაში. სიტყვასიტყვით: „სახე ძოვა“ კომპოზიტია.

აჭაჰგ ❖ ლ „ბალახის სახელწოდება“

აჭჭატოგ ❖ „ბალახი“

≈ -ტოგ დანიშნულების სუფიქსია.

ალაპიაქია ❖ ჯა „ველური ხახვისებური მცენარის სახელწოდება“

≈ სიტყვა რთული შედგენილობისა ჩანს. თავკიდური ნაწილი ამ სიტყვისა, ალაპია „ყორანს“ ნიშნავს აფხაზურში, გარდა ამისა, ალაპიარა „გახვევა, შეხვევა, შებურვა“ ზმნური ფუძეა, -ქია ნივთთა კლასის მრავლობითობის აღმნიშვნელი სუფიქსია, აჯა, აჯაბაა „ჯაფა, უბედურება, გლოვა“ სიტყვის შეკვეცილი ფორმა. მცენარის სახელწოდებაში, ცხოველის ან ფრინველის სახელწოდების აღმნიშვნელი ფუძის ნაშთის, ან ძირის გამოყენება აფხაზურისათვის უცხო არაა, მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში, უფრო სარწმუნოდ მიგვაჩნია სიტყვის ამ ნაწილის ზმნურ, ალაპია ❖ რა „გახვევა“, ფუძესთან დაკავშირება, რადგან ჩვენი აზრით, ხახვისებური მცენარის სახელწოდება, „გახვეულის“ მნიშვნელობას უფრო იგუებს. სიტყვასიტყვით: ალაპიაქიაჯა უნდა ნიშნავდეს „გახვეულ-ები-უბედურებას“.

აშემი ❖ „მწყერფეხა, მწყერის ფეხა“, *Digitaria sanguis*

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი, შესაძლოა, იყოს აშაპე ❖ „ფეხი“ ლექსემის ფუძის ნაშთი. -მ უარყოფითობის სუფიქსი. სიტყვასიტყვით: „უფეხო“.

აჭასკ Ⴖ გინ გაა ❖ მ „სარველა ბალახი“

≈ აგია ❖ მ „ნაგავი“, აგია მ-სა ❖ მ „იგივეა, რაც აგია ❖ მ“. შდრ.: ქართ. გვამი || გუამი „შიგნეულობა“.

ადგრძე ❖ „ცხენის მყაუნა“, *Rumex acetosa*

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი უკავშირდება ადგ ❖ რა „ცოდნა“ ზმნური ფუძისაგან ნაწარმოებ მიმღეობას: ადგ ❖ რ „ნაცნობი“, მეორე ნაწილი -აძე ❖ „წყალი“, არსებითი სახელია. სიტყვასიტყვით: „ნაცნობი წყალი“, მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს.

ახაჩა ❖ რა „შამბი, შამბნარი, ყელტამი“.

≈ -რა სუფიქსი კრებითობის მაჩვენებელია.

აჭიიღრა „მამბი, მამბნარი, *Trigonella foenum*

≈ სიტყვის თავკიდური ნაწილი, შესაძლოა, უკავშირდებოდეს აპირა „ძოვა“ ზმნურ ფუძეს აფხაზურში.

აშაქიაღ „ყლარტი, ლამური, სატაცური“ *Asparagus polup-hullus*

≈ ქია სუფიქსი ნივთთა კლასის მრავლობითობისაა.

ანგღცი „კანაფი“ ჩანნაბის

≈ ჭან.: კერძი, კეფი; მეგრ.: კეფი, კიფი; სვან.: გიმბღ, ჯვრჯ, ხერხლა. სიტყვის მეორე ნაწილი უნდა უკავშირდებოდეს აციაღ „კანი“ ლექსიკურ ერთეულს. ნ/ნგ, შესაძლოა, ლოკალური წინ-სართი იყოს, რომელიც გამოხატავს ჰორიზონტალურ სიბრტყეს. შდრ.: ანგღში „მიწა“.

ასასკღღრა „დათვის ხახვი“.

§ 3. ველური ბალახების სახელწოდებებში გამოვლენილი ზოონიმები

აჯმაფაღწა „თხაწვერა“

≈ სიტყვასიტყვით: „თხა წვერი“ *Chamaenerium angustifolium*. სიტყვა წარმოადგენს კომპოზიტს: აჯმა „თხა“, აფაწა „წვერი“, ქართულად ამ მცენარეს „ხარიკულასაც“ ეძახიან.

აცგოწღღხია „კატის კულა“

≈ აცგოღღ „კატა“, აწღღღხია „კული“, მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს.

აცგოღღღხში „ბალახოვანი მცენარე“

≈ აცგოღღღ „კატა“, აღღღღხში „რძე“ სიტყვასიტყვით: „კატის რძე“, მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს.

აღღციხიდა „იონჯა“

≈ აღღცი „ხარი“, აღღციხიდა „კისერი“, სიტყვასიტყვით: „ხარკისე-რი“, კომპოზიტია.

აჩგ ❖ ჰასკენ „სპეციალური ნორჩი ბალახი, იხმარება ცხენის საკვებად“

≈ სიტყვა დაიშლება შემდეგნაირად: აჩგ ❖ ჰ „ღოღის ცხენი“, აჰასკენ ❖ „ბალახი“. მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს.

აჟ ❖ არჰასაკენ „ველური ციკორა“

≈ სიტყვასიტყვით: „კურდღელი [მათი] ბალახი“. აჟ ❖ „კურდღელი“, რ- III პირის მრავლობითობის [კუთვნილების] პრეფიქსი, აჰასკენ „ბალახი“.

ამწერბლგ „ანწლი“.

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი, შესაძლოა, ამწ „ბუზი“ სიტყვა იყოს, მეორე ნაწილი აბლგ „ფოთოლი“ ლექსემა. სიტყვასიტყვით: „ბუზის [მათი] ფოთოლი“. რ- III პირის მრავლობითობის [კუთვნილების] აფიქსია: თუკი ქართულიდან არ არის ნა-სესხები. შდრ.: ანწ / ამწ.

§ 4. პარაზიტული მცენარეები

აა ❖ წი „ფითრი“ viscum album

≈ ჰან.: ჰაბუ, მცხული, კაკა; მეგრ.: ლიყვი, ლეყვი; სვან.: ჰაგვ. ფითირ. სიტყვის მეორე ნაწილი, შესაძლოა, უკავშირდებოდეს აწიღლ ❖ რა „ამოსვლა“ ზმნურ ფუძეს, თავკიდური აა-, შესაძლოა, ლოკალური წინსართი იყოს.

აშია ❖ ლტ „ხავსი, ხვიფქლი ქვისა“

აშეგცლა ❖ მში || აშეგცლა ❖ მ „ხავსი, ხვიფქლი“

≈ ჰან.: მისუმი, მეგრ.: ფუთქური; სვან.: ფუნთქვირ. შდრ.: ქართ.: შლამი || ლამი, აგრეთვე აფხ.: აშეგ ❖ ც „ბზა“.

ახაიფა ❖ (ბზიფ.) || აფაკაია ❖ „ობი, ფორი“.

ცალკე უნდა გამოიყოს სოკოს აღმნიშვნელი ზოგადი სიტყვა **აკიეკიბაა**, სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი აკიე ❖ კი ნიშნავს „მაჩიტელას“, ხოლო მეორე ნაწილი არის ვითარებითი ზედსარ-

თავი სახელი აბა❖ა „დამპალი, დამყაყებული“; სიტყვასიტყვით: „მაჩიტელა დამპალი“, როგორც ჩვენთვის ცნობილია, აფხაზთა საკვებ რაციონში სოკო არ შედის, ამდენად, სოკოს ჯიშების აღმნიშვნელი ლექსიკა ჩვენს ხელთ არსებულ მასალაში ჯერჯერობით არ გამოვლენილა.

აწგ❖თია „ხავსი“.

§ 5. კულტურული ბალახეული

აშგ❖ხი (ბზიფ.) „პიტნა“

≈ შდრ.: აყიალ მინთა.

არშიტიგ❖ „სათესლე ხახვი“

≈ -ტიგ დანიშნულების სუფიქსია. ა❖რშიარა „გამარგვლა“ რპრეფიქსი კაუზატივისაა.

აწგ❖ბრა „ქონდარი, „ონჭო“ *Satureja nortensis*

ა❖ზნარაჰანა „ტყის რეჰანი“ *Ocimum basilicum*

≈ სიტყვასიტყვით: „ტყის რეჰანი“.

ახიგრბლꞑც „მრავალძარღვა“

≈ ახიგ „დაჭრილი“, რ- კუთვნილებითი პრეფიქსი III პირის მრავლობითი რიცხვისა, აბლꞑც „ერთი ცალი ფოთოლი“, სიტყვასიტყვით: „დაჭრილთა 'მათი' ფოთოლი“.

ახიგსხია❖ „ქინძი“

აძამა❖ძა „ყოველგვარი საკვები ბალახეული“

≈ აქ შეიძლება ხილიც იგულისხმებოდეს. ა❖ძა „უმი“, „უმეულობა“, მიღებულია ფუძის გაორკეცებით, მ- თანხმოვნის განვითარებით, შდრ.: ქართ. „ხილ-ხული“.

ახეხხე❖ლა „მწვანლისაგან მომზადებული საკაზმი“

≈ ახეხხე❖ლარა „დაჭრა“, „მწვანილი, რომელსაც ზედ აჭრიან საჭმელს შეკმაზვის დროს. გურ.: „წასაჭარი“.

ამკიანდღ ❖ რ „ჭინჭრის მხალი“ (საჭმელი)

≈ შდრ.: აკიანდღ ❖ რ „უნაგირი“, აკიანდღ ❖ რრა „ცხენის შეკაზმვა“, შდრ. აგრეთვე: ქართ. შეკაზმული > შეკაზული (მეტათეზისით) ფხალი || მხალი (საჭმელი), თავკიდური მ- ამკიანდღ ❖ რ სიტყვაში განვითარებული უნდა იყოს. შდრ.: აკილანდღ ❖ რ „ქინძი“.

აჯგ ❖ შა „ნიორი“

≈ ადილური ბზ'ნგი / ბჟენგტ „ნიორი“ მიღებულია ბზ'ენ / ბჟენგ „ხახვი“ და ხი(გ)ტ(გ) თეთრისაგან, შდრ.: აფხაზურ-აბაზური აჯგშა / ჯგშა, უბიხური ზ'იეს'იე „ნიორი“. ბოლო ფორმებში ხახვის სახელი წარმოდგენილია მშ'გ, მლ'გ (< ფშგ, ფლ'გ „წითელი“-ის გარეშე. აფხაზურში და აბაზურში ჯ, ჯ'-ს ნაცვლად მომდევნო მაგარი სპირანტის შა-ს გავლენაა, შა აღნიშნავს „თეთრს“. უბიხური ფორმის მეორე ნაწილისათვის უბიხური სიე „თეთრი“ ზ-ს გავლენით სისინა სი გადავიდოდა შიშინ-სისინა ზ'-ში (შაგიროვი, I, 1977, 91, (159).

-შა ელემენტი აფხაზურში ადილური ენის ჩვენების კვალდაკვალ, შესაძლოა ა❖შაკიაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ნაშთს წარმოადგენდეს.

აჯგმშგ ❖ „ხახვი“

≈ ადილური ბზ'ენ / ბჟენგ „ხახვი“, ამოსავალი ფუძე, შესაძლოა, დავუკავშიროთ ბზ'ნ / ბჟნ პრეფიქსულ ზმნებს ტბზ'ენ / ტბჟენ „წვა“. შდრ.: აფხაზურ-აბაზური აჯგმშგ / ჯგმშგ, უბიხური ზი❖გმლ'გ „ხახვი“. ისევე, როგორც უბიხურ ზი❖ე / ზი❖ენ „შეწვა“. აფხაზურ აჯგმშგ-ს როგავა შლის ნაწილებად: ჯგ „ხახვი“ და მშგ (< ფშგ) „წითელი“. პირველი კომპონენტი იგივეა, რაც ზ'გ / ჟგ. ადილური ბზ'ენ / ბჟენგ, სადაც ბ-ს როგავა გამოყოფს როგორც კლასის გაქვავებულ ნიშანს, ნ/ნგ-ს კი, როგორც დეტერმინანტ სუფიქსს (შაგიროვი, 1977, I, 91, (158).

აქვეა განსახილველი ადილური **შიბჟე□ / შგბჟგ** „წიწკა“. ჰაკუჩურ თქმაში ჩგბჟე□ უდავოა, პირველი ნაწილი დაკავშირე-

ბულია შავი / შავი „მარილი“ სიტყვასთან. ელემენტი ბჟჱ / ბჟე უნდა ვიფიქროთ, ერთი და იმავე წარმოშობისაა, ბზ'გ / ბჟე, ბზ'გნ / ბჟეგ „ხახვთან“ და შეიცავს სემანტიკას „წვა“. ყაბარდოულში ადვილია, ვივარაუდოთ ასიმილაციური გადასვლა ზ' ჟ-ში. სიტყვა ნასესხებია მეზობელ ენებში. შდრ. აბაზური ჩვჱი, უბხური ჩვბჟჱ, ინგუშური შიბგზ, ყარაჩაულ-ბალყარული ში, ბიჟი, ბალყარული ჩიბიჟი, ოსური ცვდძ / ცივზ „წიწკა, წითელი წიწკა“ (შაგიროვი, 1977, II, 142 (1478)).

ასევე ცალკე განხილვის ღირსად მიგვაჩნია **აწგწგ ჳნდრა** „მარწყვი“ ლექსემა. სიტყვის ეტიმოლოგიის შესახებ ვრცელი და დამაჯერებელი მსჯელობის შემდეგ, ქ. ლომთათიძე ასკვნის, რომ: ... საგანგებო ყურადღებას იქცევს „ზმ. რაჭულში არსებული სახელწოდება მარწყვისა წიწინდერა (შდრ.: წია-მპოლა) და მეგრულში ციმჟა-ს გვერდით ხმარებული წიწიმდერა, წიწინდარა.

... მარწყვის ეს სახელი შესულია აფხაზურ ენაში მეგრულიდან ან რაჭული დიალექტიდან და აფხაზურში მოუცია „აწგწგ ჳნდრა“. ბზიფურ დიალექტში ფუძისეული აფრიკატი სისინ-შიშინა ვარიანტით არის გადაღებული... საყურადღებოა, რომ აბაზურში ეს სიტყვა არ გვხვდება“ (ლომთათიძე, 1984, 57, 58).

თავად წიწინდარას ეტიმოლოგია კი ასეთი სახითაა წარმოდგენილი:

„წიამპოლა

... მარწყვს იმერულში წიამპოლას ეძახიან. იგი ორი სიტყვი-საგან უნდა შედგებოდეს. პირველ კომპონენტად გამოიყოფა წია-, რომელიც მსაზღვრელად უნდა გვევლინებოდეს, ხოლო მეორე ნაწილი იგივე მავალი (-ა სუფიქსდართული) სიტყვაა, რომელიც ზოგადად კენკროვანი ნაყოფის შინაარსით არის გამოყენებული. ამიტომაც, ბუნებრივია, იგი მსაზღვრელსაც მოითხოვს

(შდრ. აქვე, ჯამბი). სწორედ ამ მეორე -მბოლა ფუძეში მომხდარა მკვეთრი ლაბიალური კომპლექსის მკვეთრ ბაგისმიერ ხშულად შერწყმის ფაქტი და მაცვალ- სიტყვის ყვ-საგან მიგვიღვია პ, ხოლო ამ ნიადაგზე *მაპალ → *მპალ- → მპოლ- (ბაგისმიერთა -მპ-ს გარემოცვაში ა>ო).

რომ ამ სიტყვას სწორედ ასეთი ცვლილება მოსვლია და პ ამ გზით მოდის მაცვალ სიტყვისაგან, ამას ნათელს ფენს მეგრ. -ში არსებული იგივე სიტყვა ციმცვა, ცემცვა, ცემცუა (> ცემუა).

მეგრულის ციმცვა იგივე წიაიმპოლა < *წიამაცვალა არის პირველი თანხმოვნის ფშვინვიერი სახეობით.

ამ სიტყვის გავრცელების თვალსაზრისით, საყურადღებოა ადიღურ ენათა განვითარება. ქართველური ენებიდან იგი შესული ჩანს აღნიშნულ ენებში.

ადიღურში საერთოდ მარწყვის, მაცვლისა და თუთისათვის-საც გამოიყენება მარწყაჲ, ასე, მაგალითად, შაფსულურ დიალექტში მარწყაჲ „მარწყვს“ აღნიშნავს. ამ მხრივ ყურადღება მისაქცევია ის გარემოება, რომ ყაზარდოულში მაცვლისათვის გამოიყენება მარაკაჲჲჲჲ, ე. ი. „შავი მარაკვა“ = „შავი მარწყვი“.

კენკროვანთა სახელების ერთიდან მეორეზე გადანაცვლებისა და განსხვავებულად ფერის აღმნიშვნელი მსაზღვრელის დართვის ფაქტი, ფრიად ანგარიშგასაწევია სწორედ განსახილველი ფუძეების ეტიმოლოგიის დროს.

ადიღურ ენაში (შაფსულური დიალექტის გამოკლებით) გარდა ამისა, მარწყვისათვის გვხვდება იგივე ქართველური ენების ფუძის ნაწილობრივ განსხვავებული სახეობა — ც'ემმფჲ (შდრ. წიაიმპოლა || ციმცვა < *ციმცვა < *წიმცვა...) [სვანურში გვხვდება აღნიშნული ფუძე დელაბიალიზებული სახით, რის გამოც დაცულია ყ ამოსავალი თანხმოვანი: ცინყა „მოცვი“, და-შდვე ცინყა — ხეჭრელი დღღღღ ცინყა „დათვის მოცვი“.

სპეციალურ ლიტერატურაში ყაზარდოულისათვის არ უთი-

თებენ ამ სიტყვას. ... აბაზურში შემონახულია ყაბ-დან ნასესხე-
ბი მარწყვის სახელწოდებად ჟიგმფ. მისი ვარიანტი ჟიუიმფ წარ-
მოდგენილია სალიტერატურო ენაში. აბაზ. ენის აშხ. დიალექტ-
ში ჩვენ ჩაწერილი გვაქვს მისი ზ'იგმპ სახეობა, ე. ი. — გაუფ-
შვინვეიერებელი ჟიგმფ || ზ'იგმპ აბაზურში აღნიშნავს როგორც
მარწყვს, ასევე თუთას და საერთოდ კენკრას (ლომთათიძე,
1984, 47-49).

აბაზურში შემონახული ...ჟიგმფ||ზ'იგმპ ფუძე ადიღური
ენის ც'იგმფჷ-ს (< *ც'იგმპა) ყაბარდოულ შესატყვისს წარმოად-
გენს თავისი მჟღერი ლაბიალიზებული ზ'ი სპირანტიტ (რომე-
ლიც თავის მხრივ აფრიკატის სპირანტიზაციითაა წარმოქმნი-
ლი) და იმ დროს უნდა იყოს შესული აბაზურში, სანამ ყაბარ-
დოულში ადიღ. პრეპუტივი ც'ი-ს შესატყვისად მჟღერი ლაბია-
ლიზებული ზ'ი სპირანტიდან მომდინარე კბილბაგისმიერ გ-ს მი-
ვიღებდით.

... წიამპოლას პირველი კომპონენტი, წია... წითლის აღმნიშ-
ვნელი ფუძე უნდა იყოს და რაკი მპოლ-ა მაყვალ- სიტყვის ფუ-
ძეს ეყრდნობა, ბუნებრივი იყო „მარწყვის“ სახელი რთულ, კომ-
პოზიტურ შენაერთში წარმომდგარიყო „წითელი მაყვალი“-სა-
გან, ე. ი. იმავე მაყვალს მსაზღვრელად მარწყვის დამახასიათე-
ბელი ფერის აღმნიშვნელი ფუძე დართოდა.

ივ. ჯავახიშვილით მარს „კანდლუ“ აქვს აღნიშნული, ყიფში-
ძეს კი დამატებით მიუწერია „მჭითა კანდლუ“ ჭანურისათვის
(ჯავახიშვილი, 1934, 277). „წია მპოლასთან დაკავშირების გარე-
შეც ივ. ჯავახიშვილის ზემოთ გაანალიზებული „ციმქვა“-ს ცი
„წითლის“ მნიშვნელობის მქონედ მიაჩნია და აღნიშნავს „წი“-ს
ფონეტიკური სახეცვლილება უნდა იყოსო.

წია- ფუძის, რომელშიაც ინტერვოკალური პოზიციის
წყალობით თანხმოვანი ჩანს გაუჩინარებული, — წითლის მნიშ-
ვნელობით გამოყენება, როგორც ცნობილია, არც თუ იშვიათი

მოვლენა ქართული ენის რთულ სიტყვებში.

წი-ა წით-ელს უკავშირდება ძირეული მასალით. ია-ს შორის თ თანხმოვანი (ან რომელიმე ბგერინაცვალი) ჩანს ჩავარდნილი. ცნობილია, რომ წი-ს ჭია შიშინა სახეობაც მოეპოვება, რაც გვაძლევს გარკვეულ შესატყვისობას ქართულ ზანურის ტიპისა, შდრ. ქართ. წითელი და ზან. ჭითა, მაგრამ შიშინა ვარიანტი, როგორც ირკვევა, ქართულშიაც არაიშვიათად გამოჩნდება (ქართულ დიალექტებში შიშინა ვარიანტის გავრცელების საკითხი საგანგებო ძიებას მოითხოვს როგორც ამ შემთხვევაში, ისე არა ერთ სხვა შემთხვევაში).

სიტყვა წით-ელი და მისი ზანური შესატყვისი საერთო იბერიულ-კავკასიურ მონაცემად ითვლება ეტიმოლოგიურად და მას ცეცხლის აღმნიშვნელ ფუძეს უკავშირებენ.

მზ. ანდრონიკაშვილს ეს სიტყვა ოსურიდან მომდინარედ მი-აჩნია (ანდრონიკაშვილი, 1966, 127).

აბაევს ხმაბაძვით სიტყვად მიაჩნია (აბაევი, 1958, 340).

ეგებ, თუ მართლა აქ ქართულთან საერთო ფუძე გვაქვს პირიქით დასმულიყო საკითხი. ქართულიდან ხომ არ შესულა იგი ოსურში. ამ მხრივ დამაფიქრებელია კერძოდ მკვეთრი აფრიკატის არსებობა ოსურის ფუძეში (მით უმეტეს ამოსავალში).

წი-ს თავისი ძირითადი მნიშვნელობით, ცეცხლის გაგებით გამოჰყოფენ „წი-აკოკონია“ || „წი-აკოკოლა“-ში, რომელიც საყოველთაოდ გავრცელებული „ჭია-აკოკონა“-ს ტოლფარდია და რომელსაც განმარტავენ, როგორც „აკოკოლავებულ ცეცხლს“.

... წი-აკოკოლა || ჭია-აკოკოლა, წი-აკოკონა || ჭია-აკოკონა. სემანტიკური გადანაცვლება ალიაქოთის, ჩხუბის მნიშვნელობით იმერულში... „მეიქნა წიაკოკონია“.

თავდაპირველად იგი დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ჭია-აკოკონობისათვის დამახასიათებელ ყვილ-ხვილთან, ალიაქოთთან, წვილ-კვილთან...

წიკობა სიტყვის ფუძე საკმაოდ გაცვეთილი ჩანს. ამკარაა ხმოვანთ შორის გვაკლია თანხმოვანი. და ეს თანხმოვანი უნდა ყოფილიყო წია-კოკონობის მეორე გაორკეცებული ფუძის კ თანხმოვანი, ე. ი. „წიკობა“ საფიქრებელია მომდინარეობდეს „წიკობა“-საგან. ეს კი თავის მხრივ „წია-კოკო-ბა“-საგან.

მეტად საყურადღებოა, ამასთან დაკავშირებით, ამავე მნიშვნელობის მქონე „წიკო“ სიტყვა ფშაურისა, რომელიც წიკო-ს უდრის და რომელშიც სწორედ ეს ჩვენ მიერ ნავარაუდები გაორკეცებული ფუძის პირველი კ არის შერჩენილი, მაგრამ „მოცვეთილია“ ბოლოკიდური მეორე კ (<წიკოკ): ატირდებიან ერთადა, გამაადენენ წიკოსა.

წია გამოიყოფა ჩიტის სახელწოდებაშიც: „ყელწია“...

ჭია-|| წია-ს „წითლის გაგებით გამოყენების სხვა ფაქტებიც იქცევა ყურადღებას. ასეთად გვესახება ჭია-შიაი.

ამ სიტყვის ანალიზისას პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ჭია „ხოჭოს“ გაგებით მოგვაგონდება და ამიტომაც, რომ იოანე ბაგრატიონს თავის ლექსიკონში იგი შეაქვს „მარიამ ჭიას“-ს სახით და იძლევა შემდეგ განმარტებას: „ბუზის ტოლია, ტანით წითელი (ხაზგასმა ქ.ლ.) და ზურგზედ ორი შავი ხალი აქვს, გაფრინდება კიდევ. საბასაც ჭია-ზე აქვს სწორედ იგი შეტანილი.

ხალხში მისი დახასიათებისას მუდამ ხაზი ესმის მის სიწითლეს. ინგილოურში იგი „მარიამაღ“-ს სახით გვხვდება. „უჩ მარიამ, უჩ, წითელ კაბას შევიკერავ, უჩ, უჩ!“

ჭია-მარიას სახელდებისათვის, ფუძის ამოსავალი შინაარსის გაგებისათვის ფრიად მნიშვნელოვანია იმერულ დიალექტში დადასტურებული მისი სახელწოდება: „წითელი მარია“.

ამავე სიტყვათა რიგს განეკუთვნება: ჭიაფერი, ჭიაფერა. „სისხლი ჩამოსდის დემურსა ტანზე ჭიაფერად, ჩქეფითა“ (ვაჟა) „სისხლს სდენდის ჭიის ფერასა“ (ბესიკი).

ჭიაფერს — „წითელი ფერის საღებავს“ — მეგრულად სწო-

რედ „ჭითა ფერს“ („წითელ ფერს“) ეძახიან.

ჭიაფერა-ც, მცენარის სახელწოდება, ჭია — პირველი ნაწილით წითელზე მიუთითებს. იგი ასე ხასიათდება: „მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარე; აქვს მოწითალო დატოტვილი ღერო, თეთრი წვრილი ყვავილები და ყურძნის მტევნის მსგავსად შეკრებილი ნაყოფი (საღებავად და მელნის გასაკეთებლად იხმარება).

ამ მცენარის აღნიშნული სახელი ქართულში საერთოდაა გავრცელებული: კხ., იმერ., საფერავი, გურ.-იმ. ფერა-ფერა, ლჩხ. — მეფერვიე, რაჭ. — ფერუა, აჭ. — ჭყურტა, მეგრ. — ჯაფეზია, ჯაფაზია, სვ. — ჯმეფეზ.

ფერ სიტყვის მნიშვნელობა მოყვანილ ფუძეებში ერთგვარად დავიწროებულია წითელი ფერის (საღებავის) გაგებით, რის გამოც შესაძლებელი გახდა „ჭიაფერა“-სთვის მათი გამოყენება თვით წითელის აღმნიშვნელი ჭია- კომპონენტის გარეშე, როგორც ეს უკვე ივ. ჯავახიშვილს აქვს გარკვეული.

ფერის ამდაგვარ გაგებას იძლევა „ფერ-უმარილიც“ და საყურადღებოა, რომ ნ. მარს ჭანურში ფერი ამ მნიშვნელობით აქვს ფიქსირებული (ფერი... **Красная краска для лица**).

ამისდა კვალობაზე მეგრ. „ჯამფეზია“ უნდა იშლებოდეს ასე: „ჯა“ („ხე“) და „მფეზია“ < *მაფერია („მაღებავი“ [წითლად]), შდრ. ლეჩხუმური „მეფერვია“. ზ („მფეზია“-სი) მომდინარე უნდა იყოს რ-საგან ი ხმოვნის წინ.

ჯაფეზია ვარიანტში ბაგისმიერი ფ-ს წინ მ გაუჩინარებულია.

აღ. ჭინჭარაული გამოყოფს წიქარა-შიც „წითელი ხარის სახელი“. რაჭულში „წუთულას წითელ ძროხას ვეტყვი, წითელ ხარს წიქარას ვუძახით“. ეგების ამ ფუძისა და მისი შინაარსის გამოვლინება იყოს ხევსურულში გავრცელებული მამაკაცის — „წიქა“-ს სახელში. ... ხომ არ არის ჭია ფუძე წითლის გაგებით

მამაკაცის სახელ ჭიაბერში? შდრ. კახაბერი, მზე-ჭაბუკი. ხშირია გვარის სახელებშიც, რომლებიც ჩვეულებრივ მამაკაცის სახელებიდანაა ნაწარმოები: წითლიძე, წითლანაძე, ჭითავა, ჭითანავა... ჩვეულებრივია მამაკაცის ეპითეტად „მწითური კაცი“.

აღნიშნული წითლის შინაარსის მქონე ძირეული ნაწილი გაორკეცებული სახითაც გვხვდება ზოგ სიტყვაში. ასეთია, მაგალითად, ციციანთელა-ს, ამოსავალი სახეობა, — რაჭულში და-დასტურებული — წიწინათელა.

საგულისხმოა, რომ იგივე ძირითადი ვარიანტი ამ სიტყვისა წიწინათელა-სა და წიწინათერ-ის სახით (აღბათ ქართულიდან შესული) მითითებული აქვს ნ. მარს ჭანურში.

ამოსავალი ჭანურისათვის რაჭულში დაცული სახეობა გვგონია, რაც უნდა ნიშნავდეს „წითლ-წითლად მანათობელს“.

ამავე თვალსაზრისით, საგანგებო ყურადღებას იქცევს ზმ. რაჭულში არსებული სახელწოდება მარწყვისა წიწინდერა (შდრ. ზემოთ: წია-მპოლა) და მეგრულში ციმეჟა-ს გვერდით ხმარებული წიწინდერა, წიწინდარა.

წიწინდარა || წიწინდერა-ში შემავალი პირველი ნაწილი იგივე წიწი გაორკეცებული ძირია, რაც გვაქვს „ციციანთელას“ ამოსავალ „წიწი-ნათელა“-ში.

ამ სიტყვათა ანალიზისათვის საგულისხმოა მეორე ნაწილის მნიშვნელობის გარკვევა. „ციციანთელას“ მსგავსად მეორე ნაწილიც დამოუკიდებელ ერთეულს უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა -დარა || -დერა თითქოს ცალკე არ გვხვდება. მაგრამ მისი წარმომავლობის გასარკვევად გასაღებს იძლევა რ. ერისთავისა და აღ. მაყაშვილის მიერ იმერულშივე დამოწმებული მარწყვის სახელწოდება დარდალა.

აქ აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც. იმერეთში არსებული მარწყვის სახელი დარდალა გაოკეცებული ფუძის შთაბეჭდილებას ახდენს. თუ მართლაც იგი გაორკეცებული ფუძეა, რაიმე

კავშირში ხომ არ არის ქართულ დიალექტში დადასტურებული „გიზგიზის“, „ვარვარის“ აღმნიშვნელ გაორკეცებულ ზმნის ფუძესთან — „დადანდარება || დადანდალება“-თან? გურული დიალექტისათვის გ. შარაშიძეს მოცემული აქვს: „დადანდალება, დადანდარება ცეცხლისა — დაგუგუნება, აგიზგიზება“.

ამის კვალობაზე „წიწინდარა“ — ე. ი. მარწყვი — ხომ არ გაიგებოდა როგორც „წითლ-წითლად მოგიზგიზე, მოვარვარე?“

აი ამ ფუძის მარტივი სახეობა -დარა || -დერა შედის წიწინდარა || წიწინდერა-ში“ (ლომთათიძე, 1984, 48-57).

ეს ვრცელი ამონარიდი ქეთევან ლომთათიძის ცნობილი ნაშრომიდან იმის საილუსტრაციოდ გამოდგება, თუ რა სახის ცვლილებები შეიძლება განიცადოს სიტყვამ და რა მრავალფეროვანი მოტივაციებია გასათვალისწინებელი თითოეული მცენარის სახელწოდების ჩამოყალიბების პროცესში.

§ 6. სტრუქტურული მოდელები ლექსემებისა, რომლებიც აფხაზურის ნიადაგზე იხსნება

1. მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს:

ა) მიმღეობა + არსებითი სახელი:

ახიგარბღღჯჯ „მრავალძარღვა“, „დაჭრილთა (მათი) ფოთოლი“

≈ სადაც ახიგჯჯ არის „დაჭრილი“, რ- III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ აღმნიშვნელი პრეფიქსი, აბღღჯჯ „ერთი ცალი ფოთოლი“...

ადგარძგჯჯ „ნაცნობი წყალი, მჟაუნა“

≈ სადაც ადგჯჯ არის „ნაცნობი“, ადგჯჯ რა „ცოდნა“ ზმნური ფუძისაგან ნაწარმოები მიმღეობა, აძგჯჯ „წყალი“.

ბ) არსებითი სახელი + არსებითი სახელი:

აჟაჯჯრჰასკჯჯ

≈ აჟაჯჯ „კურდღელი“, რ- III პირის მრავლობითის „კუთვნილე-

ბის⁷ სუფიქსი, აჰასკ⁷გ⁷ ❖ნ „ბალახი“.

აცგოწგ ❖ხია „კატის კულა“

≈ აცგოგ ❖ „კატა“, აწგ ❖ხია „კული“.

აცგოგ ❖ხშე „ბალახოვანი მცენარე“

≈ სიტყვასიტყვით: „კატის რძე“, აცგოგ ❖ „კატა“, ა❖ხშე „რძე“.

აჩოგ ❖ჰჰასკ⁷გ⁷ნ „სპეციალური ნორჩი ბალახი, იხმარება ცხენების საკვებად“.

≈ სიტყვა დაიშლება შემდეგნაირად: აჩოგ ❖ჰჰ „დოლის ცხენი“, აჰასკ⁷გ⁷ნ „ბალახი“, სიტყვასიტყვით: „დოლის ცხენის ბალახი“.

აბნარა ❖ჰანა „ტყის რეჰანი“

≈ ა❖ბნა „ტყე“, არაჰა❖ანა „რეჰანი“.

აჰმაფა ❖წა „თხა წვერა“

≈ ა❖ჰმა „თხა“, აფა❖წა „წვერი“.

ა❖ციხილა „ხარი კისერა“

≈ ა❖ცი „ხარი“, ახილა❖ „კისერი“.

ალგემშეძახია ❖ „სვია, ფშალა“

≈ ალგემშე „სვია“, აძახია❖ „ვაზი“.

2. მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს:

არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი, ან მისი ფუძის ნაშთი:

აყარმა ❖შე „სვია თეთრი“

≈ აყარმა❖ „სვია“, -შე ა❖შეჰაკაჰა „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის თავკიდური ელემენტი.

აკალა ❖მშე „ლაქაში“

≈ აკალა❖მ „ლაქაში“, -შე ელემენტი ა❖შეჰაკაჰა „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი.

აჯგ ❖შე „ნიორი“

≈ შესაძლოა, ამ ლექსემაშიც -შე იმავე დანიშნულებისა იყოს,

როგორისაც ჩამოთვლილ შემთხვევებში იყო.

აკიკობა ❖ ა „სოკო“

≈ აკიგ ❖ კი „მაჩიტელა“, აბა ❖ ა „დამპალი“, სიტყვასიტყვით: „მაჩიტელა დამპალი“.

3. გამოყენება ცხოველის აღმნიშვნელი სიტყვის ფუძე

აქმაფა ❖ წა „თხა წვერა“, **ა** ❖ **ჯმა** „თხა“, **აცგოწგ** ❖ **ხია** „კატის კულა“, **აცგოგ** ❖ „კატა“, **აცგოგ** ❖ **ხშა** „კატის რძე“, **აცგოგ** ❖ „კატა“, **ა** ❖ **ციხიდა** „ხარის კისერი“, **ა** ❖ **ცი** „ხარი“, **აჟა** ❖ **რ-ჰასკენ** „ბალახი“, **აჟა** ❖ „კურდღელი“.

4. გამოყენება ზმნური ფუძე

აფყვ ❖ **ზ** „ლაქაში“, **აფყა** ❖ **რა** „ჭრა“, **ასან** ❖ **ჰიგ** ❖ **რა** „საკვები ბალახის სახეობა“, **ა** ❖ **ჰირა** „ძოვა“, **ალაჰიაქია** ❖ **ჯა** „ველური ხახვისებური მცენარის სახელწოდება“, **ალაჰია** ❖ **რა** „გახვევა“, **არშიტიგ** ❖ „სათესლე ხახვი“, **ა** ❖ **რშიარა** „გამარგვლა“, **ამკი-ანდგ** ❖ **რ** „ჭინჭრის მხალი“, **აკიადგ** ❖ **რრა** „ცხენის შეკაზმვა“, **აა** ❖ **წი** „ფითრი“, **აწგ** ❖ **ღ** ❖ **არა** „ამოსვლა“.

§7. ბალახის სახელწოდებებში დაფიქსირებული სხვადასხვა მორფემები

1. III პირის მრავლობითობის 'კუთვნილების' ნიშანი რ-: ახიგ **რბღ** ❖ **ც** „მრავალძარღვა“, „დაჭრილთა 'მათი' ერთი ცალი ფოთლი“, აჟა ❖ **რჰასკენ** „კურდღელი 'მათი' ბალახი“, **რ-** III პირის მრავლობითობის 'კუთვნილების' პრეფიქსი.

2. კაუზატივის -რ პრეფიქსი: არშიტიგ ❖ „სათესლე ხახვი“, ა ❖ **რშიარა** „გამარგვლინება“, **რ-** კაუზატივის პრეფიქსი.

3. მ- უარყოფითობის სუფიქსი: აშემი ❖ „მწყერფეხა“, აშ < აშაპგ „ფეხი“, **მ-** უარყოფითობის სუფიქსი.

4. -ტიგ დანიშნულების სუფიქსი: აჰჰატიგ ❖ „ბალახი“, **-ტიგ** დანიშნულების სუფიქსი, სიტყვის წინა ნაწილი გაუგებარია, **არშიტიგ** ❖ „სათესლე ხახვი“, სიტყვასიტყვით: „გასამარ-

გვლინებელი“. -**ტი** დანიშნულების სუფიქსი.

5. ნივთა კლასის მრავლობითობის -ქია სუფიქსი: აშა-ქია❖ „ყლარტი, ლამური, სატაცური“, -ქია მრავლობითობის სუფიქსი, ალაპაქია❖ჯა „ველური ხახვისებური მცენარის სახელწოდება“, სიტყვასიტყვით: „გახვეულები-უბედურება“, -ქია მრავლობითობის სუფიქსი.

6. კრებითობის -რა სუფიქსი: ახაჩა❖რა „შამბი, შამბნარი, ჟელტამი“, -რა კრებითობის სუფიქსი, აპიი❖რა „შამბი, შამბნარი“, -რა კრებითობის სუფიქსი, ახა❖ც || ახა❖ცრა „ჭინჭარი“, -რა კრებითობის სუფიქსი, ასანჴი❖რა „საკვები ბალახის სახეობა“, -რა კრებითობის სუფიქსი.

7. ლოკალური პრევერბები, ე. წ. ფუძე-წინდებულები: ათგ❖რას „გვიმრა“, თა/გ „შიგნით“, ათგ❖ხრა „შიგნიდან ამოსვლა“ (ლომთათიძე, 1981, 18), ანგ❖ცი „კანაფი“, ნ'გ' „სიბრტყეზე (პორიზონტალურად, სივრცეში)“ (ლომთათიძე, 1981, 32), შდრ.: ანგ❖ში „მიწა“, ანგ❖ხხგლა „მწვანისაგან მომზადებული საკაზმი“, „თავზე (ზედ) მოსაყრელი“, გურ. „წასაჭარი“, ხა/გ (აბჟ.) < ჯა (აბაზ.) „თავი“ (ლომთათიძე, 1981, 5), ააწი „ფითრი“ აწიგ❖ღ'არა „ამოსვლა“, აა- სააქეთო მიმართულების ლოკალური პრევერბი.

სულ განვიხილეთ — 64 ლექსიკური ერთეული.

ველურ ბალახთა აფხაზურ სახელწოდებებში გამოიყო — 8 ნასესხები ფუძე, კულტურულ ბალახეულში — 13. ისეთი შემთხვევა, როდესაც მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს არის — 10; შემთხვევა, როდესაც მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს, არის — 4; ცხოველის აღმნიშვნელი სიტყვის ფუძე გამოიყო — 5 ლექსემაში; ზმნური ფუძის გამოყენების შემთხვევა დადასტურდა — 7 სიტყვაში...

ასევე ბალახების სახელწოდებებში შეგვხვდა სხვადასხვა მორფემები: III პირის მრავლობითობის 'კუთვნილების' რ- ნიშანი

— 2-ში, კაუზატივის **-რ** ნიშანი — 1-ში, **მ-** უარყოფითობის სუფიქსი — 1-ში, **-ტივ** დანიშნულების სუფიქსი — 2-ში, ნივთთა კლასის მრავლობითობის **-ქია** სუფიქსი — 2-ში, კრებითობის **-რა** სუფიქსი — 4-ში, ლოკალური პრევერბები, ე. წ. ფუძე-წინდებულები — 4-ში.

2. დეკორატიული მცენარეები (ყვავილები)

დეკორატიული მცენარეების (ყვავილების) აღმნიშვნელ ლექსიკაში გამოიყოფა ნასესხები სიტყვები და ლექსიკის ნაწილი, რომელსაც ახსნა აფხაზურის საშუალებით უხერხდება.

აშით, აკაკაჭი

≈ აფხაზურში ყვავილთა ზოგი სახელწოდებაა.

§1. ნასესხები ლექსებები

აუაჭრდ „ვარდი“

≈ პ. ჭარაიას სომხურ-არაბულიდან ქართულის გზით ნასესხებად მიაჩნია. ამავე მცენარის აღმნიშვნელი სინონიმური სახელწოდება **აგწილ** (ბზიფ.) „ვარდი“ კი მკვლევრის მიერ სპარსულ ნასესხობად არის ჩათვლილი (ჭარაია, 1912, 10).

ლექსემა ნასესხები უნდა იყოს თურქულიდან გულ „ვარდი“, გ ბგერის პალატალიზაცია აფხაზურში, გამსესხებელი ენის სიტყვაში დადასტურებულ უმლაუტიან უ-ს გამოუწვევია. თუმცა, აფხაზურშივე გვხვდება გოგლ „ვარდი“ ფორმაც, სადაც გ-ს ლაბიალიზაცია იმავე ნიადაგზე მომხდარა.

ამიმოჭა „მიმოზა“, Mimosa

აკატუჭს „კატუსი“

აუასმიჭნ „უასმინი“, Jasminum

≈ სბ. იასამანი, ნასესხები ჩანს რუსულიდან.

აჯამფაზ „ჭიაფერა“

≈ მეგრულიდან ნასესხებად მიაჩნია თ. გვანცელაძეს. აჯამფაზ < მეგრ. ჯამფეზია „ჭიაფერა, ფერაფერა“ (გვანცელაძე, 1997, 58).

აყამპეზი „ქოლგისებური მცენარე თეთრი ყვავილედით“

≈ სახელწოდება ნასესხები უნდა იყოს მეგრულიდან: < მეგრ. კაპარი, კამპარი (ყიფშიძე, 1914, 252), ასევე (ერისთავი, 1884, 25).

§2. კომპოზიტები

აფხაზურის საშუალებით შესაძლოა აიხსნას ყვავილთა შემდეგი სახელწოდებანი:

აშამაშიგა „ჭიაფერა“

≈ სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი აშამაზია „მსხვილფეხა საქონელს“ და ასევე „ცვილის დიდ სანთელს“ ნიშნავს, ხოლო მეორე ნაწილი აშიგა „საღებავი“ სიტყვაა, რომელიც აშაარაზი „შეღებვა“ ზმნური ფუძიდან მომდინარეობს -გა იარაღის გამომხატველი სუფიქსის დართვით, შდრ. აზაზი „თოხი“ (ლომთათიძე, 1976, 168), სიტყვასიტყვით: „სანთელ-საღებავი“, ან „მსხვილფეხა საქონლის საღებავი“. ქართულის მსგავსად, ამ მცენარის აფხაზურ სახელწოდებაში წარმოჩნდება ფერის, ლებვის აღმნიშვნელი ფუძე. ამ ლექსემის სინონიმი **აჯამფაზ** „ჭიაფერა“ ნასესხებია მეგრულიდან (გვანცელაძე, 1997, 58).

ლექსემა წარმოადგენს კომპოზიტს, არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

აჯიციგბბრაზი „მთის ყვავილი“

≈ სიტყვა რთული შედგენილობისაა; აციგვი „ხარი“, აბგვიზრა „ბლავილი“, ახივი „კერძი“, სიტყვასიტყვით: „ხარის ბლავილის კერძი, დრო“, აციგვი „ხარი“ ლექსემაში იგულისხმება ხარირემი, შდრ.: ციგვიზბენ „ნოემბერი“, სიტყვასიტყვით: „ხარირემის მყვი-

რალობის დრო“.

სიტყვა რთული აგებულებისაა, წარმოადგენს მსაზღვრელ-საზღვრულს: არსებითი სახელი + ზმნური ფუძე + არსებითი სახელი.

ადიკრღღინ „ია“, Viola

≈ ამ სახელწოდებაში გამოიყოფა „ადიღღღინდორი, ველი“ სიტყვა. მეორე ნაწილი სიტყვისა აღღღინდორი „ჭერა, დატევა“ ზმნური ფუძეა, მაგრამ აღღღინდორი ასევე „შუქურასაც“ ნიშნავს. ჩვენი აზრით, მცენარის სახელწოდების სემანტიკა მეორე შემთხვევას უფრო იგუბებს, სიტყვასიტყვით: „მინდვრის შუქურა“, -ნ სუფიქსი რიგ შემთხვევაში ჰორიზონტალურ სიბრტყეზე მდებარეობას აღნიშნავს. სახელწოდების ამგვარი პოეტური ინტერპრეტაცია, შესაძლოა, სადავო იყოს. მაგრამ სიტყვის პირველი ნაწილის ადიღღღინდორი, ველი“ მნიშვნელობა ეჭვს გარეშეა.

ლექსემა კომპოზიტია, ცნობილია სიტყვის პირველი კომპონენტის მნიშვნელობა, სიტყვის მეორე ნაწილის სემანტიკა სათუთა.

აწიარაღღინა „ია“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აწიარა უნდა უკავშირდებოდეს აწიარაღღინა „ამოსვლა, აღმოცენება“ ზმნურ ფუძეს, ხოლო მეორე ნაწილი — რასა გამოიყოფა არაღღინა „თხილის“, ასევე ათეღღინას „გვიმრის“ სახელწოდებებში. ამ ფუძის მნიშვნელობა ჭერჭერობით ჩვენთვის გაურკვეველია. ხომ არ უკავშირდება სიპატარავის აღმნიშვნელ აღღინა / ასეღღინა „ბატკანი“ სიტყვის ბოლოკიდურ ს-ს? სიტყვასიტყვით: „აღმოცენებული პატარა“. ლექსემა მსაზღვრელ-საზღვრულია, მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს. ზედსართავი სახელი + ზედსართავი სახელი; თუმცა, შესაძლებელია, აღნიშნული სიტყვის სრულიად განსხვავებული სემანტიკური ინტერპრეტაციაც, აღღინა „ვაშლი“, არაღღინა „თხილი“, სიტყვასიტყვით: „ვაშლ-თხილი“, ასეთ შემთხვევაში

ლექსემა შედგება არსებითი სახელი + არსებითი სახელისაგან. ია მცენარის სახელწოდებაში მსგავსი სიტყვების მონაწილეობა სათუოდ გვეჩვენება, თუმცა სახელწოდება, შესაძლოა, იის ბოლქვის, ან თესლის ვაშლთან და თხილთან მსგავსებით იყოს მოტივირებული.

აპია ❖ კამა „გვირილა“, Pyrethrum

≈ სიტყვის პირველი ნაწილია აპია ❖ „ლორი“, ცხოველის აღმნიშვნელი არსებითი სახელი, მეორე კი, კულტურული ბალახეულის სახელწოდებაა — აკა ❖ მა „კამა“ სიტყვასიტყვით: „ლორის კამა“. ამ მცენარის სახელწოდებაში აპია ❖ „ლორი“ ლექსემის გამოვლენა, ვფიქრობთ, განპირობებული უნდა იყოს მცენარის მყრალი სუნით, ყვავილის ფოთლები კი ვიზუალურად, მცენარე კამის მსგავსია. ზემო იმერულში გვირილის მსგავს მცენარეს „მყრალა ბალახს“ უწოდებენ. აფხაზურში ცხოველის აღმნიშვნელი ლექსემის გამოვლენა მცენარის სახელწოდებაში ძალიან ხშირია. მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს. არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

აზარა ❖ ყა „მზესუმზირა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აზარა „წყვა, აწყვა“ მასდარი შეიძლება იყოს, მეორე კი აყა ❖ რა „ქნევა“ ზმნურ ძირს უნდა უკავშირდებოდეს. სიტყვასიტყვით: „აწყული ქნევა“. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული მცენარისათვის დამახასიათებელია მზის მიმართულებით მოძრაობა, ქნევა, შდრ.: ქართ. „მზესუმზირა, მზესუჭვრიტა“, ზემოთ აღნიშნული სემანტიკური ინტერპრეტაცია მაინც საეჭვოდ გამოიყურება. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია, მასდარი + მასდარი.

შესაძლოა სიტყვის პირველი ნაწილი ზარა უკავშირდებოდეს ზარე „კოწახური“ (ნაყოფი) სიტყვას, რომელსაც ადილურიდან (ყაბარდოულიდან) ნასესხებად თვლის ქ. ლომთათიძე (ლომთათიძე, 1944, 209).

ა❖შით „ყვავილი“

≈ ლექსემის თავკიდური ში- დასტურდება ა❖შიაფგჯაფ „მცენარეულობა“ ზოგად სახელწოდებაშიც. ორსავე შეემთხვევაში ში ა❖შითრა „აყვავება“ ზმნური ფუძის პირველი ნაწილი უნდა იყოს.

აკაკა❖ჭ „მინდვრის ყვავილი“

≈ ეს ფუძე გაორკეცებით მიღებული გვეონია, შდრ.: ქართ. კაჭაჭა, ვარდკაჭაჭა...

აფხაზურში გვხვდება **აშითაკაკა❖ჭ** „ყვავილი“ კონტამინირებული ფუძეც.

სულ განვიხილეთ — 16 ლექსიკური ერთეული.

დეკორატიული მცენარეების (ყვავილების) აღმნიშვნელ სახელწოდებათაგან — 7 ნასესხობაა, 8 — აფხაზურის ნიადაგზე შესაძლოა აიხსნას, კომპოზიტია. აქედან: მსაზღვრელ-საზღვრულია — 7, ოდენ მიმღეობური ძირია — 1.

III Tavi

1. ბაღჩეული და ბოსტნეული

ბაღჩეულისა და ბოსტნეულის აღმნიშვნელი სიტყვების უმრავლესობა აფხაზურში, ნასესხებია თურქული და ინდო-ევროპული ენებიდან. ლექსიკის მცირე ნაწილის აფხაზურის საშუალებით ახსნა ხერხდება.

§1. ნასესხები სიტყვები

აკაბაღშია „გოგრა“

≈ მეგრ. კობეშია (ბლაჟბა, 1964, 208).

აკაბეღში „კობე, კოკოში, ხრიკა, ორშიმო, ხაპი“

≈ ნასესხები ჩანს მეგრულიდან (გვანცელაძე, 1997, 58).

პატგრჯან „ბადრიჯანი“

≈ ლექსემა ბზიფურში „პამიდორის“ მნიშვნელობითაც იხმარება. ნასესხებია ქართულიდან < ბადრიჯანი, ბ და დ თანხმოვანთა გამკვეთრებით. პატრიჯანი ფორმით ტერმინი გვხვდება იმერულშიც.

პამიდორ „პამიდორი“

≈ შდრ. **პატგრჯან** (ბზიფ.)

აკარტოში „კარტოფილი“

≈ შ-ს სიმაგრე გამოწვეულია იმით, რომ სიტყვა რუსულიდან არის ნასესხები. რუსულში კი შ მაგრად მოისმის ამ სიტყვაში. გვიანი ნასესხობა ჩანს. შესაძლოა, სახელწოდება წიგნის გზით შემოსული იყოს, რუსული III ყოველგვარი დიაკრიტიკული ნიშნის გარეშე აფხაზურში აღიქმება, როგორც შ (მაგარი შ).

აჭარხალი „ჭარხალი“

≈ ბზიფურში შეკმაზულ, საკვებად გამოსაყენებელ ფხალსაც აღნიშნავს (ბლაჟბა, 1964, 207).

აკენტე ❖ რ „კიტრი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან მეგრულის გზით. ბზიფურში იგივე მნიშვნელობით გვხვდება ანაშა „კიტრი“ ლექსემა (ლომთათიძე, 1976, 60, ბლაჟუბა, 1964, 208). „თუ ნასესხებ მასალაში ი-ს წინ უძღვის უკანაენისმიერი ხშულები და სპირანტები (ასევე ყ-ც), ისინი გადმოცემულია სათანადო პალატალიზებული ფონემებით (ასეთივე სურათია სიბილანტებშიაც) ხოლო ხმოვანი — იმავე გ-თი: კინტირი (მეგრ.) — აკენტე ❖ რ „კიტრი“ (ლომთათიძე, 1976, 60).

აკაპუსტა || აკაპე ❖ სტა ტაბ. **კამბე ❖ სთა** „კომბოსტო“

≈ როგორც ქ. ლომთათიძე აღნიშნავს, ნასესხებ მასალაში სხვა ენის უ-ს გადმოცემისას ლაბიალური უ კომპონენტი უნდოფ-თონგისა გაუჩინარებულია და შემორჩენილია მარტოოდენ გ ხმოვანი ლაბიალური ბ, ფ, პ... თანხმოვნების მომდევნოდ (ლომთათიძე, 1976, 63).

აკაბერზა ❖ კ || **აკარბე ❖ ჟი** „საზამთრო“

≈ ნასესხებია თურქულიდან < karpuz (ჭარაია, 1912, 10; ბლაჟუბა, 1964, 208).

აკა ❖ ბ, აყაბა ❖ ყ (ბზიფ.) „გოგრა“

≈ ნასესხებია თურქულიდან < kabak.

აკაბაყე ❖ რთა || აყაბე ❖ რთა „გოგრებით ნათესი ადგილი“.

ქართული კვან-იც ამ ძირის სესხებით მიღებული ჩანს. ყაბ > ყუაბ > ყუაპ > ყუაბ... > კვან-ი.

ყებ / ყები „გოგრა“ თურქული ნასესხობაა ყაბარდოულშიც. შდრ. ყარაჩ. ყაბ., თურქ. ქაბაქ, ნოღაიური ქაბაქ „გოგრა“ შდრ.: ასევე, აფხ. აყა ❖ ბ, აყაბა ❖ ქ, აბაზ. ყა ❖ ბ (შაგიროვი, 1977, I, 222 (700).

ამყიე ❖ ბგრ (ბზიფ.) „ნესვი“, **ამყიე ❖ ბა** (ბზიფ.) „ყელიანი გოგრა“

≈ ამყიებ „აყირო“, ერთიდაიგივე ძირია. ნესვის აღმნიშვნელად

აფხაზურში გვხვდება **აშგჳნკა** ფუძეც. მეგრულში გვხვდება ნესვის მნიშვნელობით შიჳნკა.

ზნქან „ნესვი“ ყაბარდოულში და ნაშე / ნაშ ადიღეურში თურქულიდან არის ნასესხები. შდრ. თურქული **Kavin**, ნოღაიური ქავენ, ყარაჩაულ-ბალყარული ხაუტენ „ნესვი“. აბაზური ზგუან „ნესვი“ (შაგიროვი, 1977, II, 110 (1350)).

აშგნკა აფხაზურსა და შინკა მეგრულში ადიღეურიდან ჩანს შესული.

„სვან. რნესგ, კუახ-ნესგ, კნინ. კუახ-ნესგ-ილ „გოგრა, კვახი“.

ქართ. ნესუ-, ნესვი-, ნეს-ოვ-ანი „ნესვის ბოსტანი“.

საერთოქართველური ნესუ- არქეტიპის შესატყვისი სვანური ერთეული შემონახულია კომპოზიტური შედგენილობის კუახ-ნესგ სიტყვაში — ქართ. ნესუ- : სვან. *ნესგუ - ნესგ.

ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის თვალსაზრისით საყურადღებოა ქართ. ს: სვან. სგ. (<*სქ) შეფარდება...

ს.-ქართვ. *ნესუ „ნესვი“ > ქართ. ნესვი: სვან. ნესგ > ნესჳუ.

ს.-ქართვ. *ნესუ- არქეტიპს შესატყვისები ეძებნება მონათესავე იბერიულ-კავკასიურ ენებში: ნახ. ნარს „კიტრი“, აფხაზ. ანაშა „კიტრი“, ადიღ. „ნესვი“... (ჩუხუა, 2000-2003, 160).

ამჳ „გოგრისებრთა ოჯახის წარმომადგენელი მცენარე“ (საჳმელად უვარგისი). მოტივაცია დაჩრდილულია.

§2. კომპოზიტები

აცგჳნა „თალგამი“

≈ სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი უნდა იყოს აც „მარცვალი“ ფუძე, ხოლო მეორე -ხა ელემენტი აფხაზურში გამოიყოფა რთული სიტყვის მეორე შემადგენელ ნაწილად შდრ.: „აჯგმშხაჳ „ერთი თავი ხახვი“. აღნიშნული -ხა ელემენტი შესაძლოა მომდინარეობდეს ახგჳ „თავი“ არსებითი სახელის ფუძიდან. ამრიგად, აცგჳნა „თალგამი“ ლექსემა სიტყვასიტყვით უნდა ნიშნავდეს

„მარცვალ + თავს“. სახელწოდება კომპოზიტია, წარმოადგენს საზღვრულ-მსაზღვრელს.

ა ც ვ ❖ ც ა „ბოლოკი“

≈ ამ სახელშიც სიტყვის პირველი ნაწილი უნდა იყოს აც „მარცვალი“ ფუძე, ხოლო მეორე ნაწილი -აცა „მწარე, ცხარე“ ზედსართავი სახელი. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელს წარმოადგენს, სადაც საზღვრული წინ უსწრებს ზედსართავი სახელით გამოხატულ მსაზღვრელს.

ა ც ვ ც ა ❖ ფ შ „ერთი ძირი ბოლოკი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი წარმოადგენს აც ვ ც ა „ბოლოკი“ ლექსემას, ხოლო მეორე ნაწილი უნდა იყოს აყაფშ „წითელი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი. აფშ < აყაფშ. შდრ.: აჩაფშ „ხორბლის ერთ-ერთი სახეობა“, აუაჟ აფშ „წითური კაცი“.

ბალგჯგ, ბოლგჯგ / ბაღჯგ „ბოლოკი“, შაფსულური ბაღჯგ იგივე გ-თი (ჯგ-ს ნაცვლად) შესაძლოა, ყაბარდოულშიც შეთვისებულია ქართულიდან. აბავით ოსურის მეშვეობით, შდრ. ქართული ბოლოკი, ოსური ბულკ (ირონ.) ბოლგე; შდრ.: ასევე ინგ. ბალაკ, ჩან. ბალგ „მიწის მსხალი“ (შაგიროვი, 1977, I, 68 (64).

„აფშ წარმოადგენს აფხაზურ-აბაზურ ენებში პარალელურად შემორჩენილი ყაფშ(გ) წითელი სიტყვის გამარტივებულ სახეობას (ლომთათიძე, 1976, 76). ლექსემა საზღვრულ-მსაზღვრელია. საზღვრული წინ უსწრებს ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთით გამოხატულ მსაზღვრელს.

ა ც ი ა დ ა ყ ა ბ ა ❖ ყ „თხელკანიანი გოგრა“

≈ სიტყვა რთული შედგენილობისაა. სახელწოდების პირველი ნაწილი აც ი ა ❖ „კანი“, -და უქონლობის მაწარმოებელი სუფიქსი, ხოლო მეორე ნაწილი ყაბა ❖ ყ „გოგრა“ სიტყვა. ზედმიწევნით: „კანის არ მქონე, უკანო გოგრა“. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია, სადაც უქონლობის სუფიქსდართული მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს.

§3. ზოგადი სახელწოდებები

არა❖კია „მხვიარა (მაგ. ლობიო) მცოცავი (მაგ. კიტრი, გოგრა) და განრთხმული (მაგ. საზამთრო) მცენარეების ღერო და განშტოებანი“, „ლერწი“.

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖რა გვგვდება არასა „თხილი“ ლექსემაში, ხოლო მეორე ნაწილი კია უნდა იყოს აკია❖შარა „ცეკვა, თამაში“ მასდარში გამოყენებული ელემენტი, რომელიც, სავარაუდოდ, „გარშემო შემოვლის“ სემანტიკის მატარებელია. ლექსემა საზღვრულ-მსაზღვრელია, სიტყვასიტყვით: „ღერო შემო-მხვევი“, შდრ.: აკია❖შა „მაგარი და ხმელი მერქანი“ (მაგ. მუხისა, წაბლისა); სადაც სიტყვის თავკიდურა კია ელემენტი, ასევე „შემოხვეულს“ უნდა აღნიშნავდეს.

აბა❖ჰია „ბაღჩა“

≈ ნასესხები თურქულიდან (იხ. ჭარაია, 1912, 10-15).

აუ❖თრა „ბოსტანი“

≈ ამ სიტყვის პირველი ნაწილი აურა „ქმნა“ მასდარის ფუძეა, შდრ. აურეს „საქმე“, ხოლო მეორე კომპონენტი თრა/რთა შემოსაზღვრული სივრცის მნიშვნელობით იხმარება აფხაზურში. სიტყვასიტყვით: „მოსაქმეობის ადგილი“. აღნიშნული სახელწოდება უდევს საფუძვლად აუთრათგხ „ბოსტნეული“ ტერმინს.

ადილეურში ხაღან / ხათან „ბოსტანი“, „ბოსტანი ბალით“, ყაბარდოულ ს'აპან „კარ-მიდამო“ (აქ არის ზმნური ძირი ს'ან ფაპან „ადგილი“, ადილეური ხაპან იგივეა, რაც (ხან „მოჭერა, გამოწურვა“ + პან) ადილეურში. აფხაზურ-აბაზური აუგთრა / აუათრა „ბოსტანი“, აფხაზურ აურა კეთებასთან აქვს დაკავშირებული გენკოს (გენკო, 1955, 87). შესაძლოა დავუშვათ შეზრდა ხან „მოჭერა, გამოწურვა“ და ღან / თან ელემენტისა, რომელიც, შესაძლოა, აფხაზურ-აბაზურ ადგილის სუფიქს თა-ს დავუკავშიროთ (შაგიროვი, 1977, II, 103 (1326)).

ასე, რომ ადიღეურშიც, ბოსტნის მნიშვნელობით, ლექსემათა იგივეობრივი შერწყმით მიღებულ ტერმინს ვხვდებით.

სულ განვიხილეთ — 20 ლექსიკური ერთეული.

ამრიგად, ბაღჩეულისა და ბოსტნეულის აღმნიშვნელ ლექსიკაში გამოიყო — 13 ნასესხები სიტყვა, 1-ში მოტივაცია დაჩრდილულია, აფხაზურის საშუალებით იხსნება — 5 ლექსემა, 3 — საზღვრულ-მსაზღვრელი; 1 — მსაზღვრელ-საზღვრული. უქონლობის -და სუფიქსი ამავე სახელწოდებაში გამოიყო, 1 ზოგადი ტერმინია.

2. მარცვლოვანი კულტურები

§1. ნასესხები სიტყვები

აბრიღნჯ || აფრიღნჯ || აფრგღნჯ „ბრინჯი“

≈ ეს სიტყვა წარმოშობით სპარსულია, აფხაზურში შესულია ქართულ-მეგრულის გზით (ლომთათიძე, 1976, 60; შაგიროვი, 1977, 13).

აჭგღჟა || აჭიღა „ჭვავი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან: ჭვე(ე) (გვანცელაძე, 1997, 58).

აქარ „ქერი“

≈ ასევე ნასესხებია ქართულიდან მეგრულის გზით (გვანცელაძე, 1997, 58).

ჰჷ „ქერი“ ადიღეური სიტყვა იაკოვლევმა არასწორად დაუკავშირა ძალს. კახაძემ შეუპირისპირა ჰჷ „ქერი“ ქართულ მახა, ჭანურ მოხას (ხობლის ერთ-ერთი სახეობა) ჩეჩნურ-ინგუშურ მუჰჷ „ქერს“, ასევე დაღესტნურ სიტყვას „შვრია“ (ავარიული ნეხა, ლაკ. ნეჰა, არჩ. ნუჰა და ა. შ.) უკავშირებს ავარიულ ოხ-ს დარგულ მუხ-ის ლაკ. ხ-ას, არჩ. მახას და სხვ. ბალყაროვის კვალდაკვალ, ჩვენ შემოვიფარგლებით ჰჷ-ს დაკავშირებით (შაგიროვი, 1977, II, 116 (1374)).

აღნიშნული ძირი, შესაძლოა, ახლ სიტყვაშიც გამოიყოს. საბას განმარტებით, ახლ- „საყანური გაკაფული (განაკაფი)“.

არნ. ჩიქობავა ქართულ ახლს უკავშირებს:

ხუნდ., ბავკალ. როხ' „ტყე“, კარატ. როხ'ო	} ამოსავალია რ-ახლ „ტყე“
ბოთლ. რუხ'უ	
ანდ. რეშუ	
დიდ. აჟო	

ამავე ხ ძირისად ითვლება სპეციალურ ლიტერატურაში „ხის“ აღმნიშვნელი სიტყვა, რომელსაც ბოლოკიდურად ა მოუდის, თავკიდურად კვლავ რ (ჭამალალურში ვ), ხოლო ძირეულ ხ-ს ენაცვლება, ერთი მხრივ ჰ, მეორე მხრივ შ და ჟ: ჭამალ (თოკიტ.) როხ, კარატ., ბავკალ. რომა, ტინდ. რომა, ბოთლ. რუმა, ანდ. რემა, ჭამალ. ვოჰა, დიდოური ოჟო (ჩიქობავა, 1987, 8-9).

ხ- ძირის გამოყოფა მოულოდნელი არ უნდა იყოს, ასევე სვან. ხულუგო || ხულუგ „უფხო პური“ — სიტყვაში.

ქართ. ხულუნგო „რბილი ხორბლის უფხო ჯიმების სახელწოდებაა რაჭასა და ლეჩხუმში“ (ქეგლ): ხულუნგო“ ანუ „ხულუგო“-ს სახელის თავდაპირველი მნიშვნელობა [ხორბლის] უფხოობის გამომხატველი უნდა ყოფილიყო.

ეს სიტყვა გ. როგავას აზრით, ადიღური წარმომავლობისა ჩანს. ადიღური ჰალ'გდი „პური“ || ჰალ'გუ, „ფეტვის ბურღულის, ერბოსა და შაქრისაგან გამომცხვარი ტკბილეული“, ყაბ. ჰალ'გვჰ „გამომცხვარი ღვეზელი“; ჰალ'გუ „მჰადი“... (როგავა, 1987, 24).

აჩნჩლაბია „წვრილი ლობიო“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან (გვანცელაძე, 1997, 58).

მარცვლოვანი მცენარეების აღმნიშვნელი რამდენიმე სახელწოდება: **აჩა** ❖ „პური“ **აჟიგ** ❖ დ „ლობიო“, **აჟფშა** „სიმინდი“, **აშოგ** ❖ „ფეტვი“ ქმნის გარკვეულ ლექსიკურ ბუდეებს.

§2. აჩა❖ „პური“ ზოგადად პურის მნიშვნელობით იხმარება აფხაზურში. მაგ. აჩა❖ შაკია❖კია „თეთრი პური“, აჩა❖ ე❖ი-ქიაწია „შავი პური“.

ლექსემის ძირი საერთო იბერიულ-კავკასიური ოდენობა ჩანს:

„ს.-ქართვ. *ბაჩ-ა „ფეტვი, ცერცვი“ > ქართ. მაშა < *ბაჩა: ზან. ფაჩქა < *ბაჩქა < *ბვაჩქა < *ბოჩქა.

ს.-ქართვ. *ბაჩა სიტყვის შესატყვისებია: აღილ.-ყაბ. მწმე, მწჩჩ || მწჩ‘ „ფეტვი“, აფხაზ. ა-ჩა „პური“; ს.-ნახ. ბორც „ფეტვი“; ხუნდ. მუჩ, ახვახ. მიჩ, კარატ. ბოჩა, ტინდ. ბოჩ, ჭამალ. ბოშა, ბაგვ. ბოჩა, ანდ, ბეჩა, ბოთლ. ბოჩა, დარგ. მუჩი || მიჩი „ფეტვი“...

საერთო იბერიულ-კავკასიური ერთიანობის დონეზე პური / ცერცვი / ფეტვი-ს აღმნიშვნელი ტერმინების არსებობა ჩვენი ხალხების უძველეს ტრადიციასა და კულტურაზე მეტყველებს მიწათმოქმედების დარგში“ (ჩუხუა, 2000-2003, 147).

აღნიშნული აჩა❖ „პური“ ლექსემა „ხობლის“ მნიშვნელობით მონაწილეობს შემდეგ სახელწოდებებში:

აჩარა❖ჯ || აჩარა❖ძ „ხორბალი“, „პური“

≈ (მარცვლის მნიშვნელობით) ა❖და აფხაზურში „ნედლს“ ნიშნავს. შესაძლოა, სახელწოდებაში აღნიშნული იყოს ხორბლის სინედლე. სიტყვასიტყვით: „ხორბალი ნედლი“. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აჩარგ❖ც „ერთი ცალი მარცვალი“

≈ სადაც აჩა❖ „პურია“, -ც ელემენტი აც „მარცვალი“ ფუძის ნაშთი, რ- აფიქსი კი III პირის მრავლობითობის (კუთვნილების) აღმნიშვნელია. სიტყვასიტყვით: „პური რმათი მარცვალი“. ლექსემა მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აჩა❖ფშ „ხორბლის ერთ-ერთი სახეობა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჩა❖ „პურია“, ხოლო მეორე აფშ-

ელემენტი აყა❖ფშ „წითელი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთია (ლომთათიძე, 1976, 76). სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელს წარმოადგენს.

აჩაკაკა❖ლ „ხორბლის მარცვალი“

≈ აჩა❖ „პური“, აკაკა❖ლ „მარცვალი“. შდრ. აკაკა❖ნ „კაკალი“. ზედმიწევნით: „პური + კაკალი“. ლექსემა კომპოზიტია, მსაზღვრელ-საზღვრული.

აჩა❖ზ „ბზე“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჩა❖ „პურია“, -ზ<-ს ელემენტი, შესაძლოა, გარდაქვევითობისა იყოს. შდრ. ამაცაიზ „ბეჭედი“ (ლომთათიძე, 1976, 249).

აჩბა❖ა „გაფუჭებული სიმინდის ტარო“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჩა❖ „პური“ ლექსემის ნაშთია, მეორე კი აბა❖ა „დამპალი“ ზედსართავი სახელი. თავდაპირველად ეს ტერმინი, ალბათ, გაფუჭებული პურის მარცვლის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა და შემდგომ სიმინდზეც გავრცელდა. ამ ვარაუდის საფუძველი ის არის, რომ სიმინდის კულტურა კავკასიაში გაცილებით უფრო გვიანდელია, პურეულის კულტურასთან შედარებით. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აჩა❖ჟილა „დასათესი ხორბალი“

≈ სიტყვის თავკიდური ნაწილი აჩა❖ „პურია“, ა❖ჟილა „თესლი“. სიტყვასიტყვით: „პური + თესლი“. ლექსემა კომპოზიტია, მსაზღვრელ-საზღვრული.

აჩაშე❖ლა „პურის ფქვილი“

≈ აჩა❖ „პურია“, აშე❖ლა „ფქვილი“, ზედმიწევნით: „პურის ფქვილი“. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აჩაკაია❖ჰა „ცომი“

≈ ლექსემის პირველი ნაწილი აჩა❖ „პურია“, ხოლო მეორე კი-ა❖ჰა „მომდინარეობს აკაია❖ჰარა „ზელა, მოზელა“ მასდარისა-

გან. სიტყვასიტყვით: პური + ზელა, სახელწოდება კომპოზიტია, მსაზღვრელ-საზღვრული.

აჩარჩე ❖ „საფუარი“

≈ გაუგებარია სიტყვის მეორე -რჩე ნაწილი, პირველი ნაწილი აჩა ❖ „პურია“.

აჩახე ❖ „პურის თავთავი“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი აჩა ❖ „პურია“, მეორე ახე ❖ „თავი“ ლექსემიდან უნდა მომდინარეობდეს. ზედმიწევნით: პურის თავი. ტერმინი მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აჩასა ❖ „პურის ნაჭერი“.

≈ სახელწოდება შედგება აჩა ❖ „პური“ და ასა ❖ „ნაჭერი“ სიტყვებისაგან. დაზუსტებით: პური + ნაჭერი. ლექსემა კომპოზიტია. მსაზღვრელ-საზღვრული.

აჩე ❖ ს „საჭმელი“

≈ მიღებულია აჩა ❖ „პური“ სიტყვაზე ას/გს გარდაქცევითობის სუფიქსის დართვით.

ყაბარდოულში ს'ავან „პური (ხორბლის, ქერის, ჭვავის... ჭავან ფორმით აღნიშნავენ ასევე ადიღურისთვის. პირველი ნაწილის დაკავშირება აფხაზურ აჩასთან ნაკლებდამაჯერებელია. ყაბარდოულ ფორმაში ს' < ჭ. ალბათ ჭა < ჭან, დასაშვებია შევეუპირისპიროთ ჩეჩნურ-ინგუშურ ჭა-ს შესაბამისი ლაკური ელემენტით ლაჭა (მრ. ლაჯრი) დარგ. ანჯი, ანჭი „ხორბალი“. მეორე ნაწილისათვის ქვან შდრ.: ხიგქვან / ტგრქვან „ბზე“, სადაც ვიგ / ტგ არის ფეტვი (მარცვალში). ადიღურში რ შესაძლოა, ფონეტიკური დანართი იყოს. მორფემა -ვან უნდა ავხსნათ, როგორც „ლაფი, სალაფავი“ შდრ. ყაბარდოული უტევან / ჭავან, ლაკური ჩავან „ქერი“, სადაც მეორე ნაწილის ჰე „ქერი“ სემანტიკისათვის შდრ.: ოსური ძუ / ძოლ „პური ხორბლისა“. ქართული (რაჭული) დოლა „სუფთა ხორბლის პური“. ქართული დოლი „სუფთა ხორბალი“, დარგ. წული „პური ხორბალში“, რუსული

(დიალ.) ДЫЛЬ „ხორბლის ფქვილოვანი ნივთიერება“. აბაზური ჭაჭხია „პური“ შესული ყაბარდოულიდან (შაგიროვი, 1977, I, 151, 1522).

აჩაღრთა „ხორბლის ყანა“, „ხორბლით ნათესი ადგილი“, „პურის ყანა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჩაღრთა „პურია“, ხოლო მეორე -რთა / -თრა ელემენტი აფხაზურში შემოსაზღვრული სივრცის აღსანიშნავად გამოიყენება. შდრ.: აუთრა „ბოსტანი“.

ჭ3. აყიგღ „ლობიო“ ლექსემა მონაწილეობს შემდეგ სახელწოდებებში:

აგიგრყიგღ „ცერცვი“

≈ სადაც აგიგრ „ნემსია“, აყიგღ „ლობიო“, სიტყვასიტყვით: „ნემსი ლობიო“. სახელწოდება მსზღვრელ-საზღვრულია.

აყიგღკალია || აკალიაყიგღ „პარკი ლობიო“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აყიგღ „ლობიო“, ხოლო მეორე მეგრულ კალიე || კალია „ეკალასთან“ აქვს დაკავშირებული თ. გვანცელაძეს (გვანცელაძე, 1976, 58). ზედმიწევნით: „ლობიო + ეკალა“, კომპოზიცია, მსაზღვრელ-საზღვრული.

აჟარყიგღ „ველური მუხუდო“

≈ სადაც აჟაღრთა „კურდღელი“, აყიგღ „ლობიო“, -რ III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ აფიქსი. სიტყვასიტყვით: „კურდღელი მათი“ ლობიო“. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

ცხოველის აღმნიშვნელი ფუძის ან ძირის მცენარეთა სახელწოდებაში გამოვლენა აფხაზურისათვის უცხო არაა. შდრ.: აჟაღრთაჟგენ „კურდღელი მათი“ ბალახი“.

აწაყიგღ „ჭრელი ლობიოს ერთ-ერთი სახეობა“

≈ სადაც აწა „ქვეშ“ ზმნიზედა (ფუძე-წინდებული) შეიძლება იყოს, ხოლო აყიგღ „ლობიო“. ზედმიწევნით: „ძირს მყოფი,

განრთხმული ლობიო“. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აყიღღღ ❖ რთა „ლობიოთი ნათესი ადგილი“.

≈ აყიღღღ დ „ლობიო“, -რთა სუფიქსი შემოსაზღვრული სივრცის აღსანიშნავად იხმარება აფხაზურში.

§4. ა❖ფშე „სიმიინდი“, ლექსემა გამოიყოფა შემდეგ სახელწოდებებში:

აფშეღ ❖ ც „სიმიინდის მარცვალი“

≈ სადაც ა❖ფშე „სიმიინდია“, -ც ელემენტი აც „მარცვალი“ სიტყვიდან უნდა მომდინარეობდეს. სიტყვასიტყვით: „სიმიინდის მარცვალი“. სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აფშეა ❖ ძა „ჰყინტი სიმიინდი“

≈ ა❖ფშე „სიმიინდი“, ა❖ძა „ნედლი“ ზედსართავი სახელია. სიტყვასიტყვით: „სიმიინდი ნედლი“. ლექსემა საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აფშეხიღ ❖ წი „ნაქურჩი“

≈ აფშე „სიმიინდი“, ახიღ ❖ წი „ყუნწი“, ზედმიწევნით: „სიმიინდის ყუნწი“. სიტყვა მსაზღვრელ-საზღვრულია. შდრ.: აბღღ ❖ ახიღ ❖ წი „ფოთლის ყუნწი“.

აფშეცია ❖ ლა „ტარო“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖ფშე „სიმიინდია“, აცია ❖ „კანია“, ხოლო -ალა ელემენტი, შესაძლოა, ინსტრუმენტალისის სუფიქსს უკავშირდებოდეს. სიტყვასიტყვით: „სიმიინდი კან-ით (კანიანი)“. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აფშელა ❖ ბჟა „სიმიინდის ტარო“

≈ სადაც ა❖ფშე „სიმიინდია“, ალა ❖ ბჟა „ჰოლოკი“, „სატყორცნი ჯოხი“, ზედმიწევნით: „სიმიინდი + ჯოხი“. ტერმინი კომპოზიტს წარმოადგენს, მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აფშეღ ❖ რთა „სიმიინდის ყანა“

≈ ა❖ფშე „სიმიინდია“ -რთა / -თრა სუფიქსი შემოსაზღვრული

სივრცის მნიშვნელობას შეიცავს.

§5. აჯექირე (ბზიფ.) || **აჩექირე** სიმინდს აღნიშნავს აფხ-აზურსა და აბაზურში. იგივე სიტყვა „სიმინდის მარცვლის“ მნიშვნელობითაც იხმარება. აღნიშნული სახელწოდება ქართული ჯიქურადან მომდინარედ მიაჩნია

ქ. ლომთათიძეს (ლომთათიძე, 1976, 169). ჯიქურა „**сорго веничное (Sorgum technicum)**“ ეს სიტყვა იშლება: ჯიქი „ჯიქეთ“ - ურ სუფიქსი: ჯიქურა ნიშნავს ჯიქეთის მცენარეს (ბლაჟბა, 1964, 208). ეს სიტყვა მონაწილეობს:

აჯექირე ❖ **ც** „სიმინდის მარცვალი“

≈ ტერმინში, სადაც აჯექირე ❖ „სიმინდია“, ხოლო -ც ელემენტი აც „მარცვალი“ სიტყვის ნაშთია. სიტყვასიტყვით: „სიმინდი მარცვალი“, მსაზღვრელ-საზღვრულია.

აჯექირე ❖ **რთა** „სიმინდის ყანა“

≈ აჯექირე ❖ „სიმინდი“, -რთა შემოსაზღვრული სივრცის აღმნიშვნელი სუფიქსი.

§6. აშეგ ❖ „ფეტვი, ჭადის მჭადა“, ლექსემა ქმნის შემდეგი სახის ლექსიკურ ბუდეს:

აშეგ ❖ **რძ** „ფეტვი“

≈ სადაც აშეგ ❖ „ფეტვია“, -რ შესაძლოა III პირის მრავლობითობის «კუთვნილების» აფიქსი იყოს, ხოლო -ძ ელემენტი ა❖ძა „ნედლი“ ზედსართავი სახელის ძირი. შდრ.: აჩარა ❖ ჯ || აჩარა ❖ ძ „ხორბალი ნედლი“. ზედმიწევნით: „ფეტვი ნედლი“. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

ადიდურში ხიგო / ძეგო „ფეტვის ბურღული“ მომდინარე ხიგ / ძე „ფეტვიდან“, უნდა ვიფიქროთ, ფუძეა ზმნისა გიგნ „დანგრევა, ლეწვა, ნაყვა“. შდრ. სლავური სიტყვის ეტიმოლოგია: „**растолченный**“. ნაკლებ სარწმუნოა აქ გიგ „გული“, საი-

დანაც დასაშვებია წარმოება გიგნ (იხ. ოსური **ჭაგე** „ფეტვი“) მიდის უფრო **ჭგგოგს-კენ**, ვიდრე ადიღურ **ჭგღოგ** „ფეტვისკენ“. უბიხური **ჭგღოგ** (შაგიროვი, 1977, II, 108 (1341))

შდრ.: ქართ. ბურღულის ღუ ელემენტი!

ხიგ ყაბარღოული „ფეტვი მარცვალში“, ადიღურში ღავნ / ღაზ'იან „ფეტვი მარცვალში“, შდრ.: **ჭგგო** „ფეტვი“ (ყაბარღოული ხიგგო, **ჭგღიან** „ფეტვი“ (სიტყვასიტყვით: ყვითელი, ჟღალი ფეტვი) ყაბარღოული ვარიანტი მესაროშს დაკავშირებული აქვს უბიხურ ხიე „ფეტვთან“ აქვეა განსახილველი აფხაზური აშეგ ❖ „ფეტვი მარცვალში“, აბაზური შეგ შეგრძა-ში ბგერათმესატყვი-სობა ხი/ჭ შე არის სხვა შემთხვევებშიც: (იხ. ხიბაბე / **ჭაბებ**). შაყრილი სხვაგვარად (მეშე / მეშე) მიიჩნევს. როგავა აახლოვებს ადიღურ ფორმებს აფხაზურ ახიგძ **„ფეტვი“**, „ლომთან“. იაკოვლევი უსაფუძვლოდ მიიჩნევდა ხიგ / **ჭგ** ოსური ხორ / ხიარ-იდან მომდინარეობას (შაგიროვი, 1977, 108 (1340)).

აშეგ ❖ ღა „ფქვილი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აშეგ ❖ „ფეტვი“ უნდა იყოს, ხოლო -ღა სუფიქსი ინსტრუმენტალისის სუფიქსს უნდა უკავშირდებოდეს. სიტყვასიტყვით: „ფეტვით, ფეტვიანი“. შესაძლოა, თავდაპირველად ფქვილს ფეტვისაგან ფქვავდნენ, ხოლო შემდგომში ტერმინი განზოგადდა და ყოველგვარი ფქვილის აღნიშვნა იტვირთა.

აშ'ხიგწ „ტაროს გული“

≈ რომლის პირველი კომპონენტი უკავშირდება აშეგ „ფეტვს“, ეს იძლევა საფუძველს ვამტყიცოთ, რომ აბჟ. აფშე „სიმინდი“ სახელწოდება სათავეს იღებს ძველი „ფეტვის“ სახელიდან (ბღაჟბა, 1964, 208). სახელწოდება მსაზღვრელ-საზღვრულია.

§7. მარცვლოვან კულტურებთან დაკავშირებული ტერმინები

აფა ❖ „ბზე, პურის ჩალა“

ა ❖ წჰაა „საკვებად დაჭრილი სიმინდის ღეროები“

≈ შესაძლოა, სიტყვის პირველი ნაწილი აწა „ქვეშ“ ზედსართავი სახელის, (ფუძე წინდებულის) ძირი იყოს, ხოლო მეორე აჰაა — ნაწილი კი ა ❖ ჰირა „ძოვა“ მასდარის ძირს წარმოადგენდეს. ზედმიწევნით: „ქვედა საკვები“. ლექსემა მსაზღვრელ-საზღვრულია.

ახივ ❖ ძ „ლომი“ (მარცვალი)

ადილურში მანა / მანშე „ფეტვი ფესვიანი“ — დიალექტებში (ბესლენურში, შაფსულურში) გვხვდება მანჩ / მანგ. ადილურის დიალექტებში ნიშნავს ასევე, ზოგადად „პურის თავთავს“.

არ უნდა განცალკევდეს აფხაზური ამხვ ❖ „ყანა“, აბაზური მხვ „ნათესი, მოსავლისაგან“. შესატყვისობისათვის შა / შ / ხ იხილე ს'გ / შ „სამი“, შა / შე „ტყვია“. როგავა სიტყვის მეორე ნაწილს უკავშირებს აფხაზურ აჩა ❖ „პურს, ხოლო ელემენტი მან, მისი აზრით, არის კლასის გაქვავებული აფიქსი. იაკოვლევი აკუთვნებს მანა / მანშეს იმ რიგის ლექსემებს, სადაც შემორჩენილია ძველი სიტყვათმწარმოებელი პრეფიქსი მან. მეორე ნაწილს ავტორი აიგივებს შა, აშანხი / აშანძე „ფეტვის სახეობა, ლომთან“. შე ადილურში არის სიტყვაში ღანთხანს'გ „პურის თავთავის, ხორბლის სახეობა“ აფხაზურისათვის და აბაზურისათვის შეაყრილს აქ მოჰყავს ფუძე, რომელსაც ჩვენ ვაკავშირებთ სხვა ადილურ მასალასთან. აბდოკოვი ამატებს უბიხურ დგფშე „ფეტვი“ სიტყვას. ყაბარდოულ ფორმას მანა ბალყაროვი აკავშირებს ავარიულ მუჩ „ფეტვთან“ შდრ.: ასევე დარგ. მუჩტი „ფეტვი“, ჰინ: მოჩი, ჰუნზ.: მაჩე, ბეჟიტ.: მაჩე „მიწის ნაკვეთი, ყანა“, ხვარშ.: ბაჩა „ფეტვი“, ჩეჩნ.-ინგ.: ბორც, ბაცბ.: ბორც „ქერი“ აფხაზურ ამხვ ❖ „ყანას აბაევი უკავშირებს ოსურ ხიგმ / ხუმე „ნათესი, ყანა“.

ავტორის აზრით, სიტყვა ირანულია. ლომთათიძე აახლოვებს

იყოს, ხოლო ბოლოკიდური -შა ელემენი ა❖შაკააკა „თეთრი“ ზედსართავი სახელიდან მომდინარეობდეს. სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

ახრგ❖ღ „ბურღული“.

აბა❖სმა „ჭვავის პური“.

აცა❖ „სასიმინდე“

≈ ამ სახელწოდებაში, ალბათ, მოულოდნელი არ იქნება აც „მარცვალი“ სიტყვის ძირის გამოყოფა, რადგან სასიმინდეში, როგორც წესი, სიმინდის, ან სხვა მარცვლოვანი კულტურების მარცვალს ინახავენ.

ა❖ცრა „მარცვალი, კვნიტი“.

აყიგ❖ნჯ „ჩალის ღერო, ჩალის ნამწვერალი“

≈ ნასესხები ჩანს ქართულიდან. შდრ.: ყუნჯი / ყუნწი...

ა❖ფჰი || ა❖ფხი „ჩალა“

აფჰაყია❖ „ჩალის ზვინი“

ათი აყია❖ „თივის ზვინი“.

აყია❖ „ზვინი“.

ამხგ❖ „ყანა“, ამხგ❖რთა || ამხა❖თა, ამხგრთა❖ხიგ || აბჟ.

ამხათა❖ხიგ

არგ❖ც „მარცვალი“, „კაკლის მარცვალი“

აკაკა❖ლ „მარცვალი“

ანგ❖მჰა (ბზიფ.) „კონა“

აღ❖არა „ადგილი, სადაც დათესილია და ამოდის მარცვლოვანი თესლეული“.

ჩვენს ხელთ არსებული მარცვლოვანი კულტურების სახელწოდებები შეადგენს 60 — ლექსიკურ ერთეულს. აქედან ნასესხებია — 5 ლექსემა.

ზოგადად, მარცვლოვანი კულტურების აღმნიშვნელი ტერმინები მთლიანად მიჰყვება მცენარეების აღმნიშვნელ ლექსემათა აფხაზურისათვის დამახასიათებელ მოდელს: გამოიყო — 7

საზღვრულ-მსაზღვრელი, 19 — მსაზღვრელ-საზღვრული, 1 —
ლექსემაში მონაწილეობს ცხოველის აღმნიშვნელი სახელი, 4 —
სიტყვაში აღინიშნება III პირის მრავლობითობის (კუთვნილების)
-რ აფიქსი, ხოლო 2 — ლექსემაში, სავარაუდოდ, ინსტრუმენტა-
ლისის -ალა / -გლა სუფიქსი დასტურდება.

2 — ლექსემაში გამოიყო ფუძე-წინდებული აწა-, 1 — სა-
ხელწოდებაში გარდაქცევითობის -ზ ელემენტი აღინიშნა.

შემოზღუდული სივრცის -რთა / -თრა მაწარმოებელი შე-
გვხვდა 5 სიტყვაში.

ოდენ ფუძის სახითაა წარმოდგენილი 22 ლექსემა.

I, 201 (600).

საერთო ქართველური ზღ-არ ლექსემის შესატყვისია: აფხაზური ა-ჟ „ყურძენი“, შდრ.: აჟ-ქიაწა „ზვარი, ვენახი“, აჟმჟია „ყურძნის მტევანი“..., ხუნძ. ჟა, ბოთლ. ჟანა „ყურძნის წვენი“, ჰუნზ. ჟა „ღვინო“ (ჩერქეზ. ზ/სან „წამალი“) (ჩუხუა, 2003, 103).

აჟმჟია ❖ „ყურძნის მტევანი“

≈ სიტყვაც კომპოზიცია და შედგება ორი ლექსემისაგან: აჟ „ყურძენი“ და (ა)მჟია „თუთის ხე“. ამ ხის ნაყოფის სახელწოდებაა ამჟია კაკალ „თუთის კაკალი“ (შდრ.: აჰიასა || აჰიასა კაკალ „ველური ალუჩა, ალუჩის კაკალი“. ამჟია უკავშირდება ბჟოლას ქართულში იმავე მნიშვნელობით (ჯანაშია, 1955, 21).

ბჟოლა და ამჟია სიტყვაში არნ. ჩიქობავა და ქ. ლომთათიძე გამოყოფენ ბ-სა და მ თავსართებს (ჩიქობავა, 1938, 126, 23; ლომთათიძე, 1961).

ქართულში ბჟოლა ბ-ს გარეშეც იხმარება. საბასთან კვითხლობთ: „თუთა სხვათა ენაა, ქართულად ჟოლა ჰქვიან.

ქართულში ბჟოლას -ოლ ელემენტი დეტერმინანტი სუფიქსია.

ეს სიტყვა დეტერმინანტი სუფიქსის გარეშეა აფხაზურში: ამჟია „თუთა“. ქართულის მთიულურ დიალექტში შემონახულია მყვალნი „ჟოლოს“ მნიშვნელობით.

ის ფაქტი, რომ ზოგადად კენკროვანები და ყურძენი კავშირშია ერთმანეთთან, ცხადი ხდება აფხაზური ენის მასალის გათვალისწინებით. შდრ.: აჟ „ყურძენი“, აჟენწირგ „მოცვი“, ზედმიწევნით: „ყურძენი წვრილი“.

ა ❖ ჟარგივი ❖ ც

≈ აფხაზურად ყურძნის მარცვალს ჰქვია. იშვიათად ალა „თვალი“ ტერმინითაც აღინიშნება ყურძნის მარცვალი.

ლექსემა, თავის მხრივ, მსაზღვრულ-საზღვრულს წარმოადგენს, სადაც აჟ „ყურძენია“, რ- III პირის მრავლობითობის რკუთ-

ენილების⁷ აფიქსი, (ა)გიგ „გული“, ხოლო -ც ელემენტი აღნიშნავს „ცალს“. ზედმიწევნით: ყურძენი „მათი⁷ გული ცალი“. სტრუქტურულად ტერმინი მსაზღვრელ-საზღვრულ + მსაზღვრელს წარმოადგენს.

ბ. ჯანაშია მსგავს სიტყვებს კომპოზიტად მიიჩნევს, -რ აფიქსის თაობაზე კი აღნიშნავს, რომ „იგი ხშირად დასტურდება მსგავს კომპოზიტებში და ფუძის ერთ-ერთ აფიქსს წარმოადგენსო“ (ჯანაშია, 1955, 26).

ა❖უხკვ

≈ ზოგადად, ყურძნის ჯიშის აღმნიშვნელად გამოიყენება აფხაზურში. ტერმინი ორი ნაწილისაგან შედგება: ა❖ყ „ყურძენი“, (ა)ხკვ❖ „ჭაშნიკი, ნიმუში“. ზედმიწევნით: „ყურძნის ნიმუში, ჯიში“ სახელწოდება აგებულია მსაზღვრელ-საზღვრულია.

ყურძნის ჯიშების აღმნიშვნელ ლექსიკას აფხაზური ენის მცენარეთა სახელწოდებებში სოლიდური ადგილი უკავია.

§1. ნასესხები სიტყვები

იზაბე❖ლა, აპარდა❖ნ „ყურძნის ჯიში“

≈ ნასესხებია ქართულიდან: აპარდან < ხარდანი. ქართულის ყრუ ფშვინვიერი უკანასასისმიერი ხ ბგერა აფხაზურში ჩანაცვლებულია ასევე ყრუ ფშვინვიერი ხორხისმიერი ჰ ბგერით.

აქრანგიგ❖ლა „ყურძნის ჯიში“, „ფრანგულა“

≈ ნასესხებია ქართველურიდან: აქრანგიგლა < ფრანგულა, სადაც ქართულის ფ ბაგისმიერი ფშვინვიერი ბგერა აფხაზურის ქ კბილბაგისმიერი სპირანტითაა ჩანაცვლებული, გო-ს ლაბიალურობა კი გამოწვეულია ქართულის გუ კომპლექსით.

აჭა❖დ „ყურძნის ჯიში“

≈ იგივეა, რაც ქართ. ჭოდი.

ასაფერაჟ ‘ყურძნის ჯიში’

≈ ნასესხებია ქართულიდან: ასაფერაჟ < საფერავი ქართულის ვ მკლერი კბილბაგისმიერი ბგერა აფხაზურის უ ნახევარხმოვნით არის ჩანაცვლებული.

ამლა❖ხიგ ‘ყურძნის ჯიში’

≈ ნასესხებია ქართულიდან: ამლახიგ < ამილახვარი, ქართულის ხვ კომპლექსი აფხაზურში ლაბიალური ხი სპირანტითაა ჩანაცვლებული, სახელწოდება წარმოდგება ქართული გვარიდან — ამილახვარი (მაჭავარიანი, 1909, 119).

ადესა ‘ყურძნის ჯიში’

≈ ნასესხებია ქართულიდან, სინონიმია აპარდანისა — იზაბელასი. სახელწოდებას საფუძვლად უდევს ტოპონიმი ადესა რუსული წარმოთქმით. ქართ. ოდესა.

აბყურზე❖ნ ‘ყურძნის ჯიში’.

≈ სიტყვის თავიდაური აბ- ელემენტის მნიშვნელობა უცნობია, ხომ არ მომდინარეობს აბ < აბნა „ტყე“ სიტყვიდან? მეორე ნაწილი კი იგივეა, რაც ქართ. ყურძენი, შდრ.: მეგრ. ყურზენი „ყურძენი“. სახელწოდება მეგრულის გზით ჩანს ნასესხები, რასაც ქართულის ძ სისინა აფრიკატის ნაცვლად ზ სისინა სპირანტის გამოვლენა ცხადყოფს ამ სახელწოდებაში.

აბანდაშე❖რ ‘ყურძნის ჯიში’

≈ ნასესხებია ქართულიდან: აბანდაშერ < ბუდეშური. ნ განვითარებული თანხმოვანია დ-ს წინ, რაც ცხადყოფს, რომ ლექსემა ქართულიდან მეგრულის გზით მოხვედრილა აფხაზურში. შდრ.: ქართ. კიტრი, მეგრ. კინტირი. რაც შეეხება ქართულის უ ბგერას, იგი აფხაზურში გ-თია გადმოცემული, ნაცვლად მოსალოდნელი ში თანხმოვნისა. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან არის ცნობილი, უ ხმოვანდართული თანხმოვნები სესხებისას აფხაზურში ლაბიალიზაციისაკენ მიდრეკილ თანხმოვანთა ლაბიალობას იწვევს (გვანცელაძე, 2003, 28).

აკაჯღჯ „ყურძნის აფხაზური აბორიგენი ჯიში, შავი ფერი-სა“.

≈ ლექსემა ქართულიდან ნასესხები ჩანს. შდრ.: ქართული ყურძნის ჯიშის აღმნიშვნელი ტერმინი კაჭიჭი.

ყურძნის ჯიშების აღმნიშვნელი ლექსიკა, რომლის ახსნაც აფხაზური ენის საშუალებით ხერხდება, წარმოადგენს კომპოზიტს, სტრუქტურულად არის ან მსაზღვრელ-საზღვრული, ან საზღვრულ-მსაზღვრელი, ასევე მსაზღვრელ-საზღვრულ + მსაზღვრელი, ან მოცემულია ფუძის სახით...

ზოგ სახელწოდებაში გამოიყოფა ტოპონიმები, ეთნონიმები, ანთროპონიმები, ზოონიმები.

ვაზის ჯიშთა სახელწოდებები ზოგჯერ დაჩრდილული სემანტიკისაა.

განვიხილავთ თითოეულ ჯგუფს ცალ-ცალკე:

§2. მსაზღვრელ-საზღვრული:

აშხარაჯ „მთის ყურძენი“,

≈ აშხარა „მთიანეთი“, აქ „ყურძენი“. ზედმიწევნით: „მთიანეთის ყურძენი“.

ალბაჯ „გემის ყურძენი“

≈ აქ, ალბათ, ივარაუდება ყურძნის რომელიღაც ჯიში, აფხაზეთში გემის საშუალებით შემოტანილი. სიტყვასიტყვით: „გემის ყურძენი“.

ამხიჯ „ტოტის ყურძენი“

≈ ამ(ა)ხი „ტოტი“, (გ)ქ „ყურძენი“. დაზუსტებით: „ტოტის ყურძენი“.

ათიაჯ „სავსე ყურძენი“

≈ ათია „სავსე“, (ა)ქ „ყურძენი“. ზედმიწევნით: „სავსე ყურძენი“.

აგილანაჯ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აგო(გ) გული შეიძლება იყოს, -ლა ელემენტი ინსტრუმენტალისის აფიქსი, ახ(გ) „თავი“ არსებითი სახელი... ბოლო უ ელემენტი უდავოდ „ყურძენს“ აღნიშნავს. უფრო ზუსტად: „გული“იანი“ თავი ყურძენი“.

აბგ ❖ სთაჟ „ლომის ყურძენი“

≈ აბგსთა „ლომი“, (ა)ჟ „ყურძენი“. სიტყვასიტყვით: „ლომის ყურძენი“.

აწე ❖ იე / აწგე ❖ ე „ყურძენის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი შესაძლოა აწა „ქვეშ“ ფუძე-წინდებული იყოს, მეორე ნაწილი (ე)ჟ „ყურძენია“. ზედმიწევნით: „ქვეშ მყოფი ყურძენი“.

აყასა ❖ ეჟ || აყა ❖ სა „მოქნილი, დრეკადი ყურძენი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აყასა „მოქნილი, დრეკადი“ ზედსართავი სახელია, (ა)ჟ „ყურძენი“. სიტყვასიტყვით: „დრეკადი ყურძენი“.

აცგ ❖ მღგჟ „შავი ყურძენი საშუალო ზომის მარცვლებით“

≈ სიტყვის პირველი აცგ ელემენტი შესაძლოა „მარცვალი“ ლექსემა იყოს, მ- უარყოფითობის აფიქსი, ლ- ინსტრუმენტალისის მაწარმოებლის ნაშთი, (გ)ჟ „ყურძენი“. უფრო ზუსტად: „მარცვლის არ მქონე იანი“ ყურძენი“, „უმარცვლო ყურძენი“, თუმცა ეტიმოლოგია სადავოა.

აკუ ❖ ბგშაჟ || აკაბილჟ || აკაბილ || აკაბგლ „ყურძენის ჯიში“

≈ სიტყვის ბოლოკიდური აჟ უდავოდ „ყურძენია“, გაუფებარია თავკიდური ელემენტების მნიშვნელობა.

ა ❖ ცაჟ „ყურძენის ჯიში“, რომლის მარცვლებიც ჩვეულებრივზე პატარაა.

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა ❖ ც „მარცვალი“ უნდა იყოს, მეორე უ „ყურძენი“.

აცხა❖ჟ || აცხრგჟ „ტკბილი ჯიშის ყურძენი“

≈ სადაც აცხა „თაფლია“ (ა)ჟ „ყურძენი“, გაუგებარია რას უნდა აღნიშნავდეს -რ აფიქსი პარალელურ ფორმაში. აბსტრაქტულობას ხომ არა? აცხა „თაფლი“, აცხარა „თაბლობა“? სიტყვა-სიტყვით: „თაფლი / თაფლობა ყურძენი“.

აცც❖ჟ „ველური ყურძენი“

≈ სიტყვის ბოლოკიდური ჟ უდავოდ ყურძენია, გაუგებარია პირველი ნაწილის მნიშვნელობა.

აწგწჟგ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის ბოლო ნაწილი (ა)ჟგ „ყურძენია“. დაჩრდილულია პირველი ნაწილის მნიშვნელობა.

აჰარდა❖ნჟ || აჰარდან „ყურძნის ჯიში“

≈ ეს სახელწოდება ქართულიდან მეგრულის გზით შესულა აფხაზურში. თუმცა, პარალელურ ფორმად აფხაზურს კომპოზიტადაც უქცევია იგი. აჰარდან „ყურძნის ჯიშის სახელწოდება“, (გ)ჟ „ყურძენი“, ზედმიწევნით: „ხარდან + ყურძენი“.

აშიგ❖გაჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აშიგ❖გა „საღებავია“, ა❖ჟ „ყურძენი“. სიტყვასიტყვით: „საღებავი + ყურძენი“. ამ ჯიშის ყურძნის სახელწოდების სინონიმია ათიგ❖ჟ. სახელწოდება ქართულიდან ჩანს კალკირებული. შდრ.: საფერავი „ყურძნის ჯიშის სახელწოდება ქართულში“.

აჩაქიაბა❖ლ „ყურძნის ჯიში“

≈ სახელწოდება ფრიად საგულისხმო შედგენილობით გამოირჩევა! იგი შედგება აჩა „პური“ აფხაზური სიტყვისა და ქიაბალ < ქობალ „პური“ მეგრული სიტყვისაგან. კომპოზიტი ორი, ერთი და იმავე საგნის „პურის“ აღმნიშვნელი სიტყვისაგან შედგება. ზედმიწევნით: „პური (აფხაზურად) + პური (მეგრულად).“

აცხივ ❖ ე || აცხიაე „ყურძნის ჯიში“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი აცხივ „ფაღარათს, დიარეას“ აღნიშნავს, მეორე ნაწილი კი (გ)ჟ „ყურძენია“. ზედმიწევნით: „ფაღარათი + ყურძენი“.

ა ❖ ძნეე „ყურძნის ჯიში“

≈ აძენ || აძნ „ზამთარი“ + ე „ყურძენი“. უფრო ზუსტად: „ზამთარ + ყურძენი“.

აძე ❖ ე „ყურძნის ჯიში“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი აძე „წყალი“ სიტყვაა, ხოლო მეორე (გ)ჟ „ყურძენი“. ყურძნის ეს ჯიში, ალბათ, წვნიანია. ზედმიწევნით: „წყალი + ყურძენი“.

§3. ზოონიმთა შემცველი ყურძნის ჯიშების სახელწოდებანი:

აჰივ ❖ ჰივეე || აჰივ ❖ ჰივეე „შავი ფერის ველური ყურძენი“

≈ სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი აჰივჰი „მტრედია“, ხოლო მეორე (გ)ჟ „ყურძენი“. ზედმიწევნით: „მტრედის ყურძენი“.

აწე ❖ საე || აწე ❖ სეე || აწე ❖ სეე „ველური ყურძენი“, „ჯიში ყურძნისა, რომლის მარცვლები ძალიან წვრილია“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აწეს „ჩიტია“, ხოლო მეორე (გ)ჟ „ყურძენი“. სიტყვასიტყვით: „ჩიტის ყურძენი“.

ამშივ ❖ ე „დათვის ყურძენი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ამში „დათვია“, მეორე (გ)ჟ „ყურძენი“, უფრო ზუსტად: „დათვის ყურძენი“.

აჟასე ❖ რხია || აჟასა ❖ რხია || აჟასარხია ❖ ეშე „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვა რთული შედგენილობისაა: თავკიდურა აჟასა „ცხვარი“ ზოონიმია, ახივ(ა) „ბორცვი“, (ა,გ)ჟ „ყურძენი“, ბოლოკიდური შა აშეაკია „თეთრი“ ვითარებითი ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი, რ- ელემენტი III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“

აფიქსია. ზედმიწევნით: „ცხვარი 'მათი' ბორცვი ყურძენი თეთრი“.

როგორც ბ. ჯანაშია გვამცნობს, გუდაუთის რაიონის სოფელ აჭანდარათან მდებარეობს გორაკი, რომლის სახელწოდებაც არც თუ ისე დიდი ხნის წინათ შეერწყა დასახელებული ყურძენის ჯიშის სახელწოდებას (ჯანაშია, 1955, 35).

აჩგ ❖ კ || აჩგკ ❖ კა || აჩგკკა ❖ უ „ყურძენის ჯიში“

≈ სიტყვის თავკიდური ელემენტი აჩგ „ცხენია“, აკკა „ძუძუ“ სიტყვა. სიტყვასიტყვით: „ცხენის ძუძუ“. ყურძენის ამ ჯიშის სახელწოდება ქართულშიც ცნობილია. აქ, ვფიქრობთ, ადგილი უნდა ჰქონდეს კალკირებას.

საზოგადოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოონიმათა შემცველი ყურძენის ჯიშთა სახელწოდებები, ისევე როგორც ამ სტრუქტურის სხვა მცენარეთა სახელწოდებანი, ძირითადად გამოიყენება ზოგიერთი მცენარის ველური ჯიშის აღსანიშნავად.

თუმცა, არ არის გამორიცხული, რომ ზოგჯერ ცხოველის სახელწოდება იმიტომ გვხვდება ამ თუ იმ ფიტონიმში, რომ იგი (მცენარე) აგებულებითაა რომელიმე ცხოველის მსგავსი. მაგ.: აწვსჟ „ჩიტის ყურძენი“, შესაძლოა იმიტომ დაერქვა ყურძენის ამ ჯიშს, რომ მას წვრილი მარცვალი აქვს.

შეიძლება, ზოონიმი იმ მიზეზითაც მონაწილეობდეს მცენარის სახელწოდებაში, რომ ესა თუ ის ცხოველი, რომელიდაც კონკრეტული მცენარით იკვებება. ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს მაგალითად: ამშიაჟ „დათვის ყურძენი“.

რაიმე ერთი გამორჩეული პრინციპი სახელდების აღნიშნულ მომენტში, ვფიქრობთ, არ არსებობს.

§4. ეთნონიმების შემცველ ყურძნის ჯიშთა სახელწოდებები

ა❖შიანგუჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აშიანგუჟ „სვანი“ ეთნონიმია, ხოლო მეორე აჟ „ყურძენი“ სიტყვა. ზედმიწევნით: „სვანური ყურძენი“.

ა❖ურგსგუ „ყურძნის ჯიში“

≈ სახელწოდების პირველი ნაწილი აურგს „რუსი“ სიტყვაა, მეორე კი (გ)ჟ „ყურძენი“. უფრო ზუსტად: „რუსული ყურძენი“.

ა❖თგრქიაჟ || ა❖თგრქიგ❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖თგრქი „თურქი“ სიტყვაა, მეორე (ა)ჟ „ყურძენი“, სიტყვასიტყვით: „თურქული ყურძენი“.

ა❖გრგუ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილია აგრგ „მეგრელი“ ეთნონიმი, მეორე კი (გ)ჟ „ყურძენი“. უფრო ზუსტად: „მეგრული ყურძენი“.

აფსუა❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ ტერმინის პირველი ნაწილი აფსუა „აფხაზი“ სიტყვაა, ხოლო მეორე (ა)ჟ „ყურძენი“, ზედმიწევნით: „აფხაზური ყურძენი“.

§5. ტოპონიმთა შემცველ ყურძნის ჯიშების სახელწოდებები

აჟასარხია❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, „ცხვრის ბორცვის“ ყურძენი.

აჭანდარა „ყურძნის ჯიში“

≈ სახელწოდება წარმოდგება სოფლის სახელისაგან. აჭანდარა „სოფელი გუდაუთის რაიონში“.

§6. ანთროპონიმთა შემცველი ყურძნის ჯიშთა სახელწოდებანი

პაპენი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ პაპენ „მამაკაცის სახელია“, ჟ „ყურძენი“, ი- III პირის რკუთ-

ვნილების⁷ პრეფიქსი მამაკაცის კლასისა. სიტყვასიტყვით: „პაპენის მისი⁷ ყურძენი“.

კაცი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ კაც „მამაკაცის სახელია“, ჟ „ყურძენი“, ი- III პირის „კუთვნილების⁷ პრეფიქსი მამაკაცის კლასისა, ზედმიწევნით: „კაცის მისი⁷ ყურძენი“.

თა❖გიჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ თაგუ „მამაკაცის სახელია“, ი- III პირის „კუთვნილების⁷ პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა, ჟ „ყურძენი“. სიტყვასიტყვით: „თაგუის მისი⁷ ყურძენი“.

პეტრგჟ || პეტრაჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ „პეტრა < პეტრე მამაკაცის სახელია, (გ)ჟ „ყურძენი“. ზედმიწევნით: „პეტრეს მისი⁷ ყურძენი“.

ხიგ❖ფგჟ || ხიგფგუ || ხიგფგუიჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ „ხიგფგუ მამაკაცის სახელია“, (გ)ჟ „ყურძენი“, ი- III პირის „კუთვნილების⁷ პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა. დაზუსტებით: „ხიგფგუს მისი⁷ ყურძენი“.

ხიტუნი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ ხიტუნ „მამაკაცის სახელია, ი- III პირის „კუთვნილების⁷ პრეფიქსი მამაკაცის კლასისა, ჟ „ყურძენი“. უფრო ზუსტად: „ხიტუნის მისი⁷ ყურძენი“.

ხინალღ❖ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ ხინა „ქალის სახელია“ ლ- III პირის „კუთვნილების⁷ პრეფიქსი ქალთა კლასისა, (გ)ჟ „ყურძენი“. ზედმიწევნით: „ხინას მისი⁷ ყურძენი“.

ნო❖ი „ყურძნის ცნობილი ჯიში“

≈ ნოე „მამაკაცის სახელია“. მოცემულია ფუძის სახით.

აპაპე ❖ ჟ || აპაპი ❖ ჟ „ყურძნის ჯიში“

≈ სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი აპაპ „მღვდელია“, ი- III პირის „კუთვნილების“ პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა, ჟ „ყურძენი“. დაზუსტებით: „მღვდლის „მისი“ ყურძენი“.

§7. მსაზღვრელ-საზღვრული + მსაზღვრელი

აჟასგრხია ❖ ჟშეგ || აჟასგჟშეგ „ყურძნის ჯიში“.

≈ სახელწოდება რთული შედგენილობისაა: მისი პირველი ნაწილი აჟასგრხია ჰქვია ბორცვს სოფელ აჭანდარასთან. თვით ბორცვის სახელწოდებაში გამოიყენება ზოონიმი აჟას(ა) „ცხვარი“; რ- არის III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ პრეფიქსი, (ა) ჟ „ყურძენი“, შეგ, აშეკაცია „თეთრი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი; პარალელურ აჟასგჟშეგ ფორმაში ახი „ბორცვი“ აღარ ჩანს, დანარჩენი კომპონენტების მნიშვნელობა იგივეა, რაც პირველ მაგალითში; ზედმიწევნით: „ცხვრის „მათი“ ბორცვის ყურძენი თეთრი“, „ცხვრის ყურძენი თეთრი“.

აბაა ❖ ჟშე || აბა ❖ ჟშე „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი აბაა ❖ ნაწილი „ციხე-სიმაგრე, ეკლესიაა“, (ა) ჟ „ყურძენი“, ხოლო შე აშეკაცია „თეთრი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთს წარმოადგენს. დაზუსტებით: „ციხე-სიმაგრის, ეკლესიის ყურძენი თეთრი“.

§8. საზღვრულ-მსაზღვრელი:

ა ❖ ჟგმჩიჯღ „ყურძნის ჯიში“

≈ გუდაუთის რაიონის სოფელ ღურბიფში არის დასახლება აჟგმჩიჯღრა, ადგილი, სადაც ხარობს ამ ჯიშის ყურძენი. სიტყვის თავკიდური ელემენტი (ა)ჟ „ყურძენია“, მეორე ნაწილი ტოპონიმს წარმოადგენს. ზედმიწევნით: „ყურძენი მჩელისა“.

აქეშპიაღთა „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის თავკიდური აქე ელემენტი „ყურძენია“, შე აშკიაკია „თეთრი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი, გაუგებარია სიტყვის ბოლოკიდური ჰიათა ნაწილის მნიშვნელობა. ბ. ჯანაშია შიპიათა-ს ყაბარდოულ შხიანთა „მწვანეს“ უკავშირებს (ჯანაშია, 1955, 29).

აღღღარა „ყურძნის ჯიში“

≈ თავკიდურ ელემენტად შეიცავს აქე „ყურძენი“ ლექსემას. მეორე ნაწილის მნიშვნელობა უცნობია. შესაძლოა, აღღღარა „სიტყრელე“ სიტყვისაგან მომდინარეობდეს.

აქაღინ / აქაღფს „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აქე „ყურძენია“ მეორე ნაწილის მნიშვნელობა ხომ არ უკავშირდება აღინ „ღელა“, აღფს „ძუ“ სიტყვებს? სადაგოა.

აქაღფშ „ყურძნის ჯიში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აღჟე „ყურძენია“, აფშ კი აყაფშ „წითელი“, ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთია. სიტყვა-სიტყვით: „ყურძენი წითური“ შღრ.: აჩაფშ „წითური ხორბალი“.

აღჟბაა „ყურძნის ჯიში“

≈ აღჟე „ყურძენია“, (აღ)ბაა „დამპალი“ ზედსართავი სახელი. დაზუსტებით: „ყურძენი დამპალი“.

აღჟშე „ყურძნის ჯიში“

≈ აღჟე „ყურძენია“, აშე აღშკიაკია „თეთრი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი. ზედმიწევნით: „ყურძენი თეთრი“. ასე მოიხსენიებენ ზოგადად თეთრ ყურძენს აბჟუურ და ბზიფურ დილექტში.

აქეღყაღსა „ყურძნის ჯიში“

≈ სადაც აღჟე „ყურძენია“, ყასა „მოქნილი, ღრეკადი“, ხოლო რელემენტი შესაძლოა კაუზატივის პრეფიქსს წარმოადგენდეს.

ზედმიწევნით: „ყურძენი + კაუზატივის პრეფიქსი + დრეკადი, ანუ ყურძენი *გადრეკადინებული“. ეტიმოლოგია სადავოა! შდრ.: აყასაყ „ყურძენის ჯიში“, სადაც (ა)ჟ „ყურძენი“ სიტყვა საზღვრულია, მოსდევს მსაზღვრელს, აყასა „დრეკადი“. აჟრყა-სა-ს შემთხვევაში კი საზღვრული წინ უსწრებს მსაზღვრელს.

საერთოდ, როგორც ცნობილია, აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელია საზღვრულ-მსაზღვრელისაგან შემდგარი კონსტრუქცია. მაგ.: აფსნგ ❖ ყა ❖ ფშჸ „აფხაზეთი წითელი“... ყურძენის ჯიშთა სახელწოდებებში კი, როგორც ვნახეთ, ჭარბობს მსაზღვრელ-საზღვრულისაგან შემდგარი სახელწოდებები. მათი რიცხვი 31-ს შეადგენს, როცა საზღვრულ-მსაზღვრელი მხოლოდ მ-ა ეს ვითარება იძლევა მოსაზრების საფუძველს, რომ კონსტრუქცია — „მსაზღვრელ-საზღვრული“ შედარებით ახალია და გამსესხებელი ენიდან კალკირების გზითაა შესული აფხაზურში ყურძენის ჯიშების სახელწოდებებთან ერთად.

თუმცა, საზღვრულ-მსაზღვრელიანი კონსტრუქციებიც ხშირად ქართულიდან ჩანს კალკირებული.

§9. ყურძენის ჯიშთა სახელწოდებები, რომლებიც არ შეიცავს ყურძენის აღმნიშვნელ (ა, გ) ჟ- ელემენტს

აჯაკსა ❖ რ „ყურძენის ჯიში“

≈ ხომ არ არის სიტყვის თავკიდური აჯ- ელემენტი კავშირში აჯ „მუხა“ აფხაზურ ლექსემასთან? სიტყვის მეორე ნაწილის მნიშვნელობა გაუგებარია.

აგითო ❖ ლ „ყურძენის ჯიში“

≈ სიტყვის თავკიდური აგო(გ) „გულს“ ხომ არ აღნიშნავს? ლექსემის მეორე ნაწილის მნიშვნელობა უცნობია.

აქამა ❖ ხითა „ყურძენის ჯიში“

≈ გაუგებარია სახელწოდების პირველი ნაწილის აქამ მნიშვნელობა. ახითა „წილი, ხვედრი“ სიტყვა შეიძლება იყოს.

აკარკლღ❖მში „ყურძნის ჯიში“

≈ ლექსემის პირველი ნაწილის მნიშვნელობა უცნობია. (გ)მში „დათვი“ სახელწოდება შესაძლოა იყოს.

აკამშიტა❖ლ „ყურძნის ჯიში“

≈ სემანტიკა დაჩრდილულია.

ამგია❖რკვლ „ყურძნის ჯიში“

≈ ხომ არ არის სიტყვის პირველი ნაწილი ამგია „მუცელი“ სიტყვა?

ა❖ციაძლა „ყურძნის ჯიში“

≈ შესაძლოა ტერმინის პირველი ნაწილი აცია❖ „კანი“ სიტყვა იყოს. გაუგებარია მეორე ნაწილის მნიშვნელობა.

აკიშა❖რ || აკიშე❖რ || აკისგ❖რ „ყურძნის ჯიში“

≈ შესაძლოა ლექსემის ძირი კავშირში იყოს აკიშარა „შემოხვევა“ მასდართან, რაც სემანტიკურად მოულოდნელი არ არის, რადგან შემოხვევა რაიმეზე (ხეზე, ჭიგოზე) ვაზის უპირველეს თვისებას შეადგენს.

ამრიგად, განვიხილეთ ყურძნის ჯიშთა — 72 სახელწოდება. აქედან ნასესხებია — 9, მსაზღვრელ-საზღვრულია — 41, ამათგან ზოონიმებს შეიცავს — 5 ტერმინი, ეთნონიმებს — 5, ტოპონიმებს — 2, ანთროპონიმებს — 9...

მსაზღვრელ-საზღვრულ + მსაზღვრელია 2 შემთხვევა. საზღვრულ-მსაზღვრელი 8. სემანტიკა დაჩრდილულია 8 ლექსემში.

2. ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა

აძახია❖

≈ აფხაზურში ვაზის სახელწოდებაა. ბ. ჯანაშიას აზრით, აბჟ.

აძახია და მისი ფონეტიკური ვარიანტი ბზიფ. აძა❖ხია უნდა წარმოადგენდეს ორცნებიან კომპოზიტს, სადაც პირველი ელემენტი ძა-, დეტერმინანტი სუფიქსის გარეშე, უკავშირდება ძველ ქართულ ძელს, რომელსაც ზანური შიშინა ჯ' ვარიანტი შეესაბამება: ჯ; ჯა „ხე“.

მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს იმ გარემოებაზე, რომ აღნიშნულ შემთხვევაში აფხაზურმა ძველი ქართულის მსგავსად, შემოინახა ძირის სისინა სახეობა.

იმავე ძა' ელემენტს ბ. ჯანაშია გამოყოფს აძაცია❖ „ხის კანი“ სიტყვაშიც, სადაც ძა „ხე“, აცია❖ „კანი“. რაც შეეხება სიტყვის მეორე, ხია ელემენტს, იგი ბ. ჯანაშიას აზრით, იგვევა, რაც აფხაზური ა❖ხია „მოლუნული“.

ამგვარად, ასკენის მკვლევარი, კომპოზიტი აძახია❖ უნდა ნიშნავდეს „ხე მოლუნული“ (ჯანაშია, 1955, 2-4).

ჩვენი აზრით, აფხაზური ენის აძახია❖ „ვაზი“ უნდა უკავშირდებოდეს ქართულში არსებული მცენარის „ძახველის“ სახელწოდებას.

ბოტანიკური ლექსიკონი აღნიშნულ მცენარეს შემდეგნაირად ახასიათებს:

ძახველა, ძახველი *калина обыкновенная, viburnum opulus*. 1. ქრთ., კხ. ძახველა; მთ., ფშ., ხვს., ქვ. რჭ. მჯახველი; თშ. ძეხველი; ქრთ., მსხ., რჭ., ლჩხ., იმ. ჯახველა, ჯანხველი; ჯარხველი, ჯაკველი; მგრ. ძარწუფა; სვან. წანწოფ, წონწოფ, სანწვეფ... (მაყაშვილი 1961, 89).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ძახველი განმარტებულია, როგორც საშუალო სიდიდის ბუჩქი; იკეთებს ქოლგის მსგავსად შეკრებილ თეთრ ყვავილებს; ისხამს წითელ, წვნიან, ერთკურკიან ნაყოფს; იზრდება ტყეებში. ძახველის ჭალა...

ძახველი დასტურდება სულხან-საბას ლექსიკონში (საბა, 1993, 352).

ქართული ძაგვ- (<*ძ,აგვტ-) ძირის შესატყვისია სვანური ჟაკტუ- (ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000, 623).

გამორიცხული არაა ძახველი ქართულშიც საზღვრულ-მსაზღვრელს წარმოადგენდეს ისტორიულად: სიტყვის პირველი ნაწილი უნდა იყოს, მართლაც, ძა/ჯა „ხე“, ხოლო მეორე: ხვ-ელ ელემენტი, შესაძლოა მომდინარეობდეს შემო-ხვ-ევ-ა მასდარული ფუძისაგან.

ქართ. ხტ-მო-ხტ-ევ-ა; სა-ხუ-ევ-ელ-ი; შე-ხვ-ევ-ა... მეგრ. ხ-ქიმ-შა-ა-ხ-უ „შეახვია“.

ქართული ხუ- ძირის შესატყვისი შეიძლება იყოს მეგრული ხ (<*ხტ-) არნ. ჩიქობავას აზრით, ამავე ძირს უკავშირდება ლა-ზური ხვ. (ჩიქობავა, 1938, 423; ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000, 696).

აფხაზური ენის აძახია❖ „ვაზი“ და ქართული ენის ძახველი „ხე“ ერთნაირი აგებულების სიტყვებია, რაც საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ აფხაზურში აღნიშნული სახელწოდება ქართულიდან არის შესული. ტერმინის როგორც პირველი (ა)ძა „ხე“, ასევე მეორე (ა❖)ხია „მოღუნული“ შემადგენელი ლექსემები ქართული წარმოშობისა ჩანს.

ჩვენს მოსაზრებას ამყარებს თვით ძახველისა და მისი ნაყოფის აგებულება/დახასიათებაც.

აფხაზურში ყურძნის აჟ სახელწოდება კენკროვანი მცენარის აღმნიშვნელ ლექსემაში გამოიყენება. შდრ.: აჟენწირგ❖ „მოცვი, სელშავი“, სადაც სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖ჟ „ყურძენია“, ხოლო მეორე აწირგ❖ „გრძელი“ ზედსართავი სახელი. ზედმიწევნით: „ყურძენი გრძელი“.

§1. ვაზის აგებულების აღმნიშვნელი ლექსიკა

აძახია❖ „ვაზი“

აძახია❖ აფა❖ში „ვაზის ნერგი“

≈ სიტყვასიტყვით: ვაზის ფესვი“.

აძახია ❖ ფშხფა ❖ და „გახმობამდე მისული ვაზის ტოტი“

აძახია ❖ ფშქა ❖ „ნორჩი ვაზი, ერთი წლის რქა“

აძახია ❖ ბუფ ❖ ნდაპ „ხეებს შორის გაბმული ვაზი“

აძახია ❖ ა ❖ შით „ვაზის ყვავილი“

ა ❖ ბნა და ❖ ხია „ველური ვაზი“

≈ სიტყვასიტყვით: „ტყის ვაზი“, „კრიკინა“

აფა ❖ ში „ფესვი“

≈ (ამ შემთხვევაში ვაზისა) ნასესხებია ქართულიდან. ქართული ე აფხაზურში ა-ს იძლევა, ში-ს ლაბიალიზაცია კი ქართულ შვ კომპლექსს გამუწვევია (ჭარაია, 1912, 35).

აღა ❖ ც „ფესვი“.

≈ შდრ.: აღა „ძარღვი“, აღაშ „მყესი“.

აფა ❖ ში ა ❖ კრა „დაფესვიანება, ფესვის გადგმა“

≈ უფრო ზუსტად: „ფესვის დაჭერა“.

აფა ❖ შიხარა „დაფესვიანება“

≈ ფესვგადგმულ გადანაწვენად, ან რქად ქცევა.

აძა ❖ რწი „დახვეული წნელი, ლერწი, ვაზი, ლიანა“.

≈ ლექსემა საზღვრულ-მსაზღვრელი უნდა იყოს. სიტყვის პირველი ნაწილი აძა ❖ რა „წელია“, მეორე ნაწილი კი აწირგ „გრძელი“ ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი ჩანს. ზედმიწევნით: „წელი გრძელი“.

ატოგ ❖ მცია „კანი“.

≈ სახელწოდება ორცნებიანი კომპოზიტია, ატოგ ❖ მ უცხო“ + (ა)ცია ❖ „კანი“.

აშაყ ა ❖ რ „ვაზის რქა“.

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი უკავშირდება არსებით სახელს აშაპგ ❖ „ფეხი“, ხოლო მეორე აყ ა ❖ რა „ქნევა“, ამ შემთხვევაში გამოხატავს „ამოზრდილობას“ (ჯანაშია, 1955, 8) სიტყვა-

სიტყვით: „ფეხი ამონაყარი“.

აშაბე ❖ 1. „შტამბი, ტანი, ზრო“

≈ ამ შემთხვევაში ვაზისა; 2. ასევე „ძირი, მცენარეთა თვლის ერთეული“.

§2. ყურძნის მტევნის აგებულების აღმნიშვნელი ლექსიკა

აჟ ❖ „ყურძენი“.

აჟგჟია „ყურძნის მტევანი“.

აჟგრიგ ❖ **ც** || **ა** ❖ **ლა** „ყურძნის მარცვლი“

≈ სადაც ა ❖ ე „ყურძენია“, რ- III პირის მრავლობითობის რკუთვნილების⁷ პრეფიქსი, აგოგ ❖ „გული“, (გ)ც „ცალი“ დაზუსტებით: „ყურძენი მათი გული ერთი ცალი“. იხმარება „კენკრის“ მნიშვნელობითაც.

პარალელარად ხმარებული **ა** ❖ **ლა** „თვალი“ ლექსემაა.

ა ❖ **ჟ** **აფა** ❖ **ში** „ყურძნის მარცვლის ყუნწი“

≈ ზედმიწევნით: „ყურძნის ფესვი“.

ა ❖ **წლა** **აღიწიგ** ❖ **ნ** „მტევნის ყუნწი“.

≈ ა ❖ **ღიწიგ** ნასესხები ჩანს ქართულიდან ა ❖ **ღიწიგ** < ყუნწი, სადაც ყ ხახისმიერი ყრუ მკვეთრი ბგერა იძლევა უკანასასისმიერ მჟღერ ღ ბგერას. ღ-ს ლაბიალიზაცია ქართულის უ-თია გამოწვეული, ხოლო წინანუნისმიერი მკვეთრი აფრიკატი წ ბგერა რიგ შემთხვევებში წ-დვე გადადის აფხაზურში: შდრ.: ქართ. წესი > აფხაზ. აწას. წი-ს ლაბიალიზაცია კი, ლაბიალური ღი-ს მეზობლობამ გამოიწვია, როდესაც ნწ > წნ ბგერათა მეტათეზისი მოხდა.

ტერმინის პირველი კომპონენტი ა ❖ **წლა** „ხე“ ლექსემაა.

აღიწიგ ❖ „მტევნის ყუნწი“.

≈ აქ ბოლოკიდური თანხმოვანი მოკვეცილი ჩანს. იგივე

აღიწივ ❖ „ყუნწი“ სიტყვისა.

აცია ❖ „კანი“

≈ ამ შემთხვევაში ყურძნის მარცვლისა.

აუგმეთია ❖ ა❖მანხი „მტევნის კუფხალი“

≈ ამანხი „ტოტი, შტო“

აუგმეთია ❖ ჰგ ❖ და „მტევნის კუფხალი“

≈ ჰგდალა „განსაკუთრებით“ სიტყვის ფუძე ხომ არ არის?

ა❖უგმეუ ახიწივ ❖ „კლერტის ღერძი“

აუგრგივ ❖ ცრა ა❖მანხი „მტევნის მხარი“

ბზიფურში ამავე მნიშვნელობით გვხვდება **აკატრა❖ცი || ახწივ❖რ**. აკატრა❖ცი ლექსემას ბ. ჯანაშია აკავშირებს ქართულ კატარ ძირთან, (დიალექტებში „ხის წვერი“), ხოლო ახწივრ სიტყვას კი შლის ახ(გ) „თავი“ და წირგ „წვრილი“ ოდენობებად. მკვლევარს წირგ „წვრილის“ მნიშვნელობით, ქართული წულილ-ისაგან მომდინარედ მიაჩნია (ჯანაშია, 1955, 8-9).

ა❖უ აგია❖ლ „წიპწა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აგივ ❖ „გულია“ ლ ელემენტი კი, დასტურდება აჟა❖ლ „ჭაჭა, დურდო“ ლექსემაშიც. მნიშვნელობა უცნობია. ხომ არ მომდინარეობს ქართული ღერისაგან ღერი > *აღარ...

აგივ ❖ „მარცვალი“

≈ ამ შემთხვევაში ყურძნის რბილეული, ხორცი“.

აძგ ❖ „წყალი“

≈ ამ შემთხვევაში მცენარის ნაყოფის წვენი.

აძგ ❖ ა❖ლაღარა / აძგ აწგ❖სრა „წვენის, წყლის მოძრაობა / ჩადგომა მცენარეში“.

ა❖ბბ „ყვავილის მტვერი“

ადილურ ენებში მტვრის აღსანიშნავად იხმარება საბჰ / საფ. სიტყვის პირველ ნაწილში ლომთათიძე კლასის გაქვავებულ

პრეფიქსს ვარაუდობს და ასაბა-ს უპირისპირებს აბგბ-ს (შაგი-როვი, 1977, II, 56 (1140)).

ა❖ლათა || ა❖ლათრა || ა❖ბლარა „კვირტი“ < აფხ. ა❖ლა || ა❖ბლა „თვალი“.

ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკის გარკვეული ნაწილი ნასესხებია უშუალოდ ქართულიდან, ან ქართულიდან მეგრულის გზით: აძახია❖ „ვაზი“, აფა❖ში „ფესვი“, აღიწიგ❖ნ „ყუნწი“...

ვაზის ნაწილების ტერმინებში გვხვდება ადამიანის სხეულის ნაწილების აღმნიშვნელი ლექსემები: აგოგ❖ „გული“, აშაპგ❖ „ფეხი“, ა❖ლა „თვალი“, აცია❖ „კანი“, ადა❖ „ძარღვი“.

სულ განვიხილეთ — 33 ძირითადი ტერმინი. აქედან საზღვრულ-მსაზღვრელია — 10, მსაზღვრელ-საზღვრული — 13, ფუძის სახითაა წარმოდგენილი — 10 ლექსემა.

3. ვენახის სამუშაოებთან დაკავშირებული ლექსიკა

ვაზისა და ყურძნის ჯიშების სახელწოდებების სემანტიკურ-სტრუქტურული ანალიზის კვალდაკვალ, საჭიროდ მიგვაჩნია ვაზის სემანტიკურ ველში შემავალი ტერმინების განხილვა.

ცალკეულ ლექსემათა სემანტიკური ველის გათვალისწინება სახელწოდების ეტიმოლოგიის სწორად წარმართვის საწინდარია.

ამ მხრივ საინტერესოა: ვენახის სამუშაოების, ვაზის გაშენების ადგილის, ვაზის ვეგეტაციის ეტაპების ამსახველი ლექსიკა აფხაზურში.

§1. ვაზის გაშენების ადგილის ამსახველი ლექსიკა

აფხაზურში ვენახის მნიშვნელობით რამდენიმე სახელწოდება იხმარება:

აჟბა ❖ ჰჩა „ვენახი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა ❖ ჟ „ყურძენია“, მეორე აბა ❖ ჰჩა „ბაღია“ ნასესხებია თურქულიდან (ჭარაია, 1912, 15). ბ. ჯანაშიას სპარსულიდან ნასესხებად მიაჩნია (ჯანაშია, 1955, 16).

აბა ❖ ჰჩა „ბაღი, ამ შემთხვევაში ვენახი“

ამშანდგ ❖ რ „ტალავერი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ამშა „მოუმწიფებელი, მკვახე, უნდილის“ მნიშვნელობისა უნდა იყოს. გაუგებარია ლექსემის მეორე ნაწილის მნიშვნელობა. მზზ / მზზგ „ტყეა“ ადიღურში. შესაძლოა აფხაზური ამშა „მოუმწიფებელი, მკვახე“ ამ ტერმინს უკავშირდებოდეს. წინანუნისმიერ მჟღერ ზ სპირანტს უნდა ჩანაცვლებოდა უკანანუნისმიერი ყრუ ფშვინვიერი შ სპირანტი.

შესაძლებელია ამ ტერმინთან იყოს კავშირში ამჟგ „შემა“ ლექსემაც, რომელიც ჩ ყრუ ფშვინვიერი აფრიკატითაც გვხვდ-

ბა: ამჩანდგრ „მემის დასაწყობი ადგილი“. ამჩანდგრ > ამ-
შანდგრ, სადაც ყრუ ფშვინვიერ აფრიკატ ჩ-ს შესაძლოა ყრუ
ფშვინვიერი სპირანტი შ მოეცა.

თუმცა, აღნიშნული ტერმინი ბლაჟბას ქართულიდან ნასეს-
ხებად მიაჩნია. < ფანჩატური (ბლაჟბა, 1964, 224).

აჭარგუ (ბზიფ.) „ბაგა, ახალი ვენახი“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჭგუც „ახალი“ ზედსართავი სახე-
ლის ფუძის ნაშთია, (გ)ჟ „ყურძენი“, რ- თანხმოვანი აფხაზურში
ხშირად გვხვდება მსგავსი აგებულების ფუძეებში. იგი ხან III პი-
რის მრავლობითობის 'კუთვნილების' აფიქსია, ხან კაუზატივის
მაწარმოებელი. აღნიშნულ შემთხვევაში კი რ აბსტრაქტულობის
-რა სუფიქსის ნაშთი უნდა იყოს: აჭგუც ❖ ც „ახალი“, აჭარა „სიახ-
ლე“. ზედმიწევნით: „სიახლის ყურძენი“. -რ აღნიშნულ ლექსემა-
ში, ბ. ჯანაშიას ლეტერმინანტ სუფიქსად მიაჩნია (ჯანაშია,
1955, 17).

აქია❖წა || აქია❖წარა „მაღლარი ვენახი, ვაზნარი“

≈ სახელწოდება ა❖ქიწარა „ზედ დადება“ მასდარული ძირიდან
უნდა მომდინარეობდეს. ქი¹გ¹ „ზედ, ზევიდან“ ლოკალური პრე-
ვერბი, ფუძე-წინდებულება (ლომთათიძე, 1981, 5, 7, 29).
სიტყვასიტყვით: „ზედ მყოფი, ამ შემთხვევაში ვენახი“.

ა❖ჟკიაწა „ვენახი“

≈ სადაც სიტყვის თავკიდური ელემენტი აჟ „ყურძენია“, კიაწა <
ქიაწა-დან.

განხილულ სახელწოდებათაგან, **აჟბა❖ჭჩა, აბა❖ჭჩა** „ვენა-
ხი“ ლექსემის მეორე ნაწილი ნასესხებია **ამშანდგ❖რ** „ტალავე-
რი“, **აჭარგუ❖ჟ** „ვენახი“, **ა❖ჟკიაწა** „ვენახი“ და **აქია❖წა ||
აქია❖წარა** „მაღლარი ვენახის“ ახსნა აფხაზურის საშუალებით
ხერხდება, მაგრამ, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ეს სახელწოდებები
აღწერილობითადაა მიღებული.

ვაზის გაშენების ადგილის აღსანიშნავად აფხაზურს დამოუ-

კიდებული ლექსემა არ გააჩნია.

მევენახეობის ტერმინთა უმეტესობა (ყურძნის ჯიშების ჩათვლით) აფხაზურში ქართულიდან, ან ქართულიდან მეგრულის გზითაა შესული.

§2. ვენახის სამუშაოების ამსახველი ლექსიკა

ა❖ჟილა აკრგ || აშაპგ❖ ა❖კრა „მოსაშენებლის, სანაშენოს გაჩენა“

≈ სიტყვასიტყვით: „თესლის დაჭერა“, ა❖ჟილა „თესლი“, ა❖კრა „დაჭერა“. პარალელურ ვარიანტში „ფენის დაჭერა“. აშაპგ❖ „ფენი“ (ამ შემთხვევაში ვაზისა), ა❖კრა „დაჭერა“.

აძახია❖ ა❖ჟილა ა❖კრა „ვაზის გაშენება, ვაზის ჩაყრა“

≈ სიტყვასიტყვით: „ვაზის თესლის დაჭერა“. აძახია❖ „ვაზი“, ა❖ჟილა „თესლი“, ა❖კრა „დაჭერა“.

ახწივრ ღბაა❖განგ ა❖წაწარა „ვაზის გადაწიდვანა“

≈ ზედმიწევნით: „ვაზის რქის ჩამოღებით ქვეშ ამოღება“. ახწივრ || აშაყარ „ვაზის რქა“, აღბაა❖გარა „ჩამოღება“, ა❖წაწარა „ქვეშ ამოღება“.

ახწია❖რ ხწია❖ნგ ა❖წაწარა || ახწია❖რ ა❖წაწარა „ლერწის, რქის დარგვა“

≈ უფრო ზუსტად: „რქის, ლერწის გადაჭრით ქვეშ ამოღება“. ახწია❖რ „რქა“, ახწიარა „გადაჭრა“, ა❖წაწარა „ქვეშ ამოღება“.

აფა❖ში ა❖თაგარა „დაფესვიანებული გადანაწვევის რქის გადარგვა“

≈ ზედმიწევნით: „ფესვის გადანერგვა“, აფა❖ში „ფესვი“ (ნასესხებია ქართულიდან < ფესვი) (ჯანაშია, 1955, 13), ა❖თაგარა „გადარგვა, გადანერგვა“.

აძახია❖ ადღვ❖ხრა „ვაზის გასხვლა“

≈ სიტყვასიტყვით: „ვაზის ტანთ გახდა“, აძახია ❖ „ვაზი“, ადღვ ❖ ხრა „ტანთ გახდა“.

§3. ვაზის ვეგეტაციის პერიოდების ამსახველი ლექსიკა

აძახია ❖ ა ❖ შითრა „ვაზის ყვავილობა“

აბღვ ❖ ა ❖ ხტრა „გვირგვინის გახსნა“

≈ ზედმიწევნით: „ფოთლის გაშლა“. აბღვ ❖ „ფოთოლი“, ა ❖ ხტრა „თავის მოხდა“.

აბბაკა ❖ ფსარა „მტერის ცვენა“

≈ ა ❖ ბბ || ასა ❖ ბა || ა ❖ ბაბ „მტერი“, აკა ❖ ფსარა „ცვენა, ჩამოცვენა“.

აშიგ ❖ თ აჩგ ❖ ლგრგარა || აშიგ ❖ თ აჩრგ ❖ სქარა || აშიგ ❖ თ აჩგრგ ❖ ცქარა „ყვავილის გამოტანა“

≈ ზედმიწევნით: „ყვავილის მიერ თავის გამოტანა“; აშიგ ❖ თ „ყვავილი“, აჩგ ❖ „თავი“, სათავისო ქცევის (უკუქცევითობის) აფიქსი“, ალგ ❖ რგარა „გამოტანილება“, ალგ ❖ გარა „გამოტანა“, რ- კაუზატივის აფიქსი. აჩრგ ❖ სქარა || აჩგრგ ❖ ცქარა „თავის გამოსუფთავება“. აჩგ ❖ „თავი“, სათავისო ქცევის (უკუქცევითობის) აფიქსი“, არგ ❖ ცქა || (ა)რგ ❖ სქა „სუფთა“, არგ ❖ ცქარა „გაწმენდა“. უფრო ზუსტად: „ყვავილის მიერ თავის გამოსუფთავება“.

აჟ ❖ ადგ ❖ რლარა „ყურძნის შეთვალემა“

აჟღვ ❖ რლა „თვალში შესული, შეთვალებული ყურძენი“

≈ ადგ ❖ რლა „ითქმის ყურძენზე: თვალში შესვლა“.

აჟღა ❖ რლარა „ყურძნის შეფერადება, შეთვალემა“

აჟღმჟია ❖ ხარა „მტევნად ქცევა / მტევნად გახდომა“

≈ სიტყვასიტყვით: „მტევნად გახდომა“, აჟღმჟია ❖ „მტევანი“ (ა)ხარა გარდაქცევითობის სუფიქსი.

ა ❖ რტრა || აშია ❖ ტირა „ზოგიერთი ხილის, აგრეთვე ყურძნის სრული დამწიფება“, ა ❖ რტრა „შემოსვლა“

≈ აშიატირა, ლექსემის პირველი ნაწილი აშიაღ, აშიეღთრა „აყვავება“, აშიეღთ „ყვავილი“, სიტყვების ფუძის ნაშთია, აღტირა < აღტიარა „დაჯდომა“ მასდარული ფუძე. ზედმიწევნით: „ხილის დაჯდომა“.

აშიაღტირა < აეღაღტირა „ყურძნის სრული დამწიფება“

≈ აში < აღჟ „ყურძენი“, აღტირა < აღტიარა „დაჯდომა“ მასდარული ფუძე. უფრო ზუსტად: „ყურძნის დაჯდომა“.

აკიეღზ „მკვანე ყურძენი, ისვრიმი“

≈ ლექსემა ქართულიდან ნასესხები ჩანს აკიეღზ < მკვანე || მკუხე, სადაც კ-ს ლაბიალიზაცია ქართულის კვ კომპლექსით არის გამოწვეული, ხოლო ზ-ს პალატალიზაცია ქართულის ი ხმოვანს უნდა გამოეწვია: შდრ.: კვაწარახი / კოხი / კოხა...

აჟაღლარა „მსხმოიარობა“

≈ სადაც აჟაღ „ახალი“ ზედსართავი სახელია, -ლარა || ალაღ-ლარა „შიგ შესვლა, გარევა“ მასდარის ნაშთი.

აკიაღმფა „მკვანე“

≈ ეს სიტყვაც ქართულიდან ჩანს აფხაზურში შესული: აკიაღმფა < ქართ. კუმპალი / კუფხალი, სადაც კ-ს ლაბიალიზაცია ქართულის კუ კომპლექსით უნდა იყოს გამოწვეული, ხოლო პ მკვეთრი ბგერა ფ ყრუ ფშვინვიერს შეუტყვლია.

ახტიეღ „ნაცარა“, სნეულება ყურძნისა.

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ახიაღ „ნაცარია“, -ტიეღ სუფიქსი ზედსართავის ფუნქციის დანიშნულებითი -ტიეღ აფიქსია (ჯანაშია, 1955, 18).

ვენახის სამუშაოებთან დაკავშირებული, კომპოზიციის შედეგად მიღებული ტერმინები, აფხაზურში შემდეგ სურათს იძლევა:

§4. ორკომპონენტური მსაზღვრელ-საზღვრული

სტრუქტურული მოდელი არსებითი სახელი + მასდარი
აჭილა აჭკრა „მოსაშენებლის გაჩენა“, აჭილა „თესლი“,
აჭკრა „დაჭერა“.

აშაპე აჭკრა „მოსაშენებლის გაჩენა“, აშაპე „ფეხი“,
აჭკრა „დაჭერა“.

აფაში აქთაგარა „დაფესვიანებული გადანაწევნის რქის
გადარგვა“, აფაში „ფესვი“, აქთაგარა „გადარგვა, გადანერ-
გვა“.

აძახია ადღვრხრა „ვაზის გასხვლა“, აძახია „ვაზი“,
ადღვრხრა „ტანთ გახდა“.

აძახია აშითრა „ვაზის ყვავილობა“, აძახია „ვაზი“,
აშითრა „ყვავილობა“.

აბღვი ახტრა „გვირგვინის გახსნა“, აბღვი „ფოთოლი“,
ახტრა „თავის მოხდა“.

აბბაკაფსარა „მტერის ცვენა“, აბბ || ასაბა || აბბაბ
„მტერი“, აკაფსარა „ცვენა, ჩამოცვენა“.

აშიგთ ახეღღვრგარა „ყვავილის გამოტანა“, აშიგთ
„ყვავილი“, ახეღღვრგარა „თავის გამოტანა“.

აშიგთ ახრგვსქარა || აშიგთ ახრგვცქარა „ყვავი-
ლის გამოტანა“, აშიგთ „ყვავილი“, ახრგვსქარა ||
ახრგვცქარა „თავის გამოსუფთავება“.

აჭყ აღვრლარა „ყურძნის შეთვალება“, აჭყ „ყურძენი“,
აღვრლა „ითქმის ყურძენზე: თვალში შესვლა“.

აფღვრლა „თვალში შესული, შეთვალებული ყურძენი“,
აჭყ „ყურძენი“, აღვრლა „თვალში შესვლა, შეთვალება“.

აჟაღვრლარა „ყურძნის შეფერადება, შეთვალება“, აჭყ
„ყურძენი“ აღვრლა „თვალში შესვლა“.

აშლატირა < აჟაღვტირა „ყურძნის სრული დამწიფება“,
აშ < აჭყ „ყურძენი“, ატირა < ატიარა „დაჯდომა“.

აქიააღწა „ვენახი“, აუღწა „ყურძენი“, აქიააღწა < აქიააღწა / აქიააღწა, აქიააღწა „ზედ დადება“.

აღნიშნულ ტერმინთაგან აბაღწააფსარა „მტვრის ცვენა“, აუღწაღწა „შეთვალეზული ყურძენი“, აუღწაღწაა „ყურძენის შეფერადება“, აშღწაღწა „ყურძენის სრული დამწიფება“, აქიააღწა „ვენახი“ — უკვე ჩამოყალიბებული **ერთცნებიანი** კომპოზიციებია, რომლებიც ერთ დამოუკიდებელ სიტყვად აღიქმება. დანარჩენები კი ამჟღავნებენ კომპოზიტად ქცევის ტენდენციას. მაგ.: აუღწაღწა აუღწაღწაა „ყურძენის შეთვალეზება“ გვხვდება უკვე კომპოზიტად ქცეულიც: აუღწაღწა „შეთვალეზული ყურძენი“.

სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი

აუღწაღწა „ვენახი“, აუღწა „ყურძენი“, აბაღწა „ბალი“.

აჭაარღწა „ახალი ვენახი“, აჭააღწა „სიახლე“, აუღწა „ყურძენი“.

§5. სამკომპონენტიანი მსაზღვრელ-საზღვრული

სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + მასდარი

აძახიააღწა აუღწილა აუკრა „ვაზის გაშენება“, აძახიააღწა „ვაზი“, აუღწილა „თესლი“, აუკრა „დაჭერა“.

სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + გარდაქცევითობის -ნგ სუფიქსით ნაწარმოები აბსოლუტივი + მასდარი

ახწიღწა ლბააღწანგ აუწაწარა „ვაზის გადაწიდგნა“, ახწიღწა || აშააუწაღწა „ვაზის რქა“, ალბააღწაგარა „ჩამოღება“ > ლბააღწაგანგ „ჩამოღებით“, აუწაწარა „ქვეშ ამოღება“.

ახწიააღწა ხწიააღწგ აუწაწარა || ახწიააღწა აუწაწარა „ლერწის რქის დარგვა“, ახწიააღწა „რქა“, ახწიააღწა „გადაჭრა“ > ხწიააღწა „გადაჭრით“, აუწაწარა „ქვეშ ამოღება“.

წ6. განხილულ ლექსიკაში დადასტურებული მორფემები

გამოიყენება: ა) მასდარული ფუძე:
ლოკალური პრევერბი **ქიგ** „ზედ, ზევიდან“
აქიაწა „მაღლარი ვენახი“

≈ მიღებულია ა❖ქიწარა „ზედ დადება“ მასდარული ფუძის გამოყენებით.

აჭალარა „მსხმოიარობა“

≈ აჭა❖ „ახალი“, ლარა < ა❖ლალარა „შიგ შესვლა, გარე-ვა“ მასდარული ფუძისაგან.

ბ) სახელური სიტყვათმწარმოებელი:

-**ტიგ** დანიშნულების სუფიქსი

ახიტღე❖ „ნაცარა, ყურძნის სნეულება“

≈ ახია❖ „ნაცარი“, -ტიგ❖ დანიშნულების სუფიქსი

-**ხარა** გარდაქცევითობის სუფიქსი

აჟემჟია❖ხარა „მტევნად ქცევა / გახდომა“

≈ აჟემჟია❖ „მტევანი“, -ხარა გარდაქცევითობის სუფიქსი.

გ) ზმნური სიტყვათმწარმოებელი აფიქსები:

-**რ** კაუზატივის პრეფიქსი,

-**ჩ** სათავისო ქცევის (უკუქცევითობის) პრეფიქსი

აშიგ❖თ აჩე❖მღვრგარა „ყვავილის მიერ თავის გამოტანა“

აშიგ❖თ აჩრგ❖სქარა || **აშიგ❖თ აჩვრგ❖ცქარა** „ყვავილის მიერ თავის გამოსუფთავება“.

-**ა** საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი

ა₁თა❖გარა „გადარგვა“

ა₂ლგ❖ხარა „გასხვლა“

სულ გავანალიზეთ — 28 ლექსიკური ერთეული.

ჩვენ მიერ განხილული ლექსიკიდან ნასესხებია — 3 ლექსე-
მა: აბა❖ჰია, აკივ❖ნ, აკია❖მფა... დანარჩენის ახსნა აფხაზუ-
რის საშუალებით ხერხდება. ვენახის სამუშაოთა და ვაზის ვეგე-
ტაციის პერიოდების აღმნიშვნელი ლექსიკა ძირითადად აღწე-
რილობითადაა მიღებული; წარმოადგენს კომპოზიტს: მსაზ-
ღვრელ-საზღვრული: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი
არის — 2. არსებითი სახელი + მასდარი — 14; სამკომპონენტი-
ანი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + მასდარი — 1; არ-
სებითი სახელი + აბსოლუტივი + მასდარი — 2, ოდენ მასდარუ-
ლი ფუძე — 2.

გამოიყენება სახელური და ზმნური სიტყვათმწარმოებელი
მორფემები: დანიშნულების -ტივ, გარდაქცევითობის -ხარა სუ-
ფიქსი, სათავისო ქცევის (უკუქცევითობის) -ჩა, კაუზატივის მა-
წარმოებელი რ-, საურთიერთო მიმართების ა□ პრეფიქსი.

4. მეღვინეობის ლექსიკა

ავგ❖

≈ აფხაზურად ღვინის სახელწოდებაა. ზოგადად, **ღვინო** ლექსე-
მის შესახებ დიდძალი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს
ჩვენში თუ საზღვარგარეთ. მეცნიერები დღემდე ვერ შეთანხმე-
ბულან იმის თაობაზე, კავკასიიდან გავიდა მთელს მსოფლიოში
ეს ტერმინი, თუ პირიქით, ევროპიდან შემოვიდა კავკასიაში.

გ. მელიქიშვილი თვლის, რომ ღვინო სიტყვა თუკი ნასესხე-
ბია ქართულში, რთულია მისი სესხების გზებისა და პირობების
განსაზღვრა. მკვლევარს უეჭველად მიაჩნია, რომ ამავე ძირის
სიტყვაა ქართული ვენახი (მეგრ.-ჭან. ბინეხი) მისი კავშირი ღვი-
ნის აღმნიშვნელ ინდოევროპულ სიტყვებთან — აგრეთვე აშკა-
რაა (მელიქიშვილი, 1965, 14,15).

ვენახი ივ. ჭავჭავაძის მიხედვით, ძველ ქართულში ვაზის
ერთი ძირის აღმნიშვნელი ტერმინი იყო (ჭავჭავაძის მიხედვით, 1935,

290). არნ. ჩიქობავას სიტყვა ვენაჯი რთულ ფუძედ მიაჩნია და მეორე ფუძე (-აჯ) შეთვისებულად სხვა ენათაგან. ამ აზრს იმიტომ ავითარებს მკვლევარი, რომ ვენაჯს დეტერმინანტი სუფიქსი არ აქვს, მაგრამ მეორე მხრივ, „ძნელი იქნებოდა ვინმეს ემტიცივებინა, რასაც ფუძის დეტერმინანტი არა აქვს, ყველაფერი ნა-სესხებიაო“ (ჩიქობავა, 1942, 124)

მარის აზრით, აფხ. აჯვ ❖ - ო [< * ywi] ღვინო, ძვ. ქართ. ღვინო $\check{g}wh-o-y$, ახ. ქართ. ღვინო $\check{g}vin-o$, ჰან. ღვინი $\check{g}win-i$ დიალ. ღვინი $\check{g}in-i$ დეზასპირაციით $\check{g} > g$. სომხური $gini/e...$ (დეზასპირაცია სვანურისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, სვანურში ღვინალ $\check{g}wn-al$ სუფთა ქართველური ფორმა დასტურდება, როგორც ჩანს, სვანურმა ეს სიტყვა რომელიც ქართველური დიალექტიდან ისესხა. თავის მხრივ, ძველ ქართულში შემონახა ძირის თავკიდური თანხმოვნის დასუსტებით მიღებული სახესხვაობა: ვენახი $vena-i$ (< * $\check{y}wen-a-i$) „ყურძენი, ვაზი, ვენახი“, იგივე სიტყვაა, რაც wen (< * $\check{y}wen$) „ღვინო“ (მარი, 1912, 14).

სხვა ადგილას მარი წერს: „სიტყვა ღვინო მთელი ევროპისა და წინა აზიის ხალხებს იაფეტური ენებიდან მიუთვისებიათ“ (მარი, 1933, 1972).

გამყრელიძე-ივანოვი ვალდე, გეორგიევ, მერლინგერზე დაყრდნობით, ავითარებენ მოსაზრებას, რომ ვენახი, ღვინო სიტყვებში შესაძლოა გამოიყენებოდეს საერთოინდოევროპული * $uei-ui$ (ჟეჟ-ჟეჟ-) ძირი, რომელიც შემოხვევას გამოხატავს. აღნიშნული ძირის გამოყენება ასევე მოსალოდნელია სხვა ხვიარა მცენარეთა სახელწოდებებშიც, მისი (აღნიშნული ძირის) სემანტიკის გათვალისწინებით.

მიუხედავად მევენახეობა-მეღვინეობის კულტურის მაღალი დონისა ძველ კავკასიაში, ამ ცნებათა გამოხატველი ძირეული ქართველური სიტყვები, რომლებიც მეღვინეობაში გამოიყენებო-

და, განდევნილი აღმოჩნდა სხვა ენათაგან ნასესხები იმავე მნიშვნელობის მქონე ტერმინებით, რომლებიც შესაბამის ადგილობრივ სიტყვებს ჩაენაცვლა. *γwino* „ღვინო“ და **wenaq* „ვენახი“ ტერმინთა გვერდით ასეთ უცხოენოვან ახალწარმოებებად გვევლინება ქართ. *q'urzen* „ყურძენი“ (შდრ. ურარტ. *Gisuldini* „ვენახი“ და ასევე, შეიძლება ქართ. *vaz* „ვაზი“ (შდრ. სომხ. *vaz* „ვაზი“ არანათელი ეტიმოლოგიისა, ასევე ირანული **raz*, სპარს. *raz* (გამყრელიძე, ივანოვი, 1984, 649-650-651).

კლიმოვი თვლის, რომ ქართ. *γwino* „ღვინო“, მეგრ. *γwin* „ღვინ“, ჭან. *γ(w)in*, ლ(ვ)ინ ძირი ინდოევროპული **uoin* ძირიდან ნასესხობის მიუხედავად, ქართულ-ზანური ერთობის პერიოდს განეკუთვნება და შედის ინდოევროპეიზმების წრეში. აქ აისახება მიწათმოქმედების გვიანი ეტაპი. სვან *γwinel* ქართულიდან არის ნასესხები. საინტერესოა თავკიდური *γ* (ლ) ქართველურ ენებში. ზანური ძირი გამარტივებულია (კლიმოვი, 1964, 203-204).

სათანადო მსჯელობის საფუძველზე გ. წერეთელი ასკვნის, რომ „ღვინო ქართულიდან არის გავრცელებული მთელ მსოფლიოში“ (წერეთელი, 1947, 15-52).

„საერთოკავკასიური ენობრივი ერთიანობის დონეზე ყურძნის აღმნიშვნელი ლექსემის პოვნიერება უდავოდ იმაზე მიუთითებს, რომ პროტოკავკასიელები პირველნი იყვნენ კაცობრიობის ისტორიაში, ვინც ყურძნის კულტურა მოაშინაურა, რაზეც მევენახეობასთან (მელვინეობასთან) დაკავშირებული სხვა ტერმინებიც მიუთითებენ. (შდრ. აფხ. ა-ჟგ(ნ) ს.-ქართ. ჟინ-(აჯ): ს.-ნახ. ვენ „ღვინო“ (ჩუხუა, 2003, 360).

აღნიშნული ტერმინის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, აშკარაა, რომ სიტყვა ღვინო იბერიულ-კავკასიური ენების ერთობის დროინდელი ისეთი ძველთაძველი კუთვნილებაა, რომ ამ ენათა შორის ლექსემის ურთიერთნასესხობაზე მსჯელობა ფრიად გაძნელებულია.

მეღვინეობის ტერმინოლოგია აფხაზურში ლექსემათა და შე-
სიტყვებათა სიუხვით გამოირჩევა. სხვა საკითხია: რომელი ტერ-
მინია საკუთრივ აფხაზური წარმოშობისა, რომელი ნასესხები.

§1. ნასესხები სიტყვები

აჰგ ❖ აჰა ❖ სთა „მეღვინე, ღვინის ოსტატი“

≈ აჰა ❖ სთა ნასესხებია ქართულიდან: ოსტატი > ავასთა, სადაც
ო ბგერა (ა)ჰა კომპლექსს შეუცვლია, ხოლო ქართულის მკვეთ-
რი, კბილისმიერი ტ ბგერა აფხაზურის ყრუ, ფშვინვიერი კბილ-
ბაგისმიერ თ ბგერას. ს ბგერა ს-დვე გადადის აფხაზურში, უმე-
ტეს შემთხვევაში. სიტყვის ბოლო მარცვალი მოკვეცილია.

თავად ქართულს აღნიშნული სიტყვა სპარსულ/არაბული-
დან უსესხებია სპარს.: ოსთად. გამოდის, რომ სპარსული თ
ფშვინვიერი ბგერა, ქართულმა გაამკვეთრა, რის შედეგადაც მი-
ვიღეთ ტ კბილბაგისმიერი ბგერა, ხოლო აფხაზურმა კი იგივე
ბგერა კვლავ გააფშვინვიერა; ეს დაშვება მაშინ იქნება მართებუ-
ლი, თუ აფხაზურში პირდაპირ გამსესხებელი ენიდან არ არის
მოხვედრილი ლექსემა — ოსთად.

აჰანჯგ ❖ ხი || აჰანჯგხია ❖ (ბზიფ.) „ჩურჩხელა, ჯანჯუხა“

≈ ასევე ქართულიდან ჩანს ნასესხები. თავის მხრივ, ქართულში
რომელი ენიდან მოხვდა, ჯერჯერობით ჩვენთვის უცნობია.

აქლამგ ❖ შ „ფელამუში, თათარა“

≈ ნასესხებია ასევე ქართულიდან მეგრულის გზით; ფ ყრუ,
ფშვინვიერი ბაგისმიერი თანხმოვანი აფხაზურში ქ უკანაენისმი-
ერი, ყრუ, ფშვინვიერ თანხმოვანს შეუცვლია. ეს ტერმინი შესაძ-
ლოა თურქული წარმოშობისა იყოს. შდრ.: თურქ. bulamaç (-çi)
„ფქვილის ფაფა“.

აჟა ❖ დკა / აჟა ❖ ტკა „არაყი“

≈ ნასესხებია რუსულიდან < водка. ერთ შემთხვევაში დ მჟღერი,

კბილბაგისმიერი ბგერა ტ მკვეთრ კბილბაგისმიერს შეუცვლია.

არო❖მა / არო❖უმა „რომი“

≈ ნასესხებია ინდო-ევროპული ენებიდან, სავარაუდოდ, რუსულის გზით. თვითონ ლექსემა — რომი წარმოშობით ინგლისურია rum < rumbullion „სპირტიანი სასმელის სახეობა, შაქრიანი არაყი“.

არახე❖ „არყის ძველებური სახელი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან. შდრ.: სვან. რახი, თავისთავად ნასესხები თურქულიდან: არაყი > რახი...

ამაჭა❖რ „მაჭარი“

≈ ბგერათცვლილების გარეშეა ქართულიდან აფხაზურში შესული.

აკანია❖კ „კონიაკი“

≈ ნასესხებია რუსულიდან. სახელწოდება ფრანგულია, მომდინარეობს ქალაქის სახელწოდებიდან cognac.

ასპი❖რტ „სპირტი“

≈ ნასესხებია რუსულიდან. შდრ.: რუს. спирт, ინგ. spirit. წარმოშობით ეს სიტყვა ლათინურია: spiritus „სუნთქვა, სული“.

აბაქმა❖ზ || აბაქმგ❖ზ „ბაქმაზი“

≈ ნასესხებია თურქულიდან (შდრ.: თურქ. bākmāz, pākmāz „სქლად მოხარული ყურძნის წვენი“. შდრ.: აგრეთვე ბადაგი).

ახმგრცგ❖ც „ახმირიციცი, ახლად გამოწურული ყურძნის წვენი, რომელზედაც დააწველიდნენ თხის რძეს“ (ჯანაშია, 1955, 175).

§2. მეღვინეობის ტერმინები

მეღვინეობის ტერმინები შედგება შესიტყვევებისაგან, ავ❖ათა❖კრა „ღვინის გადაღება“, ავ❖აქიტია❖რა „ღვინის დადგომა“, ავ❖ა❖შრა „ღვინის დუღილი“, სადაც შემდეგი სახის

კონსტრუქციაა წარმოდგენილი: არსებითი სახელი (უმეტეს შემთხვევაში „ღვინო“ ლექსემა) + მასდარული ძირი. ტერმინები საზღვრულ მსაზღვრელს წარმოადგენს და ჯერჯერობით შესიტყვებებად უფრო აღიქმება, თუმცა ამჟღავნებს კომპოზიტად ქცევის ტენდენციას.

აჯწიგ ❖ „დადუღებული, დამდგარი ღვინო“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, ა❖წირა „დაწნილება, დამჟავება“, მასდარი.

აჯგ ❖ **წწა** ❖ (ბზიფ.) „შეჭანგებული ღვინო“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, შდრ. ქართ.: ჭანგი, წანგი. აწწრა „რისამე ქვეშიდან, ქვემოდან გამოსვლა“ მასდარი.

აჯგ ❖ **ახართია** ❖ **არა** „ღვინის დამატება“ (ჭურჭელში)

≈ სიტყვასიტყვით: „თავზე დაჯდომა“, აჯგ ❖ „ღვინო“, ახგ ❖ „თავი“, ატიარა ❖ „დაჯდომა“ რ- კაუზატივის აფიქსი.

აჯგ ❖ **აწიგ** ❖ **წირა** „ღვინის დამმარება, დაჭმახება“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, აწიგ ❖ წირა „დამჟავება, დამმარება“ მასდარი.

აჯგ ❖ **ა❖წირა** „ღვინის დადუღება“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, ა❖წირა „დაწნილება, დამჟავება“ მასდარი.

აჯგ ❖ **ა❖წხრა** „(საწნახლიდან) ღვინის გამოშვება“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, ა❖წხრა „ქვეშიდან გამოღება“, მასდარი.

აჯგ ❖ **ა❖შარა** „ღვინის დუღილი“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, ა❖შარა „დუღილი“ მასდარი.

აჯგ ❖ **აღწგ** ❖ **რყ** ❖ **არა** „ტკბილის ფენში გამოღება, გამოჭყლეთა“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, არყ გცრა „ჭყლეთა, გაჭყლეთა“ მასდარი. ა□ საურთიერთო კატეგორიის აფიქსი.

აჯგ ❖ **ა□წა** ❖ **რფხ** ❖ **არა** „ტკბილის ჭაჭაზე დაყენება“

≈ აჯგ ❖ „ღვინო“, ა□წა ❖ რფხ არა „სასმლის, ჩაის დაყენება“, მასდარი.

აჯგ ❖ **აჩგ** ❖ **ღღგრგარა** „ღვინის დაწმენდა“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, ალღ ❖ რგარა „გამოტანა“. ზედმიწევნით: ღვინის მიერ თავის გამოტანა“. ჩიგ — ქცევის, უკუქცევითობის აფიქსი.

ავღ ❖ აქ❖ქიტარა „ღვინის დადგომა“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, ქი- „ზედ“ მყოფობის ლოკალური პრევერბი (ფუძე-წინდებული), ატიარა ❖ „ჯდომა“ მასდარი. სიტყვა-სიტყვით: „ღვინის ზედ დაჯდომა“. აქსატურთიერთო მიმართების პრეფიქსი.

ავღ ❖ აქ❖თაკრა „ღვინის გადაღება“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, აქ❖თაკრა „სითხის ერთი ჭურჭლიდან მეორეში გადასხმა. აქსატურთიერთო მიმართების აფიქსი.

ავღ ❖ ათა❖თიარა „ღვინის დაყენება“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, ათა❖თიარა „ჩასხმა, დაყენება“ მასდარი.

აჟა❖ღ ატიარა❖ / აჟაღა❖ტიარა „ჭაჭის, ღურღოს დაჯდომა“

≈ აჟა❖ღ „ჭაჭა“, ატიარა❖ „დაჯდომა“ მასდარი.

აძა❖ღ ავირჯარა / აჟა❖ღ ავირჯარა „ჭაჭის გახმობა“

≈ აძა❖ღ „ჭაჭა“, აჯა❖რა „ხმობა“ მასდარი. რ- კაუზატივის მაწარმოებელი აფიქსი.

აჯა❖ღ აქ❖აფარა „ჭაჭის დაღუღება“

≈ აჯა❖ღ „ჭაჭა“, აფა❖რა „ჭამა“ მასდარი, აქ❖ა — საურთიერთო-საორმხრივო კატეგორიის მაწარმოებელი პრეფიქსი, სიტყვა-სიტყვით: „ჭაჭის მიერ ურთიერთდაჭმა“.

აჯიხ ავიწხრა (ბზიფ.) თხლეს გამოღება.

≈ აჯიხ „თხლე“, ავიწხრა „ქვეშიდან გამოღება“, მასდარი.

აჯიხ ატიარა❖ / აჯიხ აწა❖ტიალარა (ბზიფ.) „თხლეს დაღუღება“

≈ აჯიხ „თხლე“, ატიარა❖ „დაჯდომა“, აწა „ქვეშ“ ფუძე-წინდებული. სიტყვასიტყვით: „თხლეს დაჯდომა“, მასდარი.

ა❖ხ აწგ❖სრა „თხლეს გადაბრუნება“

≈ ა❖ხ „თხლე“, აწგ❖სრა „რყევა, შერყევა“, მასდარი.

აჟა❖ ა❖დკვლარა (ბზიფ.) სასაუბრო: „ახლის აღება“, „მოსავლის აღება“.

≈ ა❖დკვლარა „მიღება, ჩაბარება“ მასდარი.

აჟატკა❖რშორა „არყის გამოხდა“

≈ აჟტკა❖ „არაყი“, ა❖შორა „მოდულება“ მასდარი, რ- კაუზატივის პრეფიქსი.

ატგ❖ჰშია ათა❖ბალრა „გოგირდის ხრჩოლება“

≈ ატგ❖ჰშია „გოგირდი“, აბგ❖ლრა „წვა, დაწვა“ მასდარი.

აჟთა❖არა „რთველი, ყურძნის კრეფა“

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, ათა❖არა „ხილის შეგროვება“, მასდარი.

ა❖ჟ ახია❖რა „ყურძნის დაწურვა“

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, ახია❖რა „წურვა, დაწურვა, წნეხა“, მასდარი.

აჟაღახგ❖ლარა „ჭაჭის ამოტივტივება დუღილის დროს“

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, ახგ❖ლარა „აცურება, ატივტივება“, მასდარი.

აჟ❖აღ ატიარა❖ „მელვინობაში დურდოს დუღილის დროს ამოტივტივებული ჭაჭის, ე.წ. „ქუდის“ ჩაძირვა ტკბილში.

≈ სიტყვასიტყვით: „ჭაჭის დაჯდომა“, აჟა❖ღ „დურდო“, ატიარა❖ „ჯდომა“ მასდარი.

ა❖ჟ ადღგ❖წრა „წვენის გამოსვლა დაჰყლეტილი ყურძნიდან“

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, ადღწრა „გამოსვლა“, მასდარი, ა□ საურთიერთო კატეგორიის მაწარმოებელი პრეფიქსი.

ა❖ჟ ა□ხა❖ტარა „ყურძნის დუღილი“

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, ატა❖რა „ჭამა“, მასდარი, ა□ხა- საურთიერთო-საორმხრივო კატეგორიის პრეფიქსი. ზედმიწევნით: „ყურძნის მიერ ურთიერთდაჰმა“,

აჰგ❖ ახია❖შრა „ღვინის ამღვრევა“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, ახია ❖ „მღვრიე, ამღვრეული“ ზედსართავი სახელისაგან ნაწარმოები მასდარი.

ავღ ❖ აბუი ❖ ხარა „ღვინის დამმარება, ძმრად ქცევა“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, -ხარა გარდაქცევითობის მწარმოებელი სუფიქსი. აბუი „ძმარი“.

§3. ორი არსებითი სახელისაგან შემდგარი კონსტრუქცია

ავღ ❖ ფშქა ❖ „ახალი (ერთ წლამდე) ღვინო“

≈ აფშქა ❖ || ასაბი „ბავშვი, ბალდი, ყმაწვილი“, არსებითი სახელი. სიტყვასიტყვით: „ღვინო + ბალდი“, არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

ავღ ❖ მი „მაგარი ღვინო“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, ამი „ძალა/ღონე“, არსებითი სახელი. ზედმიწევნით: „ღვინო + ძალა“, არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

ავღ ❖ უ „ტკბილი“, „ყურძნის წვენი“

≈ ავღ ❖ „ღვინო“, (ა ❖) უ „ყურძენი“, სიტყვასიტყვით: „ღვინო + ყურძენი“, არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

ა ❖ ხ აძკვ ❖ „თხლეს სუნი“

≈ ა ❖ ხ „თხლე“, აძკვ ❖ „სუნი“, სიტყვასიტყვით: „თხლე + სუნი“ არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

აქლამგ შრკა ❖ „ფელამუშის ტყლაპი, ტკბილისკვერი“

≈ აქლამგ ❖ „ფელამუში“, ა ❖ რკა „ჩირი“, არსებითი სახელი. დაზუსტებით: „ფელამუში + ჩირი“, არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.

აფგრძე ❖ / აფძრე ❖ „ყურძნის ბურახი“, „ყურძნის წყალი“, (გურ.), წყალ-მაჭარა (იმერ.).

≈ ა❖ჟ „ყურძენი“, აძგ❖ „წყალი“ არსებითი სახელი, -რ III პირის მრავლობითობის 'კუთვნილების' პრეფიქსი. ზედმიწევნით „ყურძენი 'მათი' წყალი“.

§4. მეღვინეობის ტერმინებში გამოიყენება ზედსართავი სახელები

ღვინის სხვადასხვა კონსისტენციის, ფერისა და გემოს აღსანიშნავად გამოიყენება ზედსართავი სახელები. შესიტყვების კონსტრუქცია ასეთია:

არსებითი სახელი (ღვინო) + ზედსართავი სახელი:

აჰგ❖ ჭა❖ნა „ჭყაპარტა, მჟავე ღვინო“.

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, ჭა❖ნა „მჟავე“ ზედსართავი სახელი. შდრ. ქართ.: მჭახე წმახე.

აჰგ❖ წა❖ია (ბზიფ.) „მწკლარტე ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, აწა❖ია „მწუთხე, მარილიანი, მლაშე“. ზედსართავი სახელი.

აჰგ❖ ჯბა❖რა „მაგარი ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, აჯბა❖რა „მაგარი“, ზედსართავი სახელი.

აჰგწა❖ლა „თხელი ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, აწა❖ლა „თხელი, სიფრიფანა“, ზედსართავი სახელი.

აჰგ❖ შაკია❖კია „თეთრი ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, ა❖შაკიაკია „თეთრი“, ზედსართავი სახელი.

აჰგ❖ ყა❖ფშ „წითელი / შავი ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, აყა❖ფშ „წითელი“, ზედსართავი სახელი.

აჰგ❖ ყიბა❖ „სქელი ღვინო“

≈ აჰგ❖ „ღვინო“, ა❖ყიბა „სქელი“, ზედსართავი სახელი.

აჰგ❖ მიგ❖და „ჭყაპი ღვინო, სუსტი ღვინო, შალამურა“

≈ ა❖მი „ძალა“, მიგ❖-და „უძლური“, -და უარყოფითობის სუ-

ფიქსი, არსებითი სახელისაგან ნაწარმოები ზედსართავი სახელი.

მჩედა — მიმართებითი ზედსართავი სახელია. საერთოდ აფხაზურში მიმართებითი ზედსართავი წინ უძღვის საზღვრულს. პოსტპოზიციურ წყობაში კი იშვიათია.

ავგ ❖ ზლა ❖ „ტკბილი ღვინო“

≈ ავგ ❖ „ღვინო“, აზლა ❖ „მეტისმეტად ტკბილი“, ზედსართავი სახელი.

§5. მეღვინეობის ტერმინში გამოიყენება ზმნიზედა

ავგმწგრფზ ა „ჭაჭაზე დაყენებული ღვინო“

≈ ავგ „ღვინო“, აწგფზ „შარშან“, ზმნიზედა. რ- შესაძლოა კაუ-ზატივის იყოს; უფრო ზუსტად: „გაშარშანდღებინებულ“.

მეღვინეობის ტერმინოლოგია თითქმის მთლიანად ემორჩილება აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელ წყობას: საზღვრული + მსაზღვრელი.

3 შემთხვევაა, როდესაც **მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს:**

ანგრზგ ❖ ნვგ / აჟაღ არკა ❖ გვგ „წნეხის ღვინო“

≈ სადაც ანგრზგ ❖ ნ / მეგრ. ხარხინი აჟაღ არკა ❖ გა „ყურძნის საწნეხია“, ავგ ❖ „ღვინო“.

§6. კონსტრუქციაში გამოიყენება რიცხვითი სახელი:

ვგნტიგრშეგ ❖ რა აჟა ❖ ტკა „ორნახალი არაყი“

≈ ვ < ვბა ❖ „ორი“ რიცხვითი სახელის შეკვეცილი ფუძე, — ტიგ დანიშნულების გამომხატველი აფიქსი, ა ❖ შრა „დღუღება“ მასდარული ფუძე, -რ კაუზატივის პრეფიქსი აჟა ❖ ტკა „არაყი“; სიტყვასიტყვით: „ორ (ჯერ) მოღუღებული არაყი“.

ზნგკგრშეგ ❖ რა აჟა ❖ ტკა „ერთნახალი არაყი, რახი, ჟიპი-

ტაური“.

≈ ზნგ ❖ „ერთხელ“, კ — განუსაზღვრელობის აფიქსი. ა❖ შორა „დუღება“ მასდარი, -რ კაუზატივის აფიქსი. ატა❖ ტკა „არაყი“. უფრო ზუსტად: „ერთხელ მოდუღებული არაყი“.

მეღვინეობის ტერმინოლოგიაში აღინიშნა

§7. მიმღებური ფუძით გადმოცემული სახელწოდებები

არგ❖ ჟიტი „სასმელი“

≈ აჟირა „დალევა“, რ — კაუზატივის, -ტი დანიშნულების აფიქსები.

აძიძიძია❖ გ ძჰჰ❖ „დამპლის სუნი, ცუდად გამორეცხვის სუნი“.

≈ აძიძიძარა „რეცვა“, მ — უარყოფითობის, გა — დანიშნულების აფიქსები, აძჰჰ❖ „სუნი“.

§8. ოდენ მასდარით გადმოცემული ტერმინები

აჩანკვ❖ ლარა „ღვინის ჰარმონიულობა“

≈ პირველი ნაწილი აჩან „კოდი, კოდურა“ (მეღვინეობაში) შესაძლოა იყოს... ტერმინის მეორე ნაწილი აკვლსრა „სითხის გადენა, გასვლა“...

აწწარა (ბზიფ.) || **აწწახარა** „ამჟავება, შეჭანგება, დაჭანგება“.

აშორა „დუღილი“ (აქ ღვინისა)

§9. ოდენ არსებითი სახელის ფუძით გადმოცემული მეღვინეობის ლექსიკა

აკვ❖ „ღვინო“

ახ „თხლე / მთხლე“. შღრ. ქართ. თხლე.

აქიათაბ / აქათ „ქაფი“. შღრ.: ქართ.: ქაფი.

აბუეი „ძმარი“.

სულ განვიხილეთ მეღვინეობის 69 ტერმინი. აქედან 11 ნასესხებია, 46 საზღვრულ-მსაზღვრელი, 3 მსაზღვრელ-საზღვრული, 9 ოდენ ფუძე.

5. სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელი ლექსიკა

ვაზის, ვენახის, ყურძნის ჯიშების, მეღვინეობის აღმნიშვნელი ლექსიკის სემანტიკური ველის უფრო სრულად წარმოსადგენად, საჭიროდ გვესახება სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელი ლექსიკის განხილვა აფხაზურში.

§1. ნასესხები ლექსებები

ახ[~]გრ[~]გ[~]ღ[~]ნ „ჭაჭის გამოსაწნეხი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან ხარხინი გურ. ჭახრაკი.

აკუ[~]რ[~]ბ „რუმბი“

≈ მომდინარეობს ქართული კუბრიდან — შავი ფისი, იღებენ ხის, ტორფის ან ქვანახშირის მშრალი გამოხდით. კუბრიელი - ტიკი, ტიკჭორა, მოკუბრული. სესხებისას პრ > რბ მეტათეზისია მომხდარი (ჯანაშია, 1955, 90).

აბგ[~]კ[~]ქ „საარყე ქვაბის მილი“

≈ მიღებული ჩანს ქართული ბაკიდან. კ-ს პალატალიზაცია ქართულის ი-ს გავლენით არის გამოწვეული.

აბყიგ[~]ღ[~]ლ „ცილინდრისებური გეჯა“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან — ბუყუნი.

აბო[~]ჭ[~]კა „კასრი“

≈ ნასესხებია რუსულიდან ქართულის გზით.

ათგ❖რლი „ნიჩაბი, ხოპი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან.

ათა❖ვა „თავა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

აირგ❖ძ „დოქი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან — ორკოლი.

ანგ❖გა „საწველელი ხისა, ნიგა, ბაღია“

≈ ნასესხებია ქართულიდან — ნიგა.

აკიაჭა❖ბ „გიდლის პირი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან — კოჭობი

აკიაპე❖□ „ორშიმო, კოპე, ხირკე, ხერკე“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

აჩუა❖ნ „თუჯის ქვაბი“

≈ ლექსემის ჩუ კომპლექსი უნდა მომდინარეობდეს რუსული ზედსართავი სახელისაგან — „ЧУГУННЫЙ КОТЕЛ“.

აჩა❖ნ „კოლი, კოდურა“ (მეღვინეობაში)

≈ შდრ.: აჩანახ „თეფში“

აყიაბა❖რ „ყვიბარი, ქოცო“

≈ ნასესხებია ქართულიდან — ყვიბარი

აღიარღია❖ლ „ხის კაუჭი, ლღვილი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან — ლუარღუალი. შდრ.: ქართული — აღვარღვარებს, აღვარღვალებს, მრგვალი.

აქია❖ბ „სპილენძის დიდი ქვაბი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

აკალაჩიკიე❖რ „გასაწური კალათი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან — კალათი. თუ კომპლექსის გამარტივების შედეგად დაკარგულია თ ბგერა (ჯანაშია, 1955, 95, 96).

აკალაღით „კალათი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან — კალათი.

ავეღდრა „ვედრო“

≈ ნასესხებია რუსულიდან ქართულის გზით.

აგიაბლააღი „ჩვეულებრივ პატარა და ღრმა გობი“

≈ ნასესხებია მეგრულიდან — ბარქაშია.

§2. კომპოზიტები და მყარი შესიტყვებანი

ა) მსაზღვრელ-საზღვრული

აჯგცაღრა (აბჟ.) || **აჯგცაღრა** (ბზიფ.) „ღვინის სამუშაოების ჩასატარებელი და შესანახი ნაგებობა, მარანი“

≈ ტერმინის პირველი ნაწილი აჯგღი „ღვინოა“, მეორე — ცარაღი იგივეა, რაც აცაღი „სასიმინდე“, სადაც მარცვლეულს ინახავენ. სიტყვასიტყვით: „ღვინის სასიმინდე“.

აეღჰი აკღლწიარა „საწნახლის ნახვრეტი“

≈ აეღჰი „საწნახელი“, აკღლწიარა „ხვრეტა, გახვრეტა“ შესიტყვება წარმოადგენს მსაზღვრელ-საზღვრულს.

აჟაღარკაღგ || **აჟაღარკაღგა** (ბზიფ.) „წნეხი, ყურძნის საწური, საწნეხი“.

≈ აჟაღლ „ჰაჰა, ღურღო“, აჯაღგარა „ამოყვანა“, რ- კაუზატივის პრეფიქსი, (ა)გა დანიშნულების აფიქსი. ზედმიწევნით: „ჰაჰის ამოსაყვანი“.

აჰაღფშა ხგღი „ჭურის თავი“

≈ აჰაფშა „ქვევრი, ჭური“, ახგღი „თავი“

აჰაღფშა ხლგღმკა „როგო ან ქვის ხუფი, ბადიმი (ზ. იმ.)

აჰაღფშაძიძიაგა „ქვევრის სარცხი“

≈ სარცხი, სარცხლი (ზ. იმ.), ორჩხუმი, ორჩე (მეგრ.) აქ ნაწარმოებია აღწერითად: აჰაფშა „ქვევრი“ + ძიძიარა „რეცხვა“ მასდარის ფუძე + -გა დანიშნულების მაწარმოებელი სუფიქსი.

ანგჰიაგაღტი კალგღრ || **ანგჰიაგაღტი ჰაღფშა** „ზედაზე

(სალოცავი), კასრი, ქვევრი“

≈ ანგ❖ჰია „ლოცვა, დალოცვა“, -გა დანიშნულების, -ტი დანიშნულების სუფიქსები.

ამშა❖ფ ჰა❖ფშა „საადღომო, საზედაზე ქვევრი“

≈ ამშა❖ფ „ადღომა“, (ა) ჰაფშა „ქვევრი“

არაძია❖გა აკალა❖ჭკიარა „სახელურიანი პატარა კალათა — საწური, რომელშიც იწურება ღვინო საწნახლიდან გამოშვების დროს.

≈ არაძია❖გა „გაწურვა“ -გა სიტყვათმწარმოებელი, დანიშნულების სუფიქსი. აკალაჭკიარ მომდინარეობს ქართული კალათიდან. თქ კომპლექსის გამარტივების შედეგად დაკარგულია თბგერა (ჯანაშია, 1955, 95, 96).

ამყია❖ბ მა❖ტრა „აყიროს ძაბრი“

≈ ამყია❖ბ „აყირო, ყელიანი გოგრა“, მატრა „ძაბრი“, ხომ არ მომდინარეობს მათარა-საგან?

აჩადღ❖ ბლა❖გარ „სახედრის გოდორი, ტყის თხილის წნელებისაგან დაწნული დიდი გოდორი“

≈ შდრ.: აბლაგა❖რ... აჩა❖და „ვირი“, აბლაგა❖რ „გოდორი“

აქია❖ბ ა❖ხჰა „არყის სახდელი ქვების სპეციალური ხუფი“

≈ ხომ არ არის ახჰა კავშირში ქართულ სახურავ-თან? შდრ.: ხჰ და ხუ ბგერათკომპლექსები.

აჟთაა❖გა შა❖ხა „გიდლის თოკი, ბაწარი“

≈ აჟთაა❖გა „რთველი, ყურძნის კრეფა, შეგროვება“ + გა დანიშნულების სუფიქსი, აშა❖ხა „ბაწარი“.

ამწე❖ში ა❖ჰჰი „გიდლის ძირი“

ამწე❖ში ა❖ჭ || აქიაჰა❖ბ (ბზიფ.)

≈ შდრ.: აჰა❖ბრა „წებვა“, შდრ.: ქართული წებვა / წებო... სადაც წ>ჭ, ე>ა კანონზომიერი ნასესხობა ჩანს.

ამწე❖ში აჰა❖ჰი || აქიაჰა❖ბ

ამწე ❖ ში ა ❖ მია „გიდლის სახელური“

≈ ამწეში „გიდელი“, ამია „სახელური“

ბ) საზღვრულ-მსაზღვრელი

აჟაჰიარა „წნული ლობით მრგვლად შემოღობილი ადგილი, სადაც ძველად დროებით ინახებოდა მოკრეფილი ყურძენი და რომელიც ეწყობოდა სახლიდან მოშორებულ ვენახებში“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჟ „ყურძენი“. ლექსემის მეორე შემადგენელი ჰია (რა) უნდა მომდინარეობდეს აჰიაა ❖ „საზღვარი, მიჯნა, ზღვარი“ სიტყვიდან. ზედმიწევნით: „ყურძენი შემოსაზღვრული.“

აჰაფშა სსა „მომცრო ქვევრები“

≈ აჰაფშა „ქვევრი“, სსა „წვრილის“ სემანტიკის მქონე ლექსემა.

აჰაწა „მთლიანი ხისაგან, უმთავრესად ცაცხვისაგან, კაკლისაგან, წაბლისაგან, თხმელისაგან, წიფლისაგან, მუხისაგან გაკეთებული ცილინდრული ფორმის კოდი, რომელსაც ტყის თხილის სალტეები ჰქონდა შემოჭერილი; ძველად იხმარებოდა ღვინის შესანახად და გადასატანად.“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აჰ „ღვინო“ უნდა იყოს, აწა კი „ძირს, ქვეშ“ ძირი-სუფიქსი. სიტყვასიტყვით: „ღვინის ქვეშ მყოფი, მდებარე“.

§3. სამკომპონენტანი შესიტყვებანი

ა ❖ ყ ხია ❖ გა ამაშე ❖ ნა „ყურძნის დასაწური წნეხი“

≈ აღწერითი წარმოება: აყ ❖ „ყურძენი“, ა ❖ ხია „მრუდი“, გა-დანიშნულების სუფიქსი, ამაშე ❖ ნა „მანქანა“, ნასესხები რუსულიდან. სიტყვასიტყვით: „ყურძნის სალუნავი (საწნეხი) მანქანა. მსაზღვრელ-საზღვრულ-საზღვრული.“

აჰა ❖ ფშა ახგ ❖ ა ❖ ხტრა „ქვევრის მოხდა“

≈ აჰაფშა „ქვევრი“, ახგ „თავი“, ახტრა „ახდა“. მსაზღვრელ-

საზღვრულ-საზღვრული.

აქიაღბ აღხჯა ფაღში „არყის სახდელი ქვაბის ხუფის ცხვირი“

≈ აქიაღბ „ქვაბი“, აღხჯა „სახურავი“, აფაღში „ფესვი“. მსაზღვრელ-საზღვრულ-საზღვრული.

§4. ოდენ ფუძით წარმოდგენილი ლექსემები

აღღჰია || აეღჰია || აეღჰი (ბზიფ.) „საწნახელი, წაგრძელებული გეჯა, რომელსაც სიგრძეზე მილი აქვს გაყრილი და იხმარება არყის გამოსახლედად“

≈ ამ სიტყვის ძირი აჰიაღ „საზღვარი“ ლექსემის სემანტიკისა ჩანს. თავკიდური აღ ელემენტი საურთიერთო მიმართების პრეფიქსია. ზედმიწევნით „ურთიერთშემოსაზღვრული“.

აჰაღფში „ქვევრი, ჭური“

აჟაღღღრ || აჟაღღღრა „კასრი“

ამაღყა „კასრის სარტყელი“

აღხაღ „სალტე“

≈ შდრ.: ამაღყა, აჟაღღღხი. აღხაღ „რკინა“

აბაღჰა „ბარი, ნიჩაბი“

≈ შდრ.: აჟღღღა

აღღღღში „წალდი“

არღღფწია „რიკი, ტიგი, საცობი“

არაძიაღვა „საწური, ლასტი, რომელიც იდგმება საწნახლის ერთ თავზე, ნახვრეტის წინ; ყურძნის დაწურვის დროს საწურ-ლასტში იწურება ღვინო (ტკბილი)

≈ ძია — უნდა იყოს აძიძიარა „გარეცხვა მასღარის ნაშთი, -გაღანიშნულების სუფიქსი.

ამათიაღხი „მასალა (სამშენებლო), ჭურჭელი (მაგ.: ღვინის

შესანახი“)

ამაჯტრა „ძაბრი“,

≈ შდრ.: ამყიაჯბ მაჯტრა

აქაჯ „თასი“

აქაჯკი „გეჯა მრგვალი ან წაგრძელებული. ა) მრგვალი და ღრმა გეჯა იხმარებოდა ძველად, როგორც დამხმარე ჭურჭელი, საწნახლიდან ღვინის გამოშვების დროს. ბ) წაგრძელებული გეჯა, რომელსაც სიგრძეზე მილი აქვს გაყრილი; იხმარება არყის გამოსახდელად“.

აწგჯრხია „კაუჭი, დასასობი პატარა ხის კავი“

≈ შდრ.: აწგჯხია „კუდი“.

აცოგჯცი „ბურბუშელა“

აცაამკჯჯრ „ღაღვილი“

≈ შდრ.: აღტაჯჯრ ღიაჯჯლ...

აფჰაჯჯლ „კოკა, ჭურჭელი“

აჯადგჯხი „კასრის სალტე“

≈ შდრ.: ამაჯჯყა აქხაჯჯ...

ამწგჯში (ბზიფ.) „გიდელი“

≈ შესაძლოა მომდინარეობდეს ამწოგჯჯჟა „ფრთა, ქერეჭი, ფარფლი“ სიტყვიდან. ქერეჭი ქეგლ-ში განმარტებულია, როგორც „მწერთა ფრთა“ (საბა). იგივეა, რაც ქერცლი, ქერქი. ადრეულ ხანაში ხის ქერქისგან ხომ არ წნავდნენ მსგავსი დანიშნულების კალათებს?

აბლაგაჯჯრ „გოდორი“

≈ ლაგარ უნდა მომდინარეობდეს ალაგარა „შეტანა“ მასდარისაგან. გაუგებარია სიტყვის თავკიდური აბ ნაწილის მნიშვნელობა.

აჰაჯჯთა „გუდა, ტიკი“.

აზაჯჯგა „საწყაო, ასაწყავი ჭურჭელი, საზომი“

≈ აზა უნდა წარმოადგენდეს აზარაჯჯყა „აწყვა“ მასდარის ფუ-

ძის ნაშთს, -გა დანიშნულების სუფიქსია.

§5. სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელ ლექსიკაში გამოვლენილი სიტყვათმაწარმოებელი ელემენტები

ა) -გა დანიშნულების სახელური სიტყვათმაწარმოებელი სუფიქსი

აჟაღარვაღ / აჟაღარვაღა „ყურძნის საწნეხი“

აჰაფმაღძიაღა „სარცხლი“

ანგჰიაღატი „ზედაშე“

არაძიაღა აკალაჰკიაღრა „საწური კალათი“

აჟთააღა შახა „გიდლის თოკი“

აჟ ხიაღა ამაშეღნა „ყურძნის საწნეხი მანქანა“

აზაღა „საწყაო“

ბ) -ტი დანიშნულების სახელური სიტყვათმაწარმოებელი სუფიქსი

ანგჰიაგატი ჯალღარ „საზედაშე კასრი“

ანგჰიაგატი ჰაფმა „საზედაშე ქვევრი“

გ) ა□ საურთიერთო მიმართების ზმნური სიტყვათმაწარმოებელი პრეფიქსი.

ა□ჰია / აეჰია / აეჰი „საწნეხელი“

სულ განვიხილეთ სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელი — 62 ლექსიკური ერთეული. აქედან ნასესხებია — 20. კომპოზიტია — 20, მსაზღვრელ-საზღვრული — 17, საზღვრულ-მსაზღვრელი — 3, სამკომპონენტიანი შესიტყვებაა — 3, ოდენ ფუძით წარმოდგენილია — 22 ლექსემა.

V Tavi

1. მოსავლის მოვლა-აღება-დაბინავებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია

აჩა❖ჯრა

≈ აფხაზურში „მოსავლის“ აღსანიშნავად გამოიყენება.

ამავე ლექსემასთანაა დაკავშირებული წელიწადის ერთ-ერთი დროის „შემოდგომის“ აფხაზური სახელწოდებაც.

ჩაჯრათაგა❖ლარა „შემოდგომა“, ჩაჯრათაგა❖ლან „შემოდგომა(ზე)“. თავისთავად აღნიშნული სიტყვა კომპოზიტს წარმოადგენს. მისი პირველი ნაწილი აჩა❖ჯრა „მოსავალია“, ხოლო მეორე, ათაგა❖ლარა „ჭირნახულის აღება, მოსავლის აღების დრო: შემოდგომა“;

§1. კომპოზიტები

ანხა❖მჟა „მეურნეობა“

≈ ტერმინის პირველი შემადგენელი ნაწილი ანხა „მეურნეობა“, მეორე კი ა❖მჟა „გზა“ ლექსემა. სიტყვასიტყვით: „მეურნეობის გზა“.

ანხაჯ❖ „გლეხი, მეურნე“

≈ ა❖ნხა „მეურნეობა“, აჟაჯ❖ „ადამიანი“ ლექსემის ფუძის ნაშთი. სიტყვასიტყვით: „მეურნეობის კაცი“.

ანხა❖რთა „საცხოვრებელი, საბინადრო ადგილი“

≈ ა❖ნხა „მეურნეობა“, ა❖თრა „ბუდე, ბუნაგი“ სიტყვისაგან მომდინარე თრა /რთა ელემენტი, რომელიც, ზოგადად შემოზღუდული სივრცის აღსანიშნავად გამოიყენება აფხაზურში. ზედმიწევნით: „მეურნეობის ადგილი, ბუდე“.

აცე❖ქა „სახნისი“

≈ ტერმინი შეიცავს ა❖ცი „ხარი“ ფუძეს, სიტყვის მეორე ნაწილი ა❖ქა❖ „რკინა“ ფუძეს უნდა უკავშირდებოდეს. დაზუსტე-

ბით: „ხარი რკინა“

აცომაღთა „კავი“

≈ ამ ტერმინშიც უნდა გამოიყოს აცო „ხარი“ ლექსემა, სიტყვის მეორე ნაწილი კი ამაღთა „ტანისამოსი, ფეხსამოსი, ნივთეულობა“ სემანტიკის შეიძლება იყოს. ზედმიწევნით: „ხარის სამოსი, ნივთი“.

აფჰაღთა „ჩალის ზვინი“

≈ „აფჰა „ჩალა“, აფთა „ზვინი“, ზედმიწევნით: „ჩალის ზვინი“.

ათაღთა „თივის ზვინი“

≈ „ათაღთა „თივა“, აფთა „ზვინი“, ზედმიწევნით: „თივის ზვინი“.

აწლალღთხ „ხის ნაწარმი“

≈ აწლლა „ხე“, ალღთხ „ნაკეთობა, ნახელავი“. ზედმიწევნით: „ხის ნაკეთობა“.

აწლამაღთიგხი „ხის მასალა“

≈ აწლლა „ხე“ ამათიგთი „ნივთეულობა, აწხი „ნაწილი, წილი“. ზედმიწევნით: „ხე მასალა წილი“, სამკომპონენტიანი კომპოზიტიია!

ათაღთხრა „თიბვა“

≈ მასდარის ფუძეში ათაღთი „თივა“ ლექსემა მონაწილეობს. აწხრა „ჩეხა“. სიტყვასიტყვით „თივის ჩეხა“

ადილეური ხგნ „თიბვა“, შდრ.: აფხაზური აწრხრა (რ- კაუ- ზატისის), აბაზური ხრა, უბიხური შგ. ბალყაროვი ადილეურ ძირს უკავშირებს ავარიულ ხგ, ანდიურ, ჭამალალურ, ტინდიურ ხხანს. იაკოვლევი აკავშირებს ხგ „ჩამოსვლა, ალეხასთან“. ადარებს ქართულ „მოსავლის ალეხას“ (შაგიროვი, 1977, II, 105 (1331)).

§2. ნახესხები ლექსიკა

აჩაღლტ „ჩელტი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან, ფონეტიკურად კანონზომიერი ნასესხობაა: ქართ. ე აფხაზურში ა-დ გადადის.

ამაგაღნა „ნამგალი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე. შდრ.: გურული — მაგანა.

ათიაღ „თივა“

≈ ნასესხებია ქართულიდან (ლომთათიძე, 1976, 118, 124).

აძაღარხ „ფიჩხი“

≈ ნასესხები ჩანს ქართულიდან: ბაგისმიერ ყრუ ფშვინვიერ ფ-ს აფხაზურში შეესატყვისება კბილბაგისმიერი სპირანტი ძ, ხ-ს პალატალიზაცია ი ბგერით არის გამოწვეული. ფიჩხი > აძაღარხ. ქართულის ჩ აფხაზურში არ ჩანს აფხაზურის რ ბგერამ ქართულის წინა ვითარება შემოგვინახა: ქართულის ამოსავალი სახეობა შესაძლოა იყო *ფირჩხი. შდრ.: ფარჩხვა, გაფარჩხული, იფარჩხება...

§3. ოდენ არსებითი სახელის ფუძით წარმოდგენილი ლექსემები

აჩაღჯრა „მოსავალი“

აღფჰი „ჩალა“

აყიაღ „ზვინი“

აჭყარაბაღტ || აჭრაბაღტ „ფიწალი, ორთითი, ორკაპი“

≈ შდრ.: აჭყიარტაღტ „იონჯა“.

აღიგღში „წალდი“

≈ ტერმინში შესაძლოა აღიაღრა / აღიაღთასრა „ურთიერთჯიკაობა, ურთიერთბიძგება“ სემანტიკის მქონე მასდარის ფუძე მონაწილეობდეს.

აქღღ „მორი, ჯირკი“

ამჭავ ❖ „შეშა“

≈ შდრ.: აღილ.: მაზ / მაზგ „ტყე“. შესაძლოა ამ ტერმინთან იყოს დაკავშირებული ამხანდგრ „შეშის დასაწყობი აღვილი“. ამ-შანდგრ „მაღლარი, ვენახი“; ამჭა > ამჩ...

ა❖ცა „სასიმინდე“

აჩა❖ლა „ცელი“

≈ ტერმინში შესაძლოა აჩა❖ზ „თივა, ჩალა“ ლექსემის ფუძის ნაშთი მონაწილეობდეს.

აჟგ❖რა „ხის დიდი ჩაქუჩი“

≈ ყაბარდოული ჟგრ „დიდი ჩაქუჩი“ (ორი ხელისათვის), აღიღუტრში ჟნ-თაშხიხიან (სიტყვასიტყვით „დიდი ჩაქუჩი“, როგავას მიხედვით მიმღეობური ფორმაა ზმნიდან იაჟუნ (ჟუნ) „რტყმა“, დასაშვები ამოსავალი ფორმაა ჟგრჰ. ქართული ურო აღიღუტრიდან ნასესხებადაა ჩათვლილი აფხაზურის გზით. (თუ აბჟუტურში აღიღუტრიდან არის და არა ქართულიდან აბაზურში ჟრგმ, ჟგრმა არის ჟგრ და ჟგმჰ-ს კონტამინაცია. აფხაზურ ლექსემას შაყრილი არასწორად აახლოვებს ამ უკანასკნელთან (შაგიროვი, 1977, II, 97 (1297).

§4. ოდენ მასდარული ფუძით წარმოდგენილი ტერმინები

ა❖ლაწარა „თესვა“

≈ მასდარი შედგება ლა / Ⴆ Ⴆ „შიგ“, „შორის“ და წა / Ⴆ Ⴆ „ქვეშ, ქვეშიდან“ — ფუძე წინდებულებისაგან (ლომთათიძე 1981, 5, 31). ზედმიწევნით: „შიგ ქვეშ ჩადება“.

ა❖რაშიარა „თოხნა, გამარგვლა“.

≈ გ. როგავას აზრით ... შესაძლებელია ამ ზმნის პირვანდელი მნიშვნელობა თესვა ყოფილიყო. ამ ზმნის ძირეული თანხმოვანი ში შესაძლებელია ქართულ-ზანური ს-სა და სვანური შ-ს ვარი-

ანტი იყოს“... (როგავა, 1954, 52).

ა❖ციალიარა „ხვნა“

≈ ამ ტერმინში მოულოდნელი არ უნდა იყოს ა❖ცი „ხარი“ ლექსემის გამოყოფა. შდრ.: ქართ. ხარი / ხნვა > ხვნა...

სამეურნეო პროცესის აღმნიშვნელ ტერმინში ამ პროცესში მონაწილე ცხოველის ან იარაღის აღმნიშვნელი სახელწოდების ფუძის გამოყენება ჩვეულებრივი მოვლენაა მრავალ ენაში. შდრ.: ქართ. თოხი / თოხნა, ბარი / ბარვა და სხვ.

ა❖ქთაჰარა „რგვა“

≈ მასდარში გამოიყოფა აქთა „კვლავ“, აქ საურთიერთო მიმართების პრეფიქსია. სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობა ამ ტერმინისა ასეთია: „ურთიერთ კვლავ დარგვა [შიგ, სიღრმეში]“. თასთან დაკავშირებით იხ. (ლომთათიძე, 1981, 22).

აჩა❖ლტრა „ფარცხვა“

≈ მასდარში გამოიყოფა აჩა❖ლტ „ჩელტი, კაბდო, ლასტი“ ქართულიდან ნასესხები ტერმინი. ქართული ა აფხაზურში ე-დ გადადის. ტერმინი უშუალოდ მასდარის მაწარმოებელი -რა სუფიქსით არის გაფორმებული.

აჩა❖რა „ბარვა, თოხნა“

ა❖ხრა „დაჩხა“

აშარა❖ „დაჩხა“

აქიგ❖რფარა „დაჩხა“

≈ მასდარში გამოიყოფა აქ საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი, აგრეთვე (ა)ქიგ „ზედ, ზევიდან“ ლოკალური პრევერბი...

§5. ტერმინებში გამოიყენება სიტყვათმაწარმოებელი აფიქსები

ა) სახელის სიტყვათმაწარმოებელი -გა დანიშნულების, ია-

რალის სუფიქსი

აჟგ ❖ გა „ბარი“

≈ სახელწოდება ნაწარმოებია შესაბამისი მასდარის ა ❖ ყრა „თხრა“ ფუძიდან, ერთვის -გა დანიშნულების სუფიქსი

აჰიაჰია ❖ გა „ფოცხი“

აჩა ❖ გა „თხნი“

≈ ნაწარმოებია შესაბამისი აჩა ❖ რა „ბარვა, თხნა“ მასდარისაგან, -გა სუფიქსის მეშვეობით.

ბ) ზმნის სიტყვათმწარმოებელი ა □ საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი.

ა □ ტივ ❖ ში „წალდი“

ა □ ქივ ❖ რფარა „დაჩხა“

ა □ თა ❖ ჰარა „რგვა“

მოსავლის მოვლა-აღება-დაბინავებასთან დაკავშირებულ ტერმინოლოგიაში **ქართულიდან ნასესხებია:**

აჩა ❖ ლტ „ჩელტი“ < ქართ. ჩელტი, ფონეტიკურად კანონ-ზომიერი ნასესხობაა: ქართ. ე აფხაზურში ა-დ გადადის.

ამაგა ❖ ნა „ნამგალი“ < მაგანა (გურ.) ნასესხებია ფონეტიკური ცვლილების გარეშე.

ათია ❖ „თივა“ (ლომთათიძე, 1976, 118, 124)

აჭა ❖ რხ „ფიჩხი“

სტრუქტურულად კი ეს ტერმინები შემდეგ სურათს იძლევა:
ოდენ არსებითი სახელის ფუძით წარმოდგენილი ლექსემები:

აჩა ❖ ვრა „მოსავალი“

ა ❖ ფჰი „ჩალა“

აყია ❖ „ზვინი“

აჭყარაპა ❖ ტ || **აჭრაპა ❖ ტ** „ფიწალი, ორთითი, ორკაპი“.

შდრ.: აჭყიარტა ❖ ტ „იონჯა“

აღიგ ❖ ში „წალდი“. შდრ.: ა❖ გიარა / ა❖ ია ❖ თასსა ❖
„ურთიერთჯიკაობა“

აქდგ ❖ „მორი, ჯირკი“

ამჟოგ ❖ „შეშა“

ა❖ ცა „სასიმინდე“

აჟგ ❖ რ „ურო“

ოდენ მასდარული ფუძით წარმოდგენილი ტერმინები:

ა❖ ლაწარა „თესვა“, ლა/გ „შიგ“, „მორის“, წა/გ „ქვეშ“, ქვე-
შიდან“

ა❖ რაშიარა „თოხნა, გამარგვლა“

ა❖ ციალიარა „ხვნა“, ტერმინის პირველი ნაწილი აცო „ხა-
რი“ ლექსემა

ა❖ თა ❖ ჰარა „რგვა“, თა / გ „შიგნით, სიღრმეში“

აჩა ❖ ლტრა „ფარცხვა“ < აჩალტ „ჩელტი“

ა❖ ჟარა „თხრა“

ა❖ ჩარა „ბარვა“, თოხნა“

ა❖ ხრა „დაჩეხა“

ა❖ შარა „დაჩეხა“

ა❖ ქიგ ❖ რფარა „დაჩეხა“, (ა)ქიგ „ზედ, ზევიდან“

კომპოზიტები

**ა) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსე-
ბითი სახელი**

ანხამჯა ❖ „მეურნეობა“, ანხა ❖ „მეურნეობა“, ა❖ მჯა „გზა“.

ანხაჯგ ❖ „გლეხი, მეურნე“, ა❖ ნხ „მეურნეობა“, აჟაჯგ ❖
„ადამიანი“

ანხა ❖ რთა „საბინადრო ადგილი“, ანხა ❖ „მეურნეობა“,
ა❖ თრა „ბუდე, ბუნავი“ სიტყვისაგან მომდინარე თრა/რთა ელე-
მენტი.

ა❖ ციე ❖ ❖ ნა „სახნისი“, ა❖ ცი „ხარი“, ა❖ ნა ❖ „რკინა“

აცემაღითა „კავი“, აცეცე „ხარი“, ამაღითა „ნივთეულობა“
აფჰიაღყია „ჩალის ზვინი“, აფჰვი „ჩალა“ აყიაღ „ზვინი“
ათიაღყია „თივის ზვინი“, ათიაღ „ჩალა“ აყიაღ „ზვინი“
აწლალღღხ „ხის ნაწარმი“, აწწლა „ხე“, ალღღხ „ნაკეთო-
ბა“

აწლამაღთიღხი „ხის მასალა“, აწწლა „ხე“, ამათიღღ „ნივ-
თეულობა“

**ბ) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + მას-
დარი**

ჩაჯრათაღაღლარა „მემოდღომა“, აჩაღჯრა „მოსავალი“,
ათაღაღლარა „ჭირნახულის აღება“.

ათიაღხრა „თიბვა“, ათიაღ „თივა“. აწხრა „ჩეხა“.

ტერმინში გამოიყენება **სახელის სიტყვათმაწარმოებელი -
გა (იარალის, საქურღლის) სუფიქსი**

აჟღწგა „ბარი“, აწჟრა „თხრა“

აჰიაჰიაღგა „ფოცხი“

აჩაღგა „თოხი“, აჩაღრა „ბარვა, თოხნა“

ტერმინში გამოიყენება **ზმნის სიტყვათმაწარმოებელი აღ-
საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი.**

აღღღღღღში „წალდი“

აღღღღღღრღარა „დაჩეხა“

აღღღღღღხჰარა „რგვა“

სულ განვიხილეთ — 35 ლექსიკური ერთეული. აქედან ნა-
სესხებია — 4. ოდენ სახელური ფუძითაა წარმოდგენილი — 9,
მასდარული ფუძით — 10, კომპოზიტია — 11 (ყველა
მსაზღვრელ-საზღვრული)... 3 ტერმინში გამოიყო სახელის
სიტყვათმაწარმოებელი -გა სუფიქსი; 3 ლექსემაში ზმნის
სიტყვათმაწარმოებელი აღ პრეფიქსი.

**2. მისალმების, დამწვიდობების, წყევლისა და ლოცვის
ფორმულები მოსავლის**

აღება-დაბინავების დროს

სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებით აფხაზურში, საუკუნეთა მანძილზე შემუშავდა გარკვეული ფრაზეოლოგიზმები (მისალმების, დამშვიდობების, წყევლისა და ლოცვის ფორმულები)...

განვიხილავთ ვენახის სამუშაოებთან დაკავშირებულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს:

ბზიაღლა უღბაღტ! „კარგად ჩამოსულიყავ!“

≈ ეტყვიან ხეზე გასულ ყურძნის მკრეფავს. ალბააღრა „ჩამოსვლა“ მასდარი.

ბზიაღლა უღბაღტ! „მშვიდობით, კარგად ჩამოსულიყავ!“

≈ მისალმება ხეზე მყოფი ყურძნის მკრეფავისადმი.

ბზიაღლა უღბიღტ! „კარგიმც, გენახოს“

≈ არის ყურძნის მკრეფავის პასუხი მისალმებაზე. აბარაღრა „ნახვა“.

(ა)ბზიაღრა უღქიზაღტ, ბზიაღრა უბააღტ! „სიკეთე გხლებოდეს!“

≈ სიტყვასიტყვით: „სიკეთე ზედ გედოს, კარგიმც გენახოს“ — ყურძნის მკრეფავის პასუხი მისალმებაზე. ზააღრა „წინასწარ“.

ნაღრა უღბააღტ / უაღრა ნაღრა უღბააღტ „ეი, ნარ ჩამოსულიყავ!“

≈ მისალმება ხეზე მყოფი ყურძნის მკრეფავისადმი (ნარი უცნობი შინაარსის სიტყვაა, ბ. ჯანაშია, 1955, 338).

ფშაძაღლა უღლბააღტ! „მშვიდობით ჩამოსულიყავ!“

≈ ზედმიწევნით: ლამაზად ჩამოსულიყავ!“ — მისალმება მალარზე ყურძნის მკრეფავისადმი.

აღმანხი აღლაფხა ჰაღთ! „მოგვეცი ჩვენ ტოტის წყალობა!“

≈ ლოცვითი ფორმულის ვარიანტი, რომელსაც ამბობს ყურძნის მკრეფავი ხეზე ასვლისას.

ანციაღრა, ჰარშიარ, ჰაღრაფხრა, მაშიეღრაღრა

VI Tavi

1. მცენარეთა ნაწილები

აწი❖აა

≈ აფხაზურში მცენარის აღმნიშვნელი სახელწოდებაა, მომდინარეობს აწია❖არა „ამოზრდა“ მასდარიდან. მასდარის შემადგენელი წ ელემენტი „ქვემ, ქვევით“ ფუძე-წინდებულის, ანუ ლოკალური პრევერბის ნაშთია. აწასთან დაკავშირებით იხ. (ლომთათიძე, 1981, 5) -აა ელემენტი კი სააქეთო მიმართულების გამომხატველი პრევერბი. სახელწოდების სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობაა „ქვეშიდან ომოუსული“.

შესაძლოა იგივე წ ელემენტი აწლა „ხე“ ზოგად სახელწოდებაშიც მსგავსი წარმოშობისა იყოს (იმ შემთხვევაში, თუ იგი ქართული ძელ-ი-დან მომდინარედ არ ჩაითვლება).

§1. ნასესხები ლექსემა

მცენარეთა ნაწილების აღმნიშვნელ სახელწოდებებში გამოიყო ერთი ნასესხობის შემთხვევა

აფა❖ში „ფესვი, ძირი“

≈ ნასესხებია ქართულიდან.

§2. ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილი ლექსემები

ადა❖ც „ფესვი“

≈ ლექსემა უნდა მომდინარეობდეს ადა „ძარღვი“ სიტყვისაგან. ც ელემენტი შესაძლოა ცალის სემანტიკისა იყოს. შდრ.: ქართული ძა-რღვი.

აშაპგ❖ „ხის ტანი, ზრო“

≈ ხის ზროს აღსანიშნავი რაიმე სხვა სახელწოდება ჩვენს ხელთ არსებულ მასალაში ჯერჯერობით არ გამოვლენილა. აღნიშნული შინაარსის გადმოსაცემად გამოიყენება ადამიანის ორგანოს —

ფების აღმნიშვნელი ლექსემა — ამაპე ❖ „ფეხი“. იგივე ლექსემა შეგვხვდა ძირის (როგორც თვლის ერთეულის) აღსანიშნავადაც.

აცია ❖ „ქერქი“ (ამ შემთხვევაში ხისა)

≈ ეს ლექსემა ზოგადად კანს აღნიშნავს.

ადილეთური ჩაბნა „ხის გადანაჭერი“, ყაბარდოული ხიანსა □ თურქულიდან ნასესხებად მიაჩნია შაგიროვის. შდრ.: თურქული კერეკ „ხის გადანაჭრები“ (შაგიროვი, 1977, II, 1127 (1420). შდრ.: ქართ. ქერქი, კანი...

ა❖მახი „ტოტი, შტო, რტო“

≈ მომდინარეობს ამახია ❖ რ „მკლავი“, ადამიანის სხეულის ნაწილის აღმნიშვნელი სიტყვიდან, რომელიც თავის მხრივ, ქართულიდან ჩანს აფხაზურში შესული. შდრ.: ქართული მხარი.

ამა❖წი „ტოტი, შტო, რტო“

≈ შესაძლოა ამა❖ჭ „პატარა, მცირე“ ლექსემას უკავშირდებოდეს.

ა❖ც „მარცვალი“

აბღ❖ „ფოთოლი“

≈ გაუგებარია სიტყვის პირველი ნაწილის აბ მნიშვნელობა. ხომ არ მომდინარეობს აბნა „ტყე“ ლექსემიდან? სიტყვის მეორე ღგ ნაწილი, შესაძლოა აღწარა „აღმოცენება“ ლექსემასთან იყოს კავშირში.

თჰამფჷ / თჰაფ „ფოთოლი, ფოთოლნარი“

≈ ადილეთურში აგრეთვე „ქალაღლის ფურცელი“, ყაბარდოულში ამ მნიშვნელობით გამოიყენება არა თჰამფჷ, არამედ ნაფე „სახე“, შესაძლოა მისაღები იყოს აბიტოვის ეტიმოლოგია თჰჷ / თჰა „ყური, ყურები“ + ფჷ „წინა ნაწილი“. ყაბარდოულში მ განვითარებულია ... (შაგიროვი, 1977, II, 83 (1253).

პისასე❖ / პიჰას’ „ფოთლები, ფოთოლნარი“.

≈ პირველი ნაწილი სიტყვისა არ უნდა გამოიყოს პიჷჷ / პიჷა,

უბიხური პიწაფჷ პიწაფჷ „ხის და ქალაღდის ფურცელი“ შდრ. ასევე პიწადღღ „ქალაღდი“. არ არის გამორიცხული კავშირი აფხაზურ-აბაზურ ამჟჷგ / მჟჷგ „ხესთან (როგორც მასალა, შეშა). აღიღურ ენებში და უბიხურში სიტყვა შესაძლოა ნიშნავდა ხეს, როგორც მცენარეს. შდრ.: ქართული ხე (მცენარე), ყაბარღოულ-აღიღურთი ფხჷ „შეშა“. შესატყვისობისათვის: ს' / ჭ: წ : ჭჷ და ს'ე : ჭჷ... (შაგიროვი, 1977, II, 52 (1126)).

აფგთქიგღჷრ „კვირტი, კოკორი“

≈ შდრ. ქართ. აფეთქებული, აფეთქება.

აღაღჷბჷა „ტარო“

აღჷჷიღა „თესლი“

≈ აღიღურთი ჭჷ „თესლი“, ზღლაფხჷ „თესლები“ შდრ. აფხაზურ-აბაზური აღჷჷიღა / ჷიღა „თესლი“, ასევე უბიხური ჭჷგღ. სიტყვა სამართლიანად არ არის გამოყოფილი ჷღღჷ / ზღღ-სა-გან, ისევე, როგორც აფხაზური აჷიღა „თესლი“ — აჷიღა „ჰიში, ჰიღაგი“ (შაგიროვი, 1977, I, 197 (583)).

ღჷ3. კომპოზიტიები

ა) მსაზღვრელ-საზღვრული

აღაღაღჷ „ხის კანი“

≈ სიტყვის პირველი აღა ეღემენტი დაკავშირებულია ქართულ ძ-ღღ სიტყვასთან (ჯანაშია, 1955, 5), მეორე -აღაღჷ კი კანს აღ-ნიშნავს.

(აღაღჷ „კანი“ ლექსემიღან მომღინარედ მიგვაჩნდა ცი სა-სხვისო ქცევის მაწარმოებელი აფიქსი აფხაზურში: ი-ღღ-ცი-ზ-გოღჷ „მე რაღაც მისგან (ქ.) მომაქეს), სიტყვასიტყვითი 'წარმო-სახვითი' მნიშვნეღობით: „მე მისგან კანის მოცღით რაღაც მო-მაქეს“ (იხ. არნ. ზიქობავას საკითხავები, IX, თბ., 1998, 28).

აჭგრგ❖ც „რკო“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი ა❖ჯ „მუხაა“, მეორე კი არგ❖ც „მარცვალი“ სიტყვა.

ბ) საზღვრულ-მსაზღვრელი

აშაყა❖რ „ყლორტი“

≈ ასევე ნიშნავს „ვაზის რქას“. სიტყვის პირველი ნაწილი უკავშირდება არსებით სახელს აშაპგ❖ „ფეხი“, ხოლო მეორე აყა❖რა „ქნევა“, ამ შემთხვევაში გამოხატავს ამოზრდილობას (ჯანაშია, 1955, 8). სიტყვასიტყვით: „ფეხი ამონაყარი“.

არგ❖ც „მარცვალი“

≈ სიტყვაში უნდა გამოიყოს ა❖რა „კაკალი“ ლექსემა და ც ელემენტი, რომელიც საზოგადოდ „ცალის“ მნიშვნელობით გვხვდება აფხაზურში.

აგია❖ლ „კურკა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აგიგ❖ „გულია“, ხოლო მეორე აღ, შესაძლოა აღ❖რა „აღმოცენება“ ლექსემას უკავშირდებოდეს.

§4 სახელწოდებაში გამოიყენება მასდარის ფუძე

ახჭარა❖ხ „ყლორტი“

≈ უნდა მომდინარეობდეს ახჭა❖რა „ახოს გატეხა“ მასდარიდან შდრ.: აგრეთვე ა❖ხჭა „ისარი, ლითონის თავიანი“ და ახჭა❖რთა „კაპარჭი“.

ა□თახა❖ტი „ნერგი“

≈ მომდინარეობს ათაწა❖რა „ჩაღება“ მასდარისაგან, სადაც თა შიგნით, სიღრმეში“ მნიშვნელობის მატარებელი ლოკალური პრევერბია. ა□ საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი, ხა < ხარა გარდაქცევითობის სუფიქსიდან უნდა მომდინარეობდეს, ხოლო - ტი კი დანიშნულების სუფიქსია. ზედმიწევნით „ურთიერთ

„შიგ“ ჩასადები“.

აგიაღ „კურკა“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აგიაღ „გულია“, ხოლო მეორე აღ, შესაძლოა აღაღრა „აღმოცენება“ ლექსემას უკავშირდებოდეს.

§5. სახელწოდებაში დასტურდება ლოკალური პრევერბები

აწია „მცენარე“

აშათა „ფესვი, ძირი, საფუძველი

აქათახატი „ნერგი“

§6. სახელწოდებაში გამოიყენება სიტყვათმაწარმოებელი აფიქსები

ა) სახელური სიტყვათმაწარმოებელი დანიშნულების **-ტი** სუფიქსი

აქათახატი „ნერგი“

ბ) ზმნური სიტყვათმაწარმოებელი **აქ** საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი.

აქათახატი „ნერგი“

სულ განვიხილეთ — 20 ლექსიკური ერთეული. აქედან აშკარა ნასესხობაა — 1. ოდენ ფუძის სახითაა წარმოდგენილი — 10. კომპოზიტია — 5. აქედან მსაზღვრელ-საზღვრულია — 2, საზღვრულ-მსაზღვრელი — 3. მასდარული ფუძე გამოიყენება — 3 შემთხვევაში, ლოკალური პრევერბი დასტურდება — 3 მაგალითში. სახელური სიტყვათმაწარმოებელი **-ტი** სუფიქსი ერთ შემთხვევაში. ასევე ერთ შემთხვევაშია გამოყენებული ზმნური სიტყვათმაწარმოებელი **აქ** საურთიერთო მიმართების პრეფიქსიც.

2. ზოგადი ტერმინები

§1. ნასესხები ლექსემები

ამხვ ❖ „ყანა“

≈ ლომთათიძე უკავშირებს ქართულ ახო-ს და აგრეთვე, სავარაუდოდ, მახა-ს ხორბლის უძველესი სახეობის ქართულ დასახელებას. ავტორის აზრით, ანლაუტში (ა)მხვ და მახა სიტყვებისა, შესაძლოა იყოს გაქვავებული კლასის ნიშანი (შაგიროვი, 1977, 268).

ადიგ ❖ „მინდორი, ველი“

≈ ამ სიტყვიდან ნაწარმოები ფუძე-წინდებულიც არსებობს აფხაზურში: (ა)დიგ ❖ (ლომთათიძე, 1981, 7) ლექსემა ნასესხები უნდა იყოს ქართულიდან. შდრ. დუნია „ქეყანა“, სწორედ დუ ქართულ კომპლექსს უნდა გამოეწვია დ ბგერის ლაბიალიზაცია აფხაზურში.

ა❖ბნა „ტყე“

≈ მომდინარეობს ადიღეური ბანზ / ფანზ „ეკალი“ ფუძიდან.

... განეკუთვნება უძველეს აფხაზურ-ადიღურ ფონდს, შდრ. აფხ. აბნა, აბაზ. ბნა „ტყე“, უბიხ. ბენე „ბალახი“... სიტყვის მეორე ნაწილის -ნზ ელემენტი გ. როგავას გაქვავებულ -ნე აფიქსად მიაჩნია (შაგიროვი, 1977, 68).

ატო❖ჟრა „ტევრი“

აბნატო❖ჟრა „ტყე-ტევრი“

≈ ა❖ბნა „ტყე“, „ატოჟრა“ იგივე სიტყვაა, რაც ქართული ტევრი. ტევრ ფუძეს აფხაზურში უნდა მოეცა ჯერ *ტაჟრ(ა), ხოლო შემდეგ ასიმილაციის გზით -ტოჟრა (ლომთათიძე, 1976, 113) კომპოზიტია, მსაზღვრელ-საზღვრული.

ადიღურ მწზ/მწზგ „ტყეს“, ბალყაროვი უკავშირებს უბიხურ მტძგ-ს, რომელიც მოჰყავს დირზე მითითებით „ნაძვი“. მაგრამ დირთან არის არა მტძგ, არამედ მტძღღიგნგ, სადაც ღიგნგ „ხეა“.

აღბათ, ეტიმოლოგიურებული სიტყვა მონათესავეა უბიხური მძებ-
სი, ისევე, როგორც ადიღური ბანგ / ფანგ „ეკალი“ აფხაზურ-
აბაზური აბნა / ბნა „ტყესი“. მწზ / მწზგ-ს აკავშირებენ აბაზურ
აბნა / ბნა, ლაკ. ვაწა „ტყესთან“. უნდა ვიფიქროთ, ქართულ
„ნაძვს“ ადიღურ ლექსემასთან არა აქვს კავშირი, ისევე, რო-
გორც, არც ბალყარულ მგრზგ „არყს“ და ოსურ ნეზგ „ფიჭვს“,
რომელთაც ბალყაროვი განიხილავს, როგორც ნასესხებს მწზ / მწ-
ზგდან (შაგიროვი, 1997, I, 264 (884)).

აღრხა „დაბლობი, ველი“

≈ შესაძლოა ქართულიდან იყოს აფხაზურში შესული ყოველგვარ-
ი ფონეტიკური ცვლილებების გარეშე: არხა < არხი.

აბაღჰჩა „ბაღი“

≈ ნასესხებია თურქულიდან.

§2. ფუძის სახით წარმოდგენილი ლექსემები

აშიგღრ „ხილი“

≈ უნდა იყოს კავშირში შესაბამის ადიღურ სემანტემასთან: ფხნ
ს'ჰმეს'ჰგ / ფხნს'ჰმეს'ჰ „ხილ-თან“. შაგიროვი კოპულირებულ
წარმოებად მიიჩნევს, სადაც პირველ ნაწილში შაწ „ველური ვაშ-
ლია“, ხოლო მეორე ნაწილში გვაქვს არა ს'ხ „თავი, არამედ სუ-
ფიქსი, რომელიც ამ სიტყვიდან მომდინარეობს. მისი მნიშვნე-
ლობაა „მსგავსი“, რაც მიანიშნებს გარკვეულ ჯიშზე, გვარზე
(შაგიროვი, 1977, II, 24 (1047)).

აშთა „მინდორი, კარ-მიდამო, მოედანი“

≈ აშთა „კვალი“

§3. კომპოზიტები

აღჟკაწა „ვენახი“

≈ აჟ „ყურძენი“, აკაწა „ვენახი“, ტერმინი მომდინარეობს

აქიწარა „ზედ დადება“ მასდარული ფუძისაგან. სიტყვასიტყვით: ყურძენი ზედ მდებარე“, სახელწოდება საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აწლაშიგჯრა „ულრანი ტყე“

≈ სიტყვის პირველი ნაწილი აწლა „ხე“ ლექსემაა, მეორე კი აშიგჯრა „ხილი“ სიტყვას უნდა უკავშირდებოდეს. ზედმიწევნით: „ხე + ხილი“ საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აშიგჯრწლა „ხეხილი“

≈ აშიგჯრა „ხილი“, აწლა ხე“, დაზუსტებით: ხილი + ხე, ლექსემა მსაზღვრელ-საზღვრულია.

საინტერესოა აწლაშიგჯრა / აშიგჯრწლა ტერმინთა შედარება. აწლაშიგჯრა „ხე + ხილი“, საზღვრულ-მსაზღვრელია, აშიგჯრწლა „ხილი + ხე“. მსაზღვრელ-საზღვრულია. ენამ ერთი და იმავე სიტყვების ორი სხვადასხვა კომბინაციით, ერთიმეორისაგან განსხვავებული მნიშვნელობის ორი ლექსიკური ერთეული შექმნა: აწლაშიგჯრა „ულრანი ტყე“, აშიგჯრწლა „ხეხილი“.

აშიგჯრაჯჩა „ხილნარი“

≈ აშიგჯრა „ხილი“, აბაჯჩა „ბალი“, ნასესხებია თურქულიდან. საზღვრულ-მსაზღვრელია.

აძახიაჯრთა „ვენახი“

≈ აძახიაჯრა „ვაზის“ აღმნიშვნელი ლექსემაა. ტერმინში გამოიყოფა შემოზღუდული სივრცის აღმნიშვნელი -რთა სუფიქსი.

სულ განვიხილეთ — 15 ზოგადი ტერმინი. აქედან — 7 ნასესხებია, 3 — ფუძის სახითაა წარმოდგენილი, 1-ში -რთა შემოზღუდული სივრცის მაწარმოებელი სუფიქსი გამოიყო, 4 — კომპოზიტია, აქედან საზღვრულ-მსაზღვრელია — 3, 1 — მსაზღვრელ-საზღვრული.

VII Tavi

მცენარეთა ლექსიკა

სტრუქტურული მოდელები

ჩვენს ხელთ არსებულ მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებში უპირველესად გამოვყოფთ 1) ნასესხებ ლექსიკას, შემდეგ 2) ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილ სახელწოდებებს, 3) სიტყვებს, რომელთა სემანტიკა ჯერჯერობით ჩვენთვის გაუგებარია, და ე. წ. 4) კომპოზიტებს, რომელთა რიცხვი საკმაოდ დიდია.

1. ნასესხები ლექსიკა

აჭარაღმ „ჭერამი“

აჭადაღრ || აჭანდაღრ „ჭადარი“

აპაღლმა „პალმა“

აკიპარიღს „კვიპაროსი“

ალაღკაცია || აკაცია || აქაღცა „აკაცია“

აკალაღმ „ლერწამი“

აევკალიღბტ „ევკალიპტი“

აღდაფ „დაფნა“

აბიღა „ბია“

აოლიღვა „ზეთის ხილის ხე“

აბანაღნ „ბანანი“

ალუმაღნ „ლიმონი“

ალუჩაღ „ალუჩა“

ამანდარიღნა „მანდარინი“

ახაღცა „რცხილა“

აფსაღძ „ნაძვი“

ამგწმეღჯ „ბროწეული“

აღა ❖ ჰა „ლეღვი“
ა ❖ მჟია „თუთა“
აბა ❖ რღ „ბარღი“
აღვ ❖ ქ „ბუღქი“
აკაწახიღ ❖ რ „კოწახური“
აღაკიღ ❖ მჰა „ხეჭრელი“
აღიღ ❖ მღრკატღ ❖ ლ „კუნელი“
აჭარხა ❖ ნ „მთის ჟოღო“
აღღა ❖ რა „ბუღქნარი“
ა ❖ რაი „ჩაის ბუღქი“
აისღ ❖ რ „ისღი“
აჩაღღ ❖ □ || აჩაღა ❖ ა „ღაქაში, ჭაღღი“
ა ❖ შიჩ || ა ❖ შიშ „სური“
აჭღ ❖ ნჭა „ჭინჭარი“
ათია ❖ „თიღა“
აჭყიარტა ❖ ტ „ჭანგი, იონჯა“
აჯაღაკა ❖ თ ჰასკე ❖ ნ „ძაღღის კბიღა“
აპღრპღ ❖ ლ „წიწკა“
აცამეიღ ❖ რ || ასამეიღ ❖ რ „სამეურა“
აპარა ❖ სა „პრასი“
აკა ❖ მა „კამა“
აჟენშე ❖ ნ „ჟენშენი“
აბა ❖ ია „ბაია“
აპაპირუ ❖ ს „პაპირუსი“
ათათღ ❖ ნ || ათთღ ❖ ნ „თამბაქო“
ამაკენღღ ❖ ლ „ოხრახუში“
აკიღანღღ ❖ რ „ქინძი“
აყიღღმი ❖ ნთა „პიტნა“
ახიღ ❖ ლ „კეჟერა, კოღრაბი“
ასაღრა ❖ ნჯ „ზაფრანა“

აბგრჭმაღინ || აპგრჭმაღინ „ეკალას მხალი“
აწღწღღინდრა „მარწყვი“
აწაღრდ „ვარდი“
ამიმოღინა „მიმოზა“
აკაკტუღის „აკაკტუსი“
აჟასმიღინ „ჟასმინი“
აჯამფაღინ „ჭიაფერა“
აკაკაღიტ „მინდვრის ყვავილი“
აყამპგღრ „ქოლგისებური მცენარე თეთრი ყვავილედი“.
აკიაბაღინია „გოგრა“
აკიაბეღინ „კობე, კოკოში“
აპატეღირჯან „ბადრიჯანი“
აპამიდლოღრ „პამიდლორი“
აკარტოღინ „კარტოფილი“
აჭარხაღლ „ჭარხალი“
აკენტეღრ „კიტრი“
აკაბუღისტა „კომბოსტო“
აჰაბგღრზაკ || აკარპეჟი „საზამთრო“
აყაღბ || აყაბაღყ „გოგრა“
ამყიბგღრ || ამყიბღბა „ნესვი“
აშგღინკა „ნესვი“
აბრიღინჯ || აფრიღინჯ || აფრგღინჯ „ბრინჯი“
აჭგღინა || აჭიღინა „ჭვავი“
აქაღრ „ქერი“
აჩგნჩლაბიღინა „წვრილი ლობიო“
აყიბღინჯ „ჩალის ღერო, ნამწვერალი“
იზაბეღლა / აპარდაღინ „ყურძნის ჯიში“
აჭრანგიბღლა „ყურძნის ჯიში“
აჭაღდ „ყურძნის ჯიში“
ასაფერაღინ „ყურძნის ჯიში“

ამლა ❖ ხივ „ყურძნის ჯიში“
აღე ❖ სა „ყურძნის ჯიში“
აბყურზე ❖ ნ „ყურძნის ჯიში“
აბანდაშე ❖ რ „ყურძნის ჯიში“
აკატე ❖ ჭ „ყურძნის ჯიში“
აჯე ❖ აჯა ❖ სთა „მეღვინე“
აჯანჯე ❖ ხი || აჯანჯე ❖ ხია „ჯანჯუხა“
აქლამე ❖ შ „ფელამუში“
აწა ❖ დკა / აწატკა „არაყი“
არო ❖ მა / არო ❖ უმა „რომი“
არახე ❖ „არყის ძველებური სახელი“
ამაჭა ❖ რ „მაჭარი“
აკანია ❖ კ „კონიაკი“
ასპი ❖ რტ „სპირტი“
ახმერცე ❖ ც „ახმირციცი“
ან გონე ❖ ნ „ჭაჭის გამოსაწენხი, ჭახრაკი“
ა ❖ ყ ხია ❖ გა ამაშენა ❖ „ყურძნის დასაწური წენხი“
აბყეღ ❖ ლ „ცილინდრისებური გეჯა, ბუყუნი“
აბო ❖ ჭკა „კასრი“
აირე ❖ ძ „დოქი, ორკოლი“
ანე ❖ გა „ხის საწველელი, ნიგა, ბადია“
აკია ❖ პე □ „ორშიმო, კობე“
აღია ❖ რღიალ „ხის კაუჭი, ლღვილი“
აჩწა ❖ ნ „თუჯის ქვაბი“
აქია ❖ ბ „სპილენძის დიდი ქვაბი“
აკალა ❖ თ „კალათი“
აკალაჩკიე ❖ რ „კალათი“
ავე ❖ დრა „ვედრო“
აგიაბლაა ❖ „პატარა გობი“
ამაგა ❖ ნა „ნამგალი“

აქა❖რს „ფიჩხი“
 ამა❖ხი < მხარი „ტოტი, შტო“
 აქ❖ატრა❖ცი „კატარი“
 აბა❖ჰია „ბალი“ (ამ შემთხვევაში „ვენახი“)
 აკიე❖ხ „მკვანხე ყურძენი, ისვრიმი“
 აკია❖მფა „მკვანხე“
 ა❖ხ „თხლე“
 აქათა❖ბ / აქათ „ქაფი“
 აკუ❖რპ „რუმბი“
 ათიე❖რლუ „ნიჩაბი, ხობი“
 ათავა❖ „თავა“
 აკიაჰა❖ბ „გიდლის ძირი“
 აყიაბა❖რ „ყვიბარი, ქოცო“
 აჩა❖ლტ „ჩალტი“
 აფა❖ში „ფესვი“
 აფგთქიე❖რ „კვირტი, კოკორი“
 ა❖რხა „დაბლობი, ველი“
 ატო❖ტრა „ტევრი“

მცენარეთა ნასესხები ლექსიკა აფხაზურში, მცენარეთა სა-
 ხელწოდებების შესაბამის სემანტიკურ ველში შემავალი ტერმი-
 ნების გათვალისწინებით, მოიცავს — 130 ლექსიკურ ერთეულს.
 ნასესხობათა დიდი წილი, 80% მოდის კულტურული ბალახეუ-
 ლის, ბოსტნეულისა და ბაღჩეულის, მეღვინეობა-მევენახეობის
 ლექსიკაზე. კულტურული ბალახები და ბოსტნეულ-ბაღჩეული
 — 40, მეღვინეობა-მევენახეობა — 70, ერთად — 110 ერთეული.

2. ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილი სახელწოდებები

აჰე❖რკია „მიწავაშლა“
 აშეცა❖რ „ლერწამი“

ა❖ცილასა „ძმერხლი“
 აშემქა❖ „წყავი“
 ა❖რა „კაკალი“
 ა❖მზა „ფიჭვი“
 ა❖ბპია „ქლიავი“
 ა❖ცა „ალუბალი“
 ა❖ა „წაბლი“
 ა❖ში „წიფელი“
 ა❖ლშ „ალვის ხე“
 ა❖ლ „მურყანი“
 ა❖მჭა „ნეკერხალი“
 აპია❖სა || აბპია❖სა „ტყემალი, ალუჩა“
 ა❖ჯ „მუხა“
 ახალე❖□ „ლერწამი“
 აჟა❖ „იფანი, კოპიტი“
 აფსლგ❖ში „ტირიფი“
 აშემ❖ც „ბზა“
 აჟა❖ „გერხვი“
 ახა❖ „პური, ხორბალი“
 აყიგ❖დ „ლობიო“
 ა❖ფში „სიმინდი“
 აშემ❖ „ფეტვი“
 ა❖ფა „ბზე, პურის ჩალა“
 ახიგ❖ძ „ლომი, მარცვალი“
 აწისლა❖ში „მთის შვრია“
 აპარშემ❖ლ „ნაცარქათამა, თათაბო“
 აპა❖სმა „ჭვავის პური“
 ა❖ცრა „მარცვალი, კვნიტი“
 აცა❖ „სასიმინდე“
 ახიგ❖რხი „ქატო“

ახრგ ❖ ღ „ბურღული“
 ა ❖ ფჰი || ა ❖ ფხი „ჩალა“
 აყია ❖ „ზვინი“
 ამხვ ❖ „ყანა“
 აკაკა ❖ ღ „მარცვალი, კაკალი“
 ანგ ❖ მჰა (ბზიფ.) „კონა“
 აღ ა ❖ რა „ადგილი, სადაც დათესილია და ამოდის მარ-
 ცვლოვანი თესლეული“
 ა ❖ ყ „ყურძენი“
 აფა ❖ ში „ფესვი“
 აღიწიგ ❖ ნ „ყუნწი“
 აღიწიგ ❖ „მტევნის ყუნწი“
 აცია ❖ „კანი“ (ამ შემთხვევაში ყურძნის მარცვლისა)
 ამა ❖ ხი „ტოტი, შტო“
 აგიგ ❖ „მარცვლის, ამ შემთხვევაში ყურძნის რბილეული“
 აძგ ❖ „წვენი მცენარის ნაყოფისა“ < აძგ „წყალი“
 ა ❖ ბბ „ყვავილის მტვერი“
 ა ❖ ლათა || ა ❖ ლათრა || აბლა ❖ რა „კვირტი“
 აჯგ ❖ „ღვინო“
 ა ❖ ხ „თხლე“
 აქიათა ❖ ბ / აქა ❖ თ „ქაფი“
 აბყე ❖ ი „ძმარი“
 ა ❖ ჰი ❖ ჰია || აე ❖ ჰი ❖ ჰი (ბზიფ.) „საწნახელი“
 აჰა ❖ ფშა „ქვევრი, ჭური“
 აჟალგ ❖ რ || აჟალგ ❖ რა „კასრი“
 ამა ❖ ყა „აქ კასრის სარტყელი“
 აბგ ❖ კ „საარყე ქვაბის მილი“
 ა ❖ ხა ❖ „სალტე“
 აბა ❖ ჰა „ბარი“
 ა ❖ გიგ ❖ ში „წალღი“

არგფწია ❖ „რიკი, ტიგი, საცობი“
 ამათია ❖ ხი „მასალა, ჭურჭელი“
 ამა ❖ ტრა „დაბრი“
 აჭა ❖ „თასი“
 აჭა ❖ კი „გეჯა“
 აწგ ❖ რხია „კაუჭი“
 აციგ ❖ ცი „ბურბუშელა“
 აცამკვ ❖ რ „ლადვილი“
 აჩა ❖ ნ „კოდი, კოდურა“
 აფჰა ❖ ლ „კოკა, ჭურჭელი“
 ავაწა ❖ „ღვინის გადასატანი ჭურჭელი“
 ავაღვ ❖ ხი „კასრის სალტე“
 ამწგ ❖ ში „გიდელი“
 აბლაგა ❖ რ „გოდორი“
 აჰა ❖ თა „გუდა, ტიკი“
 აფა ❖ თხ „ყანწი“
 აჩა ❖ ვრა „მოსავალი“
 ა ❖ ფჰი „ჩალა“
 აყია ❖ „ზვინი“
 აჩა ❖ ლა „ცელი“
 აჭყარაპა ❖ ტ || აჭრაპა ❖ ტ „ფიწალი, ორთითი, ორკაპი“
 აქდგ ❖ „მორი, ჯირკი“
 ამჭგ ❖ „შეშა“
 აშაპგ ❖ „ხის ტანი, ზრო“
 აცია ❖ „ქერქი“
 ამა ❖ წი „ტოტი, შტო, რტო“
 ა ❖ ც „მარცვალი“
 აბლ გ ❖ „ფოთოლი“
 ადიგ ❖ „მინდორი, ველი“
 ა ❖ ბნა „ტყე“

აღმა „მინდორი“
აჟღჳს || აჟღჳც „მაყვალ“
ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილია 95 ლექსიკური ერთეუ-
ლი

3. დაჩრდილული სემანტიკის მქონე სახელწოდებები

ამაახე ჳრ „მაყვალ“
აბჟე ჳწ „იელი“
ახია ჳჟი „დეკა, შქერი“
აკუბემა ჳჟ || აკაბი ჳლჟ || აკაბი ჳლ || აკაბე ჳლ „ყურძნის
ჯიში“
აჯაკსა ჳრ „ყურძნის ჯიში“
აგითო ჳლ „ყურძნის ჯიში“
აკარკლე ჳმი „ყურძნის ჯიში“
აკამშიტა ჳლ „ყურძნის ჯიში“
ამგიარჳე ჳლ „ყურძნის ჯიში“
აცია ჳმლა „ყურძნის ჯიში“
ადა ჳც „ფესვი“
აშაპე ჳ „შტამბი, ტანი, ზრო (ამ შემთხვევაში ვაზისა)
ა ჳლა „ყურძნის მარცვალი“, „თვალი“
ალა ჳპჳა „ტარო“
14 ლექსიკურ ერთეულში დაჩრდილულია მცენარეთა სა-
ხელწოდებების წარმომავლობა.

4. კომპოზიტები **1. საზღვრულ-მსაზღვრელი**

§1. სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი** (უმეტე-
სად მცენარის აღმნიშვნელი ლექსემა) + **ზედსართავი სახელი**
(ან მისი ფუძის ნაშთი)

„კომპოზიციის დროს ერთმანეთს ერწყმის ორი ან მეტი ფუძე და შედეგად მიიღება ახალი რთულფუძიანი სახელი. ამ დროს ზოგადობის ა- პრეფიქსი დაერთვის მხოლოდ ახალი რთული სიტყვის (კომპოზიტის) პირველ წევრ ფუძეს. მაგალითად: ადხამჟა „რკინიგზა“, აქა „რკინა“ + ამჟა „გზა“... ამ ტიპის წარმოებისას კომპოზიტის ერთი წევრი მსაზღვრელია, მეორე კი — საზღვრული... (გვანცელაძე, 2003, 44).

... რთული არსებითი სახელის (კომპოზიტის) წევრებად შეიძლება გამოყენებული იყოს არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი (იშვიათად), რიცხვითი სახელი (იშვიათად), მასდარი ან ზმნის წმინდა ფუძე. ბოლო ხანს სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებამ გამოიწვია კომპოზიციის გზით კალკირებულ ნეოლოგიზმთა წარმოქმნის გააქტიურება... (გვანცელაძე, 2003, 45).

იმდენად, რამდენადაც აფხაზურ ენას ბრუნვები არ გააჩნია, მსაზღვრელის ფუძე, ცხადია, გაუფორმებელია. აფხაზურში აღნიშნული შესიტყვებები ქართული ენის მართული მსაზღვრელის მსგავსია. ქართულად თარგმნისას მსაზღვრელი ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით უნდა გადმოიცეს: მაგ.: აწგსლაჰა „ჩიტის ლეღვი“.

როდესაც კომპოზიტი საზღვრულ-მსაზღვრელია, მსაზღვრელი ძირითადად ვითარებითი ზედსართავითაა გადმოცემული... „იგი მოსდევს არსებითი სახელით ან სხვა მეტყველების ნაწილით გამოხატულ საზღვრულს, რითაც ემსგავსება ძველი ქართულის ზედსართავებს. მაგ.: ამშჟენ ექია❖ „ზღვა შავი“... ასეთ დროს ზედსართავ სახელს არ დაერთვის არც ზოგადობის პრეფიქსი“ (გვანცელაძე, 2003, 49).

... „მიმართებითი ზედსართავები ვითარებით ზედსართავთაგან განსხვავებით წინ უძღვის საზღვრულს. მაგ.: წგფხტი აჩა❖ჟრა „შარშანდელი მოსავალი“ (გვანცელაძე, 2003, 50).

განვიხილავთ თითოეული მათგანს ცალ-ცალკე:

აჰაშა ❖ „თეთრი მსხალი“. აჰა ❖ „მსხალი“ შა < ა ❖ შაკიაკია „თეთრი“

აცაშა ❖ „ბალამწარა“. ა ❖ ც „მარცვალი“, შა < აშა ❖ „მწარე“

ამჟიე ❖ ქიაწია „შავი თუთა“. ამჟია ❖ „თუთა“, (ა)ე ❖ ქიაწია „შავი“

აკალა ❖ მშე „ლერწამი თეთრი“. აკალა ❖ მ „ლერწამი“, ა ❖ შაკიაკია „თეთრი“

აჰე ❖ ჰა ❖ ხნა „ჰყაპარტა ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, აჰა ❖ ხნა „მჰახე, მწახე“.

აჰე ❖ წა ❖ ზა „მწუთხე ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, აწა ❖ ზა „მწუთხე“.

აჰე ❖ ჯბა ❖ რა „მაგარი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, აჯბა ❖ რა „მაგარი“.

აჰე ❖ წა ❖ ღა „თხელი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, აწა ❖ ღა „თხელი, სიფრიფანა“.

აჰე ❖ შაკიაკია ❖ კია „თეთრი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, ა ❖ შაკიაკია „თეთრი“

აჰე ❖ ყა ❖ ფშე „წითელი/შავი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, აყა ❖ ფშე „წითელი“

აჰე ❖ მჩე ❖ ღა „ტკბილი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, მჩე ❖ ღა „უძლური“

აჰე ❖ ზლა ❖ „ტკბილი ღვინო“. აჰე ❖ „ღვინო“, ა ❖ ზლა „მეტისმეტად ტკბილი“

აყარმა ❖ შე „სვია“. აყა ❖ რმა „სვია“, შე < ა ❖ შაკიაკია „თეთრი“.

აჯე ❖ შე „ნიორი“. აჯე ❖ „ხახვი“, შე < ა ❖ შაკიაკია „თეთრი“.

აკიე ❖ კიბაა „სოკო“. აკიე ❖ კი „მაჩიტელა“, აბა ❖ ა „დამპალი“

აცვ❖ცა „თვის ბოლოკი“. აც ❖მარცვალი“, აცა❖ ❖მწარე ცხარე“.

აცვცა❖ფშ „ბოლოკი“. აცვ❖ცა „ბოლოკი“, აფშ < აყა❖ფშ „წითელი“.

აჩარა❖ჯ || აჩარა❖ძ. აჩა❖ „პური, ხორბალი“, ა❖და „ნედლი“.

აჩა❖ფშ „ხორბლის ერთ-ერთი სახეობა“, აჩა❖ „პური“, აფშ < აყა❖ფშ „წითელი“.

აჩბა❖ა „გაფუჭებული სიმინდის ტარო“. აჩა❖ „პური“, აბა❖ა „დამპალი“.

აფშა❖და „ჭყინტი სიმინდი“. ა❖ფშ „სიმინდი“, ა❖და „ნედლი“.

აშგ❖რძ „ფეტვი“. აშგ❖ „ფეტვი“, ძ > ა❖და „ნედლი“.

აკარკალა❖შ „მუხულო“. აკაკა❖ლ / აკარკა❖ლ „მარცვალი“, შ < ა❖შაკაკა „თეთრი“.

აყენწორგ❖ „მოცვი“. ა❖ყ „ყურძენი“, (ა)წწორგ❖ „წვრილი“.

აყლა❖რა „ყურძნის ჯიში“. ა❖ყ „ყურძენი“, ღარა < ა❖ღრა-რა „სიჭრელე“.

აყა❖ფშ „ყურძნის ჯიში“. ა❖ყ „ყურძენი“, აფშ < აყა❖ფშ „წითელი“.

აყბა❖ა „ყურძნის ჯიში“. ა❖ყ „ყურძენი“, (ა)ბა❖ა „დამპალი“.

ა❖ყშ „ყურძნის ჯიში“. ა❖ყ „ყურძენი“, შ < ა❖შაკაკა „თეთრი“.

აყგრყა❖სა „ყურძნის ჯიში“. ა❖ყ „ყურძენი“, (ა)ყა❖სა „მოქნილი, ღრეკადი“, რ- კაუზატივის პრეფიქსი.

აძახია❖ „ვაზი“. აძ < აწლა „ხე“, ახია❖ „მოღუნული“

აძახია❖ ფშხვა❖ა „ვაზი გახმობამდე მისული“. აძახია❖ „ვაზი“, ფშხვა❖ „გამხმარი“, -და ინტენსივობის ნიშანი.

აძარწიი ❖ „დახვეული წნელი, ლერწი, ვაზი, ლიანა“. აძა ❖-
რა „წელი“, აწირგ ❖ „გრძელი“.

აჟემჟია ❖ ჭგ ❖ ღა „მტევნის კუფხალი“. აჟემჟია ❖ „მტევანი“,
ჭგ ❖ ღა < ჭგდა ❖ ღა „განსაკუთრებით“ ზმნიზედისავან ნაწარმო-
ები ზედსართავი სახელი.

ახწიგ ❖ რ (ბზიფ.) „მტევნის მხარი“. ახ(გ) „თავი“, წირგ ❖
„წვრილი“.

ა) სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი + არსები-
თი სახელი (ტოპონიმი)**

აჟემიზ ❖ ღ „ყურძნის ჯიში“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, მიზ ❖ ღრა „ად-
გილის სახელი“.

ბ) სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი + არსები-
თი სახელი**

აჟა ❖ ნ || აჟა ❖ ფს „ყურძნის ჯიში“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, ა ❖ ნ
„დედა“, ა ❖ ფს „ძუ“

გ) სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელის ფუძე +
სიწვრილის, სინორჩის** შემცველ ცნებათა **ფუძის ნაშთები**: -
სსა, -ჭჭა / ჭგს

აჰასსა ❖ „გარეული, წვრილი მსხალი“

აჰია ❖ სსა „გარეული, წვრილი ალუჩა“

აჰაჭჭა ❖ „გარეული მსხალი, წვრილი მსხალი“

არჭგ ❖ ს „ნორჩი კაკლის ხე“

ალჭგ ❖ ს „ნორჩი მურყნის ხე, ნოღა“

აჰა ❖ ფშა სსა ❖ „მომცრო ქვევრები“

დ) სტრუქტურული მოდელი: **ა ❖ მღ „ეკალი“ ზოგადი
სიტყვა + ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი**:

ამღ ❖ შ „ეკალოჯა“, ა ❖ მღ „ეკალი“, შ < ა ❖ შაკაკა „თე-
თრი“.

ამღ ❖ შ „მაყვალი“, ა ❖ მღ „ეკალი“, შ < აფშ < აყა ❖ ფშ „წი-
თელი“.

განხილულ მაგალითებში ამლ „ეკალი“ ფუძის გამოყენება განპირობებულია მცენარის ეკლიანობის ხაზგასასმელად.

შდრ.: ქართული: ეკალა, ეკალბარდა, ეკალიჯა... ქართულში „ეკალი“ ზოგადად ეკლიან მცენარესაც ჰქვია.

ყველა ზემოთ აღნიშნული ლექსემა თავისი კონსტრუქციით საზღვრულ-მსაზღვრელია. ამ შემთხვევაში აფხაზურისათვის დამახასიათებელი პოზიცია: „საზღვრული + მსაზღვრელისა“, დაცულია. ეს ის შემთხვევაა, როდესაც ფუძეს მსაზღვრელად ერთვის ვითარებითი ზედსართავი სახელი, ან მისი ფუძის ნაშთი.

ე) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + ზმნიზება:

ავეღწევირფნა „ჭაჭაზე დაყენებული ღვინო“, ავეღწევი „ღვინო“, ავეღწევი „მარშან“, რ- კაუზატივის მაწარმოებელი აფიქსი.

II. მსაზღვრელ-საზღვრული

§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი:

აშამაღვიღგა „ჭიაფერა“, აშამაღვიყა „ცვილის დიდი სანთელი“, აშიღვიგა „საღებავი“

აღიგკრეღინ „ია“, აღიგვი „მინდორი“, აკრაღვი „შუქურა“.

აწიარაღვისა „ია“, აღვიწია „გაწლი“, არაღვისა „თხილი“.

აშითკაკაღვიჭ, აღვიშით „ყვავილი“, აკაღვიკაჭ „ყვავილი“.

აცეღვიხა „თალგამი“, აღვიც „მარცვალი“, (ა)ხეღვი / ხა „თავი“.

აჩარეღვიც „ერთი ცალი მარცვალი“, აჩაღვი „პური“, არეც „მარცვალი“.

აჩაღვიკაკალ „ხორბლის მარცვალი“, აჩაღვი „პური“, აკაკაღვილ „მარცვალი“.

აჩაღვიჟილა „დასათესი ხორბალი“, აჩაღვი „პური“, აღვიჟილა „თესლი“.

აჩა❖ჟილა „დასათესი ხორბალი“, აჩა❖ „პური“, ა❖ჟილა „თესლი“.

აჭადქიე❖ც „ეკლიანი ბუჩქნარი წითელი შხამიანი კენკროვანი“, აჭა❖დ „ყურძნის ჯიმი“, აქიე❖ც/აქიე❖ცრა „ჯაგი, ჯაგნარი“.

აჩა❖შიე❖ლა „პურის ფქვილი“, აჩა❖ „პური“, აშიე❖ლა „ფქვილი“.

აჩახე❖ „პურის თავთავი“, აჩა❖ „პური“, ახე❖ „თავი“.

აჩასა❖ „პურის ნაჭერი“, აჩა❖ „პური“, (ა)სა❖ „ნაჭერი“.

აგიერყიე❖დ „ცერცვი“, აგიერ „ნემსი“, აყიედ „ლობიო“.

აყიედკა❖ლია || აკალიაყიე❖დ „პარკი ლობიო“, აყიე❖დ „ლობიო“, აკალი❖ა „ეკალა“.

აჟარყიე❖დ „ველური მუხუდო“, აჟა❖ „კურდღელი“, აყიე❖დ „ლობიო“, -რ III პირის ႱკუთვნილებისႱ მრავლობითობის პრეფიქსი.

აფშიე❖ც „სიმიინდის მარცვალი“, ა❖ფში „სიმიინდი“, ც< ა❖ც „მარცვალი“.

აფშიხე❖წი „ნაქურჩი“, ა❖ფში „სიმიინდი“, ახიე❖წი „ყუნწი“.

აფშიცია❖ლა „ტარო“, ა❖ფში „სიმიინდი“, აცია❖ „კანი“, - ალა ინსტრუმენტალისის სუფიქსი.

აფშილა❖პყა „სიმიინდის ტარო“, ა❖ფში „სიმიინდი“, ალა❖პყა „ჭოლოკი, ჯოხი“.

აჯქირე❖□ „სიმიინდის მარცვალი“, აჯქირე❖□ „სიმიინდი“, ც < აც „მარცვალი“.

აფჰია❖ყია „ჩალის ზვინი“, ა❖ფჰი „ჩალა“, აყია❖ „ზვინი“.

ათია❖ყია „თივის ზვინი“, ათია❖ „თივა“, აყია❖ „ზვინი“.

არე❖ც „კაკლის მარცვალი“, ა❖რა „კაკალი“, (ა,გ)ც „მარცვალი“.

ამწგრბღე❖ „ანწლი“, ა❖მწ „ბუზი“, აბღე❖ „ფოთოლი“, -

რ III პირის 'კუთვნილების' მრავლობითობის პრეფიქსი.

აქსკვ ❖ „ზოგადად ყურძნის ჯიში“, ა❖ჟ „ყურძენი“, (ა)ხკვ ❖ „ჭამნიკი, ნიმუში“.

აშხარა❖ჟ „მთის ყურძენი“, აშხა❖რა „მთიანეთი“, ა❖ჟ „ყურძენი“.

აღბა❖ჟ „გემის ყურძენი“, ა❖ღბა „გემი“, ა❖ჟ „ყურძენი“.

ამხივ❖ჟ „ტოტის ყურძენი“, ა❖მხი < ა❖მახი „ტოტი“, ა❖ჟ „ყურძენი“.

აბგსთა❖ჟ „ლომის ყურძენი“, აბგსთა „ლომი“, ა❖ჟ „ყურძენი“.

აცა❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, ა❖ც „ამარცვალი“, (ა❖)ჟ „ყურძენი“.

აცხა❖ჟ „ტკბილი ყურძენი“, ა❖ცხა „თაფლი“, (ა❖)ჟ „ყურძენი“.

აცცკ❖ჟ „ველური ყურძენი“, სიტყვის პირველი ნაწილის მნიშვნელობა გაუგებარია, ა❖ჟ „ყურძენი“.

აწეწე❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, სიტყვის პირველი ნაწილის მნიშვნელობა დაჩრდილულია, (ა/გ)ჟ „ყურძენი“

აჰარდა❖ნჟ || აჰარდა❖ნ „ყურძნის ჯიში“, აჰარდა❖ნ „ყურძნის ჯიშის სახელწოდება, ჟ „ყურძენი“.

ამივ❖გაჟ „ყურძნის ჯიში“, ამივ❖გა „საღებავი“, ა❖ჟ „ყურძენი“.

აჩა❖ქიაბა❖ლ „ყურძნის ჯიში“, აჩა❖ „პური“, (მეგრ.) ქიაბა❖ლ < ქობალ „პური“.

აცხივ❖ჟ || აცხია❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, აცხივ❖ „ფალარათი“, (გ)ჟ „ყურძენი“.

აძნვ❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, აძვ❖ნ „ზამთარი“, (გ)ჟ „ყურძენი“.

აძვ❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, აძვ❖ „წყალი“, (გ)ჟ „ყურძენი“.

ატივ❖მცია❖ „კანი“, ატივ❖მ „უცხო“, აცია❖ „კანი“.

აჟემჟია❖ „ყურძნის მტევანი“, ა❖ჟ „ყურძენი“, ამჟია❖

„თუთა“.

აჭყ აფაჭში „ყურძნის მარცვლის ყუნწი“, აჭყ „ყურძენი“, აფაჭში „ფესვი“.

აჭწლა აღიწიგჭნ „მტევნის ყუნწი“, აჭწლა „ხე“, აღიწიგჭნ „ყუნწი“.

აყმეჟიაჭ აჭმახი „მტევნის კუფხალი“, აყმეჟიაჭ „ყურძნის მტევანი“, ამაჭხი „ტოტი, შტო“.

აყეჭმეჟ ახიწიგჭ „კლერტის ღერძი“, აყეჭმეჟი „ყურძნის მტევანი“, ახიწიგჭ „ღერძი“.

აყერგიეჭცრა აჭმახი „მტევნის მხარი“, აყერგიეჭცრა „ყურძნის მარცვალი“, ამახი „მხარი“, -რ III პირის „კუთვნილების“ მრავლობითობის პრეფიქსი.

აჭყ აგიაჭლ „წიპწა“, აჭყ „ყურძენი“, აგიაჭლ „გული“. აღ < აღ არა „აღმონაცენი“, ზედმიწ.: „გულაღმონაცენი“.

აყბაჭჰა „ვენახი“, აჭყ „ყურძენი“, აბაჭჰა „ბალი“.

ავეჭ ფშეჭაჭ „ახალი (ერთ წლამდე) ღვინო“, ავეჭ „ღვინო“, აჭ ფშეჭა „ბავშვი, ბალღი“.

ავეჭმჩ „მაგარი ღვინო“, ავეჭ „ღვინო“, აჭმჩ „ძალა / ღონე“.

ავეჭყ „ტკბილი, ყურძნის წვენი“, ავეჭ „ღვინო“, (ა)ყ „ყურძენი“.

აჭხ აჭჭკე „თხლეს სუნი“, აჭხ „თხლე“, აჭჭკე „სუნი“.

აქლამეშრვაჭ „ფელამუშის ტყლაპი“, აქლამეჭშე „ფელამუში“, აჭრვა „ჩირი“.

აყერძეჭ / აყძრეჭ „ყურძნის ბურახი“, ყურძნის წყალი“, აჭყ „ყურძენი“, აძეჭ „წყალი“, -რ III პირის „კუთვნილების“ მრავლობითობის პრეფიქსი.

ავეჭცარა (აბე.) || ავეჭცარა (ბზიფ.) „მარანი“, ავეჭ „ღვინო“, ცარა < აცა „სასიმიწდე“.

აყაჰიაჭრა „წნული ღობით მრგვლად შემოღობილი ადგი-

ბა“.

ადა ❖ ც „ფესვი“, ა ❖ და „ძარღვი“, ც < ა ც „ცალი“.

აძაცია ❖ „ხის კანი“, აძა < ა ❖ წლა „ხე“, აცია ❖ „კანი“.

არგ ❖ ც „მარცვალი“, ა ❖ რა „კაკალი“, ც < ა ც „ცალი“, „მარცვალი“.

აჯგრე ❖ ც „რკო“, ა ❖ ჯ „მუხა“, არგ ❖ ც „მარცვალი“.

აჟკია ❖ წა „ვენახი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, აკია ❖ წა < აქია ❖ წა „მალლარი ვენახი“.

ა ❖ ბნა ტო ❖ ტრა „ტყე-ტევრი“, ა ❖ ბნა „ტყე“, ტო ❖ ტრა „ტევრი“.

აწლაშიე ❖ რა „ულრანი ტყე“, ა ❖ წლა „ხე“, აშიე ❖ რ „ხილი“.

აშიე ❖ რბაჰა „ხილნარი“, აშიე ❖ რ „ხილი“, აბა ❖ ჰა „ბალი“.

აშიე ❖ რწლა „ხეხილი“, აშიე ❖ რ „ხილი“, ა ❖ წლა „ხე“.

სტრუქტურული მოდელი: **მსაზღვრელ + საზღვრული. არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.**

ანგრზენვ ❖ „წინების ღვინო“, ანგრზენვ ❖ „ყურძნის საწინები“, ავგ ❖ „ღვინო“.

აჟალარვა ❖ გვ „წინების ღვინო“, აჟალარვა ❖ გა „ყურძნის საწინები“, ავგ ❖ „ღვინო“.

ა ❖ ხ აქვ ❖ „თხლე სუნი“, ა ❖ ხ „თხლე“, აქვ „სუნი“, ამწე ❖ ში ავგ ❖ ჰი „გიდლის ძირი“, ამწეში „გიდელი“, ავგჰი „ძირი“... და მსგავს შესიტყვებებში მსაზღვრელი სიტყვის ნივთის კატეგორიის კუთვნილების ა- პრეფიქსი შენარჩუნებულია; ამის მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ აღნიშნული ტიპის მაგალითები კომპოზიტებად ჯერ კიდევ არ აღიქმება და მყარ შესიტყვებებს წარმოადგენს.

ა) კომპოზიტის საზღვრულია ავ / ჰა

ადგლა ❖ ჯა „ბაძგი, ჭყორი“

აშხარა ❖ ჯ „უოლო“

ახარა ❖ ჯ „რცხილისებრთა ოჯახის ბუჩქი“

პ. ჭარაია მიიჩნევდა, რომ აფხაზური ა❖ ჯ „მუხა“ საერთოა მეგრულ ჯა(ლ) „ხე“ სიტყვასთან. აღნიშნული ელემენტის გამოვლენა ბუჩქების სახელწოდებებში, შესაძლოა აფხაზურში ჯ ძირის უძველეს ფუნქციაზე, მის ზოგადად ხის აღმნიშვნელ ძირად გამოყენებაზე მიუთითებდეს; თუკი ჯ აღნიშნულ შემთვევაში მეორეული არაა და რომელიმე სხვა თანხმოვნისაგან, მაგალითად ყ-საგან არ მომდინარეობს (ჭარაია, 1912, 45).

ბ) კომპოზიტის საზღვრულია აწლა „ხე“

სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელის ფუძე + აწლა „ხე“** ლექსემა:

აბა ❖ ციწლა „ზღმარტლის ხე“

ა❖ თიაწლა „ცაცხვის ხე“

ალიმო ❖ ნწლა „ლიმონის ხე“

ამყია ❖ წლა „თუთის, ბჟოლის ხე“

აწაა ❖ წლა „არყის ხე“

აწია ❖ წლა „ვაშლის ხე“

აფსა ❖ წლა „სოჭი“

აჰა ❖ წლა „მსხლის ხე“

ატამა ❖ წლა „ატმის ხე“

აბი ❖ აწლა „ბიის, კომშის ხე“

ჩამოთვლილ მაგალითებში კომპოზიტის შემადგენელი ნაწილები ერთიმეორესთან მსაზღვრელ-საზღვრულ მიმართებაშია, რამდენადაც აფხაზურს ბრუნვები არ გააჩნია, ერთმანეთს ერწყმის მსაზღვრელის და საზღვრულის მორფოლოგიურად გაუფორმებელი ფუძეები.

აღნიშნული რიგი მსაზღვრელ-საზღვრულისა აფხაზური ენისათვის არ არის დამახასიათებელი. იგი შედარებით ახალი წარმონაქმნი უნდა იყოს. ისტორიულად აფხაზურს ახასიათებს საზღვრულ-მსაზღვრელის სინტაქსური კონსტრუქცია. ისევე, როგორც ეს ძველ ქართულში იყო.

გ) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (აზბნა „ტყე“) + არსებითი სახელი (მცენარის აღმნიშვნელი ლექსემა):

აბნარაზისა „გარეული, ტყის თხილი“, აზბნა „ტყე“, (ა)რა-
ზისა „თხილი“

აბნაზისა || აბგზნისა „მაჟალო, ტყის ვაშლი“, აზბნა
„ტყე“, აწისა „ვაშლი“

აბნარაზისა „ტყის რეჰანი“, აზბნა „ტყე“, (ა)რაჰისა
„რეჰანი“

აზბნა ძახისა „ტყის ვაზი“, აზბნა „ტყე“, აძახისა „ვაზი“

ფეიქრობთ, ხეთა ველური ჯიშების აღნიშვნას უნდა ემსახურებოდეს აღნიშნულ ლექსემებში აბნა „ტყე“ სიტყვის მონაწილეობა.

აღნიშნული მაგალითები მსაზღვრელ-საზღვრულს წარმოადგენს. საერთოდ, მსაზღვრელ-საზღვრულის ასეთი განლაგება აფხაზურისათვის ორგანული არ არის. ძირითადად აფხაზურს ახასიათებს საზღვრულ-მსაზღვრელიანი სინტაქსური კონსტრუქცია. მსაზღვრელ-საზღვრული კი, ან შედარებით ახალი წარმონაქმნი უნდა იყოს, ან კალკირების გზით მიღებული გამსესხებელი ენიდან.

შესაძლოა, აღნიშნულ შემთხვევაში არსებითი სახელი აბნა „ტყე“ მიმართებითი ზედსართავის ფუნქციით გვევლინებოდეს.

„მიმართებითი ზედსართავი სახელები აფხაზურში ძირითადად იწარმოება მეტყველების სხვა ნაწილთა ფუძეებისაგან. ამ მიზნით გამოიყენება დანიშნულების, კუთვნილების აღმნიშვნე-

ლი -ტი(გ) || -ტიი სუფიქსი, რომელიც უკავშირდება ა-ტივ❖ „საკუთრება“ სიტყვის ძირს. ასე მიღებული მიმართებითი ზედსართავები ვითარებით ზედსართავთაგან განსხვავებით, წინ უძღვის საზღვრულს. მაგალითად, წვ❖ფხ-ტიი აჩა❖ჯრა „შარშანდელი მოსავალი“, ახახი-ტიი❖ გაა❖რა „ქვის ღობე“ (გვანცელაძე, 2003, 50).

დ) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ეთნონიმი) + არსებითი სახელი (მცენარის (ყურძნის) აღმნიშვნელი ლექსემა)

ამიანგ❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, ამიანგ❖ჟჟ „სვანი“, (ა❖)ჟჟ „ყურძენი“

აჟრგსგ❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, აჟრგ❖ჟჟ „რუსი“, (გ❖)ჟჟ „ყურძენი“

ათერქია❖ჟჟ || ათერქიგ❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, ათგ❖რქი „თურქი“, (ა❖)ჟჟ „ყურძენი“

აგრგ❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, აგრგ❖ „მეგრელი“, (გ❖)ჟჟ „ყურძენი“

აფსჟა❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, აფსჟა❖ „აფხაზი“, (ა❖)ჟჟ „ყურძენი“

ე) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ტოპონიმი) + არსებითი სახელი (მცენარის (ყურძნის) აღმნიშვნელი ლექსემა)

აჟასარხია❖ჟჟ „ყურძნის ჯიში“, აჟასა❖რხია „ცხვრის ბორცვი“, ა❖ჟჟ „ყურძენი“

ვ) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ანთროპონიმი) + არსებითი სახელი (მცენარის (ყურძნის) აღმნიშვნელი

ლი ლექსემა:

პაპენი ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, პაპენი ❖-ნ „მამაკაცის სახელი“, ი-
კუთვნილებითი პრეფიქსი მკ. კლასისა, ე „ყურძენი

კაცი ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, კაც „მამაკაცის სახელი“, ი- კუთ-
ვნილებითი პრეფიქსი მკ. კლასისა, ე „ყურძენი“

თავი ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, თავი ❖-ტ „მამაკაცის სახელი“, ი-
კუთვნილებითი პრეფიქსი მკ. კლასისა, ე „ყურძენი“

პეტრე ❖-ე || პეტრა ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, პე ❖-ტრა < პეტრე
„მამაკაცის სახელი“, ი- კუთვნილებითი პრეფიქსი მკ. კლასისა,
(გ)ე. „ყურძენი“

ხიფე ❖-ე || ხიფე ❖-მ || ხიფე ❖-შიე „ყურძნის ჯიში“,
ხიფე ❖-მ „მამაკაცის სახელი“, ი- კუთვნილებითი პრეფიქსი მკ.
კლასისა, ე „ყურძენი“

ხიტუნი ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, ხტუ ❖-ნ „მამაკაცის სახელი“,
ი- კუთვნილებითი პრეფიქსი მკ. კლასისა, ე „ყურძენი“

ხინალე ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, ხინა „ქალის სახელი“, ლ-
კუთვნილებითი პრეფიქსი ქალთა კლასისა, ე „ყურძენი“

ნო ❖-ი „ყურძნის ჯიში“ < ნოე „მამაკაცის სახელისაგან“

აბაპი ❖-ე „ყურძნის ჯიში“, აბა ❖-ბ „მღვდელი“, ი- კუთვნილე-
ბითი პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა, ე „ყურძენი“

აღნიშნულ მაგალითებში კომპოზიტის მსაზღვრელად ადამი-
ანთა კლასის სახელები გვევლინება, ამის გამო კომპოზიტის
საზღვრულის თავში გამოჩნდება ადამიანის კლასის პირის (კუთ-
ვნილების) პრეფიქსი „ლ“-ს რიგისა, განსხვავებით იმ შემთხვევე-
ბისაგან, როდესაც მსაზღვრელად ნივთთა კლასის სახელი გვევ-
ლინება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ უკანასკნელ შემთხვევაში
ნივთთა კლასის პირის (კუთვნილების) მაჩვენებელი პრეფიქსი
იკარგება.

ზ) სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ზონი-მი) + არსებითი სახელი:

აჯმაყე ❖ „დენგრა, კუნელი“, ა ❖ ჯმა „თხა“, (ა) ყე ❖ „ცურ-ცლი“

აპიაბა ❖ ჭა || აპიარბა ❖ ჭა „მოცივი“, აპია ❖ „ლორი“, (ა) პა ❖ ჭა „ტკიპა“

ალაწიე ❖ მლ „ასკილი“, ალა ❖ „ძალი“, აწიე ❖ მლ „ლურსმანი“

აჟიერძე ❖ „ღვია“, ა ❖ ჟი „ძროხა“, აძე ❖ „წყალი“, -რ III პირის „კუთვნილების“ მრავლობითობის პრეფიქსი.

აპიაკა ❖ შა „გვირილა“, აპია ❖ „ლორი“, (ა) კა ❖ შა „კამა“

აჟარყიე ❖ დ „ველური მუხუდო“, აჟა ❖ „კურდღელი“, აყიე ❖ დ „ლობო“, -რ III პირის „კუთვნილების“ მრავლობითობის პრეფიქსი.

აპიე ❖ ჰიეჟ || აპიე ❖ ჰიეჟე „შავი ფერის ველური ყურძენი“, აპიე ❖ ჰი „მტრედი“, (ე) ჟე „ყურძენი“

აწესა ❖ ჟე || აწესე ❖ ჟე || აწესე ❖ „ველური ყურძენი“, აწე ❖ ს „ჩიტი“, (ე) „ყურძენი“

ამშიე ❖ ჟე „დათვის ყურძენი“, ა ❖ ში „დათვი“, (ე) ჟე „ყურძენი“

აჩეკე ❖ კ || აჩეკე ❖ კა || აჩეკე ❖ კა ჟე „ყურძნის ჯიში“, აჩე ❖ „ცხენი“, აკე ❖ კა „ძუძუ“, ა ❖ ჟე „ყურძენი“

აწესლა ❖ ჰა „გარეული ლეღვი“, აწე ❖ ს „ჩიტი“, ალაჰა ❖ „ლეღვი“

ამშილა ❖ ჰა „გარეული ლეღვი“, ამში „დათვი“, ალაჰა ❖ „ლეღვი“

აჯმაფა ❖ წა „თხაწვერა“, ა ❖ ჯმა „თხა“, (ა) ფა ❖ წა „წვერი“

აცგვიწე ❖ ხია „კატის კულა“, აცგიე ❖ „კატა“, აწე ❖ ხია „კული“

აცვიფრებინა „ბალახოვანი მცენარე“, აცვიფრებინა „კატა“, აცვიფრებინა „რძე“

აწვიფრებინა „იონჯა“, აწვიფრებინა ხარი“, აწვიფრებინა „კისერი“

აწვიფრებინა „სპეციალური ნორჩი ბალახი, იხმარება ცხენების საკვებად“, აწვიფრებინა „დოლის ცხენი“, აწვიფრებინა „ბალახი“

აწვიფრებინა „ბალახი“, აწვიფრებინა „კურდღელი“, (ა)წვიფრებინა „ბალახი“, -რ III პირის „კუთვნილების“ მრავლობითობის პრეფიქსი.

§2. სტრუქტურული მოდელი: ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი (მცენარის აღმნიშვნელი ლექსემა)

აწვიფრებინა „ახალი ვენახი“, აწვიფრებინა < აწვიფრებინა „სიახლე“, აწვიფრებინა „ყურძენი“

ათავიფრებინა „სავსე ყურძენი“, ათავიფრებინა „სავსე“, ათავიფრებინა „ყურძენი“

აცვიფრებინა დაყუბუყ „უკანო გოგრა“, აცვიფრებინა „უკანო, კანის არ მქონე გოგრა“, -და უარყოფითობის სუფიქსი, ყაბაყ „გოგრა“

აყაბაყყ || აყაბაყსა „მოქნილი, დრეკადი ყურძენი“, აყაბაყსა „მოქნილი, დრეკადი“, ათავიფრებინა „ყურძენი“

აცვიფრებინა „შავი ყურძენი საშუალო ზომის მარცვლებით“, აცვიფრებინა „უმარცვლო“, ათავიფრებინა „მარცვალი“, -მ უარყოფითობის სუფიქსი, -ლ ინსტრუმენტალისის სუფიქსის ნაშთი, (ა)ყ „ყურძენი“... „უმარცვლო ყურძენი“

აწვიფრებინა || აცვიფრებინა „ტკბილი ყურძენი“, აწვიფრებინა „თაბლობა“, „თაფლობის ყურძენი“

§3. სტრუქტურული მოდელი: რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი

აწვიფრებინა აწვიფრებინა „ორნახადა არაყი“, ა < აწვიფრებინა „ორი“ რიცხვითი სახელის შეკვეცილი ფუძე, აწვიფრებინა დანიშნულე-

ბის სუფიქსი, ამაგ ჳრა „დულილი“, „ორ(ჯერ) მოდუღებული არაყი“.

ზნგკერმაგ ჳრა აჟა ჳტკა „ერთნახალი არაყი“, ჳნგ „ერთხელ“, კ- განუსაზღვრელობის აფიქსი. ამარა „დულილი“, „ერთხელ მოდუღებული არაყი“.

§4. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + მასდარი

აფა ჳმი ა ჳკრა „დაფესვიანება“, აფა ჳმი „ფესვი“, ა ჳკრა „დაჭერა“

აძგ ჳ ა ჳლალარა „წვენის მოძრაობა“, აძგ ჳ „წყალი“, ა ჳლალარა „მიგ შესვლა“. იგულისხმება ვაზის ჳროში მცენარის წვენის მოძრაობა.

აძგ ჳ აწგ ჳსრა „წყლის ჩადგომა მცენარეში“, აძგ ჳ „წყალი“, აწგ ჳსრა „ჩადგომა“

აჟკია ჳწა „ვენახი“, ა ჳჟ „ჟურძენი“, კია ჳწა < ქია ჳწა, ა ჳქიწარა „ზედ დადება“.

ა ჳჟილა ა ჳკრა „მოსაშენებლის გაჩენა“, ა ჳჟილა „თესლი“, ა ჳკრა „დაჭერა“

აშაპგ ჳ ა ჳკრა „მოსაშენებლის გაჩენა“, აშაპგ ჳ „ფეხი“, ა ჳკრა „დაჭერა“

აფა ჳმი ა ჳთაგარა „დაფესვიანებული გადანაწვენის რქის გადარგვა“, აფა ჳმი „ფესვი“, ა ჳთაგარა „გადარგვა, გადანერგვა“

აძახია ჳ ადღგ ჳრხარა „ვაზის გასხვლა“, აძახია ჳ „ვაზი“, ადღგხრა „ტანთ გახდა“

აძახია ჳ ა ჳმიოთრა „ჟვავილობა“. აძახია „ვაზი“, ამიოთრა „ჟვავილობა“,

აბღღ ჳ ა ჳხტრა „გვირგვინის გახსნა“, აბღღ ჳ „ფოთოლი“, ა ჳხტრა „თავის მოხდა“

აბბაკა ❖ ფსარა „მტვრის ცვენა“, ა ❖ ბბ || ასა ❖ ბა || ა ❖ ბაბ
„მტვერი“, აკა ❖ ფსარა „ცვენა, ჩამოცვენა“

აშიგ ❖ თ აჩე ❖ მღვრგარა „ყვავილის გამოტანა“, აშიგ ❖ თ
„ყვავილი“, აჩე ❖ მღვრგარა „თავის გამოტანა“

აშიგ ❖ თ აჩე რგ ❖ სქ არა || აშიგ ❖ თ აჩე რგ ❖ ცქ არა „ყვავი-
ლის გამოტანა“, აშიგ ❖ თ „ყვავილი“, აჩე რგ ❖ სქ არა ||
აჩე რგ ❖ ცქ არა „თავის გამოსუფთავება“

აჟ ალგ ❖ რლარა „ყურძნის შეთვალება“, აჟ „ყურძენი“,
ალგ ❖ რლა „ითქმის ყურძენზე: თვალში შესვლა“

აჟლგ ❖ რლა „თვალში შესული, შეთვალებული ყურძენი“,
ა ❖ ჟ „ყურძენი“, ალგ ❖ რლა „თვალში შესვლა, შეთვალება“

აჟალა ❖ რლარა „ყურძნის შეფერადება, შეთვალება“, ა ❖ ჟ
„ყურძენი“, ალგ ❖ რლა „თვალში შესვლა“

აშლა ❖ ტირა < აჟალა ❖ ტირა „ყურძნის სრული დამწიფება“,
აშ < აჟ „ყურძენი“, ატირა ❖ < ატიარა ❖ „დაჯდომა“

აჟწიგ ❖ „დადუღებული, დამდგარი ღვინო“, ა ❖ წირა „და-
წნილება“, „დამჟავება“ მასდარი.

აჟ ❖ წწა ❖ (ბზიფ.) „შეჭანგებული ღვინო“, ა ❖ წირა „და-
წნილება“, „დამჟავება“ მასდარი.

აჟ ❖ ახარტია ❖ რა „ღვინის დამატება“, აჟ ❖ „ღვინო“,
ატირა ❖ რა „დაჯდომა“, რ- კაუზატივს პრეფიქსი

აჟ ❖ აწიგ ❖ წირა „ღვინის დამმარება“, აჟ ❖ „ღვინო“,
აწიგ ❖ წირა „დამმარება“ მასდარი

აჟ ❖ ა ❖ წირა „ღვინის დადუღება“, აჟ ❖ „ღვინო“, ა ❖ წირა
„დაწნილება, დამჟავება“

აჟ ❖ ა ❖ წხრა „(საწინახლიდან) ღვინის გამოშვება“, აჟ ❖
„ღვინო“, ა ❖ წხრა „ქვემიდან გამოღება“

აჟ ❖ ა ❖ შირა „ღვინის დუღილი“, აჟ ❖ „ღვინო“, ა ❖ შირა
„დუღილი“

აჟ ❖ ა მწიგ ❖ რყ არა „ტკბილის ფეხში გამოღება, გამოჭყლე-

აჟთააღრა „რთველი, ყურძნის კრეფა“, აღჟ „ყურძენი“, ათააღრა „ხილის შეგროვება“ — მასდარი

აღჟ ახიაღრა „ყურძნის დაწურვა“, აჟ „ყურძენი“, ახიაღრა „წურვა, დაწურვა, წნება“ — მასდარი

აჟაღზგღლარა „ჭაჭის ამოტივტივება დუდილის დროს“, აჟაღლ „ჭაჭა“, აზგღლარა „აცურება, ატივტივება“ — მასდარი.

აჟაღლ ატიარაღ „ამოტივტივებული ჭაჭის ჩადირვა ტკბილ-ში“, აჟაღლ „ჭაჭა“, ატიარაღ „ჯდომა“ — მასდარი.

აღჟ აღლღღწრა „წვენის გამოსვლა დაწყვეტილი ყურძნი-დან“, აღჟ „ყურძენი“, აღლწრწრა „გამოსვლა“ — მასდარი, აღ საურთიერთო მიმართების სუფიქსი.

აღჟ აღაღღარა „ყურძნის დუდილი“, აღჟ „ყურძენი“, აღაღღარა „ურთიერთდაჭმა“ <აღაღრა „ჭამა“ — მასდარი, აღაღ- საურთიერთო-საორმხრივო კატეგორიის პრეფიქსი

აზღღ ახიაღშრა „ღვინის ამღვრევა“, აზღღ „ღვინო“, ახიაღშ „მღვრიე“ ზედსართავი სახელისაგან ნაწარმოები მასდარი, ახიაღშრა „ამღვრევა“

აზღღ აბჟიღზარა „ღვინის დაძმარება“, აზღღ „ღვინო“, აბ-ჟიღზარა „ძმარდ ქცევა“, აბჟეღი „ძმარი“, -ზარა გარდაქვევითო-ბის სუფიქსი.

ჩაზრათაგაღლარა შემოდგომა“, აჩაღზრა „მოსავალი“, ათა-გაღლარა „ჭირნახულის აღება, მოსავლის აღების დრო“

აშაყაღრა „ყლორტი“, აშა < აშაპგღ „ფეხი“, აყაღრა „ქნე-ვა“ — მასდარი.

აგიაღლ „კურკა“, აგიღღ „გული“, აღლ < აღლაღრა „აღმოცე-ნება“ — მასდარი.

ორზე მეტკომპონენტიანი კომპოზიტები

III. მსაზღვრელ-მსაზღვრელ-საზღვრული

§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსე-

ბითი სახელი + არსებითი სახელი

აჟა/რ/გიღ❖/ც „ყურძნის მარცვალი“, აჟ „ყურძენი“, აგიღ „გული“, ც < აც „მარცვალი“ (-რ III პირის რკუთვნილებს⁷ მრავლობითობის პრეფიქსი)

აჩიგ/კკ/ა❖/ჟ „ყურძნის ჯიში“, აჩიგ „ცხენი“, (ა)კკკა „ძუძუ“, აჟ „ყურძენი“

აგი/ლა/ხ/ა❖/ჟ „ყურძნის ჯიში“, აგიღ „გული“, (ა)ხგ „თავი“, აჟ „ყურძენი“, -ლა ინსტრუმენტალისის სუფიქსი

§2. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ზოონი-მი) + მასდარი + არსებითი სახელი

აციღ/ბბრა❖/ხი „მთის ყვავილი“, აციღ „ხარი, ხარირემი“, აბგბრა „ბლავილი“, ახიღ „კერძი“

§3. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი

აბაა❖/ჟ/შა || აბა❖/ჟ/შა „ყურძნის ჯიში“, აბაა❖ „ციხე-სიმაგრე, ეკლესია“, (ა)ჟ „ყურძენი“, შა < ა❖შაკაკა „თეთრი“

§4. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება) + ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი + არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება)

აღმ/შა/ძახია❖, აღღ ❖შა „სვია“, შა < ა❖შაკაკა „თეთრი“, აძახია❖ „ვაზი“

ოთხკომპონენტური კომპოზიციები

IV. მსაზღვრელ + საზღვრულ + საზღვრულ + მსაზღვრელი

§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი

აჟასა/რ/ხია/ჟ/შაგ „ყურძნის ჯიში“, აჟასა „ცხვარი“, ახიღ

„ბორცვი“, ა(გ)ჟ „ყურძენი“, (-რ III პირის მრავლობითობის კუთვნილებითი პრეფიქსი). „ცხვარი [მათი] ბორცვი ყურძენი თეთრი“

5. შესიტყვებანი

ქვევით წარმოდგენილია მყარი შესიტყვებები, რომლებიც ჯერჯერობით კომპოზიტს არ წარმოადგენს, მაგრამ ამჟღავნებს კომპოზიტად ქცევის ტენდენციას:

სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + მასდარი**

აძახია ❖ ა ❖ ჟილა ა ❖ კრა „ვაზის გაშენება“, აძახია ❖ „ვაზი“, ა ❖ ჟილა „თესლი“, ა ❖ კრა „დაჭერა“ — მასდარი.

აჰა ❖ ფშა ახგ ❖ ა ❖ ხტრა „ქვევრის მოხდა“, აჰა ❖ ფშა „ქვევრი“, ახგ ❖ „თავი“, ა ❖ ხტრა „მოხდა“ — მასდარი.

სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი + გარდაქცევითობის -ნე სუფიქსით ნაწარმოები აბსოლუტივი + მასდარი**

ახწივ ❖ რ ლბაა ❖ განგ ა ❖ წაწარა „ვაზის გადაწიდვანა“, ახწივ ❖ რ || აშაყ ა ❖ რ „ვაზის რქა“, ალბა ❖ აგარა „ჩამოღება“ > ლბაა ❖ განგ „ჩამოღებით“, ა ❖ წაწარა „ქვეშ ამოღება“

ახწია ❖ რ ხწიანგ ❖ ა ❖ წაწარა || ა ❖ ხწიარ ა ❖ წაწარა „ლერწის, რქის დარგვა“, ახწია ❖ რ „რქა“, ახწია ❖ რა „გადაჭრა“ > ხწიანგ ❖ „გადაჭრით“, ა ❖ წაწარა „ქვეშ ამოღება“.

6. მცენარეთა სახელწოდებებში გამოვლენილი სახელური და ზმნური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები.

§1. სახელური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები

ა) -ქია ნივთთა კლასის მრავლობითობის სუფიქსი:

აშიაქია ❖ „ყლარტი, ლამური, სატაცური“
ალაპიაქია ❖ ჯა „ველური ხახვისებური მცენარე“, ზედმიწ.:
„გახვეულ-ები“-უბედურება“.

ბ) -რა კრებითობის სუფიქსი:

ახია ❖ რა „შამბი, შამბნარი, ჟელტამი“

აპი ❖ რა „შამბი, შამბნარი“

ახია ❖ ც || ახია ❖ ცრა „ჭინჭარი“

ასანჰი ❖ რა „საკვები ბალახის სახეობა“

აღნიშნულ შემთხვევაში -რა წარმოშობით კრებითობის სუფიქსია, მაგრამ ამ შემთხვევაში მცენარის სახელწოდებაში ვლინდება, როგორც აბსტრაქტულობისაკენ გარდამავალი მნიშვნელობის სუფიქსი.

გ) აბსტრაქტულობის -რა სუფიქსის ნაშთი:

აჭარე ❖ ჟ „ახალი ვენახი“, აჭა ❖ რა < აჭა ❖ „სიანლე“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“

ა ❖ ცხაჟ აცხარე ❖ ჟ „ტკბილი ყურძენი“, ა ❖ ცხარა „თაბლობა“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“

დ) ზ < ს გარდაქცევითობის სუფიქსი:

აფყე ❖ ზ „ლაქაში“

აჩა ❖ ზ „ბზე“

აჩე ❖ ს „საჭმელი“

ე) -ლა ინსტრუმენტალისის აფიქსი:

აფმაცია ❖ ლა „ტარო“, ა ❖ ფშ „სიმინდი“, აცია ❖ „კანი“, -ლა წარმოშობით ინსტრუმენტალისის სუფიქსი. ზედმიწევნით: „სიმინდი კანით (კანიანი)“

აშე ❖ ლა „ფქვილი“, აშე ❖ „ფეტვი“

აგილახა ❖ ჟ „ყურძნის ჯიში“, აგი ❖ „გული“, (ა)ხე ❖ „თავი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“

აცემლგ❖ჟ „უმარცვლო“იანი, ით¹ ყურძენი“

ვ) -ხარა (რადმე გახლომა, ქცევა)

აფაშიხა❖რა „დაფესვიანება“, აფა❖ში „ფესვი“

აჟემჟია❖ხარა „მტევნად ქცევა / გახლომა“, აჟემჟია❖ „მტე-
ვანი“

აჯ❖ აბჟი❖ხარა „ღვინის დაძმარება“, აჯ❖ „ღვინო“, აბ-
ჟი❖ხარა „ძმრად გახლომა, ქცევა“

ზ) -ტივ დანიშნულების სუფიქსი:

აჭჰატივ❖ „ბალახი“

არშიტივ❖ „სათესლე ხახვი“

ახიტივ❖ „ნაცარა, ვაზის დაავადება“, ახია „ნაცარი“

უგტივრში❖რა ატატკა „ორნახადი არაყი“

არგ❖ჟიტი „სასმელი“, ა❖ჟირა „დაღვევა“, რ- კატუხატივის
პრეფიქსი

ანგჰიაგა❖ტი ჯალგ❖რ „ზედაშეს კასრი“

ანგჰიაგა❖ტი ჰა❖ფშა „ზედაშეს ქვევრი“

აქაჰა❖ტი „ნერგი“

თ) -გა იარაღის გამომხატველი სუფიქსი:

აშამაშიგ❖გა „ჭიაფერა“

აჟა❖ღ❖ა❖რჯაგა „წნეხი“

ამძიძია❖გ ძჰვ❖ „გაურეცხაობის სუნი“

ა❖ჟ ხია❖გა ამამგ❖ნა „ყურძნის დასაწური წნეხი“

აჰა❖ფშაძიძია❖გა „ქვევრის სარეცხი“

ანგჰიაგა❖ტი ჯალგ❖რ „ზედაშეს კასრი“

ანგჰიაგა❖ტი ჰა❖ფშა „ზედაშეს ქვევრი“

არაძია❖გა აკალაჭკია❖რ „სახელურიანი პატარა კალათი,
საწური“

არაძია❖გა „საწური, ლასტი, რომელიც იდგმება საწნახლის
ერთ თავზე, ნახვრეტის წინ“.

აჟთაა❖გა შა❖ხა „გიდლის თოკი, ბაწარი“

აზა ❖გა „საწყაო“
აჟიგ ❖გა „ბარი“
აჰიჰია ❖გა „ფოცხი“
აჩა ❖გა „თონი“

ო) -კ განუსაზღვრელობის აფიქსი

ზნგკერშიგ ❖რა აჟა ❖ტკა „ერთნახალი არაყი“, ზნგ „ერთხელ“, კ- განუსაზღვრელობის აფიქსი, ა ❖შრა „დუდილი“, -რ კაუზატივის აფიქსი.

კ) -რთა / -თრა შემოსაზღვრული სივრცის აღმნიშვნელი სუფიქსი

აუ ❖თრა „ბოსტანი“, აუს „საქმე“

აჩა ❖რთა „ხორბლის ყანა, ხორბლით ნათესი ადგილი“, აჩა ❖ „პური“

აყიგდგ ❖რთა „ლობოთი ნათესი ადგილი“, აყიგ ❖დ „ლობიო“

აფშიგ ❖რთა „სიმინდის ყანა“, ა ❖ფში „სიმინდი“

აჯგქირე ❖რთა „სიმინდის ყანა“, აჯგქირე ❖რთა „სიმინდი“

ამხგ ❖რთა || ამხა ❖თა || ამხათახიგ ❖ || ამხერთახიგ ❖ „ყანა“

ანხა ❖რთა „საცხოვრებელი, საბინადრო ადგილი“, ანხა „მეურნეობა“

ალა ❖თრა „კვირტი“, ალა „თვალი“

აძახია ❖რთა „ვენახი“, აძახია ❖ „ვაზი“.

§2. ზმნური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები

ა) ჩა- სათავისო (უკუქცევითი) ქცევის პრეფიქსი:

აშიგ ❖თ აჩე ❖დღვრგარა „ყვავილის გამოტანა“, აშიგ ❖თ „ყვავილი“, აჩე ❖დღვრგარა „თავის გამოტანა“

აშიგ ❖თ აჩრგ ❖სქარა || აშიგ ❖თ აჩურგ ❖ცქარა „ყვავილის გამოტანა“, აშიგ ❖თ „ყვავილი“, აჩრგ ❖სქარა ||

აჩუღ ❖ რეკვი არა „თავის გამოსუფთავება“

აუღ ❖ აჩუღ ❖ დღერგარა „ღვინის დაწმენდა“, აუღ ❖ „ღვინო“, აჩუღ ❖ დღერგარა „თავის გამოტანა“

ბ) მ- უარყოფითობის სუფიქსი:

ამღმი ❖ „მწყერფება“, ამ < ამაპღ ❖ „ფეხი“

აცღმღ ❖ ჟ „უმარცვლო ყურძენი“, აცღ ❖ მ „უმარცვლო“, ლინსტრუმენტალისის სუფიქსის ნაშთი, (ღ) ჟ „ყურძენი“

ატღ ❖ მცია „კანი“, ატღ ❖ მ „უცხო“, აცია ❖ „კანი“

ამძიაძა ❖ გ ძუღ ❖ „გაურეცხაობის სუნი“

გ) -და უარყოფითობის სუფიქსი:

აცია ❖ და ყაბა ❖ ყ „თხელკანიანი გოგრა“, აცია ❖ „კანი“, -და უარყოფითობის სუფიქსი, ყაბა ❖ ყ „გოგრა“, ზედმიწ. „კანის არმქონე, უკანო გოგრა“

დ) ა საუთიერთო მიმართების პრეფიქსი

ა ❖ ჟ აღღ ❖ წრა „წვენის გამოსვლა დაჭყლელი ყურძნიდან“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, ა ❖ ლწრა „გამოსვლა“,.

აღა ❖ ხარა „რგვა“, „უთიერთ შიგ ჩადებულად ქცევა, გახდომა“

აღღ ❖ ში „წალი“

აღქიღ ❖ რფარა „დაჩეხა“

აფა ❖ ში აღა ❖ გარა „დაფესვიანებული გადანაწვენის რქის გადარგვა“, აფა ❖ ში „ფესვი“, აღა ❖ გარა „გადარგვა“

აძახია ❖ აღღ ❖ ხრა „ვაზის გასხვლა“, აძახია ❖ „ვაზი“, ადღღ ❖ ხრა „ტანთ გახდა“

აუღ ❖ აღწუღ ❖ რყ არა „ტკბილის ფეხში გამოღება, გამოჭყლელა“, აუღ ❖ „ღვინო“, არყ გ ❖ ცრა „ჭყლელა, გაჭყლელა“.

აუღ ❖ აღწუღ ❖ რფხ არა „ტკბილის ჭაჭახზე დაყენება“, აუღ ❖ „ღვინო“, ადწუღ ❖ რფხ არა „სასმელის, ჩაის დაყენება“

აუღ ❖ აღა ❖ კრა „ღვინის გადაღება“, აუღ ❖ „ღვინო“, აღა ❖ კრა „სითხის ერთი ჭურჭლიდან მეორეში გადასხმა“.

ე) რ- კატეგორიის პრეფიქსი

ავგ ❖ ადღგ ❖ რფზ ა „ჭაჭაზე დაყენებული ღვინო“, ავგ „ღვინო“, აწგფზ „მარმან“.

ზნგკგ რმგ ❖ რა აწა ❖ ტკა „ერთნახადი არაყი“, ზნგ ❖ „ერთხელ“, კ- განუსაზღვრელობის აფიქსი, აშრა „დუღილი“.

არგ ❖ ჟიტი „სასმელი“, ა ❖ ჟირა „დაღევა“.

არმიტიგ ❖ „სათესლე ხახვი“, არშია ❖ რა „გამარგვილინება“

აჟგ რყა ❖ სა „ყურძნის ჯიში“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, (ა)ყა ❖ სა „მოქნილი, დრეკადი“.

ა ❖ რტრა „ხილის დამწიფება, შემოსვლა“, ა ❖ რტრა „შემოსვლა“

ავგ ❖ ახარტია ❖ არა „ღვინის დამატება“, ახგ ❖ „თავი“, ატიარა ❖ „დაჯდომა“.

აძა ❖ ლ ა ❖ რზარა / აჟა ❖ ლ ა ❖ რზარა „ჭაჭის გახმობა“, აძა ❖ ლ / აჟა ❖ ლ „ჭაჭა“, ა ❖ ზარა „გახმობა“

აწა ❖ ტკა რშრა ❖ „არყის გამოხდა“, აწა ❖ დკა „არაყი“, ა ❖ შრა „მოდულება“

გ) აღა- საურთიერთო-საორმხრივო კატეგორიის პრეფიქსი

აჯა ❖ ლ აღა ❖ ტარა „ჭაჭის დადუღება“, აჯა ❖ ლ „ჭაჭა“, აღბატარა „ურთიერთდაჭმა“.

აჟ აღა ❖ ტარა „ყურძნის დუღილი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, ატა ❖ რა „ჭამა“, აღა ❖ ტარა „ურთიერთდაჭმა“.

§3. კომპოზიტიში გამოიყენება კუთვნილებითი ნაცვალსახელებისაგან მომდინარე კუთვნილებითი ელემენტები „ლ“-ს რიგისა, ი-, ლ-, რ-.

ა) III პირის კუთვნილების გამომხატველი ი- პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა:

პაპგნი ❖ ჟ „ყურძნის ჯიში“, პაპგ ❖ ზ „მამაკაცის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

კაცი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, კაც „მამაკაცის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

თაგი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, თაგი „მამაკაცის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

ხიფგი❖ჟ || ხიფგიში❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, ხიფგი❖ჟ „მამაკაცის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

ხიტუნი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, ხუტუ❖ჟ „მამაკაცის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

აპაპი❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, აპა❖პ „მღვდელი“, ჟ „ყურძენი“

ბ) III პირის კუთვნილების გამომხატველი ლ- პრეფიქსი ქალთა კლასისა:

ხინაღღ❖ჟ „ყურძნის ჯიში“, ხინა „ქალის სახელი“, ჟ „ყურძენი“

გ) III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ გამომხატველი რ- პრეფიქსი:

აპიააბა❖ჟა „მოცივი“, აპია❖ „ლორი“, (ა)პა❖ჟა „ტკიპა“

აჟიგბღ❖ „ღვია“, ა❖ჟი „ძროხა“, აღ❖ „წყალი“

აჟარჰასკე❖ჟ „ბალახის სახეობა“, აჟა❖ „კურდღელი“, აპასკე❖ჟ „ბალახი“

ახიგბღღ❖ც „მრავალძარღვა“, ახიგ❖ „დაჭრილი“, აბღღ❖ც „ერთი ცალი ფოთოლი“

აჩარღ❖ც „ერთი ცალი მარცვალი“, აჩა❖ „პური“, ც < აც „მარცვალი“

აჩარჩე❖ „საფუარი“, აჩა „პური“

აგიგრყიღ❖დ „ცერცვი“, აგიგ❖რ „ნემსი“, აყიღ❖დ „ლობიო“

აჟარყიღ❖დ „ველური მუხუდო“, აჟა❖ „კურდღელი“, აყიღ❖დ „ლობიო“

აშიგ❖რძ „ფეტვი“, აშიგ❖ „ფეტვი“, ძ < ა❖ძა „ნელი“

ამწეგბღღ❖ „ანწლი“, ა❖მწე „ბუზი“, აბღღ❖ „ფოთოლი“

აჟარგიღ❖ც „ყურძნის მარცვალი“, ა❖ჟ „ყურძენი“, აგიგ❖

„გული“, ც < აც „მარცვალი“

აჟასგ ❖ რხია || აჟასა ❖ რხია || აჟასა ❖ რხია ❖ ჟმგ „ყურძნის ჯიმი“, აჟა ❖ სა „ცხვარი“, (ა ❖) ხია „ბორცვი“, (ა/გ) ჟ „ყურძენი“, შა < ა ❖ შაკიკია „თეთრი“

აჟგრგოგ ❖ ც „ყურძნის მარცვალი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, (ა) გოგ ❖ „გული“, ც < აც „მარცვალი“.

აჟგრძგ ❖ || აჟძრგ ❖ „ყურძნის ბურახი“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“, აძგ ❖ „წყალი“.

-რ ელემენტი მესამე პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ პრეფიქსს წარმოადგენს. სიტყვასიტყვითი თარგმანი აღნიშნული ლექსიკური ერთეულებისა ასეთი იქნება: „ღორი „მათი“ ტკიპა“, „ძროხა „მათი“ წყალი“ და ა. შ. საგულისხმოა, რომ ღორი და ძროხა ზოონიმები მხოლოდითი რიცხვითაა წარმოდგენილი, მათი კუთვნილებითი პრეფიქსი კი მრავლობითი რიცხვისაა.

ჩვეულებრივ მეტყველებაში იქნება აჰია ❖ ქია რაა ❖ ჭა „ღორების მათი ტკიპა“, ასევე, ა ❖ ჟიქია რძე ❖ „ძროხების „მათი“ წყალი“. გონიერთა და არაგონიერთა კლასის კუთვნილების გამოსახატავად მრავლობითის წარმოებისას იხმარება რ- პრეფიქსი...

საზოგადოდ, კუთვნილებითი პრეფიქსებით გაფორმებული სახელის ფუძე... ასრულებს ქართული ენის ნათესაობითი ბრუნვის ფუნქციას, რაც გამოწვეულია იმით, რომ აფხაზურში ბრუნვები არ არის (გვანცელაძე, 2003, 43).

აღნიშნული გარემოება იმაზე მიანიშნებს, რომ რ- III პირის მრავლობითობის „კუთვნილების“ პრეფიქსი ამ შემთხვევაში სიტყვაწარმოებითი ფუნქციით გვევლინება.

§4. კომპოზიტებში გამოვლენილი ლოკალური პრევერბები

აქიგფსჰა ❖ „ზედ დაყრილი, მსხმოიარე მსხალი“ ქიგ „ზედ

მყოფობის მაჩვენებელი ფუძე-წინდებული, ანუ ლოკალური პრევერბი.

ათგ ❖ რას „გვიმრა“, თა/გ „მიგნით“, ათგ ❖ ხრა „მიგნიდან ამოსვლა“

ანგ ❖ ცი „კანაფი“, ნ^გ „სიბრტყეზე (ჰორიზონტალურად, სივრცეში)“. შღრ. ანგ ❖ ში „მიწა“.

ახგხგ ❖ ლა „მწვანლისაგან მომზადებული საკაზმი, თავზე (ზედ) მოსაყრელი“, გურ. „წასაჭარი“, ხა/გ (აბჟ.) < ჯა (აბაზ.) „თავი“.

აა ❖ წი „ფითრი“, აწიგ ❖ ლ^არა „ამოსვლა“, აა- სააქეთო მიმართულების ლოკალური პრევერბი.

ადიგკრგ ❖ ნ „ია“, ადიგ ❖ „მინდორი“, ა ❖ კრა „მუქურა“, ნ „სიბრტყეზე, ჰორიზონტალურად, სივრცეში“.

აწყიგ ❖ დ „ჭრელი ლობიოს ერთ-ერთი სახეობა“, ა ❖ წა „ქვეშ“, აყიგ ❖ დ „ლობიო“

ა ❖ წჰია „საკვებად დაჭრილი სიმინდის ღეროები“. აწ < აწა „ქვეშ“, (ა)ჰია < ა ❖ ჰირა „ძოვა“ — მასდარი.

აწე ❖ იჟ / აწგ ❖ ეჟ „ყურძნის ჯიმი“, აწ < აწა „ქვეშ“, ა ❖ ჟ „ყურძენი“

აქია ❖ წა || აქიაწა ❖ რა „მალლარი ვენახი, ვაზნარი“, ა ❖ ქიწარა „ზედ დადება“. ქი^გ „ზედ ზევიდან“ ლოკალური პრევერბი.

აჟაღა ❖ რლარა „ყურძნის შეფერადება, შეთვალება“, აჟ „ყურძენი“, აღგ ❖ რლა „თვალში შესვლა“, აღა ❖ რლარა „შიგ შესვლა თვალში“, ლა- ლოკალური პრევერბი „რამეში შიგ შესვლა“.

აჭა ❖ ლარა „მსხმოიარობა“, აჭა ❖ „პირი“ > „პირსავსეობა“ ლოკალური პრევერბი.

ახწიგ ❖ რ ლბაა ❖ გნგ ა ❖ წაწარა „ვაზის გადაწიდვნა“, ახწიგ ❖ რ „ვაზის რქა“, ალბაა ❖ გარა „ჩამოღება“ > ლბააგანგ

„ჩამოღებით“, ა❖წაწარა „ქვემ ამოდება“, წა „ქვემ“ ლოკალური პრევერბი.

ახწიერ ხწიანგ❖ ა❖წაწარა || ა❖ხწიარ ა❖წაწარა „ლერ-წის, რქის დარგვა“, ახწიერ „რქა“, ახწია❖რა „გადაჭრა“ > ხწიანგ❖ „გადაჭრით“, ა❖წაწარა „ქვემ ამოდება“, წა „ქვემ“ ლოკალური პრევერბი.

აჯ❖ წწა❖ (ბზიფ.) „შეჭანგებული ღვინო“, აჯ❖ „ღვინო“, ა❖წწრა „რისამე ქვეშიდან, ქვემოდან გამოსვლა“.

აჯ❖ ა❖წხრა „(საწნახლიდან) ღვინის გამოშვება“, ა❖წხრა „ქვეშიდან გამოღება“, აწ < აწა „ქვემ“ ლოკალური პრევერბი.

აჯ❖ ა❖ქიტარა „ღვინის დადგომა“, აჯ❖ „ღვინო“, ა❖ქიტარა „ურთიერთ-ზედ-დაჯდომა“. ა❖ საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი, ქი „ზედ“ მყოფობის ლოკალური პრეფიქსი.

აჯ❖ ათა❖თიარა „ღვინის დაყენება“, აჯ❖ „ღვინო“, ათა❖თიარა „ჩასხმა, დაყენება“. ათა „შიგნით“ ლოკალური პრევერბი.

ა❖ხ ა❖წხრა „თხლეს გამოღება“, ა❖ხ „თხლე“, ა❖წხრა „ქვეშიდან გამოღება“. აწა „ქვემ“ ლოკალური პრევერბი.

ა❖ხ ატარა❖ || ა❖ხ აწა❖ტიალარა (ბზიფ.) „თხლეს დაღეჭვა“, ა❖ხ „თხლე“, ატარა❖ „დაჯდომა“, აწა „ქვემ, ქვემოთ“ ლოკალური პრევერბი.

აჭა❖ ადკ❖ლარა „ახლის აღება, მოსავლის აღება“, აჭა❖ „ახალი“, ადკ❖ლარა“ მიღება, ჩაბარება“ ადკ- ლოკალური პრევერბი.

ატგ❖ჴშია ათა❖ბალრა „გოგირდის ხრჩოლება“, ატგ❖ჴშია „გოგირდი“, აბგ❖ლრა „წვა, დაწვა“, (ა)თა „შიგნით“ ლოკალური პრევერბი.

აჴთა❖რა „რთველი, ყურძნის კრეფა“, ა❖ჴ „ყურძენი“, ათა❖რა „ხილის შეგროვება“, თა „შიგნით“ ლოკალური პრე-

ვერბი, აა- სააქეთო მიმართულების ლოკალური პრევერბი.

აღლაწარა „თესვა“, ლა / ႁ ႁ „შიგ, შორის“, წა / ႁ ႁ „ქვეშ, ქვემიდან“

აღთაღხარა „რგვა“, ურთიერთშრიგ ჩადებულად ქცევა, გა-
ხდომა“, თა „შიგ, სიღრმეში“

აქიგღირფარა „დაჩეხა“, (ა) ქიგ „ზედ, ზევიდან“ ლოკალუ-
რი პრევერბი.

აწიაღა „მცენარე“, წ < აწა „ქვეშ, ქვევით“, აა- სააქეთო მი-
მართულების გამომხატველი პრეფიქსი.

აშაღთა „ფესვი, ძირი, საფუძველი“, აშა < აშაპგ „ფეხი“, თა
/ გ „შიგნით, სიღრმეში“

§5. კომპოზიტებში გამოვლენილი მასდარული ფუძეები

აღგრძღღ „მეყაუნა“, აღღღღ „ნაცნობი“ < აღღღღღრა „ცოდ-
ნა“, აძღღ „წყალი“

აფყღღღ „ლაქაში“, აღღღყარა „ჭრა“. ზ < ს (გარდაქცევიტო-
ბის სუფიქსი)

აჭიღღღირა „შამბი, შამბნარი“, აღღღჭირა „ძოვა“

ასანჭიღღღღრა „საკვები ბალახის სახეობა“, აღღღჭირა „ძოვა“

ალაპიაქიაღღღჯა „ველური ხახვისებური მცენარე“,
ალაპიაღღღრა „გახვევა“

არშიტიღღღ „სათესლე ხახვი“, არშიაღღღღრა „გამარგლა“

ამკიანღღღღღ „ჭინჭრის მხალი“, აკიანღღღღღრა „ცხენის შე-
კაზმვა“

ააღღღწი „ფითრი“, აწიღღღღღღრა „ამოსვლა“

აზარაღღღღღ „მხესუმზირა“, აზაღღღღრა „წყვა, აწყვა“, აყაღღღღრა
„ქნევა“

აღღღღღღ „ყვავილი“, აღღღღღღღღრა „ყვავება“

არაღღღღღ „მხვიარა, მცოცავი მცენარეების ღერო და განშტო-

ებანი“. აკია❖შარა „ცეკვა, გარშემო შემოვლა“

აჩაკია❖ჰა „ცომი“, აჩა❖ „პური“, აკია❖ჰარა „ზეღვა“

აწჰია❖ „საკვებად დაჭრილი სიმინდის ღეროები“, ჰია < აპირა „ძოვა“

აკიშა❖რ || აკიშე❖რ || აკისე❖რ „ყურძნის ჯიში“ < აკიშა❖რა „შემოხვევა“

აქიაწა❖ || აქიაწა❖რა „მაღლარი ვენახი, ვაზნარი“ < ა❖ქიწარა „ზედ დადება“

ა❖რტრა „ზოგიერთი ხილის, აგრეთვე ყურძნის სრული და-
მწიფება“. ა❖რტრა „შემოსვლა“

აშიატირა❖ „ხილის შემოსვლა“, აში < აშიე❖თრა „აყვავე-
ბა“ ფუძიდან მიღებული სიტყვა, ამ შემთხვევაში ხილი,
ატიარა❖ „დაჯდომა“

აჰა❖ლარა „მსხმოიარობა“

არე❖ჟიტი „სასმელი“, აჟ❖ირა „დაღევა“

ამძიამძი❖გ ქვე❖ „გაურეცხაობის სუნი“, ამძიამძი❖რა „რე-
ცხვა“ მ- უარყოფითობის, გა- დანიშნულების აფიქსები, ქვე❖
„სუნი“

აჩანკე❖ლარა „ღვინის ჰარმონიულობა“, აჩა❖ნ „კოდი, კო-
დურა“, აკე❖ლსრა „სითხის გადენა, გასვლა“

ა❖წწარა (ბზიფ.) || ა❖წწარა „ამჟავება, შეჭანგება, და-
ჭანგება“

ა❖შარა „დუღილი (აქ ღვინისა)“

აჰა❖ფშაძიძი❖გა „ქვევრის სარეცხი, სარცხლი“
ამძიამძი❖რა „რეცხვა“

ა❖ლაწარა „თესვა“

ა❖რაშიარა „თოხნა, გამარგვლა“

ა❖ციალიარა „ხვნა“

ათია❖ხრა „თიბვა“, ათია „თივა“, ახრა „ჩენა“

აქა❖ხარა „რგვა“

daskvnebi

1. აფხაზური ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდის სოლიდური ნაწილი მცენარეთა აღმნიშვნელ სახელწოდებებს მოიცავს.

2. მცენარეთა ლექსიკა აფხაზურში იყოფა ორ ჯგუფად; ნასესხები სიტყვები და სახელწოდებანი, რომელთა ახსნაც აფხაზური ენის საშუალებითაა შესაძლებელი.

3. ცალკეა გამოსაყოფი მცენარეთა ლექსიკის გარკვეული ნაწილი, რომლის წარმოშობაც უკვე დაჩრდილულია.

4. მცენარეთა აფხაზური სახელწოდებანი ორ ჯგუფად იყოფა: სახელწოდებათა ერთი ნაწილის ფუძე მარტივია, ზოგჯერ ერთ მარცვალსაც არ აღემატება; ლექსემათა გარკვეული ნაწილი მიღებულია აფიქსაციით; სახელწოდებათა უფრო დიდი ნაწილი კომპოზიტებს წარმოადგენს.

5. კომპოზიტები, ძირითადად, აფხაზური ენის გრამატიკულ ნორმათა დაცვითაა შედგენილი, თუმცა გვხვდება გამონაკლისებიც.

6. აფხაზური ენის მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკის შემცველობაში შემავალი კომპოზიტები სტრუქტურულად ასე გამოიყურება:

ორკომპონენტიანი კომპოზიტები

1. საზღვრულ-მსაზღვრელი

სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი** (უმეტესად **მცენარის** აღმნიშვნელი ლექსემა) + **ზედსართავი სახელი** (ან მისი ფუძის ნაშთი)

ა) ს. მ.: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი

ბ) ს. მ.: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი (**ტოპონიმი**)

გ) ს. მ.: არსებითი სახელის ფუძე + სიწვრილის, სინორჩის

შემცველ ცნებათა ფუძის ნაშთები.

დ) ს. მ.: არსებითი სახელი + **ზმნიზედა**

2. მსაზღვრელ-საზღვრული

სტრუქტურული მოდელი: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი**

ა) კომპოზიტის საზღვრულია **აჯ / ჯა** ლექსემა

ბ) კომპოზიტის საზღვრულია **აწლა** „ხე“ ლექსემა

გ) ს. მ.: არსებითი სახელი (**აბნა** „ტყე“ ლექსემა) + არსებითი სახელი (**მცენარის** აღმნიშვნელი ლექსემა)

დ) ს. მ.: არსებითი სახელი (**ეთნონიმი**) + არსებითი სახელი (**ყურძნის** აღმნიშვნელი ლექსემა)

ე) ს. მ.: არსებითი სახელი (**ტობონიმი**) + არსებითი სახელი (**ყურძნის** აღმნიშვნელი ლექსემა)

ვ) ს. მ.: არსებითი სახელი (**ანთროპონიმი**) + არსებითი სახელი (**ყურძნის** აღმნიშვნელი ლექსემა)

ზ) ს. მ.: არსებითი სახელი (**ზოონიმი**) + არსებითი სახელი.

სტრუქტურული მოდელი: **ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი (მცენარის აღმნიშვნელი ლექსემა)**

ს. მ.: **არსებითი სახელი + მასდარი**

ს. მ.: **რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი**

ორზე მეტკომპონენტიანი კომპოზიტები

მსაზღვრელ-მსაზღვრელ-საზღვრული

ს. მ.: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + არსებითი სახელი**

ს. მ.: **არსებითი სახელი (ზოონიმი) + მასდარი + არსებითი სახელი**

ს. მ.: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი**

ს. მ.: **არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება) + ზედ-**

სართავი სახელის ფუძის ნაშთი + არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება)

ოთხკომპონენტიანი კომპოზიტები

მსაზღვრელ-მსაზღვრელ-საზღვრულ-მსაზღვრელი

ს. მ.: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი**

შესიტყვებანი

ს. მ.: **არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + მასდარი**

ს. მ.: **არსებითი სახელი + გარდაქცევითობის -ნგ** სუფიქსით ნაწარმოები **აბსოლუტივი + მასდარი**

7. მცენარეთა აფხაზური სახელწოდებების სტრუქტურულ-მა ანალიზმა ცხადყო, რომ კომპოზიციის შედეგად მიღებულ მცენარეთა სახელწოდებებში უფრო პროდუქტიულია მსაზღვრელ-საზღვრულიანი წარმოება საზღვრულ-მსაზღვრელიანთან შედარებით.

8. მცენარეთა სახელწოდებებში გამოვლინდა სახელური და ზმნური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები:

1. სახელური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები:

- ა) **-ქიგ** ნივთთა კლასის მრავლობითობის სუფიქსი
- ბ) **-რა** კრებითობის სუფიქსი
- გ) **-რა** აბსტრაქტულობის სუფიქსის ნაშთი
- დ) **ზ<ს** გარდაქცევითობის აფიქსი
- ე) **-ლა** ინსტრუმენტალისის აფიქსი
- ვ) **-ხარა** გარდაქცევითობის აფიქსი
- ზ) **-ტივ** დანიშნულების სუფიქსი
- თ) **-გა** იარაღის (საჭურვლის) სუფიქსი
- ი) **-კ** განუსაზღვრელობის სუფიქსი

კ) **-რთა/-ორა** შემოზღუდული სივრცის აღმნიშვნელი სუფიქსი

2. ზმნური სიტყვათწარმოებითი ელემენტები:

ა) **ჩა-** სათავისო (უკუქცევითი) ქცევის პრეფიქსი

ბ) **მ-** უარყოფითობის სუფიქსი

გ) **-და** უარყოფითობის სუფიქსი

დ) **აქ-** საურთიერთო მიმართების პრეფიქსი

ე) **რ-** კაუზატივის მაწარმოებელი პრეფიქსი

ვ) **აქა-** საურთიერთო-საორმხრივო კატეგორიის მაწარმოებელი პრეფიქსი

9. კომპოზიტიში გამოიყენება კუთვნილებითი ნაცვალსახელებისაგან მომდინარე ელემენტები „ლ“-ს რიგისა: **ი-, ლ-, რ-...**

ა) III პირის კუთვნილების გამომხატველი **ი-** პრეფიქსი მამაკაცთა კლასისა

ბ) III პირის კუთვნილების გამომხატველი **ლ-** პრეფიქსი ქალთა კლასისა

გ) III პირის მრავლობითობის «კუთვნილების» გამომხატველი **რ-** პრეფიქსი

10. კომპოზიტებში გამოვლინდა ლოკალური პრევერბები

11. კომპოზიტებში გამოვლინდა მასდარული ფუძეები.

12. ნაშრომში გაანალიზებულია 600 ლექსიკური ერთეული.

მცენარეთა ნასესხები ლექსიკა აფხაზურში, მცენარეთა სახელწოდებების შესაბამის სემანტიკურ ველში შემავალი ტერმინების გათვალისწინებით, მოიცავს 130 ლექსიკურ ერთეულს. ნასესხობათა დიდი წილი, 80%, მოდის კულტურული ბალახეულის, ბოსტნეულისა და ბაღჩეულის, მეღვინეობა-მევენახეობის ლექსიკაზე, რაც ცხადყოფს, რომ მებალეობა-მებოსტნეობას და მეღვინეობა-მევენახეობას აფხაზი ხალხი ისტორიულად არ მისდევდა და აღნიშნული სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობა მათთვის შედარებით ახალია.

ჩვენ მიერ მიღებული დასკვნა, რომელიც წმინდა ენობრივ მონაცემებზეა დამყარებული, შესაძლოა ფასეული გამოდგეს აფხაზთა თავდაპირველი ისტორიული სამშობლოს ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის.

PLANTS VOCABULARY IN ABKHAZIAN

(A semantic-structural analysis)

Summary

Short contents of the work

In the introduction the author discusses general issues of linguistics, problems of motivation of words and in connection with these questions gives a brief outline of opinions existed in scientific literature.

There are also discussed general questions of lexicology and semantics, an interrelation problem of a word and a concept, the role of a metaphor in forming plants names.

In the introduction the author of dissertation discusses basic types of word-building of nouns in Abkhaz-Adighe languages, general structural peculiarities of compound nouns (composites).

In the thesis there are given in detail so called “syntactical blocks”, consisting of determinum/attribute, attribute/determinum, attribute/attribute/determinum and attribute/attribute/determinum/attribute elements, on the basis of which a considerable part of plants vocabulary is established.

There is also given a general overview of the existed literature about Abkhazian names of plants.

The main part of the thesis consists of seven chapters. Each chapter is divided into subchapters and paragraphs.

In each chapter of the main part there is marked out the borrowed vocabulary, semantically obscure names and the part of the vocabulary, the etymology of which is managed by means of the Abkhazian or some other languages.

In the thesis there are also presented lots of attempts in etymology of this or that name.

Chapter 1

Dendronyms

1. Trees

a❖çla “tree” generally means tree in Abkhazian.

From B.Janashia’s point of view “3a” component in Abkhazian words - a3axoa “vine”, a3acoa “bark”- is the same as 3-el-i in Georgian, ža in Megrelian and means “tree”, i.e. a-3a-xoa must mean “curved tree” and a-3a-co-a must mean “tree bark”.

According to K.Lomtadze on the basis of established phonetic principles Abkhazian a-çla is arised from Georgian 3el- stem by reduction of a vowel, influenced by stress, and sharpened dissimilation of voiced “3” and sonant “l” on meeting each other. The scientist represents the following changing of the Georgian word “dzel” into Abkhazian: 3el > *a3la > a❖-çla.

§ 1. Borrowed Vocabulary

açara❖m “apricot”

≈ is borrowed from Georgian. On the basis of phonetic regularity Georgian e is transferred by Abkhazian vowel a.

açada❖r || açanda❖r “plane”

≈ is borrowed from Georgian without any phonetical changes.

§ 2. Dendronyms represented only by stem

In the Abkhazian language some names of trees are introduced by an unformed stem, without word-building affixes:

a❖l “alder”

a❖ra “walnut”

amzá “pine”

≈ compared to ámza “moon”, which differs from the named word only by location of the stress. The likeness of these words - amzá “pine” and ámza “moon”- might be caused by a certain heathen belief, and the usage of a stress for distinguishing of words should be considered as a phenomenon developed later in the language. Compare it to amzarça “splinter”, which is made of pine. The second half of the name is connected with the infinitive arçara "daxda"; amza “pine”, (a)rçha "daxdili", word-for-word translation: pine + daxdili”...

§3 Local prefix-added name

akoəpsha ❖ “pear”

≈ in some names there is a local prefix, word-for-word: “pear spread on”, must mean fruit-bearing pear: akoəpsara “on and what”. In this case attributing precedes attributed. koə is a stem-preposition, denoting “located on”, or a local preverb.

§4 a ❖ çla “tree” Lexeme-added composites

aba ❖ **coçla** “medlar-tree”

aça ❖ **açla** “birch tree”

≈ açaa “ice”, açla “tree”, word-for-word translation: “ice tree”.

The above-mentioned names are composites, consisting of attributing-attributed: dendronym + “tree” lexeme, as far as there are no cases in the Abkhazian language, morphologically unformed stems of attributing and attributed are merging. As the attributing is a name of a thing category, the attributed cannot be formed even by a personal (possessive) sign. Prefix a- of the third person singular of a things group is lost if before the determinum there is an attribute to be transferred by this sign.

It is noted that “tree” is added to açla if this plant is fruit-bearing, such as: abacoçla “medlar-tree”, amžoaçla “mulberry-tree”, alimonçla “lemon-tree”.

The word **a ❖ çla** “tree” is added to distinguish fruit from a tree, so to this phenomenon was given a distinguishing function.

§5. a ❖ bna “forest” lexeme-added composites

To denote wild sorts of trees **a ❖ bna** “forest” is added to the beginning of the stem.

abnara ❖ **sa** “wild hazelnut”

≈ abna “forest” arasa “nut”, word-for-word translation: “forest nut”.

a ❖ bnaçoa || **abə ❖ nçoa** “crab, forest apple”

≈ abna “forest”, aça “apple”, word-for-word translation “forest apple”.

\$6. Dendronyms containing zoonyms

To denote wild sorts of trees are used names containing zoonyms:
açəslah¹a¹ “wild fig, bird fig”, compare to Georgian “bird fig”
≈ açəš “bird”, alaha “fig”, word-for-word: “bird fig”.

amšolaha “wild fig, bear fig”
≈ amšo “bear”, alah “fig”, word-for-word: “bear fig”..

The usage of animals names in the above-mentioned names, is due to emphasizing wildness of plants.

These examples are attribute/determinum. Generally for Abkhazian such an order of attribute/determinum is not organic. The Abkhazian language is characterized by an determinum/ attribute syntactical composition.

Though in Abkhazian relative adjectives unlike adverbial adjectives go before the attributed word, e.g. çəpxtoi ačəwra “last year’s harvest”.

\$7. Dendronyms containing adjectives

Sometimes some stem residues, expressing small size, is added to the stem -ssa, -čča/ çəš

aha❖ssa “wild, small pear”

ahoa❖ssa “wild, small plum”

\$8. Expression of plurality in the names of trees

For expressing the plurality of trees a suffix -ra is used: **amžoa❖ra** “mulberry-wood”, **alaha❖ra** “fig-wood”, **axʹa❖ra** “chestnut-wood”.

The above mentioned suffix by its function is equivalent to Georgian suffix -nari. N. Mari considered the suffix -nari denoting dual plurality.

Besides the suffix -ra plurality of trees can be expressed by suffix -koa, denoting category of things: alčəs || alčəara || alčəarakoa.

In such cases we think that the function of the foregoing suffix -ra is shadowed and the stem is formed anew by using the other suffix expressing the plurality of things category.

2. Bushes

ačəkʹ½

≈ a general name of shrubs in Abkhazian.

According to T.Gvanceladze this lexeme is borrowed from Georgian an **ačəkʹ** “bush” < Megr. čiki (alchimilla).

\$1. Borrowed stems

aba❖rd “bushwood”

≈ is borrowed from Georgian

aķaçaxoə❖r “barberries”

≈ is borrowed from Georgian. Compare to aķoarçax < Georg. ķvaçaraxi

\$2. Motivation-shadowed names of bushes

afa❖sa “thorny shrubbery”

≈ it may be contacted with Kabardian pabza> - “shrubby, bushes”. Compare: in Adighenian archaism pabza> – “thick, high grass”.

The first part pa/pa> might mean “plant”. Comp.: Ubikh pa> in the word pa>coə “cut off tree” is the same as pa>sə “beech wood”. In the second part in its (acceptable) etymological meaning can be seen bze “that one, which is rising”.

amaaxə❖r “blackberries”

The motivation of these names already seems shadowed, but historically they were likely motivated.

§3. Names containing a general word a❖my “thorn”

amyə❖š Thorn (*Smilax excelsa*)

≈ The first part of the name amy “thorn” is a stem, but the second element š might be the stem remainder of an adverbial adjective ašəkoakəa “white”. word-for-word translation: “thorn white”. Lexeme is determinum/attribute.

amyə❖š “blackberries”

≈ the first part of the word amy is again “thorn”, -š element, the stem remainder of an adverbial adjective aqapš “red” must be determinum/attribute. There might be: aqapš > apš > š.

In our opinion the usage of the stem amy “thorn” in these examples is due to the attempt to emphasize thorny nature of the plant. Comp. to Georgian: thorn, prickly hedge... In Georgian thorny plants are generally called thorns.

§4. Names containing zoonyms

Zoonyms are widely used in Abkhazian fitonyms. In this regard the names of bushes are not exceptions either.

ahoapa❖čəa || ahoarpa❖čəa “bilberry”

≈ the first part of the name ahoa is “pig”, the second half means pačəa “tick”, word-for-word translation “pig tick”, the name is attribute/determinum.

ažəərdə❖^ “juniper”

≈ the first part of the name ažə is “cow”, the second one (a)žə is “water”. The motivation of naming might be that cows are fed on this plant. Word-for-word translation : “cow [their] water”.

Besides the above mentioned elements, these names include -r element, which represents a plurality {possessive} prefix of the third person. Word-for-word translation will be: “pig [their] tick”, “cow [their] water”. It should be noted that nouns -pig and cow- are represented by a

singular number, while the possessive prefix is plural.

In such cases in ordinary speech when the attribute of a things category precedes the determinum, the plurality of the attribute is given by -koa suffix, but at the beginning of the determinum there is r- prefix: ahoakoa rpaк a “pigs rtheir ticks”.

When the above mentioned syntactical construction or block represents the name of a plant, this rule, acting in the language, is not observed.

This fact indicates the word-building function of r- prefix, that is the secondary function for this prefix.

§5. Names containing aʒ / ʒa elements

adəʒa ❖ ʒa “ilex, holly”

ašxara ❖ ʒ “raspberries”

According to P.Charaia the Abkhazian aʒ “oak” and Megrelian ʒa(l) “tree” have something in common. The emergence of the mentioned element in the names of bushes, in Abkhazian might indicate the oldest function of ʒ stem, the usage of it for the stem, generally denoting a tree, if ʒ is not secondary for these cases and is not coming from the other, e.g. ʒ, consonant.

§6. Different elements discovered in the names of bushes

aʒəncərə ❖ “bilberry”

≈ ʒ element is confirmed. Word-for-word: “grape long”, açərə “long”, where ʒ element must be the stem denoting grape.

açadkoə ❖ c “thorny shrubbery with red poisonous berries”.

≈ in the name there is used akoəc “shrub”. The motivation is rather considerable! açad is some sort of grapes, akoəc/ akoəcra “bush, shrub”, word-for-word translation: “grapes bushes”.

II Chapter

Herbonyms

1. Herbs

ahaskʷəʷn || ahaskʷəʷnra

≈ in Abkhazian it generally means herbs. Lomtatidze considers it as coming from the Georgian word for “dog-rose”.

From the semantical point of view the names of herbs are divided into the names denoting wild and cultural herbs.

§ 1. Borrowed lexemes

atoaʷ “hay”

≈ received from the Georgian “hay” (Lomtatidze).

apərpəʷl “peppar”

≈ borrowed from Megrelian (charaia).

§ 2. Words denoting wild herbs

apqəʷz “reed mace”, apqəʷzra “reeds plantation”

≈ the word stem must be connected with the verbal stem apqara “cut” in Abkhazian; as to -z suffix, as if it has some function. Comp.: anacoaz || amacoaz “ring, thimble”. K. Lomtatidze in her fundamental monography “Historical-comparative analysis of Abkhz - Abazin languages”, notices that ... “In the Abkhazian language stems ending in consonants by acting of the preceded stress become vowelreduced or borrowed amacoaz < amacoaza”.

atəʷras “fern”

≈ kan. bilonca, in Megrelian gvimara, in Svanian gvimor, gvrima. In the Abkhazian language the beginning element of the stem atə- might be connected with stems denoting “taking out, rising”. Comp.: atəxra “taking out”, atəçra “coming from the depth, coming out”, word-for-word translation: “pulled ot from inside”.

§ 3. Names of wild herbs containing stem of an animal denoting word:

ažmapa❖ça “wild herb”

≈ word-for-word translation: “goat beard”. The word is a composite, consisting of: ažma “goat” and apaça “beard”. In Georgian this plant is called “mullein”

acəgoçə❖xoa “wild herb”

≈ acgoə “cat”, açəxoa “tail”, the attributing precedes the attributed.

§ 4. Parasitic plants

aa❖ço “mistletoe”

≈ kan.: çabu, mcxuli, қақа; Megr.: liqvi, leqvi; Svan.: çagv. pitir. The second part of the word might be connected with the verbal stem aço-əγ̃ara “rising”, the beginning of the word aa- might be a local prefix.

ašə❖clamšo || ašə❖clam “oss”

≈ chan.: jocumi, Megr.: putçuri; Svan.: puntçvir. Comp.: Georg. silt, also in Abkh. ašəc “box-tree”.

§ 5. Cultural herbs

ašə❖xo (bzif.) “mint”

≈ comp.: Megr. aqoal minta

amçəandə❖r “nettle mkhali” (meal)

≈ Comp.: açoadər “saddle”, açoadərri “horse equipping”, comp. to Georg.: equipped > seasoned (by metathesis) pxali || mxali (meal), m- at the beginning of the word amçəandər must have been developed. Comp.: açəlandər “coriander”.

2. Decorative plants (flowers)

In the vocabulary of decorative plants (flowers) there are distinguished borrowed words and words that can be explained only by means of the Abkhazian language.

§1. Borrowed lexemes

aua ♦ rd “rose”

≈ P. Karaia considers it as the borrowed word from Armenian-Arabian through Georgian and the synonym denoting the same plant ag̃il (bzif.) “rose” is considered to be borrowed from Persian. Comp. to Turkish gül “rose”.

ažampa ♦ z “phytolacca”

≈ according to T. Gvanceladze it is borrowed from Megr., ažampaz < Megr. žampezia “phytolacca, pokeweed”.

§2. Composites

a ♦ coəbbraxo “mountain flower”

≈ the composition of the word is complex; acoə “ox”, abəbra “mooing”, axoə “meal”, word-for-word translation “ox bellowing meal, time”, acoə “ox” in the lexeme means buck, comp.: coəbbən “November”, word-for-word: “breeding time of a buck”.

The composition of the word is complex, its construction is attributing-attributed: noun+verbal stem + noun.

adoə ♦ ḳrən “violet”

≈ the first part of this name adoə means “field”. The second part of the word ạkra means “hold” and is a verbal stem but ạkra also means “lighthouse”. In our opinion semantics of this name fits the second case better than the first one, word-for-word: “field lighthouse”, -n suffix in most cases denotes location in a horizontal plane.

III Chapter

1. Melons and vegetables

Most words denoting melons and vegetables in Abkhazian are borrowed from Turkish and Indo-European languages. A small part of the vocabulary can be explained by Abkhazian.

§1. Borrowed words

ạkoabašia “pumpkin”

≈ Megr. *kopešia*.

akoape ♦ **j** “kope, kokoshi, khrika, orshimo, khapi”²

≈ is borrowed from Megrelian.

\$2. Composites

acə ♦ **xa** “turnip”

≈ the first part of the word must be ac “syllable” stem, but the second -xa element is the second constituent of the complex word in Abkhazian. Compare: *ažomšxa* “one bulb of onion”. The mentioned -xa element might be coming from the stem of the noun *axə* “bulb”. So *acəxa* “turnip” lexeme in word-for-word translation must mean: “syllable + bulb”. The name is composite and represents determinum/attribute.

acə ♦ **ca** “garden radish”

≈ in this name the first part must also be ac “syllable” stem, but the second part -aca “spicy” is an adjective. The name is determinum/attribute construction, the determinum precedes the attribute, expressed by the adjective.

\$3. General names:

ara ♦ **koa** “stalks and branches of creepers (e.g. beans), climbers (e.g. pumpkin) and plant, spreading on the ground (e.g. watermelon)”

≈ the first part of the word *ara* is found in *arasa* “nuts” lexeme, but the second part *koa* must be the element used in the infinitive *ačoašara* “dance, play”, semantic of which is supposed to be “turning round”. The lexeme is determinum/attribute, word-for-word translation: “stalk creeping”, comp.: *ačoaš*’ “hard and dry bark” (for example of oak or chestnut), the initial of the word *koa* must also mean “winding or turning round”.

aurə ♦ **tra** “vegetable garden”

≈ the first part of the word *aura* is the stem of the infinitive “create”, compare *auəš* “activity”, but the second component *tra/rta* in Abkhazian is used for denoting a confined space. Word-for-word translation: “activity place”. The mentioned name is a basis of the term *auratəx*: “vegetables”.

2. Grain crops

§1. Borrowed words

abríndž || **aprínž** || **aprə❖nž** “rice” (Lomtadize)

≈ this word Persian by origin, is entered into Abkhazian by means of Georgian-Megrelian languages.

ačə❖wa || **ačía** “rye”

≈ is borrowed from Megrelian: čve(e) (Gvancladze)

ak❖a❖r “barley”

≈ is also borrowed from Georgian by means of Megrelian (Charaia)

§2. ača❖ is generally used for denoting bread. For example **ača škoako** “white bread”, **ača eikoaoča** “brown bread”. This lexeme means “wheat” in the following names:

ačara❖ž || **ačara❖ž** “wheat”, “bread”

≈ (by meaning of grain) aža means “damp”. In the name maybe dampness is meant. Word-for-word translation: “wheat damp”. The name is determinum/attribute.

ačarə❖c “one grain”

≈ ača means “bread”, -c element is a stem remainder of ac “grain”, r-affix denotes the plurality (possessiveness) of the III person. Word-for-word: “bread [their] grain”. Lexeme is attribute-determinum.

§3. aqoə❖d “haricot” word participates in the following names:

agoərqoə❖d “peas”

≈ agoər “needle”, aqoəd “haricot”, word-for-word: “needle haricot”. The name is attribute/ determinum.

aqoədka❖lia || **aqaliəqoə❖d** “haricot in pods”

≈ aqoəd means “haricot”, but kalia is considered (by Gvanceladze) to be connected with Megr. kalie kalia “thorn”. Word-for-word: “haricot + thorn”, is a composite, attribute/determinum.

ažarqoə❖d “peas”

≈ aža means “hare”, aqoəd “haricot”, -r is a plurality (possessiveness) affix of the III person. word-for-word: “hare {their} haricot”. The name is

attribute/determinum..

§4. a♦pšə “corn” lexeme is seen in the following names:

apšə♦c “corn grain”

≈ apšə means “corn”, -c element must be coming from the word ac “grain”. Word-for-word: “corn grain”. The name is attribute/determinum.

apšə♦a♦ʒa “new corn”

≈ apšə “corn”, aʒa “damp” is an adjective. Word-for-word: “corn damp”. Lexeme is determinum/ attribute.

§5. aʒəkore♦j (bzif) || **ačəkore♦j** are used in Abkhazian and Abazin languages for denoting maize. The same word is used for a maize grain. According to K. Lomtadze the mentioned name has been arisen from the Georgian word jiqura. This word can be found in the term:

aʒəkorej♦c “maize grain”

≈ where aʒəkorej is “maize” and -c element is a remainder of the word ac “grain”. Word-for-word: “maize grain”, attribute/determinum.

§6. ašə♦ “millet, maize-bread, the lexeme forms the following lexical compositions:

ašə♦rʒ “millet”

≈ ašə is “millet”, -r may be a plurality (possessiveness) affix of the III person, ʒ element -the stem of an adjective “damp”. Comp.: ačaraʒ || pačaraʒ “wheat damp”. Word-for-word: “millet damp”. The name is determinum/attribute.

ašə♦la “flour”

≈ the first part of the word ašə must be “millet”, and -əla suffix must be connected with an instrumental suffix. Word-for-word: “with millet, containing millet”. Supposedly first flour was made by grinding of millet, but later the term was generalized and denoted all kinds of flour.

§7. General terms

a♦pa “chaff, bread straw”

açhoa❖ “stalks of maize, cut for forage”

≈ the first part of the word aça “under” might be a stem of the adjective(stem preposition), but the second ahoa might represent the stem of the name of an action ahora “graze”. Word-for-word: “lower forage”. The lexeme is attribute-determinum.

IV Chapter

Vine

1. Sorts of grapes

až

≈ in Abkhazian, it is generally used for the meaning of grapes. The lexeme is one of the components in the names of many sorts of grape: ažapš “red grapes”, ažbaa “rotten grapes”, apwaž “Abkhazian grapes”, agrəž “Megrelian grapes” and others.

A semi-suffix ž-, which is considered as a word-building element, is coming from a vine(grapes) denoting word až.

ažəmžoa❖ “bunch of grapes”

≈ the word is a composite, consisting of two lexemes: až “grapes” and (a)mžoa “mulberry-tree”. The name of fruit from this tree is amžoa ƙaƙal “mulberry grain” (Comp.: ahoasa || ahoasa ƙaƙal “wild plum, plum grain”. amžoa is connected with bžola in Georgian by the same meaning.

In the words bžola and amžoa Arn. Chikobava and Q. Lomtadze are picking out b and m prefixes.

In Georgian Bđžola is used without b as well. According to Saba’s dictionary: "tuta sxvata enaa, kartulad žola hkviaŋ.

In Georgian -ol element of bžola is a determinant suffix.

This word in Abkhazian is without a determinant suffix: amžoa “mulberry”. In Mtiuluri dialect dialect of Georgian mžvali is reserved with “žolo” meaning.

The fact that there is generally some connection between berries and grapes, becomes obvious considering the Abkhazian language ma-

terial. Compare: aʒ `grapes”, aʒəncəɔɔə “bilberry”, word-for-word: “grapes small-grained”.

a ♦ ʒargoəc

≈ in Abkhazian means grape grain. A grape grain is rarely denoted by the term ala “eye”.

§1. Borrowed words

isabe ♦ la, aharda ♦ n “sort of grapes”

≈ is borrowed from Georgian: ahardan < xardani. Georgian voiceless aspirate back palatal x sound in Abkhazian is also substituted by a voiceless aspirate guttural h sound.

afrangoə ♦ la “sort of grape”, “frangula”

≈ is borrowed from Georgian: afrangoəla < prangula, the Georgian labial aspirate p is substituted by the Abkhazian f labiodental spirant, labiality of go is caused by Georgian gu complex.

§2. Attribute/determinum:

ašxara ♦ ʒ “mountain grapes”,

≈ ašxara “mountainous terrain”, aʒ “grapes”. Word-for-word: “mountainous terrain grapes”.

a ♦ ɣbaʒ “ship grapes”

≈ supposedly here is meant some sort of grapes, brought in Abkhazia by ship. Word-for-word: “ship grapes”.

§3. Names of grapes sorts, containing zoonyms

ahoə ♦ hoəʒ || ahoə ♦ hoəʒəˆ “black wild grapes”

≈ the first part of the word ahoəho is “pigeon” and the second part (ə)ʒ is “grapes”. Word-for-word: “pigeon grapes”.

açə ♦ saʒ || açə ♦ səʒ || açə ♦ sʒə “wild grapes”, “the sort of grapes having very smallgrains”

≈ the first part of the word açə is “bird”, the second (ə)ʒ “grapes”. Word-for-word: “bird grapes”.

amšoə ♦ ʒ “bear grapes”

≈ the first part of the word amšo means “bear”, the second part (ə)ʒ

“grapes”, more exactly: “bear grapes”.

§4. Names of grapes sorts containing ethnonyms

ašoanə❖waž “sort of grapes”

≈ the first part of the word ašoanəw is an ethnonym “Svani”, the second part is “grapes”. Word-for-word: “Svanian grapes”.

aurə❖səž “sort of grapes”

≈ the first part of the name aurəs is “Russian”, the second one is (ə)ž “grapes”, more exactly: “Russian grapes”.

atə❖rkoaz || atə❖rkoəž “sort of grapes”

≈ the first part of the word atərko means “Turkish”, the second one is (ə)ž “grapes”, more exactly “Turkish grapes”.

§5. Grape sorts containing toponyms:

awasa❖rxoaz “sort of grapes” “grapes of sheep hill”.

açanda❖ra “sort of grapes”

≈ this name comes from the name of the village. açandara is “a village in Gudauta district”. Its name comes from the Georgian plant plane-tree.

§6. Grapes sorts names containing anthroponyms

papəniž “sort of grapes”

≈ pap n is “a male name”, ž “grapes”, i- is a prefix of the III person (possessive) of a male class. Word-for-word: “Papənis, Papunas {his}grapes”.

xoənalə❖ž “sort of grapes”

≈ xona is “a female name” l- is a prefix of the III person (possessive) of a female class. Word-for-word: “Kh na’s, {her}grapes”.

§7. Determinum-attribute:

ažəšhoə❖ta “sort of grape”

≈ the initial element of the word is ažə “grapes”, šə, ašəkoəkoə “white” is a stem remainder of an adjective; the meaning of the final of the word hoəta is obscure. According to B.Djanashia šəhoəta is connected with Kabardian šxoənta “green”.

ažya❖ra “sort of grapes”

≈ its initial element is až “grapes” lexeme. The meaning of the second part is unknown.

§8. Attribute-determinum + attribute:

awasə❖rxoažšə || **awasə❖žšə** “sort of grapes” “sort of grapes”.

≈ The name is complex. Its first part awasərxoa is a name of the hill near the village of Achandara. In the name of the hill is used a zoonym awas(a) “sheep”; r- is a plurality prefix (possessive) of the III person, (ə)ž “grapes”, šə, ašəkoəkoə “white” is a stem remainder of an adjective; in awasgžšə the parallel form axo “hill” is not seen, the meaning of the other components is the same as in the first example; Word-for-word: “sheep’s ‘their’ hill grapes white”, “sheep’s grapes white”.

abaa❖žšə || **aba❖žšə** “sort of grapes”

≈ the first part of the word abaa means “fortress, church”, (ə)ž “grapes”, šə, ašəkoəkoə “white” is a stem remainder of an adjective, more exactly: “fortress grapes white”.

§9. Names of grapes sorts , not containing a grapes denoting element (a, ə) ž-:

ažaksar “sort of grape”

≈ is there any connection of the initial of the word, až - element with an Abkhazian lexeme až “oak”? The meaning of the second half is obscure.

agoto❖1 “sort of grape”

≈ does the initial of the word ago(ə) denote “heart”? The meaning of the second part is unknown.

2. Abkhazian vocabulary connected with vine culture

აჯაქოა ❖

≈ is the name of vine in Abkhazian. According to B.Djanashia abdj. აჯაქოა and its phonetic variant ბჯიფ. აჯაქოა must be a two-membered composite, where the first element ჯა- ,determinant without a suffix is connected with an old Georgian “trunk”, which corresponds to Megrelian sibilant ჯ variant : ჯ; ჯა “tree”.

The same ჯა- element is emphasized by B.Djanashia in the word აჯაქოა “tree bark”, where ჯა is “tree”, აქოა “bark”. As for the second ქოა element, according to Djanashia it is the same as Abkhazian აქოა “bended”.

Hence the scientist concludes that the composite აჯაქოა must denote “tree bended”.

To our mind Abkhazian აჯაქოა “vine” must be connected with the Georgian plant name “guelder-rose”.

§1. Vine composition

აჯაქოა ❖ “vine”

აჯაქოა ❖ აპა ❖ ო “sapling”

≈ word-for-word: “vine root”.

§2. Grape composition

ა ❖ ჯ “grape”

აჯემჯოა ❖ “bunch of grapes”

3. Abkhazian vocabulary connected with vineyard activities

Following a semantical-structural analysis of names of vine and grapes sorts it is necessary to discuss terms of a vine semantic field.

Consideration of semantic fields of individual lexemes is prerequisite for successful directing of etymology of names.

In this regard it is interesting the Abkhazian vocabulary describing vineyard activities, vine cultivation areas and vegetation periods.

§1. Vine cultivation place

In Abkhazian several words are used with the meaning of vineyard:

ažba ♦ hča “vineyard”

≈ the first part of the word **až** is “grapes”, the second part **abahča** “bag-cha” is borrowed from Turkish. B. Djanashia considers it borrowed from Persian.

ažkoaça “vineyard”

≈ the initial element of the word is **až** “grapes”.

§2. vineyard activities

a ♦ žloa a ♦ kṛə || ašapə ♦ a ♦ kṛa “arranging cultivation area”

≈ word-for-word: “collection of seeds”, **ažola** “seeds”, **aḳra** “catch, collection”. In its parallel variant “foot pressing”. **ašapə** “foot” (in this case of the vine), **aḳra** “pressing”.

ažaxoa ♦ a ♦ žola a ♦ kṛa “cultivating of vine, planting of vine”

≈ word-for-word: “collection of vine seeds”. **ažaxoa** “vine”, **ažol** “seeds”, **aḳra** “collection”.

§3. Vine vegetation periods

ažaxoa ♦ a ♦ šotra “blossoming of vine”

abȳə ♦ a ♦ xṛa “opening of a crown”

≈ word-for-word: “coming into leaf”. **abȳə** means “leaf”, **xṛa** “take a cover off”.

4. Wine-making vocabulary in Abkhazian

awə ♦

≈ is a wine name in Abkhazian. There are lots of scientific articles and generally literature about the **wine** lexeme in our country as well as abroad. Scientists have not agreed yet about the origin of this term. The question is whether it has gone from the Caucasus or has come to the Caucasus from Europe.

The word **wine** is such an old belonging to the unity of Iber-Caucasian languages that it is rather hard to discuss interborrowing of this lexeme between these languages.

Wine-making terminology in Abkhazian is distinguished by abundance lexemes and phrases. The question is which terms are of Abkha-

zian origin and which ones are borrowed.

§1. Borrowed words

ažanžə❖xo || ažanžə❖xoa (bzif.) “churchkhela, djandjukha”

≈ are borrowed from Georgian, but we don’t know from which language they have come to Georgian.

aklamə❖š “felamushi, tatarā~

≈ is borrowed from Georgian through Megrelian; p voiceless aspirate labial consonant has been substituted by k velar, voiceless, aspirate labial consonant in Abkhazian. The origin of this term might be Persian.

§2. Wine-making terms

Wine-making terms consist of word-combinations, awə atəkra “decanting of wine”, awə aḷotoara “fermenting of wine”, where there is represented the following construction: noun (mostly “wine” lexeme) + the infinitive stem.. The terms are determinum-attribute and are perceived as word-combinations so far, though exhibit a tendency to become composites.

awçəə❖ “fermented wine”

≈ awə “wine”, açora “pickle, sour”, infinitive.

awə❖ ç'ç'a❖ (bzif.) “soured wine”

≈ awə “wine”, comp.: Georg.: çangi, çangi.

§3. Construction consisting of two nouns:

awə❖ pšəka❖ “new (1 year old) wine”

≈ apšoka ||əasabi “baby, child, youth”, noun. Word-for-word: “wine + baby”, noun+noun.

awə❖ mč “strong wine”

≈ awə “wine” amč “force/strength”, noun. Word-for-word: “wine + strength”, noun + noun.

§4. Adjectives used in wine-making terms

To distinguish different consistence, color and taste of wine are used adjectives. A word-combination is the following:

noun (wine) + adjective:

awə❖ ča❖x̃a “sour wine”.

≈ awə “wine”, čax̃a “sour” adjective. Comp.: Georgian: mčaxe, čmaxe. čax̃a ← Megr., GGurul. čvaxe.

awə❖ ç'a❖a (bzif.) “astringent wine”

≈ awə “wine”, ačaa “salty”, adjective.

\$5. Adverbs used in wine-making vocabulary

awəjçə❖rpx̃a “wine made husks of grapes”

≈ awə “wine”, ačəpx̃ “last year”, adverb. r- might be causative, more exactly: “made like last year’s wine”.

\$6. Numerals can be used in the construction

wəntəørš❖awaŋka “twice distilled vodka”

≈ w < wba “two” reduced stem of a number, - ʔə affix expressing possessiveness, ašra “boiling” the infinitive stem -r prefix of causative, awaŋka “vodka”; word-for-word: “two (times) boiled vodka”.

\$7. Names given by a participle stem

arə❖žəto “drink, for drinking”

≈ ažora “drink”, r - causative, -ʔə purpose suffixes.

\$8. Terms represented only by the infinitive

aç'ça❖ra (bzif.) ||^o**aç'ç'axara** “turning sour,

ašra “boiling” (here of wine)

\$9. Wine-making vocabulary only given by a noun stem

a❖wə “wine”

abže❖i “vinegar”.

5. Vocabulary of wine-making inventory

In order to introduce more completely semantical field of vine, vineyard and grapes sorts vocabulary it is necessary to discuss vocabulary of vine-making inventory in Abkhazian.

§1. Borrowed lexemes

ax'ərx'ə ♦♦n “winepress”

≈ borrowed from Megrelian kharkhini, Gurulian čaxraқи.

aқu ♦♦rp “wineskin”

≈ is originated from Georgian tar - black pitch, produced by dry distillation of wood, peat or coal, wineskin, small wineskin, tarred. In the process of borrowing pr>rp metathesis has taken place.

§2. Composites

Attribute/determinum

awəca ♦♦ra (abdj.) || **awəca** ♦♦ra (bzif.) `facility for performing wine-making operations and keeping wine, marani~

≈ the first part of the term awə is “wine”, the second _cara is the same as aca “a barn for the maize”, where cereal are kept. Word-for-word: “wine barn”.

§3. Three component word-combinations

aha ♦♦pša **axə** ♦♦ **a** ♦♦xtra “pitcher opening”

≈ ahapša “pitcher”, axə “lid”, axtra “taking the lid off”. Attribute-determinum-determinum.

§4. Lexemes introduced only by the stem

aha ♦♦pša “big pitcher, churi”

awalə ♦♦r ||^ə**awalə** ♦♦ra “cask”

V Chapter

1. Terminology connected with husbanding, gathering

and settling of harvest

ač̣a ♦ wra

≈ in Abkhazian is used for denoting “harvest”.

With this lexeme is also connected the Abkhazian name of “autumn”.

§1. Composites

anxa ♦ mwa “farming”

≈ the first term of the word *anxa* is “farming”, but the second *amwa* is “way”. Word-for-word: “farming way”.

anxawə ♦ “peasant, farmer”[^]

≈ *anxa* “farming”, *awawə* stem residue of “adamiani” lexeme. Word-for-word: “farming man, worker”.

§2. Borrowed vocabulary

ač̣a ♦ l̥t̥ “chelti”

≈ borrowed from Georgian, phonetically regular borrowing: Georgian *e* is transformed to Abkhazian *a*.

amaga ♦ na “sickle”

≈ borrowed from Georgian without phonetical changes. Comp.: Megr., Gur. - *magana*.

afa ♦ rx̣ “brushwood”

≈ seems to be borrowed from Georgian: to a labial voiceless aspirate *p* corresponds a labiodental spirant *f* in Abkhazian, *x* *s* palatalization is caused by *i* sound. *pič̣xi* > *afarx̣*. Georgian *č* can't be seen in Abkhazian. Abkhazian *r*- sound has reserved the former Georgian form: the initial Georgian word might have been **pirč̣xi*. Comp.: *parč̣xva*, *gaparč̣xuli*, *iparč̣xeba*... (“spreading, spread, was spreading”...)

§3. Lexemes represented only by a noun stem

ač̣a ♦ wra “harvest”

a ♦ pho “straw”

§4. Terms represented only by the infinitive stem

a❖laçara “sowing”

≈ infinitive consists of la / ʁəʁ “into”, “between” and çə / ʁəʁ “under, from the bottom” - stem prepositions. Word-for-word: “putting into the bottom”.

a❖raşoara “hoeing, weeding”.

≈ According to G.Rogava the primary meaning of this verb might have been sowing. The stem şo consonant of this verb might be a variant of Georg. Megr.s and Svanian š.

a❖coayoara “khvna” (“plough”)

≈ appearing of **aco** “ox” lexeme in this term must not be unexpected. Comp.: Georgian xari / xnva > xvna...

In the term denoting a farming process the usage of the name of a working instrument or animal participating in this process is common for many languages. Comp.: Georg. plough/ploughing, spade/spading and etc.

2. Phrases of greeting, farewell, cursing and praying during gathering and settling harvest

In connection with a farming process in Abkhazian have been developed certain phraseologisms (for greeting, farewell, cursing and praying).

We are discussing phraseological units, connected with vineyard activities:

ama❖xo ala❖pxa ha❖t! “Give us mercy from the branch!”

≈ is a praying variant uttered by a collector of grapes climbing a tree.

a❖ž ya❖rla umba❖ajt! “Not to see ripening grapes!”.

≈ cursing formula.

The discussed phraseologisms show the importance of peaceful completion of gathering and settling the harvest.

They also emphasize the fact that the last vegetation period of grapes, connected with their ripening is the most important.

VI Chapter

1. Parts of plants

açíaa

≈ in Abkhazian denotes a plant. It is coming out from the infinitive აჩა-
აარა “rising”. The component *č* of the infinitive is a residue of a stem-
preposition “under, below” or a local preverb. -aa element is a prefix
denoting the direction up. The word-for-word meaning of the name is
“coming from below”.

§1. A borrowed lexeme

apa ❖ **šo** “root, bottom”

≈ borrowed from Georgian

§2. Lexemes represented only by stem

ada ❖ **c** “root”

≈ Lexeme must be originated from the word *ada* “vein”. -c element
mifgt mean a piece. Comp.:Georgian **za**-რვი.

ašapə ❖ “Tree trunk”

≈ any other name denoting a tree trunk has not been revealed yet in the
material possessed by us. For passing the above mentioned meaning
there is used a lexeme denoting a part of human body, namely a foot -
ašapə “foot”. The same lexeme was found for denoting the bottom (as
a unit).

§3. Composites

a) Attribute-determinum

ažacoa ❖ “Tree bark”

≈ the first element of the word, *aža*, is connected with the Georgian
word *ž-el* “log”, the second -*acoa* denotes bark.

b) Determinum-attribute

ašaq̃a ❖ **r** “sprout”

≈ also means “vine sprout”. The first part of the word is connected
with the noun *ašapə* “foot”, the second part *aq̃ara* -means “waving”, in
this case expresses rising out. Word-for-word: “foot thrown out”.

§4 Infinitive stems used in names

axçara ❖ **x** “sprout”

≈ must be coming from the infinitive stem “breaking of “akho” - preparation of a wood area for ploughing”. Comp.: also axça “arrow with a metal tip” and axçarta “sheathe for arrows”.

ajtaha ❖ **to** “sapling”

≈ is coming from the infinitive ajta “again” > to plant “again”, where ta is a local prefix and means “inside, in the depth”, aj - an interrelation prefix, xa < xara must be coming from transformation suffix, -to must be a purpose suffix. Word-for-word: “for planting again”.

2. General terms

§1. Borrowed lexemes

amxə ❖ “cornfield”

≈ Lomtadidze connects Georgian “axo” with maxa, the name of the oldest kind of wheat. The scientist thinks that in anlaut of the words (a)mxə and maxa might be a sign of a petrified class.

a ❖ **bnā** “forest”

≈ is coming from Adighene basis bana>/pana> “thorn”.

... belongs to the ancient Abkhaz-Adighe languages fund. Comp.: abkh. abna, Abaz. bna, “forest”, Ubikh bene “grass”... According to Rogava the second part of the word -na> element is a petrified -na> affix.

ato ❖ **wra** “thicket”

abnato ❖ **wra** “forest-thicket”

≈ abna “forest”, “tura” is the same word as Georgian “tevri” (thicket). The basis “tevr” in Abkhazian must have given first *ṭawr(a) and then by assimilation -ṭowra. Lexeme is a composite, attributedeterminum.

§2. Composites

a ❖ **žkoāça** “vineyard”

≈ až “grapes”, akoāça “vineyard”. The term is coming from the infinitive stem akoçara “to put over”.

Word-for-word: “grapes located on”. The name is determinum-attribute.

ačlašoə❖ra “thick forest”

≈ the first part of the word is ačla “tree” lexeme, the second must be connected with ašoə “fruit”. Word-for-word: “tree + fruit” is determinum-attribute.

ašoə❖rčla “fruit trees”

≈ ašoə “fruit”, ačla “tree”. More exactly: fruit + tree, Lexeme is attribute-determinum.

It is interesting to compare the terms ačlašoəra / ašoərčla. The term ačlašoəra “tree + fruit” is determinum-attribute, ašoərčla “fruit + tree” is attribute-determinum. The language from two different combinations of the same words has created two lexical units different by meaning: ačlašoəra “thick forest”, ašoərčla “fruit trees”.

VII Chapter

Plants vocabulary

Structural models

Among the names of plants can be distinguished the following groups: 1) borrowed vocabulary, 2) names represented only by stems, 3) words, semantic of which is unknown for us and so called 4) composites, the number of which is rather large.

1. Borrowed vocabulary

amžoa “mulberry”, abard “bushwood”, ačək “bush”, aқақaxoə “barberries”

2. Names represented only by stems

ačərқoa “artichoke”, ašəcar “reed”, acolaa “butcher’s broom”

3. amaaxə “blackberry”, abžənc “azalea”, axoažo “rhododendron”

4. Composites

I. Determinum-attribute

§1. A structural model: **noun** (mostly a **plant** denoting lexeme) + **adjective** (or its stem residue).

“In the process of joining two or more stems a new compound name is formed. At this time a- prefix of generality is added to the first member stem of a new compound word (composite), for example: ajxamwa “railway”, aḵa “rail” + amwa “way”... In this type of formation one member of the composite is the attribute and the other one is the determinum...

... For the members of the compound noun (composite) can be used a noun, an adjective (rarely), a numeral (rarely), an infinitive or only verbal stem.

... Relative adjectives in contrast to adverbial adjectives precedes the determinum, çəpxtoi ačawra “the last year’s harvest”.

Discuss them individually:

ahašsa “white pear”. aha “pear” šsa < ašḵoaḵoa “white”

acašsa “wild cherries”. ac “grain”, šsa < ašsa “bitter”

amžocḵoaḵoa “black mulberry”. amžoa “mulberry”, (a)cḵoaḵoa “black”

a) structural model: **noun + noun**

ažan || ažaps “sort of grapes”, až “grapes”, or “mother”, aps “female”

b) structural model: **noun + noun (toponym)**

ažəmčəγ “sort of grapes”, až “grapes”, mčəγra “name of the place” Word-for-word” grapes from Mchegi

c) structural model: **noun stem + stem residues of notions containing thinness, youth: -ssa, -čča / čəs**

ahassa “wild, small pear”

ahoassa “wild, small plum”

e) structural model: **noun (amy “thorn” a genera word) + residue of an adjective stem:**

amyəššə “šmilax excelsa”, amy “thorn”, šš < ašḵoaḵoa “white”

amyəš “blackberry”, amy “thorn”, š < apš < aqapš “red”

In the discussed examples the usage of the stem amy “thorn” was due to emphasizing thorniness of the plants.

Comp.:Georgian: eḳala, eḳalbarda, eḳalyiḟa. In Georgian thorny plants are generally called “Thorns”.

f) structural model: **noun + adverb**:

awəjçərpχ̃a “wine produced on husks of grapes”, awə “wine”, ačəpχ “last year”, r- is a causative forming affix.

II. Attribute-determinum

§1. structural model: **noun + noun**:

ašamašoəga “phytolacca”, ašamaqa “a big wax candle”, ašoəga “paint”

adoəḳrən “violet”, adoə öfield”, aḳra lighthouse”.

açoarasa öviolet”, aça “apple”, arasa “nuts”.

ašotḳaḳaç, ašot “flower”, aḳaḳaç “flower”.

a) the attribute of the composite is **až / ža**

adəyaža “holly”, ašxaraž “raspberries”

b) The attribute of the composite is **açla** “tree”

structural model: **noun stem + lexeme açla** “tree”:

abacoçla “zymarḱlis xe”, atoaçla “cacxvis xe”

c) structural model: **noun** (abna “forest”) + **noun** (plant denoting lexeme):

abnarasa “wild, forest nuts”, abna “forest”, (a)rasa “nuts”

abnaçoa||abənçoa “wild apple”, abna “forest”, aça “apple”

abnarahana “forest basil”, abna “forest”, (a)rahana “basil”

It is expected, that the word “forest” is participating in denoting the names of sorts of wild trees.

d) structural model: **noun(ethnonym) + noun** (plant (grapes) denoting lexeme)

ašoanəwž “sort of grapes”, ašoanəw “Svani”, (a)ž “grapes”

awrəsəž “sort of grapes”, awrəs “Russian”, (ə)ž “grapes”

e) structural model: **noun (toponym) + noun** (plant (grapes) denoting lexeme)

awasarxoaz̄ “sort of grapes”, awasarxoa “sheep hill”, aź “grapes”

f) structural model: **noun (anthroponym)** + **noun** (plant (grapes) denoting lexeme):

paṛəniž “sort of grapes”, paṛən “male name”, i- possessive prefix of a male class, ž “grapes”.

xoənaləž “sort of grapes”, xona “female name”, possessive prefix l- of a female class, ž “grapes”.

In the above mentioned examples the attributes of the composites are human names, so at the beginning of the composite determinum there will be a personal (possessive) prefix of a human class of -order unlike the case when the attribute was a class of things. As we have already mentioned in this last case a possessive prefix of a things class is list.

g) structural model: **noun (zoonym)** + **noun**:

ažmaq̄ə “hawthorn”, ažma “goat”, (a)q̄ə “droppings”

ahoapaçəa || ahoarpaçəa “bilberry”, ahoa “pig”, (a) paçəa “tick”

§2. Structural model: **adjective+noun (plant denoting lexeme)**

açəarəž “new vineyard”, açəara < açəa “novelty”, aź “grapes”

atoaž “full grapes”, atoə “full”, aź “grapes”

acoadaqabaq “pumpkin without skin”, acoada “pumpkin not having a skin”, -da is a suffix of negativeness, qabaq “pumpkin”

§3. Structural model: **numeral** + **noun**

wəntoərsəra awaṭka “twice distilled vodka”, w< wa “wo” educed stem of a numeral toə a possessive suffix, ašəra “boiling”, “twice boiled vodka”.

§4. Structural model: **noun** + **infinitive**

apašo aḳra “rootforming”, apašo “root”, aḳra “fixation”

ažə alalara “juice movement”, ažə “water”, alalara “entering into” here is meant movement of plant juice in vine body.

Composites containing more than two components

attribute-attribute-determinum

§1. Structural model: **noun + noun + noun**

aža/r/goə/c “grapes grain”, až “grapes”, agoə "heart", c<ac “grain”

ačəə/ķəķ/až “sort of grapes” ačəə “horse”, (a)ķəķa öudder”, až “grapes”

§2. Structural model: **noun (zoonym) + infinitive + noun**

acoə/bbra❖/xo “mountain flower”, acoə “ox”, abəbra "bellowing”, axoə "meal”

§3. Structural model: **noun + noun + adjective**

abaa/ž/šə || aba/ž/šə “sort of grapes”, abaa “fortress, church”, (a)ž "grapes”, šə < ašəķoaķoa "white”

§4. Structural model: **noun (plant name) + stem residue of adjective + noun (plant name)**

aləm/šə/zaxoa, aləmšə "hop”, šə < šəķoaķoa "white”, ažaxoa “vine”

§5. Four-component composites:

attribute + determinum + determinum + attribute

Structural model: **noun + noun + noun + stem residue of adjective**

awasa/r/xoa/ž/šəə “sort of grapes”, awasa “sheep”, axoə “hill”, a(ə)ž “grapes”, - r possessive prefix. "sheep{their} hill grapes white”

5. Word combinations

Below are represented solid word combinations which are not composites yet, but intend to turn into them:

structural model: **noun + noun + infinitive**

ažaxoa ažola aķra “vine cultivation”, ažaxoa “vine”, ažola “seed”, aķra “collecting” – infinitive.

Structural model: **noun + absolutive formed by transformation suffix -n + infinitive**

axçoər lbaaganə açaçara “grafting of vine”, axçoər || ašaqr̄ar “vine cutting” albaagara “putting down” > lbaaganə “by putting down”, açaçara “putting on the bottom”

6. Noun and verbal word-building elements found among plants names

§1. Noun word-building elements

a) **-koa** plurality suffix of things class:

ašoak**koa** “asparagus”

alahoak**koa**ža “wild onion like plant”, word-for-word: “wrapped unluckiness”.

b) **-ra** collectivity suffix:

axoač**ra** “undergrowth, wild grass, tall weeds”

ahoira “undergrowth, wild grass”

axoac || axoac**ra** “nettle”

asax̄ho**ra** “species of feed grass”

In these examples -ra is a collectivity suffix by origin, but in this case it behaves as transitive abstractivity.

c) residue of **-ra** abstractive suffix:

ačarəž “new vineyard”, ačəara < ačəa “novelty”, až “grapes”

acxaž acxrəž “sweet grapes”, sweetness, až “grapes”

d) **z < s** transformation suffix:

apqəz “reed mace”, ačaz “chaff” ačəš “fodder”

e) **-la** instrumental affix :

apšəco**la** “corn-cob”, apšə “corn”, acoa “skin”, **-la** instrumental suffix by origin. Word-for-word: “corn with skin”.

ašə**la** “flour”, aš “millet”

v) **-xara** (turning into something, become)

apašo**xara** “root forming”, apašo “root”

ažəmžoa**xara** transformation into bunch /becoming a bunch, ažəmžoa “bunch”

z) -toə suffix of purpose:

ačča**toə** “grass”, aršo**toə** “seed onion”

t) -ga iarayis expressing suffix:

ašamašo**ga** “phytolacca”, ažay[~]arwi**ga** “winepress”

i) -k attributive affix

znə**k**ršəra awa**k**a “once distilled vodka”, znə “once”, **k**- certainty affix, ašəra “boiling”, **-r** causative affix.

k) -rta / -tra suffix

autra “vegetable garden”, aus “activity”, tra / rta < atra “burrow, den”, is used for denoting a confined space.

ačarta “cornfield, wheat sown area”

aqəod**arta** “haricot sown area”

§2. Verbal word-building elements

a) čə- Reflexive prefix:

ašoət ačəjlərgara “blossoming”, ašoət “blossom”, ačəjlərgara “tavis gamoṭana”

ašoət ačərk[~]ara || ašoət ačərək[~]ara “blossoming”, ašoət “blossom”, ačərk[~]ara || ačərək[~]ara “tavis gamosuptaveba”

b) m- suffix of negativity:

ašə**m**i “crabgrass”, aš < ašapə “foot”

acə**m**ləž “grapes without grape-stones”, acə**m** “without stones”, **l**-residue of instrumental suffix”, (ə)ž “grapes”

g) -da suffix of negativity:

acoada**q**abaq “thin-skinned pumpkin”, acoa “skin”, **-da** negativity suffix, qabaq “pumpkin”, more exactly: “pumpkin without skin, skinless pumpkin”

d) a□ prefix of interrelation

až a□b[~]əra “coming juice from the pressed grapes”, až “grapes”, a□b[~]əra “coming out”.

a□xara “planting deeply”

a□gəšo “axe”

e) r- causative prefix

znəḵəršəra awatḵa "once distilled vodka", znə "once", ḵ- determination affix, ašəra "boiling".

arəžotə "drink", ažora "drinking"

v) aḶa- prefix of interrelation-mutual category

ažay~ ajbafara "fermenting of pressed skins of grapes", ažay~ "pressed skins of grapes", afara "eating", ajbafara "to eat each other"

až ajbafara "boiling of grapes", až "grapes", afara "eating", jbafara "to eat each other"

§3. In composites there are used possessive elements of "I" order i-, l-, r-, coming from possessive pronouns.

a) for expressing possessiveness for the III person i- prefix for the male class:

paḵəniž "sort of grapes", paḵən "male name", ž "grapes"

ḵaciž "ssort of grapes", ḵac "male name", ž "grapes"

b) for expressing possessiveness for the III person l- prefix for the female class:

xənaləž "sort of grapes", xona "female name", ž "grapes"

c) for expressing plurality {possessiveness} of the III person r- prefix:

ahoarḵačəa "bilberry", ahoa "pig", (a)ḵačəa "tick"

ažəəržə "juniper", ažo "cow", ažə "water"

ažarḵask~ən "kind of grass", aža "hare", aḵask~ən "grass"

-r element is a plurality {possessiveness} prefix for the III person in plural. Word-for-word translation for the above mentioned lexical units will be "pig {their} tick", "cow {their} water" and etc. It should be noted that zoonyms- cow and pig are represented in singular while their possessive prefix is plural.

In the ordinary speech will be: ahoakoa ḵačəa "pigs {their} tick", in the same way for cows: ažokoa ržə "cows {their} water". For human and things classes for expressing possessiveness in plural is used r- prefix...

Generally a noun stem formed by possessive prefixes performs a function of possessive case of Georgian because there is no case in Ab-

khazian.

So it means that a plurality {possessiveness} prefix for the III person has a word-building function.

§4. Local preverbs revealed in composites

Here akoəpsha “pears spreading on, fruit-bearing pear” indicates pears located on the tree, so this stem- preposition is a local prefix..

atəras “fern”, ta/ə “inside”, atəxra “coming up from inside”

anəco “hemp”, n{ə} “in the plane (horizontally, in the space)”.

Comp. anəšo “soil”.

§5. Infinitive stems in composites

adərzə “sorrel”, adər “known” < adərra “knowledge”, aʒə “water”

apqəz “reed mace”, apqara “throw”. z < s (purpose suffix)

ahoiira “wild grass, tall weeds”, ahora “grazing”

Conclusions

1. A considerable part of Abkhazian main vocabulary constitute names denoting plants.

2. Plants vocabulary in Abkhazian is divided into two groups: borrowed words and names, that can be explained by Abkhazian.

3. A certain part of plants vocabulary, the origin of which is obscure, should be discussed separately.

4. According to their composition Abkhazian names of plants are divided into two groups: names with a simple stem consisting sometimes of one syllable, and a larger group, the names of which are mostly composites.

5. Composites are made up observing grammar norms of the Abkhazian language, though there can be found some exceptions.

6. Composites included in plants vocabulary structurally look in the following way:

Two-component composites

1. Determininum (d)/attribute(a)

Structural model: **noun** (mostly **plant** denoting lexeme) + **adjective**(or residue of its stem)

a) d. a.: noun + noun

b) d. a.: noun + noun (**toponym**)

c) d. a.: noun stem + stem residues of the words denoting thinnes, youth.

d) d. a.: noun + adverb

2. Attribute (a) / determininum (d)

Structural model: **noun** + **noun**

a) determininum ofth composite is **až / ža** lexeme

b) determininum of the composite is **ačla** ötreeü lexeme

c) d. a.: noun (**abna** “forest” lexeme) + noun (**plant** denoting lexeme)

d) d. a.: noun (**ethnonym**) + noun(**grapes** γ denoting lexeme)

e) d. a.: noun (**toponym**) + noun (**grapes** γ denoting lexeme)

f) d.a.: noun (**anthroponym**) + noun (**grapes** γ denoting lexeme)

g) d. a.: noun (zoonym) + noun

Structural model: **adjective** + **noun**(**plant** denoting lexeme)

d. a.: **noun** + **infinitive**

d.a.: **numeral** + **noun**

Composites with more than two components

Attribute-attribute-determininum

d. a.: **noun** + **noun** + **noun**

d. a.: **noun** (**zoonym**) + **infinitive** + **noun**

d. a. .: **noun** + **noun** + **adjective**

d. a.: **noun** (**plant** name) + **stem residue of adjective** + **noun** (**plant** name)

Four-component composites

Attribute-attribute-determininum-attribute

d. a. .: **noun** + **noun** + **noun** + **stem residue of adjective**

Word-combinations

d. a. : **noun + noun + infinitive**

d. a.: **noun + absolutive** formed by transformation suffix **-n + infinitive**

7. From the structural analysis of Abkhazian names of plants it is clear that among plants names obtained as a result of composition more productive are attribute/determinum construction compared to determinum/attribute ones.

8. In the plants names there were found nouns and verbs building elements:

1. Nouns building elements:

- a) **-koə** plurality suffix for a class of things
- b) **-ra** collectivity suffix
- c) **-ra** residue of abstractness suffix
- d) **-la** instrumentality affix
- e) **-xara** transformation affix
- f) **z<s** transformation affix
- g) **-toə** purpose suffix
- h) **-ga** tools suffix
- i) **-k̄** determination suffix
- j) **-rta/-tra** suffix denoting a confined area

2. Verbs forming elements:

- a) **čə-** reflexive prefix
- b) **m-** negativity suffix
- g) **-da** negativity suffix
- d) **a□** interrelation prefix
- e) **r-** causative forming prefix
- v) **a□a-** prefix forming interrelative and mutual categories

9. In the composites there are used elements of "I" order: **i-**, **l-**, **r-** ...arising from possessive pronouns:

- a) expressing possessiveness of the III person **i-** prefix for male

class

b) expressing possessiveness of the III person l- prefix for female

class

g) expressing plurality{possessiveness} of the III person r- prefix

10. In the composites were found **local preverbs**

11. In the composites were found **infinitive stems**.

12. Considering the terms included in the appropriate semantic field of plants names the borrowed vocabulary comes to 130 lexical units. A large amount of them - 80% is for the vocabulary of cultural herbs, vegetables, melon cultivation and winemaking. This fact shows that historically the Abkhazians did not follow gardenining, horticulture, vine-growing and wine-making and such agricultural activities is rather new for them.

The conclusion that was based upon the language data perhaps will be valuable for defining the location of the original historical homeland of the Abkhazian people.

ლიტერატურა

აბრეგოვი, 2000 — А. Н. Абрегов, Исследования по лексике и словообразованию адыгейского языка, Майкоп, 2000.

ამიჭბა, 1969 — С. А. Амичба, Лексика тапантского диалекта по сравнению с лексикой абжуйского и бзыбского диалектов абхазского языка. Автореферат дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук., Тбилиси, 1969.

ასათიანი, 1950 — ლ. ასათიანი, ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულსა და თანამედროვე ქართულ დიალექტებში. საკანდიდატო დისერტაცია. თბილისი, 1950.

აფხაზური ენის გრამატიკა, 1968 — Грамматика Абхазского языка, Сухуми, 1968.

ბაინდურაშვილი 1971 — ა. ბაინდურაშვილი, სახელდების ექსპერიმენტული ფსიქოლოგია, თბილისი, 1971.

ბლაუბა, 1964 — Х. С. Бгажба, Бзыбский диалект Абхазского языка, თბილისი, 1964.

გამყრელიძე, 1959 — თ. გამყრელიძე, სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი. თბილისი, 1959.

გამყრელიძე, მაჭავარიანი, 1965 — თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965.

გამყრელიძე, ივანოვი, 1984 — Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, Тбилиси, 1984.

გენკო, 1955 — А. Н. Генко, Абазинский язык, Москва, 1955.

გვანცელაძე, 1997₁ — თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები. დისერტაცია ფი-

ლოლ. მეცნ. დოქტ. სამეცნ. ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი, 1997.

გვანცელაძე, 1997₂ — თ. გვანცელაძე, ქართველიზმები აფხაზურ ბოტანიკურ ტერმინოლოგიაში და აფხაზთა ისტორიული მიგრაციის მიმართულება. „გიორგი როგავას“ (საიუბილეო კრებული). თბილისი“, 1997.

გვანცელაძე, 2003 — თ. გვანცელაძე, აფხაზური და ქართული ენების შემსწავლელთათვის, პირველი ტომი, აფხაზური ენის გრამატიკული მიმოხილვა აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 2003.

გუდავა, 1954 — ტ. გუდავა, ქართულ-ხუნძური ლექსიკური შეხვედრების შესახებ, სმამ, ტ. XV, თბილისი, 1954.

ღირი, 1907 — А. М. Дирр, Сборник матерялов для описания местностей и племен кавказа, Тифлис, 1907.

ენათმეცნიერების შესავლის საკითხები, თბილისი, 1972

თოფურია, 1979 — ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, VI. კომპოზიტი, შრომები III, თბ., 1979.

კახაძე, 1987 — თ. კახაძე, პურეულის ლექსიკა ქართულში, თბილისი, 1987.

კონჯარია, 1969 — В. Х. Конджария, Лексика ашхарского диалекта и бзыбского диалектов абхазского языка. Автореферат дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук, Тбилиси, 1969.

კუმახოვი, 1964 — М. А. Кумахов, Убыхский язык, ЯН СССР, т. IV: ИКЯ, Москва, 1964.

კუმახოვი, 1964 — М. А. Кумахов, Морфология Адыгских языков, Москва-Нальчик, 1964.

კუმახოვი, 1965 — М. А. Кумахов, О так называемых аналитических глаголах // Аналитические конструкции в языках различных типов. - М.-Л., 1965.

ლერნერი, 1990 — კ. ლერნერი, ენობრივი ნიშნის მოტივაციის შესახებ-შენარჩუნება ენათა კონტაქტის პირობებში,

იკე, XXIX, თბ., 1990.

ლომთათიძე, 1944 — ქ. ლომთათიძე, აფხაზური ენის ტაპანტური დიალექტი (ტექსტებითურთ), თბილისი, 1944.

ლომთათიძე, 1954 — ქ. ლომთათიძე, აშხარული დიალექტი და მისი ადგილი სხვა აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის (ტექსტებითურთ), თბილისი, 1954.

ლომთათიძე, 1961 — ქ. ლომთათიძე, გაქვავებულ გრამატიკულ კლასნიშანთა საკითხისათვის აფხაზური ენის სახელის ფუძეში. — საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, XXVI, №1, თბილისი, 1961.

ლომთათიძე, 1978 — ქ. ლომთათიძე, აბაზურ-აფხაზური შააჳჳა/ა-შააჳჳა („ოთკი“) სიტყვის ეტიმოლოგია, სმამ, 92, №2, თბილისი, 1978.

ლომთათიძე, 1981 — ქ. ლომთათიძე, ლოკალურ პრევერბთა ძირითადი სახეობანი და მათი გაფორმება აფხაზურსა და აბაზურში, თბილისი, 1981.

ლომთათიძე, 1977 — ქ. ლომთათიძე აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-მედარებითი ანალიზი I, თბილისი, 1977.

ლომთათიძე, 1984 — ქ. ლომთათიძე, კომპლექსთაგან მომდინარე ბილაბიალური ხშულები ქართველურ ენებში, თბ., 1984.

ლომთათიძე, 1991 — ქ. ლომთათიძე, კონკრეტული სახელის განზოგადებისა და საგნობრივ მიმართებათა გადანაცვლების ტენდენციის შესახებ (ნაშეიერის სახელთა მიხედვით). — ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1991.

ლომთაძე, 1954 — ე. ლომთაძე, მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა მეგრულში. — იკე, ტ. VI, თბილისი, 1954.

მარი, 1912 — Н. Я. Марр, К вопросу о положении абхазского языка среди яфетических, С.-Пб., 1912.

მარი, 1915 — Н. Я. Марр, Яфетические названия деревьев и растений, Петроград, 1915.

მარი, 1938 — Н. Я. Марр, О языке и истории Абхазов, Москва, Ленинград, 1938.

მალრაძე, 1990 — ვ. მალრაძე, ფლორის აღმნიშვნელი ფუძეები კასპის რაიონის ტოპონიმებში, იკე, XXIX, თბ., 1990.

მელიქიშვილი, 1965 — გ. მელიქიშვილი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის მოსახლეობის საკითხისათვის, თბილისი, 1965.

მაჭავარიანი, 1909 — К. Д. Мачавариани, Абхазские вина. в сб. «Очерки и рассказы», батуми, 1909.

მაჭავარიანი, 1965 — გ. მაჭავარიანი, საერთო ქართველური კონსონანტური სისტემა, თბილისი, 1965.

მაჭავარიანი, 1980 — მ. მაჭავარიანი, ენის ფილოსოფიის ორი ძირითადი ტენდენცია და ნიშნის პრობლემა ენათმეცნიერებაში. — კრ.: თანამედროვე ზოგადი ენათმეცნიერების საკითხები, ტ. V, თბილისი, 1980,

მაჭავარიანი, 1998 — ნ. მაჭავარიანი, ზმნის სასხვეისო „ცო“ აფიქსის წარმომავლობისათვის აფხაზურში, არნ. ჩიქობავას საკითხავები IX, თბილისი, 1998.

რამიშვილი, 1979 — გ. რამიშვილი, ენათსხვაობა და სემანტიკური შედარების მიზანი, კრებული „არნოლდ ჩიქობავას“, თბილისი, 1979.

როგავა, კერაშევა, 1966 — Г. В. Рогава, З. И. Керешева, Грамматика Адыгейского языка, Краснодар, Майкоп, 1966.

როგავა, 1945 — გ. როგავა, წამალ სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის. — სმამ, VI, 3, თბილისი, 1945.

როგავა, 1951 — გ. როგავა, პური ფუძის შედგენილობისათვის, სმამ, XV, 10, თბილისი, 1951.

როგავა, 1954 — გ. როგავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა საერთო კუთვნილების თესვის აღმნიშვნელი ფუძე, იკე, ტ. V, 276

თბილისი, 1954.

როგავა, 1953 — Г. В. Рогова, К вопросу о структуре именных основ и категории грамматических классов в адыгских (черкесских) языках (Автореферат докторской диссертации), Тбилиси, 1953.

როგავა, 1954 — გ. როგავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა თესვის აღმნიშვნელი ფუძე, იკე, ტ. VI, თბილისი, 1954.

როგავა, 1959 — გ. როგავა, მცენარის აღმნიშვნელი ერთი საერთო იბერიულ-კავკასიური ფუძისათვის, იკე, ტ. XI, თბილისი, 1959.

როგავა, 1973 — გ. როგავა, ზოგი თავისებური ფონეტიკური პროცესი ქართველურ ენათა კომპოზიტებში, მაცნე, №2, თბილისი, 1973.

როგავა, 1985 — გ. როგავა, ლედვის აღმნიშვნელი საერთო-ქართველური სიტყვა და მისი პარალელები აფხაზურ-ადიღურ ენებში, იკე XXIII, თბილისი, 1985.

როგავა, 1987 — გ. როგავა, ზოგი ადიღური სიტყვა ქართველურ ენებში, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

როგავა, 1988 — გ. როგავა, ქართველურ ენათა ლექსიკიდან (ქართულ შიშინა სიბილანტთა ზანურ შესატყვისობებთან დაკავშირებით), ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1988.

სოსიური, 2002 — ფ. დ. სოსიური, ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი, თბილისი, 2002.

უზნაძე, 1956 — დ. უზნაძე, შრომები, I, თბილისი, 1956.

უსლარი, 1887 — П. К. Услар, Этнография Кавказа. Языкознание. I. Абхазский язык. Тифлис, 1887.

ფოჩხუა, 1974 — ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბილისი, 1974.

ფოჩხუა, 1968 — ბ. ფოჩხუა, ელემენტარული ველი, იკე, XVI, თბილისი, 1968.

ფოჩხუა, 1987 — ბ. ფოჩხუა, თანამედროვე ქართული

ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონი, თბილისი, 1987.

ფუტკარაძე, 1996 — ტ. ფუტკარაძე, მოტივაცია როგორც ენათა ნათესაობის ერთ-ერთი ასპექტი (საკითხის დასმის წესით). ქართველური მემკვიდრეობა, ქუთაისი, 1996.

ქურდიანი, 2000 — მ. ქურდიანი, ქართველთა წინარე-სამშობლო, როგორც ზღვისპირა ქვეყანა მაღალმთიანი ლანდშაფტითა და თბილი (სუბტროპიკული) კლიმატით (ენობრივი მონაცემების მიხედვით). არნოლ ჩიქობავას საკითხავები (მასალები), XI, თბილისი, 2000.

ყიფშიძე, 1914 — И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. М. С.-Петербург. — წიგნში: ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბილისი, 1994.

შაგიროვი, 1967 — А. К. Шагиров, Кабардинский язык, ЯН СССР, т. IV, ИКЯ, Москва, 1967.

შაგიროვი, 1982 — А. К. Шагиров, Материальные и структурные общности лексики Абхазско-Адыгских языков, Москва, 1982.

შაგიროვი, 1989 — А. К. Шагиров, Заимствованная лексика Абхазско-Адыгских языков, Москва, 1989.

შანიძე, 1953 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1953.

შაყრილი, 1961 — К. С. Шакрыл, Аффиксация в абхазском языке, Сухуми, 1961.

შაყრილი, 1971 — К. С. Шакрыл, Очерки по абхазско-адыгских языках, Сухуми, 1971.

შარაძენიძე, 1972 — თ. შარაძენიძე, თანამედროვე ენათმეცნიერების თეორიული საკითხები, თბილისი, 1972.

შენგელია, 1975 — ვ. შენგელია, ხეთა სახელწოდებების შესახებ ადიღურ ენაში, იკე წელიწდეული. II, თბილისი, 1975.

შენგელია, 1978 — ვ. შენგელია, მეგრული ჭირკუ სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის კრებ. „ზოგადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკითხები“, თბილისი, 1978.

ჩიტაია, 1941 — გ. ჩიტაია, სიცოცხლის ხის მოტივი ლაზურ ორნამენტში. ენიმკის მოამბე, ტ. X, თბილისი, 1941.

ჩიქობავა, 1936 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკური ანალიზი ტექსტებითურთ. ტფილისი, 1936.

ჩიქობავა, 1938 — არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფილისი, 1938.

ჩიქობავა, 1942 — არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, ტფილისი, 1942.

ჩიქობავა, 1954 — არნ. ჩიქობავა, ერთი ძველი საერთო იბერიულ-კავკასიური ფუძის შესახებ მევენახეობის ტერმინში, იკე, ტ. V, თბილისი, 1954.

ჩიქობავა, 1978 — არნ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების ფილოსოფიური საკითხების შესახებ, იკე, XX, თბილისი, 1978.

ჩიქობავა, 1983 — არნ. ჩიქობავა, ზოგადი ენათმეცნიერება, II, თბილისი, 1983.

ჩიქობავა, 1987 — არნ. ჩიქობავა, ახლ და ვაჟი სიტყვების ეტიმოლოგიისათვის, ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

წერეთელი, 1947 — გ. წერეთელი, „სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის“, სამეცნიერო სესიები №1, მოხსენებათა კრებული (2-4, III-46), თბილისი, 1947.

ჭარაია, 1912 — П. Чарая, Об отношении абхазского языка к яфетическим, С. Пб., 1912.

ჯანაშია, 1955 — Б. П. Джанашиа, Абхазская лексика виноградарства и виноделия, Автореферат дисс. на соискание уч. степ. канд. филол. наук, Тбилиси, 1955.

ჭინჭარაული, 1987 — ა. ჭინჭარაული, ქართველურ ენათა ლექსიკიდან. ეტიმოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1987.

ჯავახიშვილი, 1935 — ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, წ. II, თბილისი, 1934/1935.

ჯავახიშვილი, 1937 — ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფილისი, 1937.

ჯორბენაძე, 1990 — ბ. ჯორბენაძე, მცენარეთა სახელდების პრინციპისათვის ქართული ენის დიალექტებში, იკე, XXIX, თბილისი, 1990.

ჯორბენაძე, 1997 — ბ. ჯორბენაძე, ენა და კულტურა, თბილისი, 1997.

წყაროები

აბაზურ-რუსული ლექსიკონი, 1967 — Абазинско-русский словарь, Москва, 1967.

აფხაზური ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1986 — Апсуа бызшъа ажаар, I, Сухуми, 1986.

აფხაზური ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1986 — Апсуа бызшъа ажаар, II, Сухуми, 1987.

ბაგრატიონი, 1986 — ი. ბაგრატიონი, საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებელი დაუთრეს თ. ენუქიძემ და ნ. კიკნაძემ, თბილისი, 1986.

ერისთავი, 1884 — Р. Д. Эристовъ, краткой грузино-русско-латинский словарь, Тифлиси, 1884.

კლიმოვი, 1964 — Климов, Этимологический словарь картвельских языков, Москва, 1964.

ლიბსკი, 1899 — В. М., Липский, Флора Кавказа, С.-Пб., 1899.

მაგაზანიკი, 1945 — А. Магазаник, Турецко-русский словарь, Москва, 1945.

მედვედევი, 1883 — Я. С. Медведев, Деревья и кустарники Кавказа, Тифлис, 1883.

მაყაშვილი, 1961 — ა. მაყაშვილი, ბოტანიკური ლექსიკონი (მცენარეთა სახელწოდებანი), თბილისი, 1961.

ნიკოლაევი, სტაროსტინი, 1994 — S. L. Nikolayev, S. A. Starostin etymological dictionary, Moscow, 1994.

რუსულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1983.

საბა, 1991 — ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I. თბილისი, 1991.

საბა, 1993 — ს.-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II. თბილისი, 1993.

ფენრიხი, სარჯველაძე, 2000 — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი, 2000.

ქეგლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბილისი, 1986.

შაგიროვი, 1977 — А. К. Шагиров, Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков, I, Москва, 1977.

შაგიროვი, 1977 — А. К. Шагиров, Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков, II, Москва, 1977.

ჩუბინაშვილი, 1961 — ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ. თბილისი, 1961.

ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.

ჩუხუა, 2000-2003 — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი.

ძოწენიძე, 1974 — ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული ლექსიკონი. თბილისი, 1974.

ჭარაია, 1997 — პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1997.

ჯანაშია, 1954 — ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსი-კონი, თბილისი, 1954.

ჩვენ მიერ ჩაწერილი აფხაზური ენის აბუყური დიალექტის მასალა (ტექსტები, ფრაზები).

სამიეზელი)

ს

ააწი 83, 95
ანცია ❖ 177

ბ

აბაა ❖ ყმა || აბა ❖ ყმა 131
აბბ 139
აბბაკაფსარა 144, 146
აბაია 78
აბანან 57
აბანდამე ❖ რ 123
აბარდ 69
აბა ❖ ციწლა 63
აბაქმე ❖ ზ || აბაქმა ❖ ზ 153
აბა ❖ ჰა 166
აბა ❖ ჰია 106, 141, 185
ბზია ❖ ლა ულბა ❖ ა □ ტ! 177
ბზია ❖ ლა ულბა ❖ ტ 177
ბზია ❖ უბიტ! 177
(ა)ბზი ❖ არა უ ❖ ქიზაა □ ტ,
ბზი ❖ ა უბაა ❖ □ ტ!
177
აბლაგა ❖ რ 167
აბო ❖ ჰკა 161
აბღ 180
აბღ ❖ ახტრა 144, 146
აბყურზე ❖ ნ 123
აბყე ❖ ლ 161

აბიაწლა 63
აბი ❖ ა 57
აბნა 184
ა ❖ ბნარაჰანა 84, 94
აბნარასა ❖ 65
აბნატო ❖ ტრა 184
ა ❖ ბნა ძა ❖ ხია 137
აბნაწია ❖ 65
აბყეი 160
აბყენწ 71
აბრი ❖ ნჯ || აფრი ❖ ნჯ ||
აფრე ❖ ნ
ჯ
107

აბე ❖ კ 161
აბერჰმან || აბერჰმა ❖ ნ 79
აბე ❖ სთაყ 125

ბ

აგრეჟ 129

ბო

აგიაბლაა 162
აგია ❖ ლ 182, 183
აგიოთო ❖ ლ 133
აგილახაყ || აგილახა 125
აგიორყიეღ 112

აგოგ ❖ 139
აგომგრაკატე ❖ ლ 69

ბ

აგ ილ 85

ღ

აღა ❖ ფ 57
აღაც 137, 179
აღე ❖ სა 123
აღგრძე 81, 93
აღღ ❖ ლაჯა 75

ღ

აღიგ 184
აღიგკრუნ 99

ე

აეგკალი ❖ პტ 56
აევიპი აკე ❖ ლწოარა 163

ვ

ავე ❖ დრა 162

ზ

აზა ❖ გა 167
აზარაყა 100
ზნგკერზოგ ❖ რა აჟა ❖ ტკა 159

თ

თა ❖ გიიჟ 130
ათავა 161
ათათე ❖ ნ || ათეთე ❖ ნ 78

ათე ❖ რას 80
ა ❖ თგრქიიჟ / ა ❖ თგრქიე ❖ ჟ
129

ათე ❖ რლი 161

თი

ათია ❖ 77, 171, 174
ათია ❖ ჟ 124
ათია ❖ წლა 63
ათია ❖ ყია 170, 175
ათია ❖ ხრა 170, 176

ი

იზაბელა 122
აისგრ 79
აქ ❖ ჰია || ა ❖ ეჰია || აე ❖ ჰი
166
აქიე ❖ ში 166, 171, 174
აქთავარა 129
ფქთაზატი 182
აქთაჰარა 173, 174, 175
აღლგხრა 129
აღრე ❖ ძ 161
აქიეგრფარა 173, 174, 175
აქხა ❖ 166

კ

აკაკალ 118
ა ❖ -კაკაჟ 97, 101
აკალა ❖ თ 162
აკალა ❖ მ 56
აკალა ❖ მში 78, 94

აკალაჩიევი 162
აკარკლაში 117
კაციუ 130
აკაშია 77
აკამშიტალ 134
აკანიაში 153
აკაპუსტა || აკაპევისტა ||
კამბევისთა 103
აკარკალემში 134
აკარტოში 102
აკაწახიევი 69
აკაჭევი 124
აკუვიბეშაუ || აკაბილუ ||
აკაბილ || აკაბელ 125
აკუვირბ 161
აკიპარივი 56
აკენტევი 103

ბი

აკიბაშია 102
აკიამფა 145
აკიპეი 102, 162
აკიჭაბი 162
აკიეკიბაა 83, 95
აკილანდელი 78
აკიშიარ || აკიშიევი ||
აკისევი 134
აკიეხ 145

კ

აკაკტუს 97
აკაშია 67
აკაშიაშიხითა 133

ლ

ალ 61
ალა || აურგოევი 121,
138
ალათა || ალათრა ||
აბლა-
რა 140

ალაკაცივი 56
ალაკევიშია 69
ალაპეა 181
ალაწარა 172, 175
ალაწიემელ 73
ალჭეეს 67
ალაჰა 58
ალაჰიევიაჰა 81, 95
ალუმან 57
ალუჩა 57
ალიმონწლა 63
ალემშიძახია 94

მ

ამახგერ 71
ამაგანა 171, 174
ამათიაში 166
ამანდარივი 57
ამაკენდოელი || ამაკან-

დღ❖ლ 78
ამატრა❖ 166
ამა❖ყა 166
ამაჭარ 153
ა❖მახი 180
ა❖მაწი 180
ა❖მახი ა❖ლაფხა ჰა❖თ! 177
ამეიარჰე❖ლ 134
ამზა❖ 59
ამიმოზა 97
ამკიანდგრ 85, 95
ამლახიე❖ 123
ამყია❖წლა 63
ამყიე❖ქიაწია 67
ამღეშ 71
ამღ❖შ 71
ამყიე❖ბერ || ამყიე❖ბა 103
ამყია❖ბ მა❖ტრა 164
ამშანდ❖რ 141
ამშა❖ფ ჰაფშა 163
ა❖მშილაჰა 66
ამშიეჟ 127
ამძიძია❖გ ჯჰ❖ 160
ამწერბღ 83
ამწე❖ში 167
ამწე❖ში ა❖მაა 164
ამწე❖ში აჰა❖ჰი || აკიაჰაბ
164
ამწეში აჰჰი 164
ამწე❖ში ა❖ჰ || აქიაჰა❖ბ

164
ამჰე❖ 171, 175
ამხე❖ 118, 184
ამხიეჟ 124
ამჟ 104
ა❖მჰა 61
ამეწმე❖ჟ 58

ნ
ნარ ულბაა❖ქ / უა❖ ნა❖რ
ულბაა❖ქ
177

ნოი 130
ანხა❖მჰა 169, 175
ანხა❖რთა 169, 175
ანხაჰე❖ 169, 175
ანგ❖გა 162
ანგმჰა 118
ანგცი 82
ანგჰიაგა❖ტი ჰალგ❖რ ||
ანგჰიაგა❖ტი ჰაფშა
163

ო
ოლიგა 57

პ
აპა❖ლმა 56
აპამილო❖რ 102
პაბენიეჟ 129
აპაბეჟ || აპაბიეჟ 131

აპარა ❖სა 77
აპა ❖სმა 118
აპატერჯა ❖ნ 102
პეტრეჟ || პეტრაჟ 130
აბერბე ❖ლ 77

ქ

აჟ 120, 138
აჟა 53
აჟ აგიალ 139
აჟან || აჟაფს 132
აჟარყივდ 112
აჟარჰასკენ 83, 94, 95
აჟასმინ 98
აჟაფშ 132
აჟ აფა ❖ში 138
აჟაპიარა 164
აჟბაა 132
აჟბაჰია 141, 147
აჟენშე ❖ნ 78
აჟთაა ❖გა შახა 164
აჟთა ❖არა 156
ა ❖ჟ ა ❖დბაძარა 156
აჟ ადღეწრა 156
ა ❖ჟკიაწა 146, 185
აჟშა 132
ა ❖ჟხკე 122
აჟალ ახე ❖ლარა 156
აჟალ არჰა ❖გ ||

აჟალ არ

ჰა ❖გა
163

აჟა ❖ლ ატიარა ❖ ||

აჟალ ❖
ტიარა
155

აჟალ ატიარა 156
აჟა ❖ლარლარა 144, 146
აჟ აღერლარა 144, 146
აჟლა ❖რა 132
აჟ ღარლა უბაა ❖ტ! 178
ა ❖ჟ ღა ❖რლა ყალა ❖ანძა
უნამძა ❖ა ❖ტ! 178
აჟღერლა 144, 146
აჟ ხია ❖გა ამაშე ❖ნა 165
ა ❖ჟ ახიარა ❖ 156
აჟე ❖გა 151, 153
აჟემჟია 121, 138
აჟემჟია ❖ ა ❖მახი 139
ა ❖ჟემჟია ახიწიე 139
აჟემჟია ჰე ❖და 139
აჟემჟიანარა 144
ა ❖ჟემჟივდ 131
აჟერგიე ❖ცრა ა ❖მახი 139
აჟერგიეც 121, 138
აჟერყასა 132
ა ❖ჟემჰიპათა 132
აჟერძე ❖ || აჟძრე ❖ 157

ქი

ა❖ჟილა აკრგ || ამაპე❖
ა❖კრა 143,
145

აჟიგრძე❖ 74

ჟ

აჟა 61

აჟრა 175

აჟც 65

აჟნწორგ❖ 75

აჟგსმე❖ლ 71

აჟგს || აჟც 75

რ

არა❖ 59

არა❖კია 106

ა❖რაშიარა 172, 175

არშიტიგ❖ 84, 95

არაძიავა 166

არაძია❖გა აკალა❖ჭკიარა
146,
163

არჭე❖ს 67

არახე 153

არომა || აროჟმა 152

ა❖რტრა || აშიატირა 144

არხა 185

არგც 118, 182

არგ❖ჟიტი 160

არგ❖ფწია 166

ს

ასასკწერ 82

ასაფერაჟ 123

ასანჭვიგრა 80, 95

ასაჟრანჯ 79

ასპირტი 153

ტ

ატამა❖წლა 63

ატოჟრა 184

ატეკიშია ათაბალრა 156

ტი

ატიგ❖მცი 197

უ, ჟ

აჟა❖რდ 97

აჟალგ❖რ || აჟალგ❖რა 166

აჟასარხია❖ || აჟასგ❖რხია ||

აჟასარ- ხია❖ჟიგე 127, 129,
131

ა❖ჟრგსგჟ 129

აჟა❖ტიკარშრა 155

აჟატკა || აჟადკა 152

აჟ❖თრა 106

აჟგ❖რ || აჟგრა 172, 175

ფ

ა❖ფა 115
აფა❖ში 137, 179
აფა❖ში აკრა 137
აფა❖ში ა□თაგარა 143, 146
აფა❖შიხარა 137
აფსა❖წლა 63
აფსად 58
აფსლგ❖ში 61
აფსტაჟ 129
აფყვ❖ზ 79, 95
ფმძა❖ლა უ❖ლბაა□ტ! 177
აფშა 113
აფშა❖ძა 113
აფშლა❖პყა 113
აფშცია❖ლა 113
აშხივ❖წი 113
აფშგ❖რთა 113
აფშგც 113
აფჰა❖ლ 167
ა❖ფჰი || ა❖ფხი 118, 171,
174
აფჰიაცია 118, 170, 175
აფგტქივრ 181
ჟ
აქღვ❖ 171, 175
აქლამგუ 152
აქლამგურჰა 157

ქი
აქია❖ბ 162

აქია❖ბ ა❖ხჰა 165
აქია❖ბ ახჰა ფაში 165
აქიათაბ || აქათ 142, 160
აქია❖წა || აქია❖წარა 147
აქიფსჰა❖ 62

ქ
აქარ 107

ღ
აღბაჟ 124
აღლა❖რა 70

ლი
აღიარლია❖ლ 162
აღიწივ❖ 138

ღ
აღარა 118
აღწუ 61

ყ
აყაბ || აყაბაჟ 103
აყამპვ❖რ 98
აყარმა || აყარმაშა 80, 94
აყასაჟ || აყასა 125

ყი
აყია❖ 118, 171, 174
აყიაბა❖რ 162
აყიალმი❖ნთა 78

აჩა ❖ ლტ 170, 174
აჩა ❖ ლტრა 173, 175
აჩა ❖ ნ 162
აჩანკე ❖ ლარა 160
აჩაჟილა 110
აჩართა 112
აჩარჩე ❖ 111
აჩარგ ❖ ც 109
აჩარაჯ || აჩარა ❖ ძ 109
აჩასა ❖ 111
აჩაქიაბალ 126
აჩაფუ 109
აჩაშეგ ❖ ლა 110
აჩახე ❖ 111
აჩბაა 110
აჩჟა ❖ ნ 162
აჩენჩლაბია 108
აჩგ ❖ ს 111
აჩგ ❖ ქ 68

ჩ

აჩაგა 151, 153
აჩადგ ❖ ბლა ❖ გარ 164
აჩა ❖ რა 173, 175
აჩა ❖ ჯრა 169, 171, 174
ჩაჯრათაგა ❖ ლარა 176
აჩეკე ❖ კ || აჩეკე ❖ კა ||
აჩეკეკა
❖ ჟ 128
აჩეკუპასკენ 83, 94

ც

აც 180
ა ❖ ცა 60, 172, 175
აცა ❖ 118
აცაამკე ❖ რ 167
აცამეიგ ❖ რ || ასამეიგ ❖ რ 78
აცაჟ 125
აცა ❖ შა 67
აცგეიწუხია 82, 94
აცგეიხე 82, 94, 95
ა ❖ ცრა 118
აცცე ❖ ჟ 126
აცე ❖ მლეჟ 125
აცხა ❖ ჟ || აცხრეჟ 126
აცხიგე ❖ ჟ || აცხიაჟ 127
აცე ❖ ცა 105
აცეცა ❖ ფუ 105
აცე ❖ ხა 104

ცი

აცია ❖ 139, 180
აციადა ყაბა ❖ ყ 105
აციაშლა 134
ა ❖ ციალიარა 173, 175
აცეი ❖ ლა 169, 175
ა ❖ ცილაა 59
აცემა ❖ თია 170, 175
აცეხიდა 82, 94, 95
აცეგბბრახი 98
აცეცცი 167

აჭაჟღ 80
აჭყარაპატ || აჭრაპატ 171,
174
აჭყარტაღტ 77
აჭკატოღ 80
აჭგნჭა 79
აჭგ ჳრკუა 59
აჭგ ჳშა || აჭი ჳა 107

ჭა

აჭაღ 166
აჭაღ აღდკლარა 155
აჭაკო 166
აჭალარა 145, 148
აჭარგ ჳყ 142, 147

ხ

აღხ 160
ახ აწგსრა 155
ახმერცგღც 153
აღხრა 173, 175
ახრღლ 118
აღხ ატიარაღ || ახ
აწააღტ
იალარა
155
ახუაჩარაღ 71, 84
აღხ აღწხრა 155
ახწოერ ლბააღგანგ აღწაწა-
რა 143,

147

ახჭარაღხ 182
ახწოაღრ აღწაწარა 143,
147
ახგრხი 117
ახგხგღლა 84
ახ აწჯღ 157

ხო

ახიაფა || აფაკია 83
ახიაჩაღრა 81
ახიაც || ახიაცრა 80
ახიაღყი 71
ხიტუნიღყ 130
ახიტოღღ 145
ახიგღლ 78
ხიგნალღღყ 130
ახიერბღღც 84, 93
ახიგსხია 84
ხიგღფეყ || ხიგფეღმ ||
ხიგფეღმი
ყ 130

ახიგძ 116

ხწ

აღხწარაჯ 75
ახწაცა 57
ახწგრხღღ 161
ახწგრხღწჯ || აყაღწარჯაღგჯ

ჯ

- ა❖ჯ 62
- აჯამთა❖ზ 98
- აჯაკსა❖რ 133
- აჯალაქ❖თ ჰასკე❖ნ 77
- აჯანჯახია 152
- ა❖ჯალ ა❖მბაძარა 155
- აჯმეყე 73
- აჯმათაწა 82, 94, 95
- აჯემეშ❖ 85
- აჯგრეც 182
- აჯექურე❖□□ 114
- აჯექურეი || აჩექორე□ 114
- აჯექორე❖□რთა 114
- აჯემეშ❖ 13
- აჯგ❖შა 85, 95

ჰ

- აჰა 55
- აჰაბერზა❖ქ || აჰარბე❖ჟი 103
- აჰა❖თა 167
- აჰარდა❖ნჟ || აჰარდან 126
- აჰარშელ 117
- აჰასკენ || აჰასკენრა 77
- აჰასკენ გიამ 81
- აჰასსა❖ 67
- აჰა❖ფშა 166
- აჰაფშა სსა 165

- აჰა❖ფშა ახგ❖ ა❖ხტრა 165
- აჰა❖ფშაძიძიაგა 163
- აჰა❖ფშა ხლგ❖მჟა 163
- აჰა❖ფშა ხე❖ 163
- აჰა❖შა 67
- აჰაწლა 63
- აჰაჰჰა❖ 67

ჰი

- აჰია❖კამა 100
- აჰიაპაჰა, აჰიარპაჰა 73
- აჰიასსა❖ 67
- აჰიასა❖ / აბჰიასა❖ 61
- აჰიაჰიაგა 151, 153
- აჰიი❖ირა 82
- აჰიგ❖ჰიგჟ || აჰიგ❖ჰიგჟგ 127

ფ

- აფარხ 171, 174
- აფასა❖ 70
- აფარანგიღლა 122

ჰ

- აჰე❖ 149, 160
- აჰადღ❖ხი 167
- აჰაწა 165
- აჰე აბჟიხარა 156
- აჰე❖ ზლა❖ 158
- აჰე❖ ათათიარა❖ 155
- აჰე❖ ა❖□აკრა 155

აზღ ❖ ა❖ქიტიარა 154
აზღ ❖ ა❖წა❖რფხარა 154
აზღ❖ღრფხარა 159
აზღ ❖ ა❖წგ❖რყარა 154
აზღ ❖მჩ 157
აზღ ❖ მჩგ❖და 158
აზღ❖ტიღრღგ❖რა აჟა❖ტკა
159
აზღ ❖ჟ 157
აზღ ❖ ჟიბა❖ 158
აზღ ❖ ფშა❖ 157
აზღ ❖ ყა❖ფე 158
აზღ ❖ შჟია❖კია 158
აზღ ❖ ა❖შარა 154

აზღ ❖ აჩგ❖იღგრგარა 154
აზღცა❖რა || აზღცა❖რა 163
აზღწაღა❖ 158
აზღ ❖ ა❖წხრა 154
აზღ წა❖ა 158
აზღ წწა 154
აზღ ❖ ა❖წირა 154
აზწიგ❖ 154
აზღ აწიგწირა 154
აზღ ჭა❖ხარა 158
აზღ ❖ ახარტი❖არა 154
აზღ ❖ ახი❖შრა 156
აზღ ❖ ჯბარა 158
აზღ ❖ აჯასთა 152

სარჩევი

შესავალი.....	3
I ნაწილი	3
II ნაწილი	21
I ტავი	54
დენდრონიმები	54
1. ხეები	54
§1. ნასესხები ლექსიკა	55
§2. სავარაუდო ნასესხობანი	57
§3. ოდენ ფუძით წარმოდგენილი დენდრონიმები.....	59
§4. ლოკალურ პრევერბდართული სახელწოდება	62
§5. აწლა „ხე“ ლექსემადართული კომპოზიტები.....	63
§6. აბნა „ტყე“ ლექსემადართული კომპოზიტები.....	65
§7. ზოონიმა შემცველი დენდრონიმები	65
§8. ზედსართავ სახელთა შემცველი დენდრონიმები	67
§9. მრავლობითობის გამოხატვა ხეთა სახელწოდებებში.....	67
2. ბუჩქები	69
§1. ნასესხობანი	69
§2. ბუჩქების მოტივაციადაჩრდილული სახელწოდებები.....	70
§3. ამღ „ეკალი“ ზოგადი სიტყვის შემცველი სახელწოდებანი.....	71
§4. ზოონიმა შემცველი სახელწოდებანი.....	73
§5. აჯ/ჯა ელემენტის შემცველი სახელწოდებანი	75
§6. ბუჩქების სახელწოდებებში გამოვლენილი სხვადასხვა ელემენტები.....	75
II ტავი	77
ჭერბონიმები	77
1. ბალახები	77
§1. ნასესხები ლექსემები	77
§2. ველური ბალახების აღმნიშვნელი სიტყვები.....	79

§3. ველური ბალახების სახელწოდებებში გამოვლენილი ზოონიმები.....	82
§4. პარაზიტული მცენარეები	83
§5. კულტურული ბალახეული	84
§6. სტრუქტურული მოდელები ლექსემებისა, რომლებიც აფხაზურის ნიადაგზე იხსნება	93
1. მსაზღვრელი წინ უსწრებს საზღვრულს	93
2. მსაზღვრელი მოსდევს საზღვრულს	94
§7. ბალახის სახელწოდებებში დაფიქსირებული სხვადასხვა მორფემები	95
2. დეკორატიული მცენარეები (ყვავილები)	97
§1. ნასესხები ლექსემები	97
§2. კომპოზიტები	98
III თავი	102
1. ბალახეული და ბოსტნეული.....	102
§1. ნასესხები სიტყვები.....	102
§2. კომპოზიტები	104
§3. ზოგადი სახელწოდებები.....	106
2. მარცვლოვანი კულტურები.....	107
§1. ნასესხები სიტყვები.....	107
§2. ა❖ჩა „ბური“ (ლექსიკური ბუდე)	109
§3. აყივ❖დ „ლობიო“ (ლექსიკური ბუდე).....	112
§4. ა❖ფშ „სიმინდი“ (ლექსიკური ბუდე)	113
§5. აჭკირე❖□„სიმინდი“ (ლექსიკური ბუდე).....	114
§6. აშგ❖ „ფეტვი“ (ლექსიკური ბუდე).....	114
§7. მარცვლოვან კულტურებთან დაკავშირებული ტერმინები	115
IV თავი	120
ვაზი	120
1. ყურძნის ჭიშების სახელწოდებები.....	120

§1. ნასესხები სიტყვები.....	122
§2. მსაზღვრელ-საზღვრული	124
§3. ზოონიმთა შემცველი ყურძნის ჯიშების სახელ- წოდებანი	127
§4. ეთნონიმების შემცველ ყურძნის ჯიშთა სახელ- წოდებები	129
§5. ტოპონიმთა შემცველ ყურძნის ჯიშთა სახელწოდებები	129
§6. ანთროპონიმთა შემცველი ყურძნის ჯიშების სახელ- წოდებანი	129
§7. მსაზღვრელ-საზღვრული+მსაზღვრელი	131
§8. საზღვრულ-მსაზღვრელი	131
§9. ყურძნის ჯიშთა სახელწოდებები, რომლებიც არ შეიცავს ყურძნის აღმნიშვნელ (ა, გ) ჟ- ელემენტს	133
2. ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა	134
§1. ვაზის აგებულების აღმნიშვნელი ლექსიკა.....	136
§2. ყურძნის მტევნის აგებულების აღმნიშვნელი ლექსიკა	138
3. ვენახის სამუშაოებთან დაკავშირებული ლექსიკა	141
§1. ვაზის გაშენების ადგილის ამსახველი ლექსიკა.....	141
§2. ვენახის სამუშაოების ამსახველი ლექსიკა.....	143
§3. ვაზის ვეგეტაციის პერიოდების ამსახველი ლექსიკა.....	144
§4. ორკომპონენტური მსაზღვრელ-საზღვრული.....	145
§5. სამკომპონენტური მსაზღვრელ-საზღვრული.....	147
§6. განხილულ ლექსიკაში დადასტურებული მორფემები	147
4. მეღვინეობის ლექსიკა	149
§1. ნასესხები სიტყვები.....	152
§2. მეღვინეობის ტერმინები	153
§3. ორი არსებითი სახელისაგან შემდგარი კონსტრუქცია ...	157
§4. მეღვინეობის ტერმინებში გამოიყენება ზედსართავი სახელები.....	157

§5. მეღვინეობის ტერმინში გამოიყენება ზმნიზედა	159
§6. კონსტრუქციაში გამოყენება რიცხვითი სახელი	159
§7. მიმღობური ფუძით გადმოცემული სახელწოდებები	160
§8. ოდენ მასდარით გადმოცემული სახელწოდებები	160
§9. ოდენ არსებითი სახელის ფუძით გადმოცემული მეღვინეობის ლექსიკა	160
5. სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელი ლექსიკა.....	161
§1. ნასესხები ლექსემები.....	161
§2. კომპოზიციები და მყარი შესიტყვებანი	163
§3. სამკომპონენტისანი შესიტყვებანი	165
§4. ოდენ ფუძით წარმოდგენილი ლექსემები.....	166
§5. სამეღვინეო ინვენტარის აღმნიშვნელ ლექსიკაში გამოვლენილი სიტყვათმაწარმოებელი ელემენტები.....	167
V თავი	169
1. მოსავლის მოვლა-აღება-დაბინავებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია	169
§1. კომპოზიციები	169
§2. ნასესხები ლექსიკა	170
§3. ოდენ არსებითი სახელის ფუძით წარმოდგენილი ლექსემები	171
§4. ოდენ მასდარული ფუძით წარმოდგენილი ტერმინები.....	172
§5. ტერმინებში გამოიყენება სიტყვათმაწარმოებელი აფიქსები	173
2. მისალმების, დამშვიდობების, წყევლისა და ლოცვის ფორმულები მოსავლის აღება- დაბინავების დროს	176
VI თავი	179
1. მცენარეთა ნაწილები	179
§1. ნასესხები ლექსემა	179
§2. ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილი ლექსემები.....	179
§3. კომპოზიციები	181

§4. სახელწოდებაში გამოიყენება მასდარის ფუძე.....	182
§5. სახელწოდებაში დასტურდება ლოკალური პრევერბები ..	183
§6. სახელწოდებაში გამოიყენება სიტყვათმაწარმოებელი აფიქსები	183
2. ზოგადი ტერმინები.....	184
§1. ნასესხები ლექსემები.....	184
§2. ფუძის სახით წარმოდგენილი ლექსემები.....	184
§3. კომპოზიტები	185
VII ტაპი.....	187
მცენარეთა ლექსიკა.....	187
სტრუქტურული მოდელები.....	187
1. ნასესხები ლექსიკა.....	187
2. ოდენ ფუძის სახით წარმოდგენილი სახელწოდებები.....	191
3. დაჩრდილული სემანტიკის მქონე სახელ- წოდებები.....	195
4. კომპოზიტები	195
I. საზღვრულ-მსაზღვრელი.....	195
§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი	195
II. მსაზღვრელ-საზღვრული.....	200
§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი	200
§2. სტრუქტურული მოდელი: ზედსართავი სახელი + არსებითი სახელი.....	209
§3. სტრუქტურული მოდელი: რიცხვითი სახელი + არსებითი სახელი.....	210
§4. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი + მასდარი.....	210
ორზე მეტკომპონენტიაანი კომპოზიტები.....	214
III. მსაზღვრელ-საზღვრული-საზღვრული.....	214

§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + არსებითი სახელი.....	214
§2. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (ზოონიმი) + მასდარი + არსებითი სახელი.....	214
§3. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედსართავი სახელი	214
§4. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება) + ზედსართავი სახელის ფუძის ნაშთი + არსებითი სახელი (მცენარის სახელწოდება)	215
ოთხკომპონენტიანი კომპოზიტები	215
IV. მსაზღვრელ+საზღვრულ+საზღვრულ+მსაზ- ღვრელი	215
§1. სტრუქტურული მოდელი: არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + არსებითი სახელი + ზედ- სართავი სახელის ფუძის ნაშთი	215
5. შესიტყვებანი	215
6. მცენარეთა სახელწოდებებში გამოვლენილი სახელური და ზმნური სიტყვათმწარმოებელი ელემენტები	216
§1. სახელური სიტყვათმწარმოებითი ელემენტები	216
§2. ზმნური სიტყვათმწარმოებითი ელემენტები.....	219
§3. კომპოზიტში გამოიყენება კუთვნილებითი ნაცვალ- სახელებისაგან მომდინარე კუთვნილებითი ელემენტები „ლ“-ს რიგისა, ი-, ლ-, რ-.....	221
§4. კომპოზიტებში გამოვლენილი ლოკალური პრევერბები....	223
§5. კომპოზიტებში გამოვლენილი მასდარული ფუძეები.....	225
დასკვნები	228
რეზიუმე (ინბლისურ ენაზე)	233
ლიტერატურა	271
წყაროები	278
საძიებელი	281